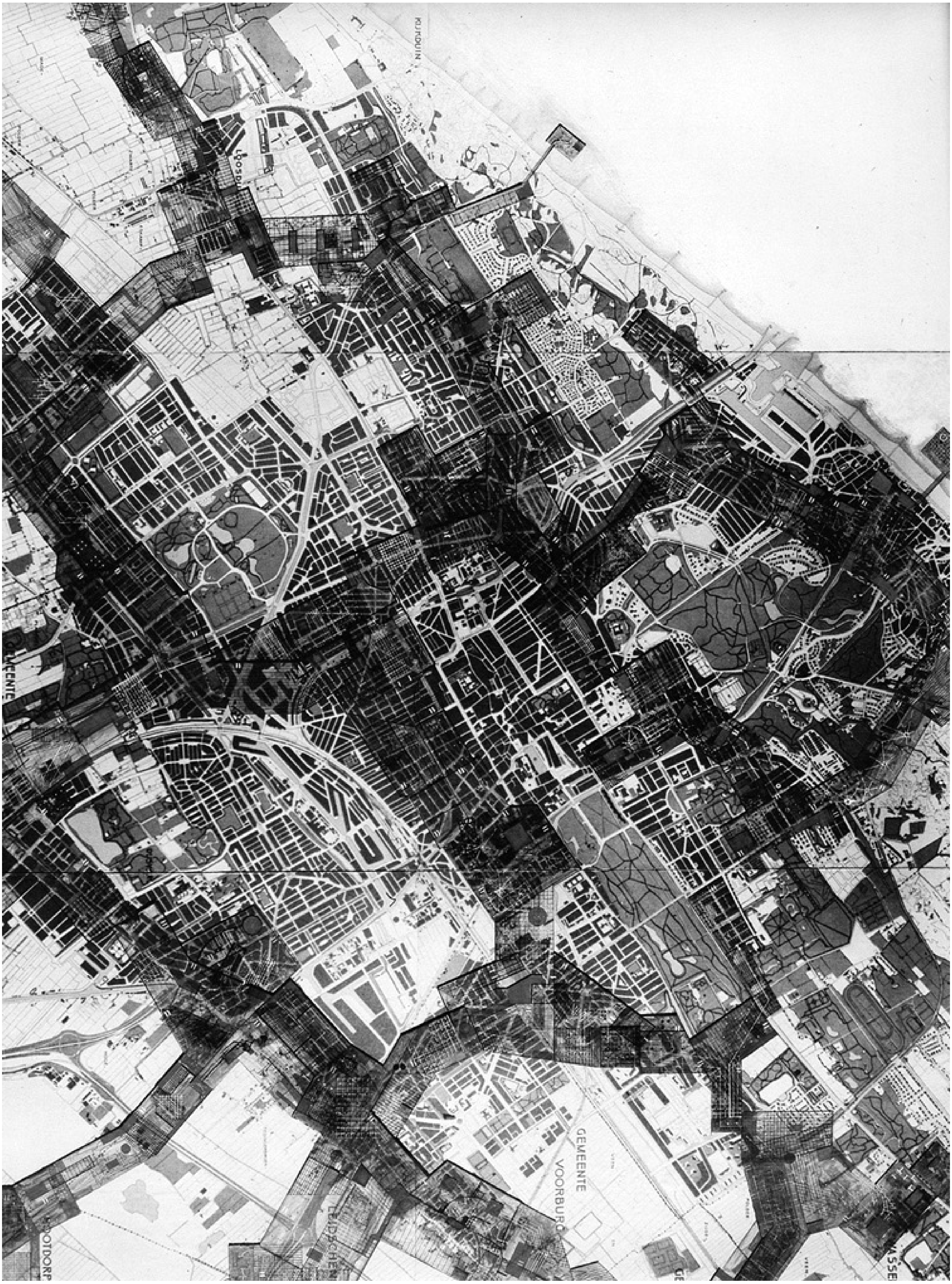

GEMEENTE
VOORBURG

Νέα Βαβυλώνα. Μια νομαδική πόλη

Constant

Είμαστε τα ζωντανά σύμβολα ενός κόσμου χωρίς σύνορα, ενός κόσμου ελευθερίας, χωρίς όπλα, όπου ο καθένας θα μπορούσε να ταξιδεύσει χωρίς άδεια ή εμπόδιο από τις στέπες της κεντρικής Ασίας ως τις ακτές του Ατλαντικού, από τα υψίπεδα της Νότιας Αφρικής ως τα δάση της Φιλανδίας.

Vaida Voivod III, Πρόεδρος της Παγκόσμιας Κοινότητας των Τσιγγάνων
(απόσπασμα από μια συνέντευξη δημοσιευμένη στο Algemeen Handelsblad, Άμστερνταμ, 18 Μάη 1963)

Οι τσιγγάνοι που σταματούσαν για λίγο στη μικρή πόλη Άλμπα του Πιεμόντε συνήθιζαν πολλές φορές το χρόνο να κατασκηνώνουν κάτω από το στέγαστρο που, μια φορά τη βδομάδα, το Σάββατο, στέγαζε την αγορά εκτρεφόμενων ζώων. Άναβαν τις φωτιές τους, κρεμούσαν τις σκηνές τους από τις κολώνες για να προστατευθούν και να απομονωθούν, αυτοσχεδίαζαν καταφύγια με κούτες και μαδέρια που άφηναν πίσω τους οι έμποροι. Η ανάγκη να καθαρίζεται η αγορά κάθε φορά που περνούσαν οι Τσιγγάνοι οδήγησε το δημοτικό συμβούλιο στο να τους απαγορεύσει την πρόσβαση. Σαν ανταπόδοση, τους παραχωρήθηκε ένα μικρό λιβάδι στις όχθες του Tamaro, του μικρού ποταμιού που διασχίζει την πόλη: το πιο μίζερο κομμάτι γης! Εκεί πήγα να τους δω το Δεκέμβριο του 1956, παρέα με τον ζωγράφο Pinot Gallizio, τον ιδιοκτήτη αυτού του ανώμαλου, λασπώδους, έρημου εδάφους, ο οποίος τους το είχε δώσει. Είχαν κλείσει το χώρο ανάμεσα σε μερικά τροχόσπιτα με μαδέρια και μπιτόνια βενζίνης, είχαν δημιουργήσει ένα θύλακα, μια «Τσιγγάνικη Πόλη».

Αυτή ήταν η μέρα που συνέλαβα το σχέδιο για μια μόνιμη κατασκήνωση για τους τσιγγάνους της Άλμπα και αυτό το project ήταν η αρχή για τη σειρά μακετών της Νέας Βαβυλώνας. Μιας Νέας Βαβυλώνας όπου, κάτω από μία στέγη, με τη βοήθεια κινούμενων στοιχείων, χτίζεται μια συλλογική κατοικία˙ μια προσωρινή, συνεχώς επανασχεδιαζόμενη περιοχή διαβίωσης˙ μια κατασκήνωση για νομάδες σε πλανητική κλίμακα.

Ορισμοί

Κοινωνία της χρησιμότητας[1]

Ο όρος αναφέρεται σε όλες τις γνωστές μορφές κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένου του σύγχρονου καπιταλιστικού και του σοσιαλιστικού Κράτους. Διατρανώνει μια θεμελιακή αλήθεια, την ίδια για όλες αυτές τις μορφές κοινοτικής ζωής, παλιές και νέες, δηλαδή την εκμετάλλευση της ανθρώπινης ικανότητας για εργασία. Η «χρησιμότητα» είναι το βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση του ανθρώπου και της δραστηριότητάς του. Ο δημιουργικός άνθρωπος, ο Homo Ludens, μπορεί να αξιώσει τα δικαιώματά του σε σπάνιες περιπτώσεις.

Το αντίθετο της κοινωνίας της χρησιμότητας είναι η παιχνιδίστικη (ludic) κοινωνία, στην οποία η κάθε ανθρώπινη ύπαρξη, απελευθερωμένη μέσω της αυτοματοποίησης της παραγωγικής εργασίας, είναι τουλάχιστον σε θέση να αναπτύξει τη δημιουργικότητά της. Οι όροι «ταξική κοινωνία» και «αταξική κοινωνία» δεν εκφράζουν, ή το κάνουν μερικώς, αυτή τη διαμάχη. Αλλά είναι σαφές πως μια ludic κοινωνία μπορεί να είναι μόνο μια αταξική κοινωνία. Η κοινωνική δικαιοσύνη δεν είναι εγγύηση για την ελευθερία ή τη δημιουργικότητα, η οποία είναι η πραγματοποίηση της ελευθερίας. Η ελευθερία δεν εξαρτάται μόνο από την κοινωνική δομή, αλλά και από την παραγωγικότητα˙ και η αύξηση της παραγωγικότητας εξαρτάται από την τεχνολογία. Η ludic κοινωνία είναι με αυτή την έννοια μια καινούργια σύλληψη.

1. ΣτΜ. Utilitarian society: κυριολεκτικά θα μεταφραζόταν χρησιμοθηρική κοινωνία.

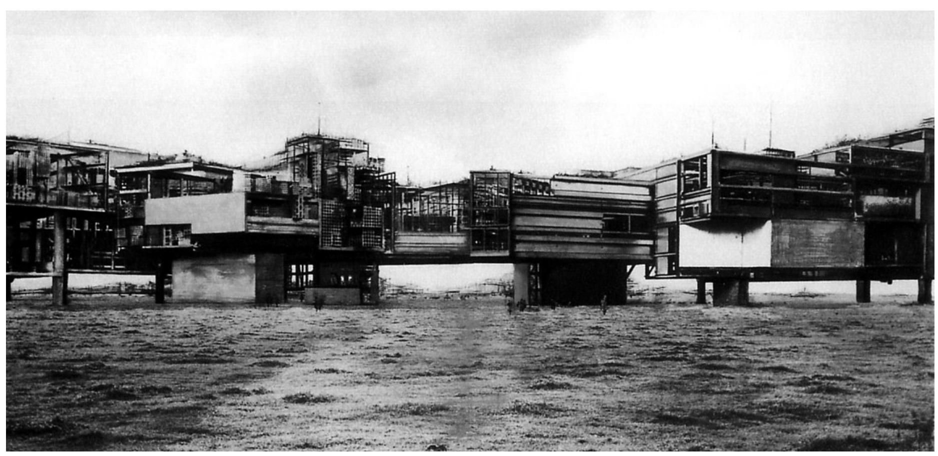
2. Johan Hizinga – *Ο Άνθρωπος και το Παιχνίδι*, Γνώση, Ιανουάριος 2010, Μετάφραση Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, Στέφανος Ροζάνης.

3. ό.π.: σελ. 9

Homo Ludens

Όρος που χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τον Johan Huizinga σε ένα βιβλίο με αυτό τον τίτλο, που υποτιτλίζεται: «μια μελέτη για το στοιχείο του παιχνιδιού στον πολιτισμό».[2] Στον πρόλογό του ο Huizinga μιλάει για τον άνθρωπο που παίζει με μετρήσιμους ακόμα όρους. «Στην πορεία του χρόνου καταλήξαμε να αναγνωρίσουμε πως δεν είμαστε τελικά τόσο λογικοί όσο μας φαντάσθηκε ο 18ος αιώνας με τη λατρεία του για το Λόγο και την αφελή του αισιοδοξία˙ ως εκ τούτου η νεότερη συνήθεια κλίνει να ορίζει το είδος μας ως Homo Faber: Άνθρωπο Κατασκευαστή. Αλλά μολονότι το faber ενδέχεται να μην είναι τόσο αμφίβολο όσο το sapiens, είναι, ως χαρακτηριστική ονομασία της ανθρώπινης ύπαρξης, ακόμη πιο ακατάλληλη, όταν βλέπουμε πως πολλά ζώα είναι και αυτά κατασκευαστές. Υπάρχει, ωστόσο, μια Τρίτη λειτουργία, εφαρμόσιμη τόσο στην ανθρώπινη ζωή όσο και στη ζωή των ζώων και εξ ίσου σπουδαία όσο το λογίζεσθαι και το κατασκευάζειν – δηλαδή το παίζειν. Νομίζω πως μετά τον Homo Faber, και στο ίδιο επίπεδο με τον Homo Sapiens, ο Homo Ludens, ο Παίζων Άνθρωπος, αξίζει μια θέση στην ονοματολογία μας».[3]

Αυτή η σύνεση στη χρήση του όρου μπορεί ίσως να εξηγηθεί από τη μικρή σημασία που δίνει η κοινωνία της χρησιμότητας στο παιχνίδι. Ο Homo Ludens υπήρξε πάντα μόνο μια σπανίως εκφρασμένη τροπικότητα του Homo Sapiens, μια κατάσταση που σε αντίθεση με την κατάσταση του Homo Faber, περνάει σε μεγάλο βαθμό απαρατήρητη. Ο Huizinga για τον οποίο το παιχνίδι είναι μια φυγή από την «αληθινή» ζωή, δεν αποστασιοποιείται στην ερμηνεία του από τα πρότυπα της κοινωνίας της χρησιμότητας. Και στην ιστορική του ανάλυση του θέματος, τοποθετεί, αρκετά σωστά, τον Homo Ludens στα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνίας, και πιο συγκεκριμένα στην αργόσχολη ευκατάστατη τάξη και όχι τις εργαζόμενες μάζες. Ωστόσο, διαχωρίζοντας την ικανότητα της εργασίας από την παραγωγή, ο αυτοματισμός άνοιξε το δρόμο για μια μαζική αύξηση του αριθμού των Homo Ludens. Παρ' όλα αυτά, ο Huizinga είχε την ικανότητα να αναδείξει τον λανθάνοντα Homo Ludens μέσα στον καθένα από εμάς. Η απελευθέρωση του ανθρώπινου παιχνιδίστικου δυναμικού συνδέεται άμεσα με την απελευθέρωσή του ως κοινωνικού όντος.

Κοινωνικός χώρος

Οι κοινωνιολόγοι επεκτείνουν αυτή την έννοια στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και δεσμών που καθορίζουν την ελευθερία κίνησης του ανθρώπου στην κοινωνία και επίσης, και πάνω από όλα, τα όριά της. Δεν συμμεριζόμαστε αυτή τη συμβολική ερμηνεία. Για εμάς, ο κοινωνικός χώρος είναι όντως ο υλικός χώρος των συναντήσεων, των επαφών μεταξύ υπάρξεων. Η χωρικότητα είναι κοινωνική. Στη Νέα Βαβυλώνα, ο κοινωνικός χώρος είναι κοινωνική χωρικότητα. Ο χώρος

ως ψυχική διάσταση (αφηρημένος χώρος) δεν μπορεί να διαχωριστεί από τον χώρο της δράσης (υλικός χώρος). Ο διαχωρισμός τους δικαιολογείται μόνο σε μια κοινωνία της χρησιμότητας με ακινητοποιημένες κοινωνικές σχέσεις, όπου ο υλικός χώρος έχει αναγκαία έναν αντι-κοινωνικό χαρακτήρα.

Νέα Βαβυλώνα: Περίγραμμα ενός πολιτισμού

Το κοινωνικό μοντέλο

Το ζήτημα της γνώσης του πώς θα ζούσε κάποιος σε μια κοινωνία που δε γνωρίζει ούτε πείνα, ούτε εκμετάλλευση, ούτε εργασία, σε μια κοινωνία όπου ο καθένας, χωρίς εξαίρεση, θα μπορούσε να δώσει την απόλυτη πρωτοβουλία στη δημιουργικότητά του -αυτό το βασανιστικό ,θεμελιώδες ζήτημα ξυπνά μέσα μας την εικόνα ενός περιβάλλοντος ριζικά διαφορετικού από οποιοδήποτε μέχρι στιγμής γνωστό, από οποιοδήποτε έχει πραγματοποιηθεί στο πεδίο της αρχιτεκτονικής ή της πολεοδομίας. Η ιστορία της ανθρωπότητας δεν έχει κάποιο προηγούμενο να μας προσφέρει σαν παράδειγμα, επειδή οι μάζες δεν υπήρξαν ποτέ ελεύθερες, που σημαίνει, ελεύθερα δημιουργικές. Όσο για τη δημιουργικότητα, τι σήμαινε μέχρι στιγμής εκτός από το προϊόν ενός ανθρώπου;

Παρ' όλα αυτά ας υποθέσουμε πως όλη η μη δημιουργική εργασία μπορεί να αυτοματοποιηθεί πλήρως˙ ότι η παραγωγικότητα αυξάνει έως ότου ο κόσμος δεν γνωρίζει πλέον την έλλειψη˙ ότι η γη και τα μέσα παραγωγής κοινωνικοποιούνται και σαν αποτέλεσμα, η παγκόσμια παραγωγή ορθολογικοποιείται˙ ότι, σαν συνέπεια αυτού, η μειοψηφία παύει να ασκεί την εξουσία της στην πλειοψηφία˙ ας υποθέσουμε, με άλλα λόγια, ότι το μαρξιστικό βασίλειο της ελευθερίας είναι πραγματοποιήσιμο. Σε αυτή την περίπτωση, δεν θα μπορούσαμε πλέον να ρωτάμε την ίδια ερώτηση χωρίς αμέσως να προσπαθήσουμε να την απαντήσουμε και να φανταστούμε, μολονότι με τον πιο σχηματικό τρόπο, ένα κοινωνικό μοντέλο όπου η ιδέα της ελευθερίας θα γινόταν η αληθινή εφαρμογή της ελευθερίας στην πράξη - μιας «ελευθερίας» που για εμάς δεν είναι η επιλογή ανάμεσα σε πολλές εναλλακτικές αλλά η βέλτιστη ανάπτυξη των δημιουργικών ικανοτήτων του κάθε ανθρώπου˙ επειδή δεν μπορεί να υπάρξει αληθινή ελευθερία χωρίς δημιουργικότητα.

Αν τοποθετήσουμε όλες τις γνωστές μορφές κοινωνίας κάτω από έναν κοινό παρονομαστή, τη «χρησιμοθηρία», το μοντέλο που πρέπει να επινοηθεί είναι αυτό της ludic κοινωνίας – με τον όρο αυτό να καθορίζει τις δραστηριότητες, που απαλλαγμένες από όλη τη χρησιμότητα όπως επίσης και απ' όλη τη λειτουργικότητα, είναι καθαρά προϊόντα της δημιουργικής φαντασίας. Τώρα, είναι που ο άνθρωπος σαν δημιουργός, και μόνο σαν δημιουργός, μπορεί να εκπληρώσει και να κατακτήσει το ανώτερο υπαρξιακό του επίπεδο.

Για να φανταστούμε μια κοινωνία όπου ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να δημιουργήσει τη ζωή του, να της δώσει σχήμα σύμφωνα με τις βαθύτερες φιλοδοξίες του, δεν θα καταφύγουμε σε μορφές και εικόνες αυτής της μακράς περιόδου της ιστορίας στην οποία ο άνθρωπος έπρεπε να θυσιάσει το μεγαλύτερο μέρος της δημιουργικής του ενέργειας σε έναν ακατάπαυστο αγώνα για την επιβίωση. Το δικό μας κοινωνικό μοντέλο θα είναι, όντως, θεμελιακά διαφορετικό από προηγούμενα μοντέλα˙ θα είναι επίσης ποιοτικά ανώτερο.

Ας ξεκινήσουμε με μερικά βασικά:

- Η αυτοματοποίηση όλων των «χρήσιμων» επαναληπτικών δραστηριοτήτων απελευθερώνει, σε μαζικό επίπεδο, ενέργεια που μπορεί στο εξής να προσανατολιστεί σε άλλες δραστηριότητες.

4. ΣτΜ. με την έννοια του πήγαινε-έλα. Η διακύμανση έχει αυτή την έννοια σε όλο το κείμενο.

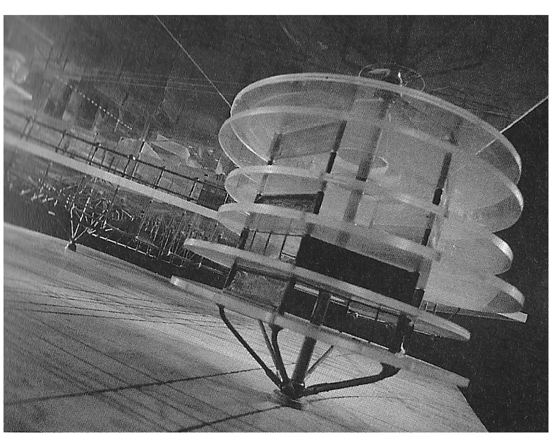
- Η συλλογική ιδιοκτησία της γης και των μέσων παραγωγής και η ορθολογικοποίηση της παραγωγής καταναλωτικών αγαθών, διευκολύνει τον μετασχηματισμό της ενέργειας αυτής εντός της δημιουργικής δραστηριότητας.

- Με την εξαφάνιση της παραγωγικής εργασίας, η συλλογική χρονική συνέπεια δεν έχει λόγο ύπαρξης˙ οι μάζες, αντίθετα, έχουν ένα σημαντικό ποσό *ελεύθερου χρόνου*.

Το δίκτυο

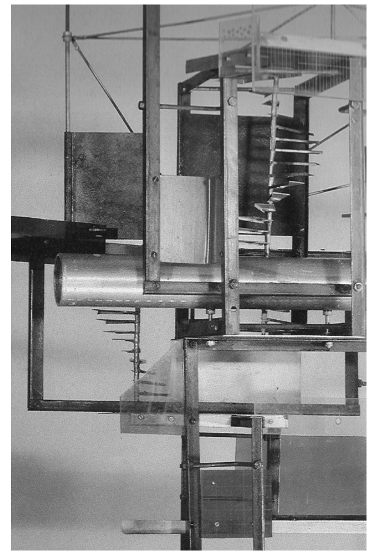
Είναι προφανές ότι ένα άτομο ελεύθερο να χρησιμοποιήσει το χρόνο του για όλη του τη ζωή, ελεύθερο να πάει όπου θέλει, όποτε θέλει, δεν μπορεί να κάνει τη μέγιστη χρήση της ελευθερίας του σε έναν κόσμο που κυβερνιέται από το ρολόι και την επιβολή μιας μόνιμης κατοικίας. Σαν τρόπο ζωής ο Homo Ludens θα απαιτήσει, πρωτίστως, να ανταποκριθεί στην ανάγκη του για παιχνίδι, για περιπέτεια, για κινητικότητα, όπως επίσης σε όλες τις συνθήκες που διευκολύνουν την ελεύθερη δημιουργία της δικής του ζωής. Μέχρι τότε, η κύρια δραστηριότητα του ανθρώπου ήταν η εξερεύνηση του φυσικού του περιβάλλοντος. Ο Homo Ludens θα επιδιώκει να μετασχηματίσει, να αναδημιουργήσει αυτό το περιβάλλον, αυτόν τον κόσμο, σύμφωνα με τις νέες του ανάγκες. Τότε, η εξερεύνηση και η δημιουργία του περιβάλλοντος θα τυγχάνει να συμπίπτουν επειδή, δημιουργώντας τους τομείς προς εξερεύνηση, ο Homo Ludens θα συγκεντρωθεί στην εξερεύνηση της ίδιας του της δημιουργίας. Έτσι, θα είμαστε παρόντες σε *μια αδιάκοπη διαδικασία δημιουργίας και επαναδημιουργίας*, η οποία θα συντηρείται από μια γενικευμένη δημιουργικότητα η οποία εκδηλώνεται σε όλους τους τομείς της δραστηριότητας.

Ξεκινώντας από αυτή την ελευθερία σε χρόνο και χώρο, θα φτάναμε σε ένα νέο είδος αστικοποίησης. Η κινητικότητα, η ακατάπαυστη διακύμανση[4] του πληθυσμού – μια λογική συνέπεια αυτής της νέας ελευθερίας – δημιουργεί μια διαφορετική σχέση μεταξύ πόλης και εγκατάστασης. Χωρίς χρονοδιάγραμμα να σεβαστεί, χωρίς μόνιμη κατοικία, ο άνθρωπος θα εξοικειωθεί από αναγκαιότητα με ένα νομαδικό τρόπο ζωής σε ένα τεχνητό, πλήρως «κατασκευασμένο» περιβάλλον. Ας ονομάσουμε αυτό το περιβάλλον Νέα Βαβυλώνα και ας προσθέσουμε πως δεν έχει να κάνει καθόλου, ή σχεδόν καθόλου, με «πόλη», με την παραδοσιακή έννοια του όρου. Η πόλη είναι μια μορφή αστικοποίησης χαρακτηριστική της κοινωνίας της χρησιμότητας: ένα οχυρωμένο μέρος για προστασία από έναν εχθρικό εξωτερικό κόσμο, γίνεται, σαν κέντρο εμπορίου, μια «ανοιχτή πόλη»˙ έπειτα, με την έλευση της μηχανοποίησης, ένα κέντρο παραγωγής – και σε όλα αυτά τα διαφορετικά στάδια είναι ένα μέρος όπου ζει ένας μόνιμος πληθυσμός, ριζωμένος εκεί από έναν συγκεκριμένο τρόπο ζωής. Υπάρχουν, φυσικά, εξαιρέσεις στον κανόνα: ορισμένες σχέσεις μεταξύ πόλεων δίνουν τη δυνατότητα σε ένα μικρό αριθμό ατόμων να αλλάζουν τον τόπο κατοικίας τους, και κάνοντάς το αυτό πυροδοτούν μια διαδικασία πολιτιστικής ανταλλαγής όπου η πόλη αποκτά, εκτός από τη λειτουργία της χρησιμότητας, τη λειτουργία του πολιτιστικού κέντρου. Αλλά αυτό το φαινόμενο είναι σχετικά σπάνιο και ο αριθμός των ατόμων που εμπλέκονται σε αυτό δεν είναι μεγάλος.

Ο πολιτισμός της Νέας Βαβυλώνας δεν έρχεται ως αποτέλεσμα απομονωμένων δραστηριοτήτων, από εξαιρετικές καταστάσεις, αλλά από την παγκόσμια δραστηριότητα του συνόλου του παγκόσμιου πληθυσμού, από κάθε άνθρωπο που εμπλέκεται σε μια δυναμική σχέση με το περιβάλλον του. Δεν υπάρχουν a priori δεσμοί μεταξύ κανενός. Η συχνότητα των κινήσεων του κάθε ανθρώπου και οι αποστάσεις που θα καλύπτει βασίζονται σε αποφάσεις που θα παίρνει αυθόρμητα, και τις οποίες θα μπορεί να απορρίψει την ίδια στιγμή. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η κοινωνική κινητικότητα συνιστά την εικόνα ενός καλειδοσκοπικού όλου, τονίζοντας τις ξαφνικές αναπάντεχες αλλαγές – μια εικόνα που δεν φέρει πλέον καμία ομοιότητα με τις δομές κοινοτικής ζωής που κυριαρχούνται από την

αρχή της χρησιμότητας, των οποίων τα μοντέλα συμπεριφοράς είναι πάντα τα ίδια. Στην περίπτωσή μας, το αστικό θα πρέπει να ανταποκρίνεται στην κοινωνική κινητικότητα, πράγμα που συνεπάγεται, σε σχέση με μία σταθερή πόλη, μια αυστηρή οργάνωση στο μακροσκοπικό επίπεδο και την ίδια στιγμή, μεγαλύτερη ευελιξία στο μικροσκοπικό, δηλαδή την ευελιξία μιας άπειρης πολυπλοκότητας. Η ελευθερία της δημιουργίας απαιτεί σε κάθε περίπτωση ότι εξαρτιόμαστε όσο το δυνατό λιγότερο από την υλική αβεβαιότητα. Προϋποθέτει, έπειτα, ένα τεράστιο δίκτυο συλλογικών υπηρεσιών, περισσότερο απαραίτητων στον πληθυσμό που βρίσκεται σε κίνηση παρά στο σταθερό πληθυσμό των λειτουργικών πόλεων. Από την άλλη, η αυτοματοποίηση οδηγεί σε τεράστιες συγκεντρώσεις της παραγωγής σε γιγαντιαία κέντρα, τα οποία βρίσκονται έξω από τον χώρο της καθημερινής ζωής.

Τα κέντρα παραγωγής έξω από αυτό το χώρο και οι συλλογικές εγκαταστάσεις μέσα του προσδιορίζουν τις γενικές γραμμές της μακρο-δομής στην οποία, κάτω από την επίδραση των απροσδιόριστων κινήσεων, θα καθοριστεί μια περισσότερο διαφοροποιημένη και, αναγκαία, πιο ευέλικτη μικρο-δομή.

Από αυτές τις προϋποθέσεις – τη βέλτιστη οργάνωση των υλικών συνθηκών και τη μέγιστη ανάπτυξη της αίσθησης της πρωτοβουλίας του κάθε ατόμου – μπορούμε να συνάγουμε τα βασικά χαρακτηριστικά μιας δομής που δεν αποτελείται πλέον από πυρήνες, όπως στον παραδοσιακό οικισμό, αλλά οργανώνεται σύμφωνα με την ατομική και συλλογική κάλυψη της απόστασης, την περιπλάνηση: ένα δίκτυο μονάδων, συνδεδεμένες η μία με την άλλη, και σχηματίζοντας έτσι αλυσίδες που μπορούν να αναπτυχθούν και να επεκταθούν προς κάθε κατεύθυνση. Μέσα σε αυτές τις αλυσίδες βρίσκονται οι υπηρεσίες και ό,τι σχετίζεται με την οργάνωση της κοινωνικής ζωής˙ στους «συνδέσμους» του δικτύου, οι πλήρως αυτοματοποιημένες μονάδες παραγωγής, από τις οποίες ο άνθρωπος είναι απών.

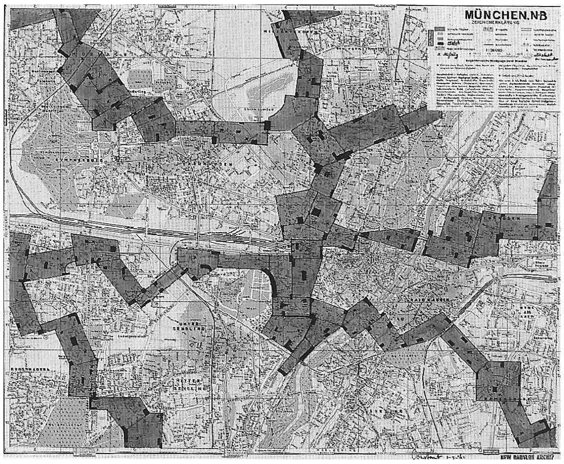
Τα βασικά στοιχεία του δικτύου, οι ΤΟΜΕΙΣ, είναι αυτόνομες μονάδες κατασκευών, οι οποίες παρ' όλα αυτά επικοινωνούν μεταξύ τους. Το δίκτυο των τομέων εκλαμβάνεται από τα μέσα σαν ένας συνεχής χώρος.

Η Νέα Βαβυλώνα δεν τελειώνει πουθενά (αφού η γη είναι στρόγγυλη)˙ δεν γνωρίζει σύνορα (αφού δεν υπάρχουν πλέον εθνικές οικονομίες) ή συλλογικότητες (αφού η ανθρωπότητα διακυμαίνεται). Κάθε τόπος είναι προσβάσιμος στον καθένα και σε όλους. Ολόκληρη η γη γίνεται το σπίτι των ιδιοκτητών της. Η ζωή είναι ένα ατελείωτο ταξίδι σε έναν κόσμο που αλλάζει τόσο γρήγορα που πάντα μοιάζει άλλος.

Πραγματοποίηση

Το χτίσιμο της Νέας Βαβυλώνας μπορεί να ξεκινήσει μόνο όταν η οικονομία αποσκοπεί αποκλειστικά στην ικανοποίηση των αναγκών μας, με την ευρύτερη έννοια του όρου. Μόνο μια τέτοια οικονομία επιτρέπει την πλήρη αυτοματοποίηση των μη-δημιουργικών δραστηριοτήτων, και επομένως την ελεύθερη ανάπτυξη της δημιουργικότητας.

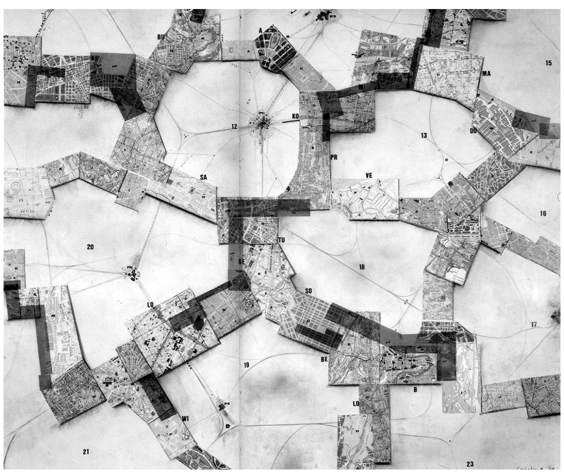
Η πραγματοποίηση της Νέας Βαβυλώνας είναι μια αργή διαδικασία ανάπτυξης του τομεακού κόσμου ο οποίος προοδευτικά αντικαθιστά τις προϋπάρχουσες αστικές δομές. Αρχικά βλέπει κανείς, ανάμεσα στα συγκροτήματα, να εμφανίζονται απομονωμένοι τομείς που γίνονται πόλοι έλξης για τα προηγούμενα στο βαθμό που, όσο ο χρόνος που καταναλώνεται στην εργασία μειώνεται, η εγκατάσταση αποδιοργανώνεται. Κατά το διάστημα αυτό, οι τομείς είναι σημεία συνάντησης, ένα είδος κοινωνικο-πολιτιστικών κέντρων˙ έπειτα, όσο ο αριθμός τους μεγαλώνει και οι σύνδεσμοι που τους ενώνουν αυξάνονται, η δραστηριότητα εντός των

τομέων γίνεται πιο εξειδικευμένη και αυξανόμενα αυτόνομη σε σχέση με τις περιοχές κατοικίας.

Ένας Νέο-Βαβυλωνιακός τρόπος ζωής αρχίζει τότε να προσδιορίζεται, ο οποίος απογειώνεται όταν επανομαδοποιημένοι τομείς σχηματίσουν ένα δίκτυο: μια δομή που μπορεί να ανταγωνιστεί τις δομές εγκατάστασης, των οποίων η σημασία μειώνεται σταδιακά όσο ο άνθρωπος παύει να λαμβάνει μέρος στην παραγωγική διαδικασία. Αφού το ίδιο φαινόμενο παράγεται σε πολλά μέρη, θα βλέπει κανείς πολλούς τομείς να ομαδοποιούνται, να ενώνονται και να σχηματίζουν ένα όλον. Από τότε και ύστερα, η διακύμανση θα αυξάνεται.

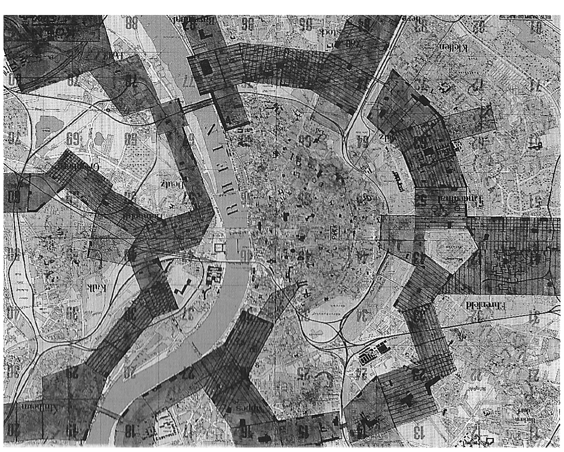
Στην πρώτη φάση, η απόσταση μεταξύ τομέων και ομάδων τομέων αυξάνει την ανάγκη για ταχεία μέσα μεταφοράς. Η διάσχιση των περιοχών κατοικίας από τον ένα τομέα στον άλλο πρέπει να είναι όσο το δυνατό συντομότερη. Αργότερα, όταν ο τομεακός κόσμος ενοποιηθεί και η διακύμανση ενταθεί, δεν υπάρχει πλέον η ανάγκη να κινούμαστε γρήγορα για να αλλάζουμε κοινωνικό περιβάλλον. Η ευελιξία του εσωτερικού χώρου εντός των τομέων επιτρέπει πολλαπλές παραλλαγές στο περιβάλλον και την ατμόσφαιρα μέσα σε σχετικά περιορισμένη έκταση. Όσο για τα μέσα μεταφοράς, δεν θα είναι τόσο αναγκαία για την κίνηση. Μια νέα λειτουργία αναδύεται για να επεκτείνει την αρχική τους λειτουργία: από το να είναι εργαλεία για δουλειά γίνονται εργαλεία για παιχνίδι.

Τοπογραφία

Δεδομένης της κλίμακας του κοινωνικού χώρου στο τομεακό δίκτυο και της συνέχειάς του, ο χώρος της ταχείας κίνησης δεν ταιριάζει στο νεοβαβυλωνιακό τρόπο ζωής. Αυτός (ο τρόπος ζωής) διατρέχεται από μια αργή και συνεχή αλληλουχία αλλαγών, με την μετακίνηση να είναι μόνο μία από τις μορφές δραστηριότητας εντός των τομέων. Όμως, αναμφίβολα, κάποιος θα επιδιώκει ακόμα να μετακινηθεί γρήγορα από καιρό σε καιρό, στο έδαφος για μικρότερες αποστάσεις, ή στον αέρα. Για τις αεροπορικές μεταφορές κάποιος θα μπορούσε να φανταστεί, στις ταράτσες, διαδρόμους προσγείωσης και ελικοδρόμια. Όσο για τη γρήγορη κυκλοφορία στο έδαφος, πρέπει να φανταστούμε ένα οδικό δίκτυο όσο το δυνατό πιο ανεξάρτητο από το δίκτυο των τομέων. Μια πολυεπίπεδη διάταξη θα εγγυόταν την αυτονομία των δικτύων και των οδικών αρτηριών. Η καλύτερη λύση για την αποσυμφόρηση του εδάφους συνίσταται στην ανέγερση των τομέων σε πιλοτές, διατεταγμένες όσο το δυνατό πιο αραιά. Ένα πλεονέκτημα αυτής της κατασκευής είναι ότι επιτρέπει την ανάπτυξη μιας συνεχούς διάταξης ταρατσών. Με τον τρόπο αυτό, δημιουργείται ένα δεύτερο υπαίθριο επίπεδο, ένα δεύτερο τεχνητό τοπίο πάνω από το φυσικό τοπίο.

Δεδομένου του τεράστιου μεγέθους τους, τα εσωτερικά των τομέων εξαρτώνται από τα συστήματα διανομής ενέργειας που είναι απαραίτητα για τον φωτισμό, τον αερισμό και τον κλιματισμό, αλλά αυτή η «εξάρτηση» συνεπάγεται μια συγκεκριμένη ελευθερία: ελευθερία από την μονότονη εναλλαγή μέρας και νύχτας, την οποία αναζητούσε η ανθρωπότητα από την αυγή του χρόνου.

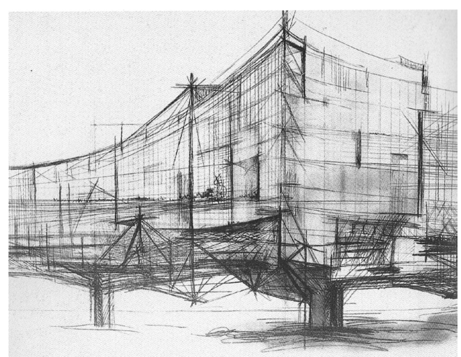
Αν ληφθεί ως σύνολο, η Νέα Βαβυλώνα παρουσιάζεται σαν ένα δίκτυο τεράστιων συνδέσμων, το μεγαλύτερο μέρος των οποίων έχουν ανεγερθεί πάνω από το έδαφος. Πάνω στο έδαφος, ένα δεύτερο δίκτυο, της κυκλοφορίας. Οι «σύνδεσμοι» είναι περιοχές γενικά απαλλαγμένες από κτίρια, με την εξαίρεση παρ' όλα αυτά, των κέντρων παραγωγής και των εγκαταστάσεων που δεν έχουν θέση στον κοινωνικό χώρο των τομέων, όπως, για παράδειγμα, κεραιών και ίσως πύργων γεώτρησης, ιστορικών μνημείων, παρατηρητηρίων και άλλων εγκαταστάσεων για επιστημονική έρευνα. Μέρος αυτών των κενών περιοχών παραδίδεται σε διάφορες καλλιέργειες της ίδιας της γης και στην εκτροφή ζώων˙ ένα άλλο μέρος στα φυσικά

αποθέματα, κατάφυτα πάρκα. Η δικτυακή δομή διευκολύνει την πρόσβαση σε αυτά, με τις ενδιάμεσες αποστάσεις να είναι κάθε φορά σχετικά μικρές.

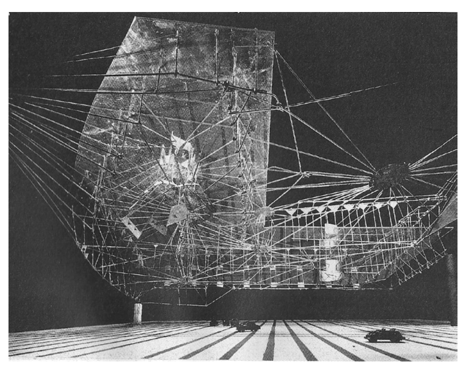
Η τοπογραφική διερεύνηση της Νέας Βαβυλώνας θέτει προβλήματα που δεν μπορούν να λυθούν με τη χρήση των παραδοσιακών μέσων χαρτογράφησης. Δεδομένης, από τη μια, της οργάνωσης σε πολλά επίπεδα (έδαφος, εσωτερικό του τομεακού όγκου, ταράτσες), οι συνδέσεις μεταξύ των επιπέδων, η φύση των επικοινωνιών και οι λύσεις συνέχειας που δημιουργούνται μεταξύ των επιπέδων, μπορούν να αναδυθούν μόνο σε μορφή μακέτας. Από την άλλη, οι δομές είναι οτιδήποτε άλλο εκτός από μόνιμες. Σαν αποτέλεσμα, είναι περισσότερο ένα πρόβλημα μικρο-δομής σε διαρκή μετασχηματισμό, στον οποίο ο παράγοντας του χρόνου, η τέταρτη διάσταση, παίζει ένα σημαντικό ρόλο. Συνεπώς, κάθε τρισδιάστατη αναπαράσταση θα είχε, από μόνη της, μόνο την αξία ενός στιγμιότυπου: ακόμη και αν παραδεχθούμε πως το μοντέλο του κάθε τομέα θα μπορούσε να αναχθεί σε διάφορα επίπεδα και τμήματα των διαφορετικών ορόφων και κάποιος θα μπορούσε έτσι να συντάξει ένα είδος λεπτομερούς άτλαντα των τομέων, θα ήταν ακόμη απαραίτητο, από τη μια στιγμή στην άλλη, να καταγράψει, χρησιμοποιώντας σύμβολα όλες τις τοπογραφικές μετατροπές που παράγονται, όπως σε ένα ημερολόγιο σκάφους. Η προσφυγή σε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή θα είναι αναμφίβολα απαραίτητη για να λυθεί ένα τόσο περίπλοκο πρόβλημα.

Ο τομέας

Ο τομέας είναι το μικρότερο στοιχείο, η βασική μονάδα του νεοβαβυλωνιακού δικτύου, ένας από τους «συνδέσμους» της αλυσίδας που το απαρτίζουν. Όπως θα περίμενε κανείς, οι διαστάσεις του είναι αισθητά μεγαλύτερες από τις διαστάσεις των στοιχείων (κτιρίων) που απαρτίζουν τις πόλεις, όπως είναι γνωστές. Η κλίμακα των στοιχείων αυτών εξαρτάται από το σύστημα των κοινωνικών σχέσεων. Στις αγροτικές κοινότητες όπου οι ανθρώπινες σχέσεις και οι οικογενειακοί δεσμοί εμπλέκονται σφιχτά, το βασικό στοιχείο είναι η ανεξαρτησία της οικογενειακής κατοικίας. Στις βιομηχανικές πόλεις, δεδομένου του κοινωνικού χαρακτήρα της παραγωγικής εργασίας, οι σχέσεις εμπεδώνονται στο σχολείο, στο χώρο εργασίας ή σχόλης, σε πολιτικές και σε άλλες συναντήσεις – οι οποίες προστίθενται στους οικογενειακούς δεσμούς. Έτσι κάθε μέλος της οικογένειας δημιουργεί προσωπικούς δεσμούς έξω από αυτήν. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, εμφανίζονται μεγαλύτερες μονάδες κατοικίας, συγκροτήματα για πολλές οικογένειες, που κάποιες φορές είναι εξοπλισμένα με κοινόχρηστες υπηρεσίες. Αλλά εκεί, όπως και στις αγροτικές κοινότητες, έχει να κάνει κανείς με έναν καθηλωμένο πληθυσμό, με έναν κανονικό τρόπο ζωής.

Όταν η οικογενειακή ομάδα αποσυντίθεται και η διαίρεση του χρόνου και του χώρου δεν καθορίζεται πλέον κοινωνικά από την παραγωγική εργασία, όταν κάποιος μπορεί να αποφασίσει τον τόπο και τη διάρκεια της διαμονής του, οι έσχατοι δεσμοί διαρρηγνύονται. Παρ' όλα αυτά, οι λίγο πολύ διαρκείς σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων δεν θα έχουν εξαφανιστεί, αλλά οι περιοριστικές κοινωνικές σχέσεις θα έχουν αντικατασταθεί από πιο ποικίλους και μεταβαλλόμενους συναισθηματικούς δεσμούς. Περισσότερο από ότι σε σταθερές κοινότητες, η διακυμαινόμενη κοινωνία ευνοεί τυχαίες επαφές και συναντήσεις.

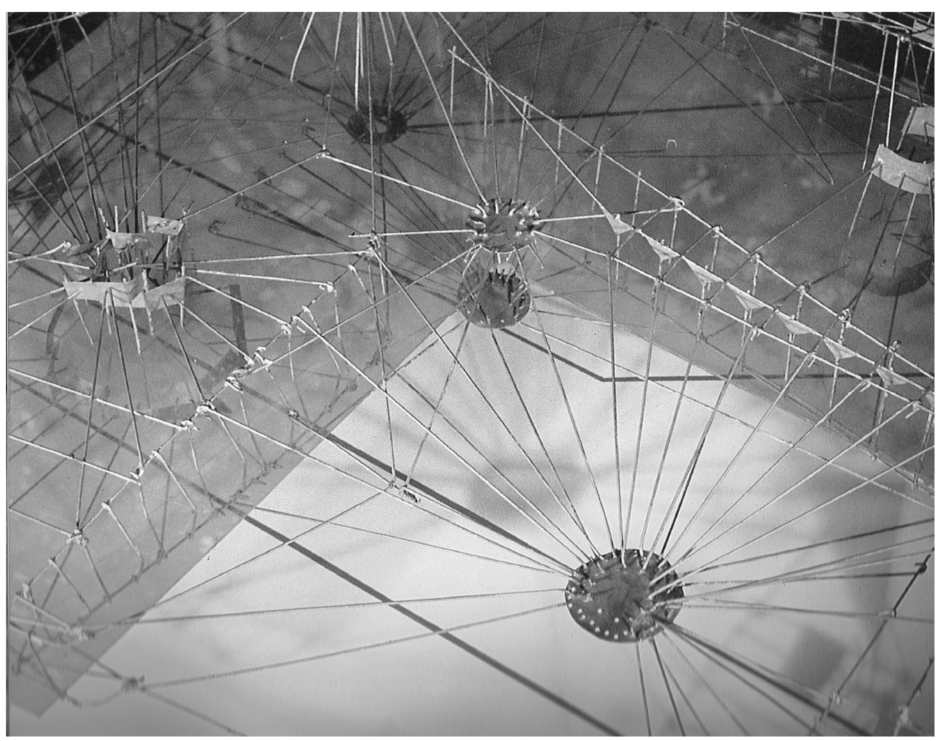
Ο τομέας είναι μια βασική δομή (μακρο-δομή) στην οποία κατασκευάζεται ένα περιβάλλον. Σαν βάση, η μακρο-δομή πρέπει να επιτρέπει τη μεγαλύτερη ελευθερία στην μόνιμη κατασκευή (μικρο-δομή) του εσωτερικού χώρου. Στην απλούστερη μορφή του, ο τομέας ενσωματώνει έναν αριθμό οριζόντιων χώρων τοποθετημένων ο ένας πάνω στον άλλο, ενωμένων μεταξύ τους και με το έδαφος με κατακόρυφα στοιχεία, και έναν ή περισσότερους σταθερούς

πυρήνες για υπηρεσίες. Αυτός ο χώρος θα μπορούσε να καταληφθεί από μια πιο πολύπλοκη δομή αποτέλεσμα της άρθρωσης ποικίλων μικρότερων χώρων. Σαν εναλλακτική στην υποστηρικτική δομή, κάποιος μπορεί επίσης να φανταστεί μια «πλωτή» δομή, έναν κρεμάμενο τομέα σε ένα ή περισσότερους ιστούς. Μια άλλη πιθανή εναλλακτική, η αυτοφερόμενη δομή, απαιτεί έναν περιορισμένο αριθμό σημείων στήριξης, το οποίο είναι ένα πλεονέκτημα, όμως, από τη στιγμή που η μονάδα και οι διαστάσεις της μικρο-δομής εξαρτώνται περισσότερο άμεσα από την μακρο-δομή, η οργάνωση του εσωτερικού χώρου δεν είναι πλέον τόσο ελεύθερη. Η επιλογή της μίας ή της άλλης λύσης – τομέας σε πιλοτή, κρεμάμενος ή αυτοφερόμενος τομέας – εξαρτάται επίσης σε κάποιο βαθμό από τη γεωγραφική θέση.

Η μακρο-δομή, συνεπώς, στεγάζει μια κινούμενη εσωτερική δομή. Αφού οι διαστάσεις του τομέα είναι σημαντικές, κάθε κατεδάφιση ή μετασχηματισμός της βασικής δομής είναι αναγκαστικά ένα φιλόδοξο εγχείρημα. Ωστόσο, η παιχνιδίστικη ζωή των κατοίκων της Νέας Βαβυλώνας προϋποθέτει συχνό μετασχηματισμό του εσωτερικού των τομέων. Για να συμβεί αυτό χωρίς προβλήματα, η περιέχουσα δομή θα έπρεπε να είναι όσο το δυνατό πιο ουδέτερη και, από κατασκευαστική άποψη, η ευμετάβλητη περιεχόμενη δομή πλήρως ανεξάρτητη από αυτή.

Η ευμετάβλητη δομή αναπτύσσεται μέσα από τα ελαφρά και άρα εύκολα στη μεταφορά μετακινούμενα συστήματα συναρμολόγησης (τοίχους, οροφές, σταθμούς επιβίβασης, γέφυρες κλπ), τα οποία μπορούν το ίδιο εύκολα να στηθούν και να ξεστηθούν, και έτσι να είναι επαναχρησιμοποιήσιμα. Κάθε σχέδιο συναρμολόγησης απαιτεί και κανονικοποίηση της μονάδας και προτυποποίηση της παραγωγής. Οι διαστάσεις της μακρο-δομής καθορίζονται από τις μονάδες των βασικών στοιχείων. Αυτό όμως, δε σημαίνει, φυσικά, περιορισμό των πιθανών συνδυασμών ή απλοποίηση των μορφών, αφού ένας μεγάλος αριθμός πρότυπων τύπων συναρμολόγησης και συστημάτων μπορούν να συνδυαστούν με πολλαπλούς τρόπους.

Με αυτά τα λίγα δεδομένα, μπορούμε να οδηγηθούμε σε μια σχηματική ιδέα του τομέα. Είναι ένας κυρίως οριζόντιος σκελετός, που εκτείνεται πάνω από 10 ή 20

εκτάρια[5] περίπου 15-20 μέτρα πάνω από το έδαφος: το μέγιστο ύψος είναι κάπου ανάμεσα στα 30 και τα 60 μέτρα. Μέσα, ένας ή περισσότεροι πυρήνες περιέχουν ένα τεχνικό κέντρο και ένα κέντρο υπηρεσιών το οποίο είναι επίσης και ένα κέντρο υποδοχής με ατομικά δωμάτια. Κάποιοι από τους τομείς είναι εφοδιασμένοι με εγκαταστάσεις υγείας και εκπαίδευσης, εγκαταστάσεις αποθήκευσης και διανομής για αντικείμενα καθημερινής χρήσης. Άλλοι με βιβλιοθήκες, κέντρα επιστημονικής έρευνας και ότι άλλο μπορεί να είναι απαραίτητο. Οι πυρήνες καταλαμβάνουν μέρος του τομέα˙ το υπόλοιπο, το πιο σημαντικό τμήμα της Νέας Βαβυλώνας, είναι ένας κοινωνικός χώρος με κινούμενες αρθρώσεις: ο παιχνιδότοπος του Homo Ludens.

5. 1 εκτάριο = 10 στρέμματα

Ένας όγκος με το ανάπτυγμα ενός τομέα της Νέας Βαβυλώνας, είναι πιο ανεξάρτητος από τον εξωτερικό κόσμο από μια κατασκευή που χτίζεται σε μικρότερη κλίμακα. Το φως της ημέρας, για παράδειγμα, εισχωρεί μόνο λίγα μέτρα, με το μεγαλύτερο μέρος του εσωτερικού να φωτίζεται τεχνητά. Η συσσώρευση της θερμότητας του ήλιου και η απώλεια θερμότητας τον κρύο καιρό συμβαίνουν τόσο αργά που οι αλλαγές της ατμοσφαιρικής θερμοκρασίας μόλις που επηρεάζει την εσωτερική θερμοκρασία. Οι κλιματικές συνθήκες (η ένταση του φωτισμού, η θερμοκρασία, οι υγρομετρικές συνθήκες, ο εξαερισμός) βρίσκονται όλα κάτω από τεχνικό έλεγχο. Μέσα, ένα μεταβαλλόμενο εύρος κλιμάτων μπορεί να δημιουργηθεί και να τροποποιηθεί κατά βούληση. Το κλίμα γίνεται ένα σημαντικό στοιχείο στο παιχνίδι της «ατμόσφαιρας», από τη στιγμή ειδικά, που ο τεχνικός εξοπλισμός είναι προσβάσιμος στον καθένα και η αποκέντρωση (της διανομής) ενθαρρύνει μια ορισμένη αυτονομία του τομέα ή της ομάδας των τομέων. Μικρότερα κέντρα είναι προτιμότερα από ένα μοναδικό κέντρο, πράγμα που διευκολύνει την αναπαραγωγή πιο ποικίλων κλιμάτων και, γιατί όχι, την επινόηση νέων ως αντιπαραβολή, αλλάζοντας τις εποχές, μετασχηματίζοντάς τες σύμφωνα με έναν απείρως διαφοροποιημένο συγχρονισμό, εναρμονισμένο με τη μεταμόρφωση του χώρου.

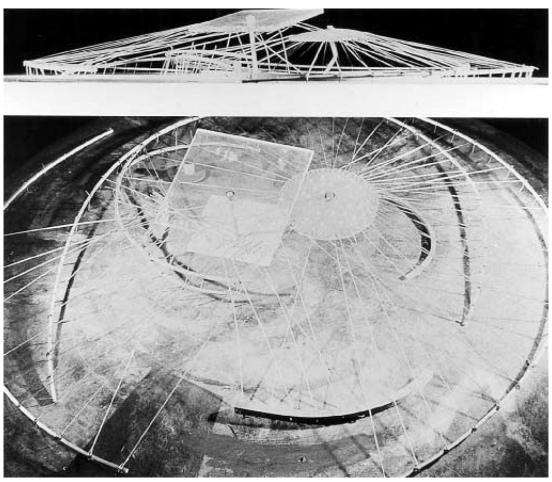
Τα οπτικοακουστικά μέσα θα χρησιμοποιούνται στο ίδιο πνεύμα. Ο κυμαινόμενος κόσμος των τομέων απαιτεί εγκαταστάσεις (ένα δίκτυο εκπομπής και λήψης) που είναι ταυτόχρονα αποκεντρωμένες και δημόσιες. Δεδομένης της συμμετοχής μεγάλου αριθμού ανθρώπων στην εκπομπή και τη λήψη εικόνων και ήχων, οι τελειοποιημένες τηλεπικοινωνίες γίνονται ένας σημαντικός παράγοντας της ludic κοινωνικής συμπεριφοράς.

Οι Νέοι Βαβυλώνιοι

Δημιουργικότητα και επιθετικότητα

Περιπλανώνται διαμέσου των τομέων της Νέας Βαβυλώνας αναζητώντας νέες εμπειρίες, μέχρι στιγμής άγνωστες ατμόσφαιρες. Χωρίς την παθητικότητα των τουριστών, αλλά έχοντας πλήρη επίγνωση της δύναμης που έχουν να δράσουν πάνω στον κόσμο, να τον μετασχηματίσουν, να τον αναδημιουργήσουν. Για να το κάνουν διαθέτουν ένα ολόκληρο οπλοστάσιο τεχνικών μέσων, χάρη στα οποία μπορούν να κάνουν τις επιθυμητές αλλαγές χωρίς καθυστέρηση. Ακριβώς όπως ο ζωγράφος που με μια σκέτη χούφτα από χρώματα δημιουργεί μια άπειρη ποικιλία μορφών, αντιθέσεων και υφών, οι Νέοι Βαβυλώνιοι μπορούν να επιφέρουν αλλαγές στο περιβάλλον τους ατελείωτα, να το ανανεώνουν και να το μεταβάλλουν χρησιμοποιώντας τα τεχνικά τους μέσα. Αυτή η σύγκριση αποκαλύπτει μια θεμελιώδη διαφορά μεταξύ των δύο τρόπων δημιουργίας. Ο ζωγράφος είναι ένας μοναχικός δημιουργός ο οποίος αντιμετωπίζει τις αντιδράσεις κάποιου άλλου προσώπου μόνο αφ' ης στιγμής η δημιουργική πράξη έχει τελειώσει. Ανάμεσα στους Νέους Βαβυλώνιους, από την άλλη μεριά, η δημιουργική πράξη είναι επίσης μια κοινωνική πράξη: σαν μια άμεση παρέμβαση

στον κοινωνικό κόσμο, προκαλεί μια άμεση αντίδραση. Το ατομικό δημιούργημα του καλλιτέχνη φαίνεται στα μάτια του άλλου, να ξεφεύγει από κάθε περιορισμό και να ωριμάζει στην απομόνωση. Και είναι μόνο πολύ αργότερα που θα πρέπει να αντιμετωπίσει την κοινωνία, όταν η δουλειά αποκτά μια αναντίρρητη πραγματικότητα. Σε κάθε δεδομένη στιγμή της δημιουργικής του δραστηριότητας, ο Νέος Βαβυλώνιος είναι ο ίδιος σε άμεση επαφή με τους ομοίους του. Κάθε μία από τις δράσεις του είναι δημόσια, κάθε μία δρα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον το οποίο είναι επίσης αυτό των άλλων και προκαλεί στιγμιαίες αντιδράσεις. Όλη η δράση, συνεπώς, χάνει τον ατομικό της χαρακτήρα. Από την άλλη μεριά, κάθε αντίδραση μπορεί να προκαλέσει με τη σειρά της και άλλες. Με τον τρόπο αυτό, οι παρεμβάσεις δημιουργούν αλυσιδωτές αντιδράσεις οι οποίες σταματούν μονάχα όταν μια κατάσταση η οποία έχει γίνει κρίσιμη «εκρήγνυται» και μετασχηματίζεται σε μια άλλη κατάσταση. Η διαδικασία ξεφεύγει από τον έλεγχο του ενός προσώπου, αλλά αυτό έχει μικρή σημασία γνωρίζοντας ποιος την πυροδότησε και από ποιους θα αλλοιωθεί διαδοχικά. Με αυτή την έννοια, η κρίσιμη στιγμή (το αποκορύφωμα) είναι μια αυθεντική συλλογική δημιουργία. Το κριτήριο, το χωροχρονικό πλαίσιο, του νεοβαβυλωνιακού κόσμου είναι ο ρυθμός με τον οποίο η μια στιγμή διαδέχεται την προηγούμενη.

Από την άποψη του Homo Faber, η Νέα Βαβυλώνα είναι ένα αβέβαιο σύμπαν στο οποίο ο «κανονικός» άνθρωπος είναι στο έλεος κάθε πιθανής καταστροφικής δύναμης, κάθε είδους επίθεσης. Όμως ας σημειώσουμε ότι η «κανονικότητα» είναι μια έννοια που συνδέεται με μια συγκεκριμένη ιστορική πρακτική˙ το περιεχόμενό της είναι άρα μεταβλητό. Όσο για την «επιθετικότητα» η ψυχανάλυση της έχει παραχωρήσει αρκετή σημασία, που πηγαίνει τόσο μακριά, μέχρι και να ορίσει ένα «ένστικτο» επιθετικότητας. Η περιοχή μελέτης όμως βρισκόταν περιορισμένη στον άνθρωπο που παλεύει για την επιβίωσή του, στον άνθρωπο που εμπλέκεται μέχρι τώρα, κι αυτός όπως και άλλα είδη, σε αυτή την πανάρχαια μάχη.

Η εικόνα ενός ελεύθερου ανθρώπου ο οποίος δεν είναι αναγκασμένος να παλέψει για την επιβίωσή του δεν έχει ιστορική βάση. Το ένστικτο της αυτοσυντήρησης έχει επίσης αναχθεί ως το αρχέγονο ένστικτο της ανθρώπινης και οποιασδήποτε άλλης ζωντανής ύπαρξης. Και είναι αυτό το ένστικτο με το οποίο σχετίζονται όλα τα άλλα.

Η επιθετικότητα είναι μια έκφραση της θέλησης για εξουσία, η οποία είναι η ιδιότητα ενός πολύ εξελιγμένου όντος (του ανθρώπου) ικανού για πρόβλεψη και το οποίο, σε έναν κόσμο όπου απειλείται η ύπαρξή του, μπορεί να οργανώσει στο χρόνο, δηλαδή σύμφωνα με ένα σχέδιο, ένα ασφαλές μέρος για τον εαυτό του. Για το λόγο αυτό, η επιθετικότητα του ανθρώπου δεν εξαφανίζεται με την ικανοποίηση των άμεσων αναγκών του. Η επιθετική συμπεριφορά περιορίζεται προφανως στις πιο βιομηχανοποιημένες, «πλούσιες» χώρες, και πάνω από όλα ανάμεσα στην ευκατάστατη τάξη. Για να ρίξουμε φως σε αυτή τη φαινομενική αντίφαση ανάμεσα στην υλική ασφάλεια και την επιμονή της επιθετικότητας, θα ήταν ίσως απαραίτητο να παραδεχτούμε την ύπαρξη ενός «ενστίκτου» άλλου από αυτό της αυτο-άμυνας: το δημιουργικό ένστικτο, το οποίο εμφανίζεται με την εξαΰλωση του πρωτόγονου ενστίκτου όποτε οι υλικές συνθήκες είναι σε ικανοποιητικό βαθμό ευνοϊκές για τον μετασχηματισμό της αυτό-άμυνας σε ανοιχτό αυθορμητισμό.

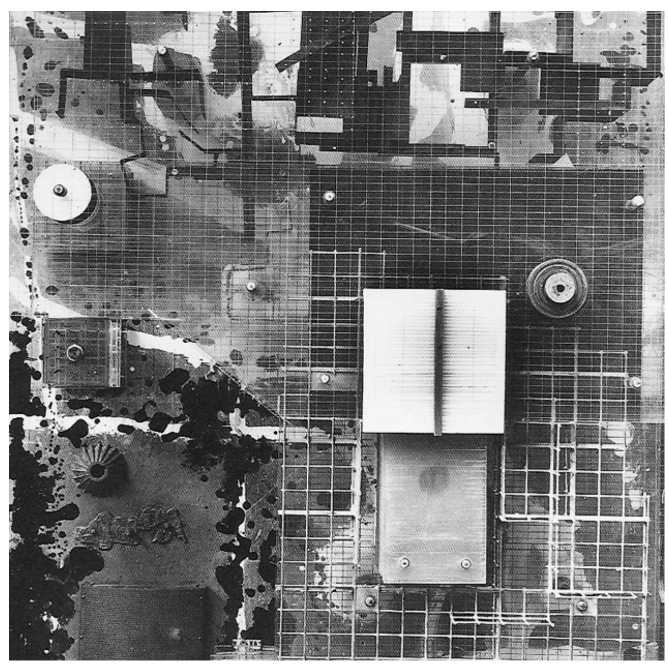
Η αντικειμενική αδυνατότητα της πραγματοποίησης μιας δημιουργικής ζωής εντός της κοινωνίας της χρησιμότητας, που είναι βασισμένη στην καταπίεση της δημιουργικότητας αλλά παρόλα αυτά περιέχει όλες τις συνθήκες που ευνοούν την ανάπτυξή της, μας επιτρέπει να καταλάβουμε γιατί η επιθετικότητα διαχωρίζεται από τον αγώνα για την επιβίωση. Στη σύγχρονη κοινωνία, η ευκατάστατη τάξη από μόνη της δεν μπορεί να δράσει με δημιουργικό τρόπο, και είναι εύκολο να γίνει αντιληπτό ότι νοιώθει περισσότερο απογοητευμένη από ότι οι μάζες, οι οποίες δεν

κατέχουν τίποτα άλλο εκτός από τον αγώνα για την μελλοντική τους ελευθερία. Με το στόχο αυτών των αγώνων να είναι ο μετασχηματισμός της υπάρχουσας κοινωνίας, η ίδια η πάλη είναι δημιουργία.

Το δημιουργικό ένστικτο

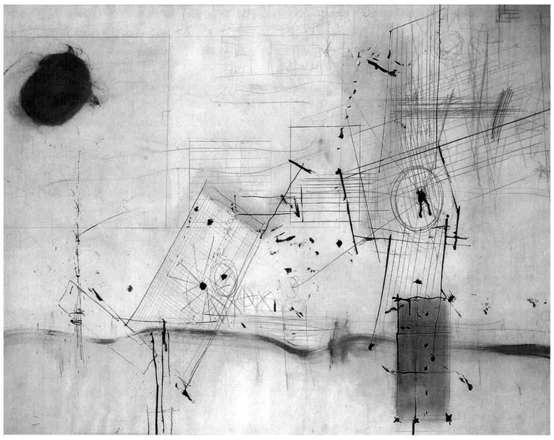
Υποθέτοντας την πιθανή έλευση μιας παιχνιδίστικης κοινωνίας, προϋποθέτει κανείς από την αρχή ότι κάθε ανθρώπινο πλάσμα νιώθει τη λανθάνουσα ανάγκη να εκδηλώσει τη δημιουργικότητά του, και αυτό εμφανίζεται στην εξάχνωση των πρωτόγονων μορφών ενστίκτου. Αυτή η ανάγκη δεν ικανοποιείται στη στατική μας κοινωνία, όπου η εκπλήρωση μέσω της δημιουργίας μπορεί να είναι μόνο τυχαία. Όλη η εκπαίδευση που προετοιμάζει τον μελλοντικό ενήλικα για τον «χρήσιμο» ρόλο που θα παίξει στην κοινωνία τείνει να καταστέλλει το δημιουργικό ένστικτο. Ωστόσο, συμβαίνει συχνά η «χρησιμότητα» να εξαφανίζεται με την ανάπτυξη της τεχνολογίας, ακόμη και πριν ένα παιδί φτάσει στο τέλος των σπουδών του. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η «εκπαίδευση» μπορεί να παίξει έναν αρνητικό μόνο ρόλο στην καταστολή της όλης αυθόρμητης δημιουργικότητας. Αν δεν ήταν έτσι, ο ενήλικας θα ήταν πιο δημιουργικός από το παιδί, ενώ στην πραγματικότητα το αντίθετο είναι αλήθεια.

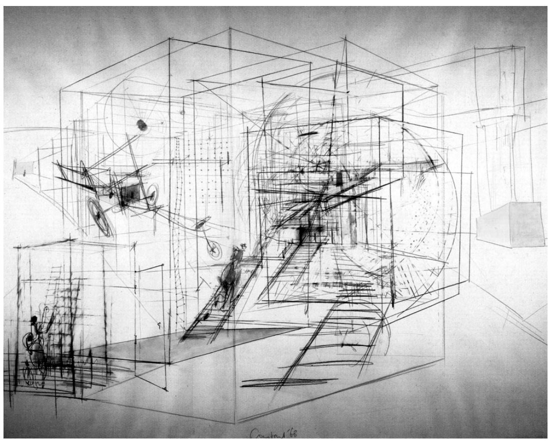
Μπορεί όμως κάποιος να συλλάβει μια εκπαίδευση που να στοχεύει στην ανάπτυξη της δημιουργικότητας; Μπορούμε να αμφιβάλλουμε και να διερωτηθούμε αν οποιαδήποτε εκπαίδευση, ή ότι περιγράφεται από τον όρο, δεν είναι εξαιρετικά περιορισμένη, αν η κύρια λειτουργία της δεν είναι να περιορίζει την ελευθερία, που είναι η θεμελιώδης συνθήκη της δημιουργικότητας. Η μόνη εκπαίδευση που ευνοεί τη δημιουργία είναι αυτή που αποδεσμεύει την ανάπτυξη της δημιουργικότητας. Αλλά ο Homo Ludens ξεφορτώνεται την εκπαίδευση. Μαθαίνει παίζοντας.

Αυτοί που δεν μπορούν να προσαρμοστούν στις δομές της κοινωνίας της χρησιμότητας καταδικάζουν τον εαυτό τους σε απομόνωση. Αυτοί είναι οι «ακοινωνικοί» τύποι, ένας όρος συνώνυμος συχνά του «εγκληματία». Η «εγκληματικότητα» προϋποθέτει παραβίαση θεσμοθετημένων κοινωνικών σχέσεων, γεγονός που εξηγεί τις διαφορετικές ερμηνείες των οποίων έχει υπάρξει αντικείμενο. Το έγκλημα, η «εγκληματική πράξη», διαταράσσει την τάξη αυτών των σχέσεων και η κοινωνία αντιδρά εξολοθρεύοντας το ένοχο άτομο. Όταν, από μια τελείως διαφορετική προοπτική, η «εγκληματική πράξη» θεωρείται σαν μια έκφραση απέλπιδας θέλησης για εξουσία, και δεχόμενοι ιδανικά ότι, η θέληση για εξουσία μετασχηματίζεται σε δημιουργικότητα, το «έγκλημα» δεν γίνεται τίποτα άλλο εκτός από μία αποτυχημένη απόπειρα κατά τη δημιουργία. Η συμπεριφορά του εγκληματία έναντι της πραγματικότητας δεν είναι περισσότερο παθητική από του καλλιτέχνη, από τη στιγμή που και αυτός παρεμβαίνει σε μια δεδομένη κατάσταση. Αλλά ενώ η δημιουργική πράξη συμφιλιώνει την καταστροφή και την κατασκευή, προσφέροντάς τους ισορροπία, ο εγκληματίας δίνει το πλεονέκτημα στην καταστροφή. Ακόμη, η παρέμβαση του καλλιτέχνη δείχνει, τουλάχιστον όσον αφορά στην κοινωνία της χρησιμότητας, μια «ακοινωνική» συμπεριφορά το αποτέλεσμα της οποίας μπορεί να διακριθεί ελάχιστα από αυτό του εγκλήματος.

Στη Νέα Βαβυλώνα όπου δεν γίνεται σεβαστή καμία «τάξη», η κοινοτική ζωή διαμορφώνεται μέσα από τη δυναμική μονίμως εναλλασσόμενων καταστάσεων. Η δυναμική αυτή ενεργοποιεί δυνάμεις που στην κοινωνία της χρησιμότητας καταστέλλονται ή στην καλύτερη περίπτωση απλά γίνονται ανεκτές. Γι' αυτό το λόγο, είναι αδιανόητο ότι μια ζωή σαν αυτή της Νέας Βαβυλώνας θα μπορούσε να επιβληθεί στη σύγχρονη κοινωνία, ακόμη και για το πιο σύντομο χρονικό διάστημα. Όταν οι κοινωνικές συμβάσεις δεν είναι πλέον σεβαστές, όπως κατά

6. ΣτΜ. με την κυριολεκτική έννοια….

τη διάρκεια του καρναβαλιού, δεν είναι η δημιουργικότητα που αυξάνεται, αλλά η επιθετικότητα: μια επιθετικότητα σε ευθεία αναλογία με την πίεση που ασκείται από την κοινωνία στη δημιουργικότητα.

Κάθε αιτία επιθετικότητας έχει εξολοθρευτεί στη Νέα Βαβυλώνα. Οι συνθήκες ζωής ευνοούν τον εξευγενισμό[6] και η δραστηριότητα γίνεται δημιουργία. Η ανώτερη μορφή ύπαρξης είναι δυνατή μονάχα σε έναν κόσμο πλήρους ελευθερίας όπου το ανθρώπινο πλάσμα δεν παλεύει πλέον να συντηρήσει ένα συγκεκριμένο επίπεδο, αλλά συγκεντρώνει τη δραστηριότητά του στη μόνιμη δημιουργία της ζωής του, την οποία κατευθύνει σε ένα ακόμη ανώτερο επίπεδο.

Ο Νέος Βαβυλώνιος

Ο αγώνας για την επιβίωση έχει διαιρέσει την ανθρωπότητα σε ομάδες συμφερόντων που συχνά συναγωνίζονται, αλλά πάντα αντιτίθενται στην ιδέα της συνένωσης σε μεγάλες ομάδες, δυνατότερες στο να αμύνονται. Η παρατεταμένη διαίρεση σε ράτσες, φυλές, έθνη, κοινωνικές τάξεις εξηγείται επίσης από τις ιστορικές συνθήκες αυτού του αγώνα. Σε μια κοινωνία που δεν γνωρίζει πλέον τον αγώνα για διαβίωση, ο ανταγωνισμός εξαφανίζεται σε ατομικό και σε ομαδικό επίπεδο. Οι φραγμοί και τα σύνορα εξαφανίζονται επίσης. Είναι ανοιχτός ο δρόμος για την ανάμιξη των πληθυσμών, η οποία έχει ως αποτέλεσμα και την εξαφάνιση των φυλετικών διαφορών και την συγχώνευση των πληθυσμών σε μια νέα φυλή, την παγκόσμια φυλή των Νέων Βαβυλώνιων.

Ο Νέος Βαβυλώνιος διαθέτει μια απόλυτη ελευθερία δράσης, αλλά αυτή η ελευθερία πραγματοποιείται μόνο μέσα σε σχέσεις αμοιβαιότητας με όλους τους ομοίους του. Μια ludic κοινωνία που βασίζεται στην κοινότητα των συμφερόντων όλων των ανθρώπων δεν γνωρίζει καμία από τις ατομικές ή συλλογικές αντιθέσεις που χαρακτηρίζουν την κοινωνία της χρησιμότητας. Αντιθέσεις συμφερόντων, ανταγωνισμός και εκμετάλλευση είναι, σε αυτό το πλαίσιο, έννοιες κενές περιεχομένου. Η νεοβαβυλωνιακή κοινότητα περιλαμβάνει την ολότητα των κατοίκων της Νέας Βαβυλώνας, και η ταυτόχρονη δραστηριότητά τους είναι αυτή που δημιουργεί τη νέα συλλογική κουλτούρα.

Ακόμα και όταν διανύει τεράστιες αποστάσεις, ο Homo Faber κινείται σε έναν κοινωνικό χώρο που περιορίζεται από τους εξαναγκασμούς να επιστρέψει σε μια μόνιμη κατοικία. Είναι «δεμένος με τη γη». Οι κοινωνικές του σχέσεις καθορίζουν τον κοινωνικό του χώρο, ο οποίος περιλαμβάνει το σπίτι του, το χώρο εργασίας του, το σπίτι της οικογένειας και των φίλων του. Ο Νέος Βαβυλώνιος ξεφεύγει από αυτούς τους περιοριστικούς δεσμούς. Ο κοινωνικός του χώρος είναι απεριόριστος. Επειδή δεν είναι πλέον «ριζωμένος», μπορεί να κυκλοφορεί ελεύθερα: πολύ πιο ελεύθερα από τη στιγμή που ο χώρος τον οποίο διατρέχει χωρίς τέλος αλλάζει έκταση και ατμόσφαιρα με το αποτέλεσμα διαρκώς να ανανεώνεται. Η κινητικότητα, και ο αποπροσανατολισμός που παράγει, διευκολύνει τις επαφές μεταξύ των ανθρώπων. Χωρίς καμία δυσκολία φτιάχνονται και διαλύονται δεσμοί, προικίζοντας τις κοινωνικές σχέσεις με μια τέλεια ειλικρίνεια.

Πάνω σε μερικά στοιχεία της νεοβαβυλωνιακής κουλτούρας

Η ουσία της νεοβαβυλωνιακής κουλτούρας είναι το παιχνίδι με τα στοιχεία που απαρτίζουν το περιβάλλον. Ένα τέτοιο παιχνίδι είναι δυνατό χάρη στον πλήρη τεχνικό έλεγχο όλων αυτών των στοιχείων, τα οποία με αυτό τον τρόπο γίνονται μια συνειδητή δημιουργία του περιβάλλοντος.

Τα συστατικά του περιβάλλοντος είναι πολυάριθμα και διαφορετικών ειδών. Για να τα φανταστούμε σε όλη τους την ποικιλομορφία, θα ήταν απαραίτητο να

ξεκινήσουμε διακρίνοντας κάποιες ομάδες, που απορρέουν από δύο ξεχωριστά κριτήρια: ένα αντικειμενικό κριτήριο και ένα υποκειμενικό κριτήριο.

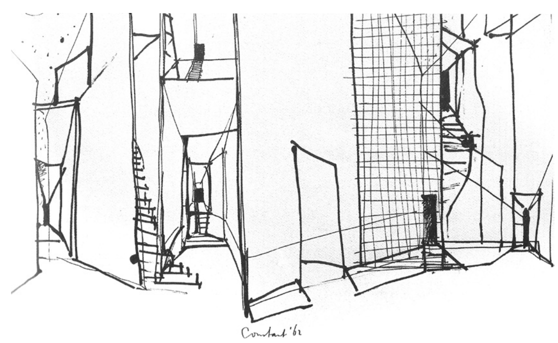
Α. Στοιχεία χωρικής κατασκευής, τα οποία καθορίζουν την εμφάνισή του [χώρου] και αποτελούν αντικείμενο προηγούμενου σχεδιασμού. Μπορούν να ομαδοποιηθούν κάτω από την κατηγορία των «αρχιτεκτονικών στοιχείων». (Παραδείγματα: η μορφή και οι διαστάσεις του χώρου, τα δομικά υλικά, η δομή τους, τα χρώματά τους)˙

Β. Στοιχεία που καθορίζουν την ποιότητα του χώρου. Όντας περισσότερο εύπλαστα, δεν μπορούν να σχεδιαστούν στον ίδιο βαθμό. Τέτοια είναι οι «κλιματικές συνθήκες» (θερμοκρασία, υγρασία, ατμόσφαιρα κλπ)˙

Γ. Στοιχεία που, χωρίς να καθορίζουν την ποιότητα του χώρου, επηρεάζουν την αντίληψη του χώρου. Η χρησιμότητά τους είναι τυχαία και η επίδρασή τους μικρής διάρκειας. Αυτά είναι τα «ψυχολογικά στοιχεία». (Παραδείγματα: κίνηση, φαγητό και ποτό, η χρήση της λεκτικής και άλλης επικοινωνίας κλπ).

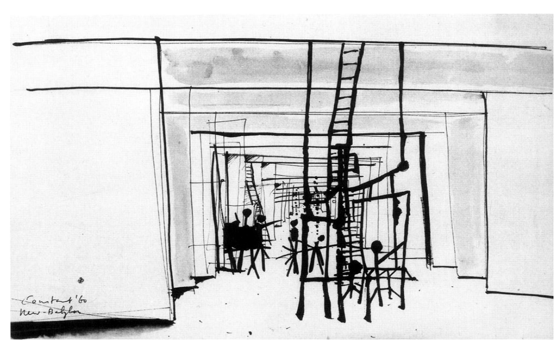
Μια άλλη κατάταξη, χρησιμοποιώντας πιο υποκειμενικά κριτήρια, κατανέμει τα περιβαλλοντικά στοιχεία σύμφωνα με την επιρροή που έχουν πάνω μας. Εδώ κάποιος διακρίνει οπτικά, ηχητικά, απτικά, οσφρητικά και γευστικά στοιχεία.

Αλλά όποια και να είναι τα κριτήρια, είναι δύσκολο να απομονωθεί ένα στοιχείο, να χωριστεί από τα υπόλοιπα. Και ένας μεγάλος αριθμός σημαντικών στοιχείων μπορούν να αποτελέσουν τμήμα πολλών διαφορετικών κατηγοριών. Έτσι, ανάμεσα στα στοιχεία που διαλέχτηκαν σύμφωνα με το πρώτο κριτήριο, η δομή του χώρου, συνδέεται με τις κλιματικές συνθήκες όπως επίσης και με τις κινήσεις στο χώρο. Η ικανοποίηση που λαμβάνεται από το φαγητό και το ποτό δεν είναι η ίδια σε κάθε χώρο και σε οποιοδήποτε κλίμα. Όσο για το δεύτερο κριτήριο, μας διευκολύνει να ανακαλύψουμε ακόμη πιο περίπλοκους συσχετισμούς. Μια δομή, για παράδειγμα, μπορεί να γίνει αντιληπτή από την όραση και την αφή˙ η γλώσσα απευθύνεται το ίδιο στην ακοή και την όραση. Το φαγητό και το ποτό στη γεύση, αλλά επίσης στην όσφρηση, στην όραση, στην αφή. Σε αυτά τα στοιχεία προστίθενται άλλα, που επενεργούν το ένα πάνω στο άλλο σε στενή αλληλεξάρτηση. Η διαχωριστική ανάλυση δικαιολογείται μόνο από την άποψη του τεχνικού ελέγχου. Όντας κάποιος ευαίσθητος σε ένα περιβάλλον, σε μια ατμόσφαιρα, δεν θα φανταζόταν να διακρίνει τα διαφορετικά στοιχεία που την απαρτίζουν, ακριβώς όπως όταν κοιτάει έναν ζωγραφικό πίνακα δεν διαχωρίζει τα διαφορετικά υλικά που χρησιμοποιήθηκαν από τον ζωγράφο.

Μορφές συμπεριφοράς

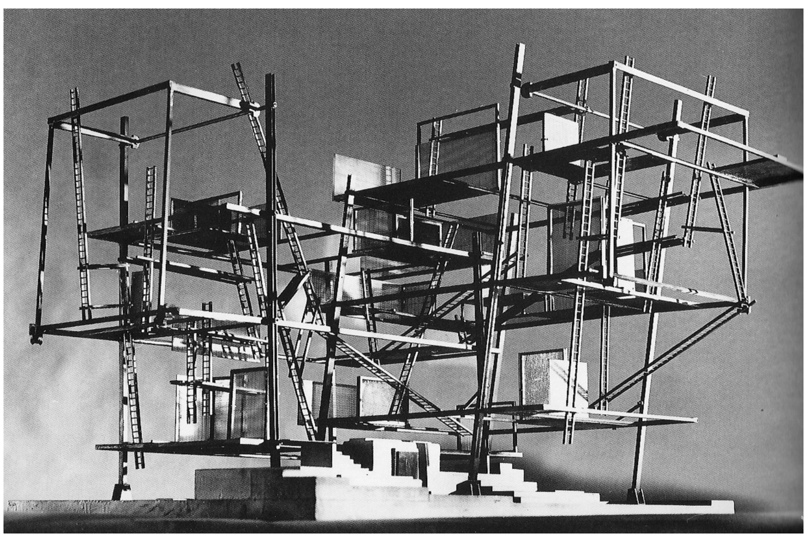
Είναι καλά γνωστό ότι η συμπεριφορά επηρεάζεται ισχυρά από τα στοιχεία του περιβάλλοντος. Στην ψυχιατρική η χειραγώγηση αυτών των στοιχείων ονομάζεται «πλύση εγκεφάλου». Στη Νέα Βαβυλώνα, όπου κάθε άτομο μπορεί ελεύθερα να χρησιμοποιήσει τα τεχνικά μέσα και να συμμετέχει ενεργά στη συλλογική οργάνωση του χώρου, αυτά τα στοιχεία δεν μπορούν να διαλεχτούν σύμφωνα με ένα προκαθορισμένο στόχο. Κάθε πρωτοβουλία προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση μπορεί, οποιαδήποτε στιγμή, να εκτραπεί από διαφορετικές, ακόμη και αντίθετες πρωτοβουλίες.

Αν ο Νέος Βαβυλώνιος μπορεί να μετασχηματίσει το περιβάλλον και την ατμόσφαιρα χρησιμοποιώντας το διαθέσιμο τεχνικό υλικό, και κάνοντάς το αυτό μπορεί να επηρεάσει προσωρινά τη συμπεριφορά άλλων, με τη σειρά του υφίσταται τη δική τους επιρροή. Σε κάθε περίπτωση η επίδραση της παρέμβασής του δεν διαρκεί πολύ, από τη στιγμή που κάθε παρέμβαση, ως πρόκληση που είναι, δεν μπορεί να μείνει χωρίς απάντηση.

Θα μπορούσε να εγερθεί αντίρρηση ότι, μη όντας η δημιουργικότητα ίδια για όλους, η επιρροή των πιο ενεργών και χαρισματικών θα είναι ισχυρότερη από αυτή των λιγότερο ενεργητικών και εφευρετικών. Αυτή η αντίρρηση, ωστόσο, είναι χαρακτηριστική της νοοτροπίας της χρησιμότητας, η οποία βλέπει στην ανωτερότητα της ευφυΐας και της ενεργητικότητας τα πιο σίγουρα μέσα για την κατάληψη της εξουσίας. Σε μια συλλογική κουλτούρα, η ατομική πράξη αναμιγνύεται με την γενική κοινωνική δραστηριότητα. Δεν μπορεί να απομονωθεί και το αποτέλεσμα δεν φέρει ίχνη της. Η συλλογική κουλτούρα είναι μια σύνθετη κουλτούρα, ένα προϊόν της στενής και οργανικής αλληλεξάρτησης όλης της δημιουργικής δραστηριότητας. Είναι το αντίθετο της ανταγωνιστικής κουλτούρας που γνωρίζουμε, η οποία λαμβάνει την απόλυτη ανωτερότητα του ισχυρότερου, της «διάνοιας», ως μονάδα με την οποία μετρά όλη τη δραστηριότητα – καταλήγοντας σε μια απαράμιλλη σπατάλη δημιουργικών δυνάμεων.

Ας φανταστούμε, τότε, ότι σε μια δεδομένη στιγμή ένας αριθμός Χ ατόμων βρίσκονται μέσα σε έναν από τους τομείς. Ότι ο τομέας χωρίζεται σε πολλούς χώρους διαφορετικού μεγέθους, μορφής και ατμόσφαιρας. Ότι κάθε ένας από αυτούς τους χώρους βρίσκεται στο σημείο του να μετασχηματιστεί: να χτιστεί, καταστραφεί, στηθεί, ξεστηθεί… Ότι όλα τα παρόντα άτομα συμμετέχουν ενεργά σε αυτή την αδιάκοπη δραστηριότητα. Ότι κάθε άτομο μπορεί να κυκλοφορεί ελεύθερα από τον ένα χώρο στον άλλο. Ότι ο τομέας διασχίζεται συνεχώς από το ένα τμήμα στο άλλο από νέους ανθρώπους και από αυτούς που, έχοντας ζήσει για λίγο εκεί, φεύγουν. Μια τέτοια ευέλικτη πολυπλοκότητα των χωρικών συνθηκών και της σύνθεσης του «πληθυσμού» καθορίζει τη νεοβαβυλωνιακή κουλτούρα.

Οι τομείς διαρκώς αλλάζουν μορφή και ατμόσφαιρα σύμφωνα με τις δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εκεί. Κανείς δεν μπορεί να επιστρέψει σε αυτό που υπήρχε πριν, να ξαναανακαλύψει το μέρος όπως το άφησε, την εικόνα που είχε διατηρήσει στη μνήμη του. Κανείς δεν πέφτει τώρα στην παγίδα της συνήθειας.

Οι συνήθειες, το σύνολο των οποίων συγκροτούν ένα κοινωνικό «μοντέλο συμπεριφοράς», είναι αυτές οι οποίες, σε μια κοινωνία της χρησιμότητας, πριμοδοτούν ένα στατικό τρόπο ζωής: υπάρχουν τόσοι πολλοί αυτοματισμοί. Ωστόσο, ο δυναμισμός μιας ζωής μόνιμης δημιουργίας αποκλείει κάθε αυτοματισμό. Ακριβώς όπως ένας καλλιτέχνης δεν μπορεί και δεν θέλει να επαναλάβει κάποιο από τα έργα του, έτσι και ο Νέος Βαβυλώνιος ο οποίος δημιουργεί τη ζωή του δεν μπορεί να επιδείξει επαναληπτική συμπεριφορά.

Ο δυναμικός λαβύρινθος

Ενώ στην κοινωνία της χρησιμότητας κάποιος πασχίζει με όλα τα μέσα για έναν βέλτιστο προσανατολισμό στο χώρο, εγγύηση χρονικής αποδοτικότητας και οικονομίας, στη Νέα Βαβυλώνα πριμοδοτείται ο αποπροσανατολισμός που εξυπηρετεί την περιπέτεια, το παιχνίδι και τη δημιουργική αλλαγή. Ο χώρος της Νέας Βαβυλώνας έχει όλα τα χαρακτηριστικά ενός λαβυρινθώδους χώρου, μέσα στον οποίο η κίνηση δεν υπόκειται πλέον στους περιορισμούς μιας δεδομένης χωρικής ή χρονικής οργάνωσης. Η λαβυρινθώδης μορφή του νεοβαβυλωνιακού κοινωνικού χώρου είναι η ευθεία έκφραση της κοινωνικής ανεξαρτησίας.

Η ατμόσφαιρα ενός περιβάλλοντος που έχει κάποια συγκεκριμένα πλαστικά και ακουστικά χαρακτηριστικά εξαρτάται από τα άτομα που βρίσκονται εκεί. Ένα μεμονωμένο άτομο μπορεί παθητικά να υποταχθεί σε αυτή την ατμόσφαιρα ή να

την αλλάξει ανάλογα με τη διάθεσή του εκείνη τη στιγμή. Αλλά με την είσοδο ενός δεύτερου ατόμου, μια νέα παρουσία γίνεται αισθητή και η αλληλεπίδραση των δύο παρουσιών αποκλείει κάθε παθητικότητα. Η ποιότητα του περιβάλλοντος και της ατμόσφαιράς του δεν εξαρτάται πλέον μόνο από υλικούς παράγοντες, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο θα έχουν προσληφθεί, εκτιμηθεί και χρησιμοποιηθεί, με το «νέο τρόπο θέασής» τους. Και όταν ένα τρίτο ή τέταρτο άτομο έρθει για να πάρει τη θέση του δίπλα στους άλλους, η κατάσταση – όντας πιο περίπλοκη– ξεφεύγει από τον έλεγχο οποιουδήποτε από τα παρόντα άτομα. Καθώς ο αριθμός των επισκεπτών σταδιακά αυξάνεται και η σύνθεση της ομάδας μεταβάλλεται, η περιπλοκότητα αυξάνεται επίσης, ενώ ο ατομικός έλεγχος του χώρου μειώνεται.

Η συλλογική χρήση του χώρου συνεπάγεται ποιοτική αλλαγή αφού τείνει να μειώνει την παθητικότητα. Η δραστηριότητα των κατοίκων του χώρου είναι ένα ζωτικό τμήμα του περιβάλλοντος που, όντας στατικό, γίνεται δυναμικό. Σε έναν κοινωνικό χώρο όπου ο αριθμός των ατόμων αλλάζει αδιάκοπα, μαζί με τις σχέσεις μεταξύ τους, κάθε ένα άτομο παρακινείται να αλλάξει το προσωπικό του περιβάλλον. Όλες αυτές οι ωθήσεις, ενωμένες, αντιπροσωπεύουν μια δύναμη που δρα έκδηλα στη διάταξη του χώρου, και στη Νέα Βαβυλώνα, όπου ο χώρος είναι δημόσιος, δρα συνεχόμενα. Ο χώρος στην ολότητά του θα υποταχθεί έτσι στις πιο αναπάντεχες επιρροές, και κάποιος μπορεί να φανταστεί πως μια παρόμοια διαδικασία ξεδιπλώνεται ταυτόχρονα με άπειρα ποικίλους τρόπους σε μια πολλαπλότητα χώρων, των οποίων ο αριθμός είναι τόσο μεταβλητός όσο οι σύνδεσμοι που δημιουργούνται μεταξύ τους. Κάποιος φτάνει, έπειτα, στην εικόνα ενός τεράστιου κοινωνικού χώρου που είναι για πάντα άλλος: ένας δυναμικός λαβύρινθος με την ευρύτερη έννοια του όρου.

Τεχνολογία

Η τεχνολογία είναι ένα απολύτως απαραίτητο εργαλείο για την πραγματοποίηση ενός πειραματικού κολεκτιβισμού. Η επιδίωξη της κυριαρχίας στη φύση χωρίς τη χρήση της τεχνικής είναι καθαρή φαντασία. Ανανεωμένα, επανεφευρημένα οπτικοακουστικά μέσα είναι μια απαραίτητη βοήθεια. Σε μια κυμαινόμενη κοινότητα, χωρίς μια σταθερή βάση, οι επαφές μπορούν να διατηρηθούν μόνο μέσω εντατικών τηλεπικοινωνιών. Κάθε τομέας θα εφοδιαστεί με τον πιο σύγχρονο εξοπλισμό, προσβάσιμο σε όλους, και του οποίου η χρήση, πρέπει να σημειώσουμε, δεν είναι ποτέ αυστηρά λειτουργική. Στη Νέα Βαβυλώνα ο κλιματισμός δεν εξυπηρετεί μόνο στην αναδημιουργία ενός «ιδανικού» κλίματος, όπως σε μια κοινωνία της χρησιμότητας, αλλά για να μεταβάλλει την ατμόσφαιρα στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Όσο για τις τηλεπικοινωνίες, δεν εξυπηρετούν μόνο, ή κυρίως, πρακτικά συμφέροντα. Βρίσκονται στην υπηρεσία της ludic δραστηριότητας, είναι μια μορφή παιχνιδιού.

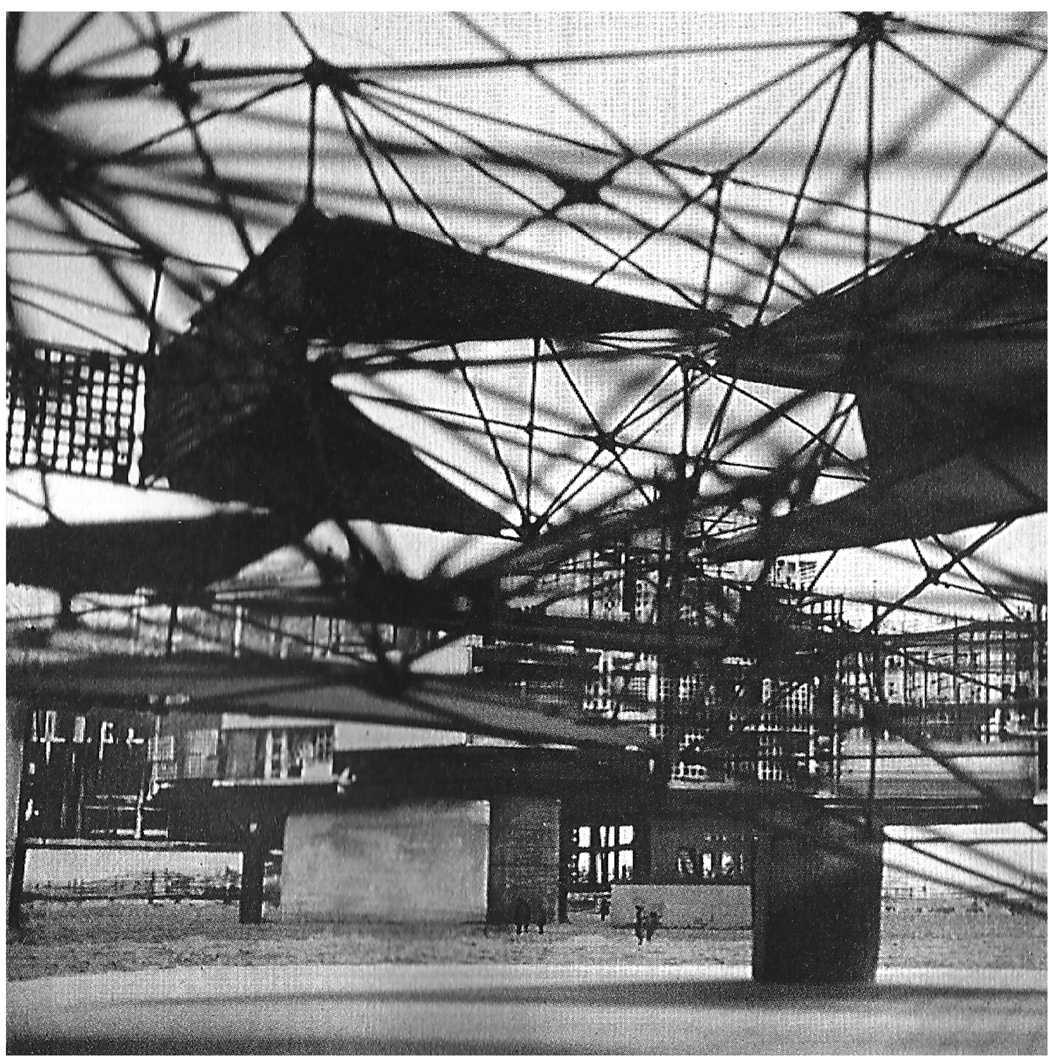
Για να το συλλάβουμε αυτό, ας πάρουμε το παράδειγμα ενός τοπικού καφέ, ενός πολύ ήσυχου καφέ, η ατμόσφαιρα του οποίου θα ζωντάνευε ξαφνικά όταν κάποιος που φτάνει βάζει χρήματα στο jukebox. Στη Νέα Βαβυλώνα, κάθε άτομο μπορεί ανά πάσα στιγμή, σε οποιοδήποτε μέρος, να μεταβάλλει την ατμόσφαιρα ρυθμίζοντας την ένταση του ήχου, την ένταση του φωτός, την οσμή της ατμόσφαιρας ή τη θερμοκρασία. Αν συμβεί να μπει μια μικρή ομάδα σε ένα χώρο, τότε η διάταξη αυτού του χώρου μπορεί να γίνει κάτι άλλο. Αρθρώνοντας πολλούς μικρούς χώρους, κάποιος θα μπορούσε να δημιουργήσει ένα χώρο με περισσότερο ευρύχωρες διαστάσεις, ή αντίστροφα. Κάποιος μπορεί επίσης να αλλάξει τη μορφή ενός χώρου με νέες εισόδους, ή μπλοκάροντας τις παλιές˙ προσθέτοντας ή αφαιρώντας σκάλες, γέφυρες, ανεμόσκαλες, ράμπες κλπ. Με ελάχιστη προσπάθεια, θα μπορούσε κανείς να φτάσει στην οποιαδήποτε επιθυμητή τροποποίηση. Επιπλέον, ο καθένας έχει διαθέσιμο ένα εύρος ποικίλων χωρισμάτων από διαφορετικά υλικά, υφές και χρώματα˙ διαφορετικά επίσης στις

θερμοακουστικές τους ποιότητες. Οι σκάλες, οι γέφυρες και οι σωλήνες είναι από μόνα τους ποικίλης κατασκευής και μορφής. Μέσω του συνδυασμού ανώμαλων, ελάχιστα βατών επιφανειών, λείων ραμπών, στενών περασμάτων, οξειών γωνιών κλπ κάποιοι χώροι γίνονται εκλεκτικοί. Τέτοια θα είναι η περίπτωση αυτών στους οποίους φτάνει κανείς μέσω μιας σχοινένιας σκάλας ή στύλου, και οι οποίοι θα είναι τα αγαπημένα μέρη των παιδιών και των νέων ανθρώπων. Οι οριακοί τομείς, που είναι σκαρφαλωμένοι στην πλαγιά ενός βουνού ή κατά μήκος μιας ακτής και οι οποίοι, δεδομένης της θέσης τους, είναι λιγότερο πολυσύχναστοι, θα αποτελούν την επιλογή που προτιμούν οι συνταξιούχοι ή οι άρρωστοι.

Οι τομείς θα πρέπει να είναι όσο το δυνατό πιο ανεξάρτητοι από την άποψη της κατασκευής τους και των τεχνικών εγκαταστάσεων. Αυτό είναι σημαντικό, απ' τη στιγμή που κάθε τομέας θα πρέπει να μπορεί να ανακατασκευάζεται χωρίς να καταστρέφει τους γειτονικούς τομείς με τους οποίους συνδέεται με κινητές γέφυρες. Οι μεγάλοι σταθμοί ηλεκτρικής ή πυρηνικής ενέργειας που εφοδιάζουν τους τομείς τοποθετούνται, φυσικά, όσο το δυνατό πιο μακριά από το δίκτυο.

Η εντατικοποίηση του χώρου

Στη Νέα Βαβυλώνα, όπου η φύση και η δομή του χώρου αλλάζει συχνά, κάποιος θα κάνει πολύ περισσότερο εντατική χρήση του παγκόσμιου χώρου. Ο όγκος του κοινωνικού χώρου και της κοινωνικής δραστηριότητας στο χώρο έχει δύο συνέπειες: ο διαθέσιμος για ατομική χρήση χώρος είναι μεγαλύτερος από ότι σε μια κοινωνία με καθηλωμένο πληθυσμό˙ εν τούτοις δεν υπάρχει πλέον άδειος χώρος, χώρος αχρησιμοποίητος έστω και για σύντομο χρονικό διάστημα, και καθώς κάνει κανείς δημιουργική χρήση του, η προοπτική του αλλάζει τόσο πολύ και τόσο συχνά που μια σχετικά μικρή επιφάνεια προσφέρει τόσες πολλές παραλλαγές, όσο ένα ταξίδι γύρω από τον κόσμο. Η απόσταση που καλύπτεται, η ταχύτητα, δεν είναι πλέον τα κριτήρια της κίνησης˙ και ο χώρος, βιωμένος πιο εντατικά, μοιάζει να διαστέλλεται.

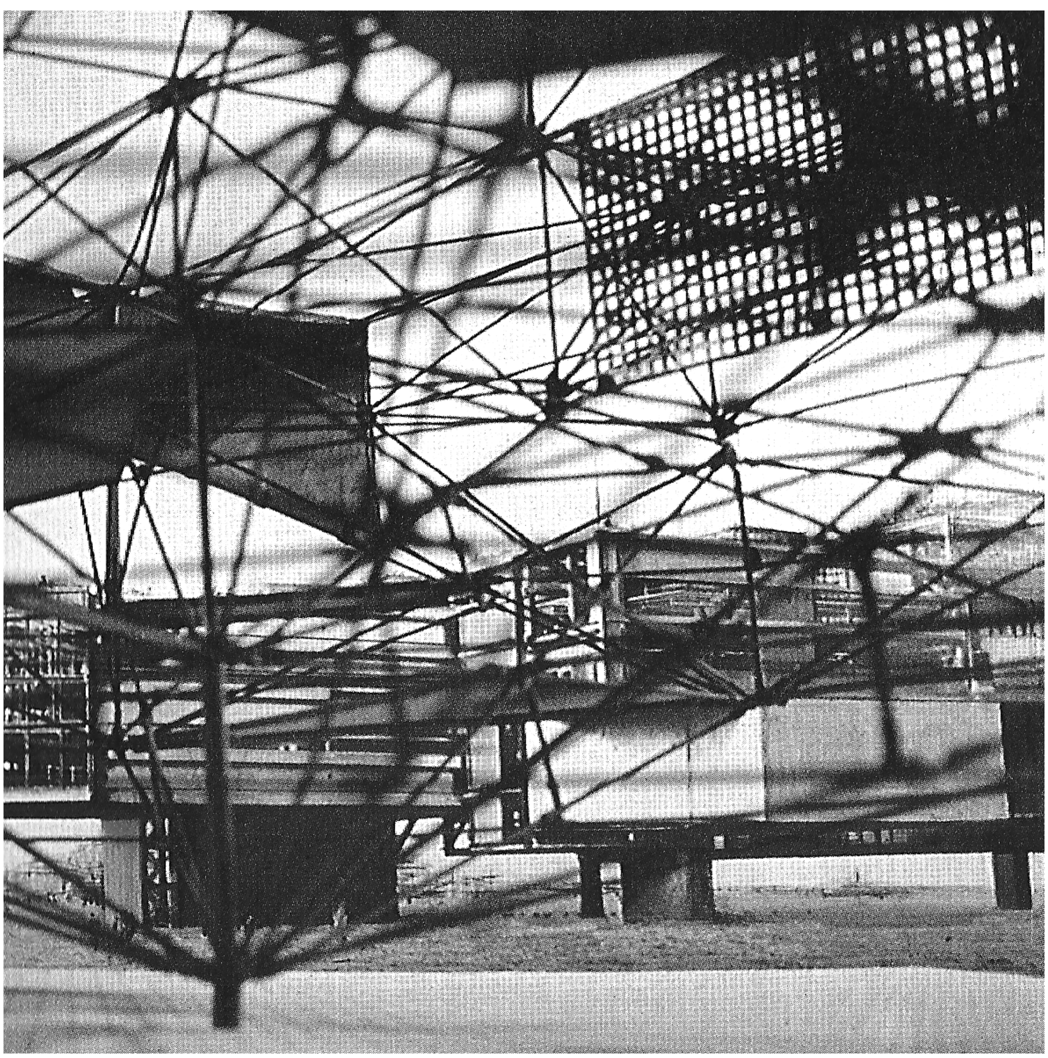

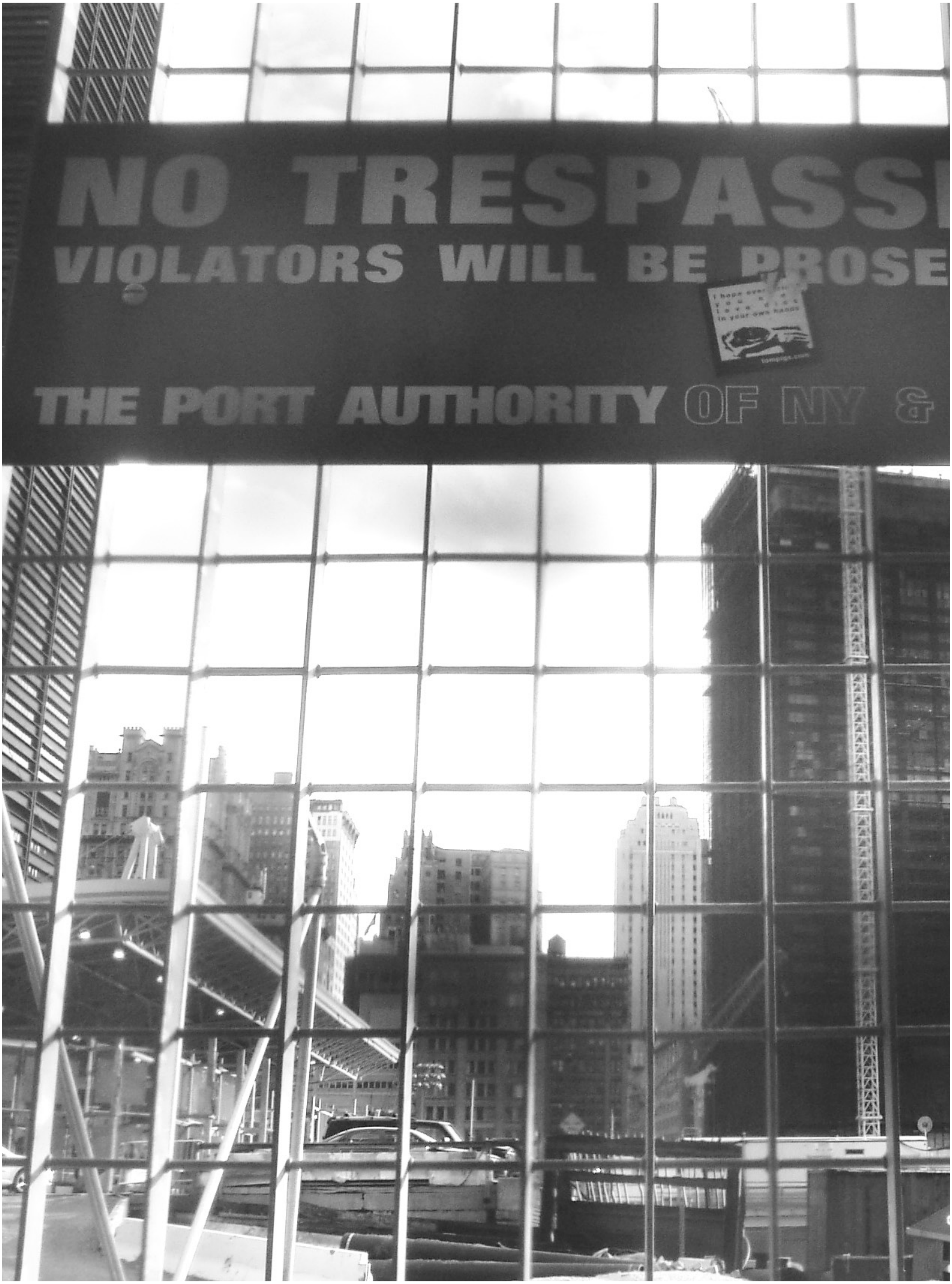
Αλλά αυτή η εντατικοποίηση του χώρου είναι δυνατή μόνο χάρη στη δημιουργική χρήση των τεχνικών μέσων –μια χρήση που εμείς, που ζούμε σε μια κοινωνία που η χρήση έχει ένα τελικό σκοπό, μετά βίας μπορούμε να φανταστούμε.

Το να πετύχεις στη ζωή είναι το να τη δημιουργείς και να την αναδημιουργείς αδιάκοπα. Ο άνθρωπος μπορεί να έχει μια ζωή που του αξίζει, μόνο αν ο ίδιος δημιουργεί. Όταν ο αγώνας για επιβίωση δεν είναι πλέον παρά μια ανάμνηση, θα είναι ικανός, για πρώτη φορά στην ιστορία, ελεύθερα, να χειριστεί αποτελεσματικά το σύνολο της ζωής του. Θα είναι ικανός, μέσα σε πλήρη ελευθερία, να δώσει στην ύπαρξή του τη μορφή που επιθυμεί. Απέχοντας από το να παραμένει παθητικός απέναντι σε έναν κόσμο, στον οποίο αρκείται να προσαρμόζει τον εαυτό του, προς το καλύτερο ή το χειρότερο, στις εξωτερικές συνθήκες, θα φιλοδοξούσε να δημιουργήσει έναν άλλο, στον οποίο η ελευθερία του πραγματώνεται. Αν είναι να δημιουργήσει τη ζωή του, του είναι επιβεβλημένο να δημιουργήσει αυτόν τον κόσμο. Και αυτή η δημιουργία, όπως και η άλλη, συνεπάγεται την ίδια αδιάκοπη διαδοχή από ανα-δημιουργίες.

Η Νέα Βαβυλώνα είναι το έργο μονάχα των Νεοβαβυλώνιων, το προϊόν της κουλτούρας τους. Για εμάς, είναι μόνο ένα μοντέλο στοχασμού και παιχνιδιού.

Γράφτηκε από τον Constant, για τον εκθεσιακό κατάλογο που δημοσιεύτηκε από το Haags Gemeetenmuseum, Χάγη, 1974. Η μετάφραση έγινε βάση της αγγλικής μετάφρασης του περιοδικού notbored (www.notbored.org/new-babylon.html)

NO TRESPASS
VIOLATORS WILL BE PROSE
THE PORT AUTHORITY OF NY &

Στο κενό που δημιουργήθηκε με την εξάρθρωση της φιλελεύθερης αστικής πολιτικής από τη δεκαετία του 1980, η πόλη της Νέας Υόρκης όλο και περισσότερο διέπεται από ένα φαύλο ρεβανσισμό, συνώνυμο της «Εποχής του Giuliani». Ο ρεβανσισμός αναμειγνύει την εκδίκηση με την αντίδραση[1]. Αντιπροσωπεύει μια αντίδραση ενάντια στη βασική υπόθεση της φιλελεύθερης αστικής πολιτικής, δηλαδή στο ότι η κυβέρνηση φέρει κάποια ευθύνη για την εξασφάλιση του ελάχιστου αξιοπρεπούς επιπέδου καθημερινής ζωής για όλους. Αυτή η πολιτική υπόθεση αντικαθίσταται τώρα σε μεγάλο βαθμό από μία βεντέτα ενάντια στους εργαζόμενους και τη «μητέρα πρόνοια», τους μετανάστες και τους ομοφυλόφιλους, τους έγχρωμους και τους άστεγους, τους καταληψίες, και σε όποιον διαμαρτύρεται δημόσια. Κατηγορούνται γιατί έκλεψαν τη Νέα Υόρκη από τον λευκό μεσοαστό που βλέπει την πόλη σαν κτήμα του. Το να κατηγορείς το θύμα ανάγεται, πλέον, από κοινή πολιτική τακτική σε εδραιωμένη πολιτική. Σύμφωνα με τον Bob Herbert, «η διάβρωση των δικαιωμάτων και των ελευθεριών στην πόλη της Νέας Υόρκης έχει γίνει πολύ πιο σοβαρή και πολύ πιο επικίνδυνη από ό,τι συνειδητοποιούν οι περισσότεροι άνθρωποι».[2]

Μηδενική ανοχή και απομάκρυνση των αστέγων. Στις 9 Αυγούστου του 1997, μετά από κλήση της αστυνομίας για να διαλύσει καυγά σε νυχτερινό κέντρο του Μπρούκλιν, ο Abner Louima, ένας μετανάστης από την Αϊτή που είχε προσπαθήσει να παρέμβει στον καυγά, συνελήφθη και πετάχτηκε μέσα σε ένα περιπολικό. Αφού δέχτηκε καταφανή επίθεση κατά τη διαδρομή, μεταφέρθηκε σε ένα λουτρό στο τμήμα, όπου τέσσερις λευκοί μπάτσοι φέρεται ότι τον έδειραν, ενώ ο ένας τον σοδόμησε με τη λαβή της βεντούζας για το ξεβούλωμα της τουαλέτας και μετά την έχωσε στο στόμα του. Αφού τον παράτησαν σωριασμένο, τελικά μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο, όπου διαγνώστηκε με σοβαρές εσωτερικές ζημιές σε όργανά του. Καθώς η είδηση της βάναυσης αστυνομικής επίθεσης περνούσε από το φίλτρο των εξαγριωμένων νοσοκόμων, αναφέρθηκε επίσης ότι κατά τη διάρκεια της επίθεσης, οι αστυνομικοί φώναζαν ρυθμικά, «είναι η ώρα του Giuliani, όχι η ώρα του Dinkins». Μια απόπειρα συγκάλυψης δεν ήταν αρκετή σε αυτή την περίπτωση για να αποφευχθεί η ποινική δίωξη κατά αρκετών αστυνομικών. Ενώ οι ομοσπονδιακές αρχές επενέβησαν για να εξομαλύνουν τις δικές τους κατηγορίες, αργότερα αναφέρθηκε ότι ο υπό ανάρρωση Louima απέσυρε τον ισχυρισμό ότι αυτοί που του επιτέθηκαν φώναζαν «είναι η ώρα του Giuliani». Αλλά η συγκλονιστική εικόνα είχε ήδη εδραιωθεί στη λαϊκή φαντασία.

Η εποχή του Giuliani, με μια επίσημη έννοια, ξεκίνησε στις αρχές του 1994 όταν ο Rudolph W. Giuliani παρέλαβε τη θέση του δημάρχου της Νέας Υόρκης από τον David Dinkins. Αλλά η εποχή του Giuliani άρχισε στην πραγματικότητα λίγους μήνες αργότερα με την έκδοση της Αστυνομικής Στρατηγικής No.5 (Police Strategy No. 5) που ήταν αφιερωμένη στην «ανάκτηση των δημόσιων χώρων της Νέας Υόρκης». Φέροντας τα ονόματα του δημάρχου και του αστυνομικού επίτροπου, William J. Bratton, το έγγραφο αυτό περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο, αποτελούσε μια θεμελιώδη δήλωση του Αμερικάνικου ρεβανσισμού, στη λογική των τελών του 19ου αιώνα, στο αστικό τοπίο.[3]

Η οικονομική ύφεση που καθυστερημένα ακολούθησε την χρηματιστηριακή κατάρρευση του 1987 διήρκεσε στη Νέα Υόρκη τουλάχιστον μέχρι το 1994. Με την εθνική οικονομία ήδη να βρίσκεται για τα καλά στη μέση μιας αναδιάρθρωσης που θα καταγραφόταν στη γλώσσα της «παγκοσμιοποίησης», οι κοινωνικές και οικονομικές ταυτότητες αποσταθεροποιούνταν ιλιγγιωδώς καθώς στις τοπικές οικονομίες έρχονταν τα πάνω κάτω. Το τέλος της δεκαετίας του 1980 φαινόταν να οδηγεί πίσω στη δεκαετία του 1970 όταν η δημοσιοοικονομική πτώχευση εγκαινίασε μια μεγάλη περίοδο λιτότητας και αναδιάρθρωσης των δημοτικών υπηρεσιών, ενώ ταυτόχρονα αποκαθιστούσε την ιδιωτική οικονομία. Ενώ έρρεαν εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια «γεω-δωροδοκιών» (geo-bribes) με τη μορφή φορολογικών μειώσεων προκειμένου να προσελκύσουν ή να διατηρήσουν τις μεγαλοεταιρείες

Εξώφυλλο της DAILY NEWS για την υπόθεση του Abner Louima.

Εξώφυλλο στο περιοδικό TIME που ανακηρύσσει τον Giuliani "Πρόσωπο της χρονιάς", Δεκέμβριος 2001.

στην πόλη, ο επίσημος δείκτης ανεργίας εκτοξεύθηκε σε ποσοστό μεγαλύτερο του 10 τοις εκατό. Ο δημόσιος φόβος αντικατέστησε την εγωκεντρική αισιοδοξία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, και ήταν αυτός ο φόβος πάνω στον οποίο πάτησε επιδέξια ο Giuliani.

«Η καθοδική πορεία της αστικής παρακμής» ήταν πραγματικά αρκετή, αλλά αντί να διατυπώσει κατηγορίες ενάντια στους καπιταλιστές για αποεπένδυση, στους ιδιοκτήτες για εγκατάλειψη κτιρίων ή στους δημόσιους ηγέτες για στενό περιορισμό στην ταξική και φυλετική ιδιοτέλεια, ο Giuliani ηγήθηκε των φωνών για ένα διαφορετικό είδος εκδίκησης με την Αστυνομική Στρατηγική Νο5. Στοχοποίησε τους άστεγους, τους επαίτες, τις πόρνες, τους καταληψίες, τους γκραφιτάδες, τους «ριψοκίνδυνους ποδηλάτες» και την ασυμβίβαστη νεολαία ως τους μεγαλύτερους εχθρούς της δημόσιας τάξης, ένοχους για την αστική παρακμή, γεννώντας το φόβο. Η αταξία στο δημόσιο χώρο παρουσιάζει «εμφανή σημάδια μιας πόλης εκτός ελέγχου».

Οι νεοϋορκέζοι για χρόνια ένιωθαν πως η ποιότητα ζωής στην πόλη τους βρισκόταν σε παρακμή, πως η πόλη τους απομακρύνεται από την πραγματικότητα μιας αξιοπρεπούς κοινωνίας αντί να την προσεγγίζει. Η συνολική αύξηση των βίαιων εγκλημάτων τις τελευταίες δεκαετίες διόγκωσε αυτή την αντίληψη. Αλλά αυξήθηκαν επίσης και τα σημάδια αταξίας στον δημόσιο χώρο της πόλης.[4]

Η εγκληματικότητα αποκτά υπόσταση στον χώρο, μπορεί ακόμα και να ειπωθεί πως μεταμοντερνοποιείται, στο βαθμό που οι ενδείξεις και τα κρούσματα είναι το ίδιο πράγμα· ταυτίζεται με συγκεκριμένα είδη κοινωνικής παρουσίας μέσα στο αστικό τοπίο. Αστική παρακμή, εγκληματικότητα του δρόμου και «σημάδια αταξίας» ενσωματώνονται στην ίδια ασθένεια. Βαθιά ριζωμένοι φόβοι και ανασφάλειες επιστρατεύονται για να μπερδέψουν τη σωματική με την πνευματική ασφάλεια: τα συμπτώματα είναι η αιτία. Η απολύμανση του τοπίου θα αντέστρεφε τον αστικό μαρασμό. Με τον ερχομό της ώρας του Giuliani, η εκδίκηση ενάντια στις πηγές αταξίας ανάχθηκε σε ηθική υποχρέωση, όπως καταδεικνύεται από τις αφίσες της καμπάνιας στο μετρό που κραύγαζαν, πάνω από υποτιμητικές και ταυτόχρονα απειλητικές εικόνες αστέγων, «Μη τους δίνετε τα χρήματα σας!». Με τους κακοποιούς εντοπισμένους, η λύση για την «ιλιγγιώδη αστική παρακμή» ήταν το ξερίζωμα της αταξίας που μολύνει το αστικό τοπίο.

Η καμπάνια κατά του εγκλήματος, η οποία ξεκίνησε το 1994, αποτελούσε κεντρικό κομμάτι της αναδυόμενης ρεβανσιστικής πόλης. Η αστυνομία είχε πάρει διαταγές να καταδιώκει με «μηδενική ανοχή» οποιονδήποτε και όλους τους υποτιθέμενους μικροεγκληματίες των οποίων οι πράξεις «απειλούσαν την ποιότητα ζωής». Μία βάση δεδομένων στήθηκε για να παρακολουθεί τους άστεγους και οι διοικητές της κάθε περιφέρειας απέκτησαν διευρυμένη εξουσία ώστε να παρακάμπτουν τις νόμιμες και γραφειοκρατικές διαδικασίες ελέγχου της συμπεριφοράς των αστυνομικών. Η Αστυνομική Στρατηγική Νο.5 την περιγράφει ως «προληπτική» αστυνόμευση. Το πώς θα καθάριζαν τους δρόμους ήταν δική τους δουλειά, όπως συμβούλεψε ο Giuliani το αστυνομικό τμήμα της Νέας Υόρκης, δίνοντάς τους το εν λευκώ υπό την προϋπόθεση, ασφαλώς, πως θα κινούνταν στα πλαίσια του νόμου.

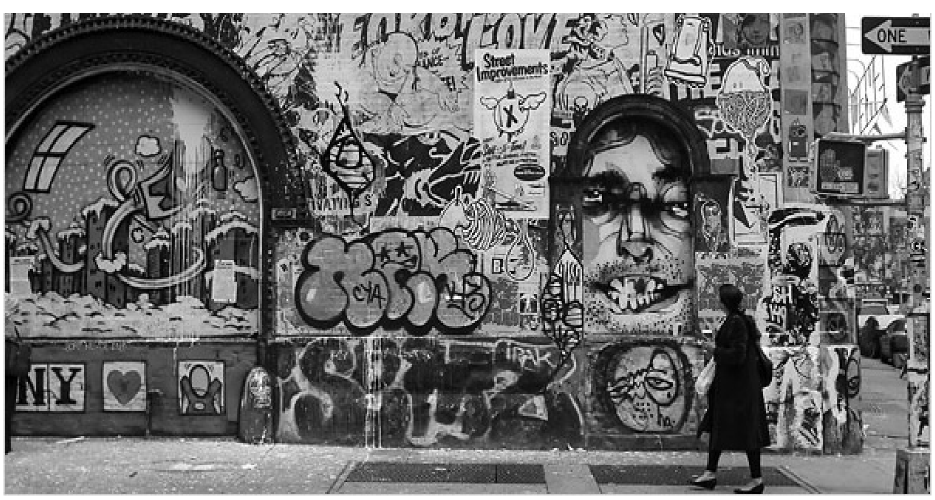
Η μείωση της εγκληματικότητας τη δεκαετία του 1990 θεωρήθηκε απόδειξη της επιτυχίας της πρωτοβουλίας για μηδενική ανοχή και ο αρχηγός της αστυνομίας Bratton και άλλοι γύρισαν όλο τον κόσμο, από το Βανκούβερ μέχρι το Βερολίνο, προσηλυτίζοντας για λογαριασμό της. Αλλά τα ποσοστά της εγκληματικότητας σε εθνικό επίπεδο ήδη έπεφταν στις αρχές του 1990, η μείωση στην πόλη της Νέας Υόρκης ήταν εντονότερη απ' ότι σε άλλες μεγάλες πόλεις. Στη Νέα Υόρκη, ο αριθμός ρεκόρ φυλακίσεων, πολλές από αυτές για ασήμαντα εγκλήματα, πιθανώς συνέβαλε στα χαμηλά επίπεδα εγκληματικότητας. Παρόλα αυτά, το τέλος

της επιδημίας του κρακ, η οποία κράτησε ως τις αρχές του 1990, έμοιαζε ως πιο πιθανή αιτία για τη μείωση του δείκτη εγκληματικότητας.[5]

Η ορμή του ρεβανσισμού του '90, ωστόσο, έπεσε πάνω στους άστεγους. Ο ανταγωνισμός κατά των αστέγων που σιγόκαιγε τη δεκαετία του '80 πήρε φωτιά ως επίσημη αστική πολιτική στις αρχές του '90. Για τον άστεγο πληθυσμό της Νέας Υόρκης, ο οποίος έφτανε τις 100.000, η νέα δεκαετία έφερε έναν συνδυασμό οικονομικής κατάπτωσης, δημόσιας επίθεσης, και την εξαΰλωση της δημόσιας συμπάθειας. Όσοι είχαν δεχτεί έξωση από την ιδιωτική και δημόσια στεγαστική αγορά και κατοικούσαν στα ελάχιστα κενά του δημόσιου χώρου γρήγορα πέρασαν από τα πρωτοσέλιδα στα τέλη του '80, στο να θεωρούνται η νούμερο ένα δημόσια πληγή τη δεκαετία του '90. Το 1991 η διοίκηση της πόλης ξεκίνησε μια καμπάνια για να απομακρύνει εκείνους που είχαν δεχτεί έξωση από τα κεντρικά σημεία, τους οικισμούς και τις γειτονιές που «εξευγενίζονταν» –από τις γέφυρες, τα τούνελ, τα πάρκα και τα κενά οικόπεδα που είχαν καταλάβει– ώσπου τελικά τους έδιωξε ολοκληρωτικά από το Μανχάταν. Ενώ οι περισσότερες γειτονιές στο Μανχάταν φιλοξενούσαν κάποιου είδους οικισμό αστέγων το 1991, έξι χρόνια μετά η κυβέρνηση Giuliani μπορούσε να περηφανεύεται πως κατεδάφισε μέχρι και την τελευταία «παραγκούπολη» του Μανχάταν στα τούνελ του παλιού σιδηροδρομικού σταθμού Penn Central Railroad.[6]

Όσο προχωρούσε η δεκαετία του '90, οι άστεγοι –διωγμένοι από τα κεντρικά σημεία της πόλης, ακόμα πιο απελπισμένοι και χωρίς να διεκδικούν πρωτοσέλιδα– απωθήθηκαν σε μέρη που τους προσέφεραν το τελευταίο απομονωμένο καταφύγιο στα αστικά όρια: σε παράκτιες θαμνώδεις περιοχές, σε παραλιακούς πεζόδρομους, σε ράμπες αυτοκινητόδρομων σε εξωτερικούς δήμους, στις έρημες περιφραγμένες εκτάσεις των αεροδρομίων, ή στις ξύλινες αποβάθρες των Palisades στο New Jersey. Η πολιτική γεωγραφία της έξωσης έγινε φαινόμενο των εξωτερικών δήμων –έξω από το Μανχάταν, έξω από τις ειδήσεις.

Η Αστυνομική Στρατηγική No.5 ενέγραψε την κεντρικότητα των αστέγων μέσω της παράλειψης. Αναγνωρίζοντας ότι η αμέλεια για τους άστεγους θα μπορούσε να δημιουργήσει φωνές κατά του Giuliani, ο δήμαρχος και ο αρχηγός της αστυνομίας αναδιατύπωσαν το θέμα των άστεγων μπροστά σε περιφερειάρχες και αξιωματικούς της αστυνομίας. Οι άστεγοι μετατράπηκαν σε «επικίνδυνους πνευματικά άρρωστους ανθρώπους του δρόμου». Αυτός ο ευφημισμός ποτέ δεν προσδιορίστηκε ολοκληρωμένα και το εύρος ερμηνειών που μπορεί να πάρει είναι τόσο μεγάλο όσο και ασαφές. Εντωμεταξύ, η διοίκηση της πόλης και ο δήμαρχος συχνά βρέθηκαν αντιμέτωποι με το ανώτατο δικαστήριο εξαιτίας της ξεκάθαρης άρνησής τους να ακολουθήσουν τις νόμιμες απαιτήσεις για την στέγαση όσων είχαν δεχτεί έξωση.[7]

1. Οι ρεβανσιστές στα τέλη του 19ου αιώνα στη Γαλλία εκπροσωπούσαν τη δεξιά που σήμερα θα συσχετιζόταν με τις οικογενειακές αξίες, τις τακτικές πολιτοφυλακής, το χριστιανικό φονταμενταλισμό και τη θανατική ποινή, την πατριωτική μισαλλοδοξία και το ρατσισμό. Αντιδρούσαν κατά του πιθανού φιλελευθερισμού της Δεύτερης Αυτοκρατορίας και του σοσιαλισμού της Παρισινής Κομμούνας, της ατίμωσης της ήττας από τον Μπίσμαρκ, καθώς και της παρακμής και φαινομενικής αδυναμίας της μοναρχίας στα τέλη του αιώνα. Από όλες τις πλευρές η ιερότητα της εθνικιστικής αστικής τάξης απειλούταν, μια πικρή εκδίκηση ήταν να είναι ταυτόχρονα εναντίον εκείνων, που εγχώρια και από το εξωτερικό, είχαν κλέψει το έθνος. Υπό την ηγεσία του Paul Deroulede και οργανωμένοι ως Κοινωνία των Πατριωτών (Ligue des Patriotes), οι ρεβανσιστές ανέμειξαν το μιλιταρισμό και την ηθικολογία με ισχυρισμούς σχετικά με τη δημόσια τάξη στους δρόμους.

2. Bob Herbert, "The Big Chill," New York Times, 31 May 1998, p. 17

3. Rudolph W. Giuliani, William J. Bratton, Police Strategy No. 5: Reclaiming the Public Spaces of New York (New York: Office of the Mayor, 1994)

4. Ό.π., σελ.5

5. Sharon Lerner, "Anatomy of a drug craze", Village Voice, 12 May 1998, p. 52
John H. Cushman Jr., "Serious crime fell in US for 6th year in a row in 1997", New York Times, 18 May 1998, p. A1

6. Sarah Kershaw, "Police remove encampment of homeless", New York Times, 28 February 1997, p. B1

7. Dan Barry, "Giuliani plans cut of 1.000 workers who aid homeless", New York Times, 16 May 1998, p. A1

Κι αν οι διαφορετικές πτυχές του νέου αστικού ρεβανσισμού συνενώθηκαν μέχρι το 1994, εκείνη ήταν επίσης και η χρονιά που η Νέα Υόρκη άρχισε να αναδύεται από τα βάθη της ύφεσης. Η Wall Street ήταν στην πρώτη γραμμή αλλά οι μεσίτες δεν άργησαν να ακολουθήσουν. Οι πεσμένες αγορές του Soho, του Chelsea που μόλις είχε γίνει της μόδας, του Upper West Side, ακόμα και του Inwood, ανέβηκαν γρήγορα και διαμερίσματα που δεν μπορούσαν ούτε να τα χαρίσουν στις αρχές της δεκαετίας του '90, πλέον προσέλκυαν συστηματικά πόλεμο προσφορών. Η πρωτοφανής υπερπροσφορά που οδήγησε σε φρενήρη κατανάλωση στη μεσιτική αγορά της Tribeca παρομοιάστηκε με τα γουρούνια που ψάχνουν για τρούφες ακολουθώντας το «νόμο της αγοράς».[8]

Αλλά η επιστροφή στην πόλη του οικονομικού παροξυσμού, συσκευασμένου ακόμα πιο επιδέξια, ήρθε χωρίς ένα κεντρικό συστατικό της τελευταίας άνθησης: ενώ ο αριθμός των άστεγων στην πόλη αυξήθηκε περίπου κατά 15 τοις εκατό μεταξύ 1994 και 1997, παρόλα αυτά δεν υπήρξε αναζωπύρωση της συμπάθειας του κόσμου για τους άστεγους. Δραστικές περικοπές έχουν αποδεκατίσει τις παροχές και τις υπηρεσίες για τους άστεγους, όπως επίσης και τους μηχανισμούς στήριξης που απέτρεπαν τον κόσμο απ' το να βρεθεί στο δρόμο εξαρχής. Ο συγκεντρωτικός ρεβανσισμός των αρχών του '90 μπορεί να προκλήθηκε από την οικονομική ύφεση, αλλά η ευημερία στα τέλη της δεκαετίας δεν έκανε τίποτα για να σταματήσει τις κραυγές για εκδίκηση. Αναδρομικά, όσο δύσκολο κι αν είναι να το παραδεχτούμε, η φιλαργυρία και η δωροληψία της δεκαετίας του '80 φαίνεται τελικά να έχει συμπεριλάβει μια πιο ευγενή, πιο ήπια αστικοποίηση από ό,τι το ψυχρό '90.

Εκτός από τους άστεγους και όσους απειλούνται να βρεθούν στο δρόμο, έχουν βρεθεί στο στόχαστρο και εκείνοι που λαμβάνουν κοινωνική πρόνοια. Ανάμεσα στο 1995 και στις αρχές του 1998, πάνω από 363.000 άνθρωποι αποσπάστηκαν από τα κοινωνικά προγράμματα πρόνοιας. Ιδιαίτερα στοχοποιήθηκε η παιδική πρόνοια. Η κοινωνική πρόνοια μετατράπηκε σε εργασιακή πρόνοια, με τους αποδέκτες να λαμβάνουν δελτία παροχών μόνο εφόσον παρήγαγαν έργο. Ο δεδηλωμένος στόχος ήταν να αποκοπεί ο κόσμος από την πρόνοια. Οι κανονισμοί ήταν αυστηροί –μαθητές, γονείς υπεύθυνοι για την ανατροφή παιδιών, άτομα με εδικές ανάγκες, όλοι έπρεπε να δουλεύουν. Αλλά μία έρευνα του 1998 αποκάλυψε ότι πολύ λίγοι από τους αποδέκτες αυτής της εργασιακής πρόνοιας, αναβαθμίστηκαν σε δουλειές πλήρους απασχόλησης όπως ήταν ο σκοπός, τα προνόμια δεν μπορούσαν με τίποτα να αντισταθμίσουν την εντεταμένη κακουχία και η φροντίδα των παιδιών κινδύνευε.[9]Εξάλλου, η εργασιακή πρόνοια αντιπροσώπευε μια διπλή επίθεση: τα προγράμματα πρόνοιας ψαλιδίστηκαν, ενώ ο αριθμός των διαθέσιμων θέσεων εργασίας πετσοκόπηκε και πολλές από αυτές αντικαταστάθηκαν από θέσεις της εργασιακής πρόνοιας.

Ο Giuliani δεν προσπάθησε να κρύψει το γεγονός ότι οι πολιτικές του ήταν ειδικά σχεδιασμένες για να απαλλάξουν τη Νέα Υόρκη από τους άστεγους και τους άλλους φτωχούς. Η προγραμματισμένη συρρίκνωση, το δόγμα του 1970 που υποσχόταν να μειώσει τις δημόσιες δαπάνες, επέστρεψε με τερατώδη μορφή και με στόχους πλέον ξεκάθαρα προσδιορισμένους, οι οποίοι δεν είναι ούτε οι προϋπολογισμοί ούτε οι υποδομές, αλλά οι ίδιοι οι άνθρωποι. Η συρρίκνωση του φτωχού πληθυσμού εν γένει, συμπεριλαμβανομένων και των αστέγων, «δεν είναι ένα κρυφό κομμάτι της στρατηγικής μας», εξήγησε κάποτε ο δήμαρχος σε μια «εμπιστευτική» σύσκεψη με εκδότες εφημερίδων. «Αυτή είναι η στρατηγική μας».[10]

8. Sam Sifton, "Tribeca in transition: truffle pigs and the law of the market", New York Press 10, no.10, 5-11 March, p.1

9. Alan Finder, "Evidence is scant that workfare leads to full time jobs", New York Times, 12 April 1998, p. A1

10. William Barrett, "Rudy's shrink rap", Village Voice, 9 May 1995

Ο ρεβανσισμός των '90s. Ο νέος αστικός ρεβανσισμός μπορεί να αναπτύχθηκε καλύτερα στη Νέα Υόρκη, αλλά σε καμία περίπτωση δεν περιορίστηκε σε αυτήν την πόλη. Ο αποδεκατισμός των κοινωνικών προγραμμάτων σε συνδυασμό με τις ανοικτές επιθέσεις κατά των κοινωνικών δικαιωμάτων αποτέλεσαν ορόσημο για πολλές από τις νομοθεσίες ενάντια στην εγκληματικότητα, τη μετανάστευση, την κοινωνική πρόνοια και για τη λαϊκή κινητοποίηση από την Καλιφόρνια μέχρι την Ουάσιγκτον. Περισσότεροι από σαράντα δήμοι έχουν πλέον θεσπίσει νομοθεσίες ειδικά σχεδιασμένες για να απωθούν και να απελαύνουν τους άστεγους. Στη Santa Ana της Καλιφόρνια, για παράδειγμα, η πόλη έχει αναπτύξει μια «πολιτική για την αλητεία», η οποία στέλνει το μήνυμα ότι «οι αλήτες δεν είναι πλέον ευπρόσδεκτοι… Στην ουσία η αποστολή αυτού του προγράμματος θα είναι να απομακρύνει όλους τους αλήτες και όλα τα συμπράγκαλά τους… με συνεχείς διώξεις από τα μέρη στα οποία συχνάζουν στην πόλη». Αυτές και άλλες νομοθετικές πρωτοβουλίες απαρτίζουν αυτό που ο Don Mitchell είχε ονομάσει στρατηγική της «εκμηδένισης του χώρου από το νόμο».[11]

Κατεδάφιση καταβλισμού αστέγων κάτω από γέφυρα στην πόλη του Fresno, Καλιφόρνια.

Σε διαφορετικές κλίμακες, ο ρεβανσισμός αντιπροσωπεύει μια απάντηση από τη μεριά των λευκών και μεσοαστικών συμφερόντων απέναντι στους ανθρώπους που, όπως αισθάνονται, τους έκλεψαν τον κόσμο (και την εξουσία) τους. Αλλά η έκφραση του δεν είναι σε καμία περίπτωση τόσο στενά προσδιορισμένη, καθώς προσελκύει σημαντικούς αριθμούς από τη λευκή εργατική τάξη και από τη μαύρη μεσαία τάξη. Αυτή ήταν η θεματική του Tom Wolfe στο μαγευτικά διεστραμμένο Bonfire of the Vanities του 1987, αλλά έχει χρησιμοποιηθεί και αλλού. Ο εκδότης του Harper's, ο Lewis Lapham, συνδέει τη στροφή προς ένα «αντιδραστικό σικ» με την πικρία της κινητικότητας προς τα κάτω που αντιμετώπισαν πολλοί από την ανώτερη μεσαία τάξη. Η ανεργία, που ήταν γενικά συνδεδεμένη με την βιομηχανική εργατική τάξη, μετατράπηκε τη δεκαετία του '90, σε συνδυασμό με μετακινήσεις στη δομή της οικονομίας των ΗΠΑ, σε ευρέως διαδεδομένη εμπειρία και για τους εργαζόμενους στον τριτογενή τομέα.[12]

Υλοποιημένη πρόταση για την αποφυγή δημιουργίας καταυλισμών αστέγων κάτω απο τις γέφυρες στην πόλη της Guangzhou, Kiva.

Ακόμα και αν τα θύματα της μεταρρύθμισης της πρόνοιας καταφέρουν να πετύχουν ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης, ένα επιπλέον μεγάλο πληθυσμιακό πλεόνασμα δημιουργείται παρόλα αυτά. Ενώ στα τέλη της δεκαετίας του '60 η ανταπόκριση σε πολλές κοινωνικές κρίσεις περιλάμβανε μια μαζική διοχέτευση κεφαλαίων που στόχευε στη στήριξη του επιπέδου διαβίωσης για τους οριακά εργαζόμενους και στην καθησύχαση των αντιδράσεων, σήμερα όλα τα σημάδια δείχνουν προς μια «νόμιμη καταστολή» ως στρατηγική ελέγχου. Η μαζική αύξηση του πληθυσμού των φυλακών και η άνοδος της κατασκευής φυλακών από την Καλιφόρνια μέχρι το Τέξας, μας λέει ότι αυτή η λύση είναι ήδη σε ισχύ.[13]

Κυλινδρικό μεταλλικό παγκάκι σε πάρκο στο Τόκιο, μετά βίας κάθεσαι πάνω του, σίγουρα δε μπορείς να κοιμηθείς...

Ο φόβος της εγκληματικότητας δεν είναι, φυσικά, θέμα μόνο της λευκής μεσαίας τάξης. Ο ρεβανσισμός είναι από κάθε άποψη η άσχημη πολιτιστική πολιτική της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Ο αποδεκατισμός των πιο παραδοσιακών μέσων κοινωνικής αναπαραγωγής και δουλειάς, γέννησε μια πληθώρα εναλλακτικών οικονομιών, από τα κλεψίματα στο δρόμο και τις ληστείες, στην πορνεία και τη βιομηχανία ναρκωτικών, οι οποίες επηρεάζουν δυσανάλογα τις εργατικές και τις φτωχές γειτονιές. Ωστόσο, υπάρχει μια ξεκάθαρη δυσαρμονία ανάμεσα στις θυμωμένες απαιτήσεις για δημόσια ασφάλεια που εκφράζονται από τις μητέρες στο Harlem ή στο South Central και στο γεγονός ότι σχεδόν οι μισοί από τους άρρενες νέους σε αυτές τις γειτονιές είναι «πελάτες», με τον έναν ή

11. Don Mitchell, "The annihilation of space by law: The roots and implications of anti-homeless laws in the USA", Antipode 29 (1997), p.p. 303-335

12. Lewis Lapham, "Reactionary Chic", Harper's, March, 1995

13. Lewis Wilson Gilmore, "From military Keynesianism to Post-Keynesianism militarism" (Ph.D. diss., Rutgers University, 1997)

με τον άλλο τρόπο, του συστήματος αναμόρφωσης. Η μακροπρόθεσμη φυλάκιση είναι μια απόλυτα αναποτελεσματική απάντηση στα μικροεγκλήματα, ωστόσο η απειλή που αισθάνεται η εύπορη λευκή μεσαία τάξη είναι εκείνη που έγραψε την επίσημη απάντηση. Στην πραγματικότητα εδώ υπάρχει άλλη μία συστηματική διασταύρωση συμφερόντων: στη διάρκεια του πιο διευρυμένου παροξυσμού κατασκευής φυλακών στον κόσμο, ο οποίος ξεκίνησε στην Καλιφόρνια το 1982, τα ποσοστά εγκληματικότητας στην πραγματικότητα μειώνονταν. Η κατασκευή φυλακών μετατράπηκε στο πιο πρόσφατο οικονομικό πακέτο ανάπτυξης στα προάστια του Νότου.[14] Και η ρεβανσιστική πόλη είναι ο τόπος όπου και οι δύο εναλλακτικές προς την εγκατάλειψη του κράτους –η αγορά και η εντεταμένη αστυνόμευση- λειτουργούν ταυτόχρονα και εντατικά, ενσωματωμένες σε μια άμεσα μεταμοντέρνα πολιτική.

Νέα Πολεοδομία – Η γεωγραφία ως εκδίκηση. Όλα αυτά μπορεί να φαίνεται ότι απέχουν από τις βασικές ανησυχίες των πολεοδόμων και των αρχιτεκτόνων, αλλά φυσικά δεν είναι έτσι. Ο νέος αστικός ρεβανσισμός, ο οποίος αναδύθηκε στα τέλη της δεκαετίας του '80, είναι παράλληλος με το κίνημα στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό που είναι γνωστό ως η «νέα πολεοδομία». Ασκώντας κριτική στο μοντέρνο σχεδιασμό και στην ανάπτυξη των μικρών προαστιακών mall, η νέα πολεοδομία πρότεινε την κατασκευή μιας νέας γενιάς προαστίων που θα αντέγραφαν την πυκνή κλίμακα των πόλεων και τη νοσταλγική αρχιτεκτονική διάφορων περασμένων εποχών και τόπων. Το κίνημα, του οποίου αρχικά ηγήθηκαν οι αρχιτέκτονες Andrew Duany και Elizabeth Plater-Zyberk, των οποίων το παραθαλάσσιο θέρετρο στη Φλόριντα, θεωρείται ευρέως ως το πρότυπο έργο της νέας πολεοδομίας, ωρίμασε το 1993 σε έναν οργανισμό που υιοθέτησε τον πιασάρικο τίτλο, Συνέδριο για τη Νέα Πολεοδομία (Congress for the New Urbanism). Οι οικισμοί της νέας πολεοδομίας τώρα εντοπίζονται σε ολόκληρη τη χώρα και η ρητορική της έχει πλέον κυριαρχήσει στον επαγγελματικό και στον κοινό λόγο. Αν πιστέψουμε τον Herbert Muschamp, κριτικό αρχιτεκτονικής στους New York Times, η νέα πολεοδομία είναι «το πιο σημαντικό φαινόμενο που έχει αναδυθεί από την αμερικάνικη αρχιτεκτονική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο».[15]

Η νέα πολεοδομία στην αρχιτεκτονική και ο νέος αστικός ρεβανσισμός μοιάζουν με ασύνδετες εξελίξεις που έχουν να κάνουν με δύο διαφορετικούς κόσμους. Η απόδραση από τη μεγάλη πόλη για να αγκαλιάσει τη μυθική μικρή πόλη, αποτελεί ακριβώς την ουσία του σχεδιασμού της νέας πολεοδομίας. Η ταχυδρομική κάρτα που απεικονίζει την Ακτή της Victoriana, γεμάτη λευκούς ξύλινους φράχτες, δρόμους φιλικούς προς τους πεζούς και σοκάκια, και μια ομοιόμορφα ευχάριστη μεσοαστική ατμόσφαιρα, όχι μόνο αποπνέει μια μονοδιάστατη οπτική του αστικού μέλλοντος μεταμφιεσμένου σε μια νοσταλγική ανάμνηση, αλλά και αστυνομεύει αυστηρά το παρόν. Αναπτυγμένη κατά μήκος της ασημένιας ακτής μιας επαρχίας της Φλόριντα, όπου οι μαύροι κάτοικοι αποτελούν μικροσκοπική μειονότητα, η Ακτή της Victoriana είναι στιλιστικά και στατιστικά λευκή και εύπορη. Πολύ λίγα μη-λευκά πρόσωπα τολμούν να εμφανιστούν στην πόλη, αν και ο Andres Duany, ένας από τους βασικούς σχεδιαστές της, βιάζεται να επισημάνει ότι κάποιοι από τους καλύτερους αρχιτέκτονές του ήταν μαύροι.[16]

14. Ό.π.

15. Herbert Muschamp, "Can new urbanism find room for the old?", New York Times, 2 June 1996, p. 27

16. Βλέπε τα σχόλια του Duany στο Smith (1993).

17. Mike Davis, City of Quartz, London, Verso, 1991, p. 224

Δεν υπάρχει κανένα μυστήριο σχετικά με το για ποιούς κατασκευάστηκε αυτή η νέα πολεοδομία. Οι σχεδιαστικές τεχνοτροπίες ενσαρκώνουν τις πιο παραδοσιακές κοινωνικές παραδοχές για το φύλο, την τάξη και τη φυλή. Ξεχειλίζοντας συναισθηματισμό για «την ανθρώπινη κλίμακα» –μια νερόβραστη μεταφορά που κρύβει περισσότερα από αυτά που φανερώνει– η Ακτή της Victoriana ανοικτά και ενθουσιωδώς εκφράζει το αστικό ιδεώδες των κτηματιών της Νέας Αγγλίας του 19ου αιώνα. Η επιστράτευση του παρελθόντος στην υπόσχεση ενός νέου αστικού μέλλοντος είναι η πιο στενή και ελιτίστικη φαντασίωση, και το τοπίο που προκύπτει από αυτή κωδικοποιεί ένα ευρύ φάσμα προνομιούχων παραδοχών για την κοινωνική κανονικότητα. Μέσα στις διακριτικά οριοθετημένες μονοκατοικίες, οι παραδοχές για το ρόλο των δύο φύλων φροντίζονται τόσο νοικοκυρεμένα όσο και οι κήποι τους που μοιάζουν με γραμματόσημα. Δεν υπάρχει κανένα σήμα στο δρόμο καθώς εισέρχεσαι στην Ακτή της Victoriana που να λέει «Οι Ιρλανδοί είναι ανεπιθύμητοι», ή τα λιγότερο λεκτικά εκφρασμένα ισοδύναμά του για τον 20ο αιώνα, «Αν είσαι μαύρος, μείνε μακριά», «Αν ανήκεις στην εργατική τάξη, να έχεις φύγει ως τις πέντε», ή «Οι γυναίκες στην κουζίνα, παρακαλώ». Η σχεδιαστική τεχνοτροπία ήδη μεταδίδει το μήνυμα του αποκλεισμού με μια λεπτή και καλοντυμένη αυταρέσκεια.

Αυτοκόλλητο, που κυκλοφόρησε και σε μπλουζάκι, αποτρέποντας τον κόσμο να ενισχύει τους άστεγους της περιοχής, Ocean Beach, San Diego, Καλιφόρνια.

Πανοραμική φωτογραφία της πόλης Celebration.

Τυπική κατοικία της πόλης Celebration.

Η πόλη Celebration στη Φλόριντα αποπνέει περίπου τον ίδιο ελιτισμό ντυμένο με λαϊκίστικα ενδύματα. Σχεδιασμένη και ελεγχόμενη από την εταιρεία Disney, η Celebration προσφέρει μια ζωή σαν θεματικό πάρκο, χωρίς τα τρενάκια και τα παιχνίδια. Σε αντίθεση με αυτό που συμβαίνει σε άλλα θεματικά πάρκα της Disney, η παρουσία της Disney στη Celebration δεν διαφημίζεται κραυγαλέα. Το κέντρο της πόλης προσφέρει πολυάριθμα ακριβά καταστήματα γύρω από μια τεχνητή λίμνη και ένα σιντριβάνι, αλλά στην κεντρική πλατεία κυριαρχεί ένας τετραώροφος πύργος με θέα όλο τον οικισμό. Η βάση του πύργου, όπου λογικά θα περίμενε κανείς ένα γραφείο τουριστικών πληροφοριών, στεγάζει τη «Celebration Realty», σαφέστατα το υπομόχλιο της δραστηριότητας της πόλης. Εκθέματα και βίντεο-παρουσιάσεις στην Celebration Realty κατευθύνουν τους υποψήφιους πελάτες στα σπίτια προς πώληση. Στη Celebration Realty υπάρχει μια σπάνια υπόνοια του κρυφού χεριού της Disney: στην πόρτα όπου συνήθως θα έγραφε «Μόνο για υπαλλήλους», μια ταμπέλα λέει «Μόνο για μέλη του καστ». Μια τέτοια συγχώνευση αστικού σχεδιασμού, αρχιτεκτονικής και του εταιρικού μηχανισμού σε «μία ενιαία ολοκληρωμένη προσπάθεια για ασφάλεια» αντιπροσωπεύει αυτό που σε ένα διαφορετικό πλαίσιο είχε περιγράψει ο Mike Davis ως «το κακό όριο της μετανεωτερικότητας».[17]

Η νέα πολεοδομία είναι διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς τόπους. Παρόλα αυτά, η εξελισσόμενη ανάμειξη μεταξύ του στιλ και της πολιτικής της νέας πολεοδομίας και των νέων τοπίων της Disney για το αστικό ιδεώδες, πρέπει να μας βάζει όλους σε κατάσταση κριτικής επιφυλακής. Όσο τα θεματικά πάρκα της Disney συσσώρευαν το εξωτικό παρελθόν και το μακρινό μέλλον ως μέσο για να μεταφέρουν τους «πελάτες» τους μέσα στο χώρο και το χρόνο, η απόσταση μεταξύ πραγματικότητας και φαντασίας ήταν πάντα απτή. Αλλά η κατάρρευση του χωρο-χρόνου μεταξύ των ψυχαγωγιών της Disney, και του κόσμου που φιλοδοξεί να εξιδανικεύει, τροφοδοτεί με όλες τις επενδύσεις της φαντασίας της Disney τη νέα πολεοδομία. Η κυκλοφορία κοινωνικών και αρχιτεκτονικών σημείων ανάμεσα στη Disney και τον αστικό σχεδιασμό επιβεβαιώνει ένα μελλοντικό παρελθόν που είναι

επιθετικά απαγορευτικό στο παρόν. Αρμόζει, λοιπόν, ότι οι δημιουργοί του «The Truman Show», μιας ταινία που δημιουργεί σκοτεινό προβληματισμό απεικονίζοντας μια ζωή ολοκληρωτικής επιτήρησης, επέλεξαν τη νέα πολεοδομία της Ακτής της Φλόριντα ως το κατάλληλο σκηνικό για ένα αμφίβολο μέλλον.

Ποια είναι η σύνδεση μεταξύ αυτή της νέας πολεοδομίας και της ρεβανσιστικής πόλης; Στην πιο προφανή εκδοχή της, η νέα πολεοδομία αντιπροσωπεύει μια απόδραση από την πόλη, αλλά η σημασία της είναι βαθύτερη. Τα απαστράπτοντα λευκά τοπία της Ακτής της Φλόριντα είναι αναπόσπαστα δεμένα με την ρεβανσιστική πόλη σαν σενάρια μιας εναλλακτικής πηγής εξουσίας. Τα νέα αστικά τοπία είναι φαντασιώσεις ότι ο κόσμος μπορεί να είναι διαφορετικός, φαντασιώσεις που, μέσα στους αυστηρά ελεγχόμενους χώρους των νέων αστικών διαμορφώσεων, γίνονται αληθινές. Εντός των σχεδιαστικών ιδεών και των τοποθεσιών της νέας πολεοδομίας, ο κόσμος μπορεί να γίνει ασφαλής για έναν ντροπαλό φιλελευθερισμό. Η αμήχανα ήρεμη αυτοαναφορική παραδοσιακότητα των άσπρων ξύλινων φρακτών της Ακτής της Φλόριντα κρύβει το είδωλό της. Η ρεβανσιστική πόλη είναι το alter ego της νέας πολεοδομίας, ο Φρανκενστάιν της -το τέρας που η ίδια κατασκεύασε. Η εκδίκηση της νέας πολεοδομίας δεν είναι η αποτρόπαια εκδίκηση των δρόμων και της πολιτικής της Νέας Υόρκης. Πρόκειται για μια εκδίκηση βαθιά εγγεγραμμένη στο θεσμικό έλεγχο του τοπίου και της χωρικής του τοποθεσίας. Ακριβώς με την τάση της για απόδραση, η νέα πολεοδομία προτάσσει τη γεωγραφία ως μέσο εκδίκησης.

Χωρίς τη ρεβανσιστική πόλη, η νέα πολεοδομία δεν έχει καμία λογική· το παρελθόν που επικαλείται δεν έχει κανένα μέλλον, εκτός ίσως για μια μικρή ελίτ. Δεν είναι μια λύση για τη ρεβανσιστική πόλη, αλλά ο συνεργός της. Εκφράζει εκδίκηση με τη λεπτότητα του αστικού σχεδιασμού αντί για τη βροντερή ρητορική του Giuliani. Η ρεβανσιστική πόλη, και όχι οι ξύλινοι φράχτες της Ακτής της Φλόριντα, διαμορφώνει την εμπειρία μιας «νέας πολεοδομίας» για τους περισσότερους ανθρώπους. Ωστόσο, εάν είναι να πάρουμε στα σοβαρά το αναπόφευκτο καθήκον της θέσπισης και της εφαρμογής μιας νέας και διαφορετικής πολεοδομίας, είναι σημαντικό να αρχίσουμε να σκεπτόμαστε εναλλακτικές προτάσεις προς τον όλο και βαθύτερο ρεβανσισμό στις πόλεις μας, καθώς και στις μικρές πόλεις της απόδρασης.

Εναλλακτικό μέλλον. Η πρόκληση της ρεβανσιστικής πόλης είναι σημαντικός. Αλλά δεν αρκεί. Ο ρεβανσισμός δεν ήταν ούτε πολιτικά, ούτε κοινωνικά, ένα αναγκαίο αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης και της αναδιάρθρωσης. Ήταν μια επιλογή μιας μικρής ομάδας πολιτικών και επιχειρηματικών αρχηγών, οι οποίοι αποτελούν πράγματι, μαζί με άλλους, την άρχουσα τάξη. Αλλά το μενού των κοινωνικών επιλογών δεν εξαντλείται με το ρεβανσιστικό αμάλγαμα της εμπορικής και αστυνομικής εξουσίας. Η αποκάλυψη του σκανδάλου του ρεβανσισμού πρέπει να αποτελέσει ένα μέσο προετοιμασίας, και όχι σφράγισης, εναλλακτικών αστικών μελλόντων. Υπάρχουν και άλλες επιλογές.

Το κήρυγμα ότι «η πολιτική είναι πάντα τοπική» είναι ανόητο και ηττοπαθές απέναντι στον παγκόσμιο νεοφιλελευθερισμό. Όχι ότι το τοπικό είναι άσχετο, κάθε άλλο· μόνο που αυτό δεν είναι απόλυτο. Η σύνδεση μεταξύ του τοπικού και του παγκόσμιου, και όλων των άλλων κλιμάκων που βρίσκονται ανάμεσα, είναι το πιο σημαντικό πολιτικό σχέδιο. Χρειάζεται να ξαναποκτήσουμε την αίσθηση ότι ένα διαφορετικό παγκόσμιο είναι εφικτό. Καθώς η δυναμική της πολιτικής ταυτοτήτων αρχίζει να διαλύεται, είναι σημαντικό να διατηρηθεί η κεντρική γνώση του βαθύτατου εύρους της κοινωνικής διαφοράς που εγγράφει την πολιτική της ρεβανσιστικής πόλης και, εξίσου, το κίνητρο για εναλλακτικές. Το πρόβλημα σήμερα δεν είναι ότι δεν υπάρχει πολιτική αλλά ότι υπάρχει μικρό πολιτικό κίνημα.

Αλλά ένα αίσιο τέλος στην εκτυλισσόμενη ιστορία του ρεβανσισμού θα απαιτήσει πολύ πολιτικό έργο, πολλή ανάλυση σε συνδυασμό με πολύ όραμα. Με τον φιλελευθερισμό «κυρίαρχο αλλά νεκρό», σύμφωνα με τη διάσημη διάγνωση του Habermas για τη νεωτερικότητα, το πεδίο είναι πλατιά ανοιχτό και οι δυνατότητες τεράστιες. Ένας πολύ διαφορετικός χρόνος και χώρος είναι το έπαθλο για την οργάνωση μιας εναλλακτικής λύσης.

Πλατεία Θεάτρου, κέντρο Αθήνας

Το τελευταίο χρονικό διάστημα ο αστικός χώρος της πρωτεύουσας, και πιο συγκεκριμένα το κέντρο της, έχει απασχολήσει έντονα το δημόσιο λόγο εμπλέκοντας από τα ΜΜΕ και τα θεσμικά όργανα του κράτους μέχρι πολιτικούς και επιστημονικούς φορείς. Μέσα από τον κυρίαρχο λόγο επιχειρείται μια συστηματική προσπάθεια συσχέτισης του αθηναϊκού κέντρου με μια σειρά από κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα που ξεπερνούν κατά πολύ τα γεωγραφικά του όρια και απασχολούν το σύνολο της επικράτειας. Αποτέλεσμα αυτής της επικοινωνιακού τύπου προσπάθειας είναι η αναγωγή της διαχείρισης του κέντρου της πρωτεύουσας σε μείζον πολιτικό ζήτημα. Προκειμένου να δούμε σε τι αφορά αυτή η διαχείριση, θα επιχειρήσουμε μια συνοπτική θεωρητική προσέγγιση του όρου gentrification[1] προσπαθώντας στη συνέχεια να ανιχνεύσουμε πιθανές συγκλίσεις ή αποκλίσεις της θεωρίας αυτής με τις πρόσφατες εξελίξεις στο κέντρο της Αθήνας. Έτσι ευελπιστούμε να μπορέσουμε να εξάγουμε συμπεράσματα σχετικά με το πού τελικά αποσκοπούν αυτές οι κινήσεις, αλλά και με το πώς εμφανίζεται η διαδικασία του gentrification σε περιβάλλον οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κρίσης. Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ό,τι συμβαίνει σήμερα στην Αθήνα gentrification; Μήπως τελικά σε καιρούς κρίσης το ζήτημα της αστικής αναμόρφωσης παίρνει νέα τροπή και σχετίζεται ολοένα και περισσότερο με ζητήματα αστικού ελέγχου και με μια γενικότερη διαχείριση της εργασίας στο πλαίσιο ενός αναδυόμενου νέου ολοκληρωτισμού;

Θεωρητικές αναφορές

Πριν εστιάσουμε στην Αθήνα και ασχοληθούμε με όσα γίνονται, αλλά και όσα λέγονται σχετικά με το αθηναϊκό κέντρο, θα βλέπαμε χρήσιμο να αναφερθούμε με συντομία στον όρο gentrification και στα φαινόμενα επιχειρεί να περιγράψει. Για πρώτη φορά, τον χρησιμοποιεί η κοινωνιολόγος Ruth Glass το 1964 προκειμένου να αναφερθεί στην εισβολή μεσαίων και ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων στην εργατική συνοικία Islington του Λονδίνου, μια διαδικασία που είχε ως τελικό της αποτέλεσμα τον εκτοπισμό των κατοίκων που άνηκαν στην εργατική τάξη και την αλλαγή του κοινωνικού προφίλ της γειτονιάς[2]. Έκτοτε έχουν κάνει την εμφάνισή τους πολλοί ορισμοί του gentrification οι οποίοι προσπαθούν να ερμηνεύσουν αντίστοιχα φαινόμενα μετασχηματισμού του δομημένου περιβάλλοντος και της κοινωνικής σύνθεσης υποβαθμισμένων περιοχών στα κέντρα των δυτικών πόλεων. Οι μελετητές προσεγγίζουν τέτοια φαινόμενα από διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες και δίνουν αντίστοιχα διαφορετικές εκδοχές των αιτιών, αλλά και της ίδιας της διαδικασίας του gentrification. Ωστόσο κοινό τόπο σε κάθε τέτοια προσπάθεια φαίνεται να αποτελεί η διαπίστωση ότι βασικός στόχος της διαδικασίας του gentrification είναι η αλλαγή της κοινωνικής σύνθεσης μιας περιοχής της πόλης με την αντικατάσταση παλαιότερων κατοίκων κατώτερων τάξεων με νέους που προέρχονται κυρίως από μεσαία κοινωνικά στρώματα. Αυτή η κοινωνική -και ταξική- αναδιάρθρωση των κεντρικών περιοχών των πόλεων γίνεται κατά κύριο λόγο μέσα από μηχανισμούς της αγοράς και, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, προκύπτει ως αποτέλεσμα της δράσης του κατασκευαστικού κεφαλαίου, του κτηματικού κεφαλαίου (δηλαδή των ιδιοκτητών γης και κατοικιών), των μεσοαστών αγοραστών και ενοικιαστών ακινήτων και ενίοτε του κράτους.

Η διαδικασία

Σε αυτή τη κατεύθυνση μπορούμε να διακρίνουμε δύο κυρίαρχες τάσεις στην θεωρία του gentrification, αυτή που επικεντρώνεται στις δομές και αυτή που

επικεντρώνεται στα δρώντα υποκείμενα, ή αλλιώς στην προσφορά και στη ζήτηση αντίστοιχα. Αυτές οι τάσεις αντιπροσωπεύουν διαφορετικές σχολές σκέψης και, παρότι συχνά οι εκφραστές τους αντιμάχονται για την επικράτηση της μιας έναντι της άλλης, διερευνούν διαφορετικές πτυχές του φαινομένου δίνοντάς μας τη δυνατότητα να συνθέσουμε μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα. Η πρώτη εστιάζει στις οικονομικές διαδικασίες που ακολουθεί το gentrification και στους τρόπους με τους οποίους η χωρική κινητικότητα του κεφαλαίου επηρεάζει την παραγωγή του αστικού χώρου, ακολουθώντας μια συλλογιστική πιστή σε μια μαρξιστική προσέγγιση και σε μια ταξική γεωγραφία του αστικού χώρου. Η δεύτερη επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των gentrifiers, των υποκειμένων που με τη δράση τους υλοποιούν το gentrification, καθώς και στις καταναλωτικές τους προτιμήσεις, ακολουθώντας την «πολιτισμική στροφή» της ανθρωπογεωγραφίας και, κατ' επέκταση, μετατοπίζοντας το βάρος της έρευνας από τις οικονομικές δομές στην ανθρώπινη δραστηριότητα και στη δυνατότητά της να επηρεάσει και να κατευθύνει τις οικονομικές διαδικασίες.

Μέσα από τις δύο κατευθύνσεις της θεωρίας, την οικονομική και την πολιτισμική, θα επιχειρήσουμε να δούμε με συντομία πώς εξελίσσεται η διαδικασία του gentrification στις διαφορετικές πτυχές της. Κεντρικός εκφραστής της οικονομικής προσέγγισης είναι ο γεωγράφος Neil Smith[3], ο οποίος ήδη από το 1979 ανέπτυξε μια θεωρία που προσέγγιζε το gentrification ως μέσο κερδοσκοπίας του κεφαλαίου πάνω στην αστική γη και το συνέδεε με μια ευρύτερη διαδικασία ανισομερούς ανάπτυξης του αστικού χώρου μέσα στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής, ένα ζήτημα στο οποίο είχε αναφερθεί εκτενώς ο Harvey, στο έργο του για τα διαφορετικά κυκλώματα συσσώρευσης του κεφαλαίου[4]. Έτσι, αντιμετώπισε το gentrification ως μέρος μιας κυκλικής διαδικασίας μεταβολής της αξίας της γης στις κεντρικές περιοχές των δυτικών κυρίως πόλεων. Μιας διαδικασίας που ξεκίνησε τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες με την επέκταση των πόλεων προς τα προάστια, όπου οι αναπτυσσόμενες τότε δυτικές οικονομίες βρήκαν κατάλληλες εκτάσεις με χαμηλές αξίες γης για να επενδύσουν στην κατασκευή νέων περιοχών κατοικίας. Επακόλουθη αυτής της μετακίνησης κεφαλαίου από το κέντρο προς τα προάστια ήταν η σταδιακή υποτίμηση και απαξίωση της αστικής γης του κέντρου και του αντίστοιχου επενδεδυμένου κεφαλαίου.

Η υποβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος που προκάλεσε η ελλιπής συντήρηση του κτιριακού αποθέματος και η απουσία υποδομών υποστήριξης της κατοικίας, είχε ως άμεση συνέπεια την εγκατάλειψη του κέντρου από τα μεσαία στρώματα, τα οποία αναζητούσαν μια πιο 'άνετη' ζωή στις σύγχρονες κατοικίες των προαστίων ακολουθώντας τα καταναλωτικά πρότυπα της εποχής (η επονομαζόμενη και white flight). Η αποχώρηση των μεσαίων στρωμάτων παραχώρησε τις γειτονιές του κέντρου στους -ήδη υπάρχοντες- κατοίκους της εργατικής τάξης, σε μετανάστες και σε άλλες μειονοτικές ομάδες, ενώ παράλληλα η γενικότερη υποβάθμιση καθιστούσε επισφαλείς τις όποιες επενδύσεις στην περιοχή, γεγονός που απέτρεπε την χορήγηση κατασκευαστικών δανείων από τις τράπεζες, εμποδίζοντας έτσι την βελτίωση των κτιριακού αποθέματος. Μ' αυτόν τον τρόπο στήνεται ένας φαύλος κύκλος μείωσης των τιμών γης στο κέντρο και αντίστοιχης αύξησής τους στα προάστια, ο οποίος συνοδεύεται από την μετακίνηση της μεσαίας τάξης προς τα προάστια. Αυτή η διαπίστωση αποτελεί τη βάση της θεωρίας του Smith για τη «διαφορά γαιοπροσόδου» (rent gap), την διαφορά μεταξύ της πραγματικής γαιοπροσόδου, δηλαδή του κεφαλαιοποιούμενου ενοικίου (της τιμής γης), που προσφέρει η τωρινή χρήση της γης και της δυνητικής γαιοπροσόδου που θα μπορούσε να αποκομισθεί με την βέλτιστη και εντατικότερη χρήση της. Η διαφορά γαιοπροσόδου αποτελεί για τον Smith το κλειδί στην κατανόηση του gentrification, καθώς για να ξεκινήσει το τελευταίο πρέπει η πρώτη να γίνει ικανοποιητικά μεγάλη, ώστε το κτηματομεσιτικό κεφάλαιο να μπορέσει να αγοράσει τη γη φθηνά, να πληρώσει τα έξοδα κατασκευής, να αποπληρώσει τραπεζικά δάνεια και να πουλήσει τα κτίρια σε τιμή που να του αποφέρει ικανοποιητικά κέρδη. Ουσιαστικά,

1. Επιλέγουμε τη χρήση του όρου στην αγγλική γλώσσα θεωρώντας ότι απόπειρες μετάφρασής του στα ελληνικά, με επικρατέστερο τον όρο «εξευγενισμός», είναι μάλλον αποτυχημένες καθώς δεν αποδίδουν με σαφήνεια την σημασία του όρου «gentrification», ο οποίος προέρχεται τη λέξη gentry που αφορά την αγγλική ταξική διαστρωμάτωση και αναφέρεται στους ευγενείς της Αγγλικής υπαίθρου που βρίσκονται κατώτερα στην κοινωνική ιεραρχία από τους κατεξοχήν ευγενείς του παλατιού, αν και σήμερα μπορεί να αφορά εν γένει σε ανθρώπους υψηλότερης κοινωνικής τάξης. Ωστόσο στην ελληνική γλώσσα, η μετάφραση του όρου «εξευγενισμός» παραπέμπει σε εντελώς διαφορετική σημασία καθώς υποδηλώνει το ευγενές και όχι τους ευγενείς, οι οποίοι άλλωστε ως τέτοιοι δεν υπήρξαν ποτέ στην ελληνική κοινωνία. Μάλλον ο γαλλικός όρος, embourgoisement, είναι πιο κατάλληλος για την ελληνική περίπτωση καθώς υποδηλώνει μια μετακίνηση της αστικής τάξης, αλλά μια μετάφρασή του πάλι θα έπεφτε σε παρερμηνείες μεταξύ της αστικής τάξης και του αστικού χώρου.

2. βλ. Glass, R. (1964) "Aspects of Change", in "London: Aspects of Change"

3. βλ. Smith, N. (1996) "The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City"

4. βλ. Harvey D. (1982), The Limits to Capital

5. βλ. Hamnett, C. (1991) "The blind men and the elephant: the explanation of gentrification", Munt, I. (1987) "Economic restructuring, culture, and gentrification: a case study in Battersea, London", Ley, D. (1987) "The rent-gap revisited"

6. βλ. Ley, D. (1986), "Alternative explanations of inner city gentrification: a Canadian assessment"

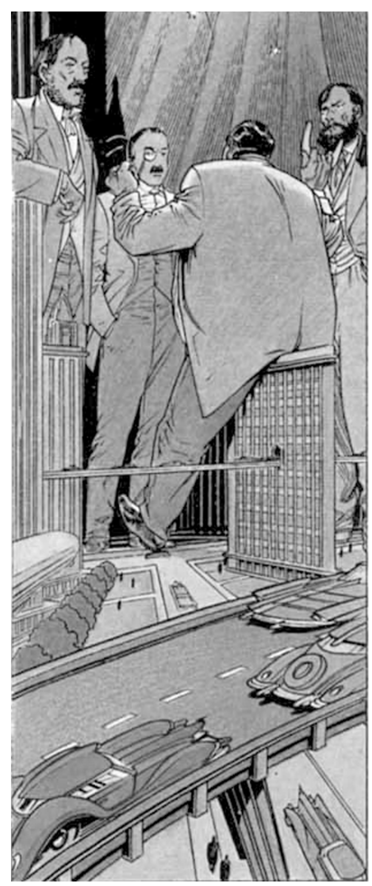
7. βλ. Ley 1987, Munt 1987

8. βλ. Bondi L. (1991), "Gender Class and gentrification: enriching the debate", Butler, T. and Hamnett, C. (1994) "Gentrification, class and gender: some comments on Warde's gentrification as

η προσέγγιση του Smith συνοψίζεται σε μια γεωγραφία της κίνησης του κεφαλαίου στον αστικό χώρο, μέσα από την οποία αναδεικνύονται οι αιτίες του gentrification δίνοντας έμφαση στις διαδικασίες παραγωγής του αστικού χώρου.

Η κριτική της θεωρίας του rent gap ως της μοναδικής εξήγησης του gentrification άρχισε από τα τέλη της δεκαετίας του '80 και συγκροτήθηκε γύρω από το επιχείρημα ότι σε αυτή τη διαδικασία, πέρα από το κεφάλαιο εμπλέκονται και άνθρωποι, κοινωνικά υποκείμενα που «καταναλώνουν» τον παραγόμενο χώρο και υλοποιούν τελικά το gentrification στο πεδίο της πόλης και της καθημερινής της ζωής[5]. Μια τέτοια προσέγγιση αναγνωρίζει στον καταναλωτισμό το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της σύγχρονης αστικής κουλτούρας και εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο η κατανάλωση επηρεάζει την οργάνωση του χώρου. Όπως παρατηρεί ο Ley[6], στις μετα-βιομηχανικές πόλεις η απασχόληση στις υπηρεσίες υπερτερεί σημαντικά της δευτερογενούς παραγωγής, οπότε οδηγούμαστε σε μια έμφαση στην κατανάλωση και την ψυχαγωγία και όχι στην παραγωγή. Έτσι οι καταναλωτικές αξίες είναι αυτές που καθορίζουν τις χρήσεις της αστικής γης του κέντρου, η οποία πλέον προσφέρεται σαν αντικείμενο προς κατανάλωση, ενώ παράλληλα, η εργασιακή αναδιάρθρωση των δυτικών οικονομιών που ξεκίνησε από τη δεκαετία του '80 είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία μιας νέας μεσαίας τάξης. Σ΄αυτό το πλαίσιο, το gentrification μπορεί να εξηγηθεί σαν μια συνέπεια αυτής της έμφασης στην κατανάλωση, καθώς αντιπροσωπεύει τη χωρική της έκφραση στο χώρο της πόλης.

Η εμπορευματοποίηση του αστικού χώρου άνοιξε το δρόμο στην ανάπτυξη μιας μαζικής καταναλωτικής αισθητικής στην οποία το κέντρο της πόλης βαφτίζεται "ιστορικό", το απαξιωμένο κτιριακό απόθεμα αναγνωρίζεται ως "διατηρητέο", ενώ παράλληλα τα lifestyle έντυπα ανακαλύπτουν τις συναρπαστικές αρετές της κατοίκησης του κέντρου. Μέσα από μια τέτοια οπτική το κέντρο της πόλης εμφανίζεται σαν ένα συνονθύλευμα θεαματικών τόπων και εμπειριών έτοιμο να υποδεχθεί τους (κατάλληλους) χρήστες και φυσικά το κεφάλαιο. Ουσιαστικά, έχουμε να κάνουμε με μία αφομοίωση στον κυρίαρχο λόγο ενός πλήθους διαφορετικών εκφάνσεων της μεταμοντέρνας κριτικής του αστικού χώρου προκειμένου να τεθούν στην υπηρεσία της αγοράς. Το αποτέλεσμα είναι η ίδια η πόλη να αποκτά πολιτισμικό κεφάλαιο και η αγορά κατοικίας να μετατρέπεται σε πολιτισμική επένδυση, μέσα από την οποία η μεσαία τάξη κατοχυρώνει την θέση της στην κοινωνική ιεραρχία και κατασκευάζει μια αναγνωρίσιμη ταυτότητα στην οποία η κατανάλωση γίνεται τρόπος έκφρασης και μέσο κοινωνικής προβολής.

Περαιτέρω κριτικές της θεωρίας του rent gap και της «οικονομικής σχολής» στηρίχθηκαν σε αδυναμίες της να ερμηνεύσει φαινόμενα gentrification σε -ευρωπαϊκές κυρίως- πόλεις που δεν είχαν αντιμετωπίσει πότε εκτεταμένη προαστιοποίηση και υποβάθμιση του κέντρου τους, υποστηρίζοντας ότι η θεωρία του Smith ήταν στενά συνδεδεμένη με την εμπειρικές παρατηρήσεις του πάνω στις αμερικάνικες πόλεις και ότι για να εφαρμοστεί απαιτεί ικανές σε μέγεθος εγκαταλελειμμένες περιοχές, όπου θα δράσει ένα ισχυρό κατασκευαστικό κεφάλαιο[7]. Στην «πολιτισμική σχολή» ανήκουν και προσεγγίσεις που εστιάζουν σε ζητήματα φύλου και σεξουαλικότητας παρατηρώντας περιπτώσεις όπου το ρόλο των gentrifiers ανέλαβαν κοινωνικές ομάδες που συγκροτούνταν γύρω από μια κοινή έμφυλη ή σεξουαλική ταυτότητα, όπως νεαρές εργαζόμενες γυναίκες ή ομοφυλόφιλοι[8]. Μέσα από τέτοιες περιπτώσεις αναδεικνύεται η επίδραση που ασκεί στην επιλογή του τόπου κατοικίας η ανάγκη ορισμένων κοινωνικών ομάδων να συγκροτούν κοινότητες με αναγνωρίσιμη γεωγραφική αναφορά. Ωστόσο τέτοιες προσεγγίσεις συνήθως δεν αντιτίθενται με αυτές που στέκονται περισσότερο στα ταξικά χαρακτηριστικά του gentrification, αλλά τοποθετούνται από τους ίδιους τους μελετητές συμπληρωματικά σε αυτές και πολλές φορές τις ενσωματώνουν αναγνωρίζοντας μια αλληλεπίδραση μεταξύ των ταξικών και των πολιτισμικών χαρακτηριστικών των gentrifier.

Οι πρωταγωνιστές

Σ' αυτό το σημείο, θα προσπαθήσουμε να συνοψίσουμε μερικές βασικές παρατηρήσεις που αφορούν τον κομβικό ρόλο συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων και διάφορων μορφών του κεφαλαίου στη διαδικασία του gentrification, οι οποίες νομίζουμε ότι θα φανούν χρήσιμες στη συνέχεια σχολιάζοντας τις εξελίξεις Αθήνα. Από τα παραπάνω είναι προφανές ότι το gentrification είναι στην τελική μια διαδικασία που εμπεριέχει ταυτόχρονα προσφορά και ζήτηση, ή καλύτερα παραγωγή και κατανάλωση.

Η παραγωγή του χώρου κατά τη διάρκεια του gentrification δεν θα πρέπει να συγχέεται με την απλή εργολαβική κερδοσκοπία, καθώς αφορά ταυτόχρονα την υλική και την άυλη παραγωγή, τις σχέσεις υλικού κέρδους αλλά και το πολιτιστικό και το συμβολικό κεφάλαιο μιας περιοχής. Η υλική παραγωγή συντονίζεται από το κτηματικό κεφάλαιο, το οποίο εκμεταλλεύεται την αστική γη, αγοράζοντας εκτάσεις που δεσμεύονται προκειμένου να αξιοποιηθούν στη συνέχεια σύμφωνα με κάποια στρατηγική ανάπτυξης, κατά την οποία θα συμμετέχει, λιγότερο ή περισσότερο, το κατασκευαστικό κεφάλαιο. Φυσικά όλη η διαδικασία απαιτεί την αναγκαία συνδρομή του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου.

Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, η -αρχικά υποβαθμισμένη- αξία της γης αυξάνεται, καθώς από τη μια, το κτισμένο περιβάλλον αναβαθμίζεται, και από την άλλη, η περιοχή αποκτά μια προστιθέμενη αξία λόγω της αναβαθμισμένης εικόνας της στον πολιτιστικό χάρτη της πόλης. Η αξία της γης σε συγκεκριμένες περιπτώσεις μπορεί να μεταβληθεί και με την κατάλληλη οργάνωση των χρήσεων που αναπτύσσονται σε μια περιοχή, όπως για παράδειγμα η συσχέτιση χρήσεων κατοικίας-εργασίας-διασκέδασης που να απευθύνονται φυσικά στην ίδια (κατάλληλη) κοινωνική ομάδα, αλλά και με την κατάλληλη αναβάθμιση των υποδομών μιας περιοχής, είτε αυτές αφορούν το δημόσιο χώρο και τα δίκτυα μαζικής μεταφοράς, είτε τη δημιουργία πόλων έλξης πολιτιστικού και εμπορικού χαρακτήρα. Εδώ υπεισέρχεται και ο ρόλος του κράτους στην όλη διαδικασία, ο οποίος εκτείνεται από απλές ρυθμιστικές παρεμβάσεις στην εικόνα των κτιρίων και του δημόσιου χώρου μέχρι μεγάλης κλίμακας αναπλάσεις ολόκληρων περιοχών, κατασκευής νέων συγκοινωνιακών έργων και εμβληματικών κτηρίων-τοπόσημων, όπως μουσεία ή πολυχώροι. Κατασκευάζεται έτσι μια νέα εικόνα της περιοχής με απώτερο στόχο την δελεαστικότερη εκμετάλλευσή της από το κεφάλαιο και τελικά την αλλαγή της κοινωνικής της σύστασης και την απομάκρυνση των ανεπιθύμητων σημερινών κατοίκων. Η αξιοποίηση του επενδεδυμένου στη γη κεφαλαίου παίρνει τη μορφή προσόδου, την οποία ονομάζουμε γαιοπρόσοδο και την αποκομίζει το ίδιο κτηματικό κεφάλαιο από το δικαίωμα χρήσης και ενοικίασης της γης που ελέγχει. Η «διαφορά γαιοπροσόδου» είναι αυτή η διαφορά μεταξύ της αρχικής γαιοπροσόδου, αυτής που αποδίδει το ακίνητο τη χρονική στιγμή που δεσμεύεται από το κτηματικό κεφάλαιο, και της τελικής, δηλαδή αυτής που θα αποδίδει όταν θα ολοκληρωθεί η παραπάνω διαδικασία αξιοποίησης. Η διαφορά λοιπόν αυξάνεται, είτε μέσω της περαιτέρω απαξίωσης της αστικής γης, είτε μέσω της καλύτερης στρατηγικής ανάπτυξης και όταν αυτή κριθεί ικανοποιητική, ξεκινά η διαδικασία αξιοποίησης.

Παρότι μπορούμε να πούμε ότι η διαδικασία του gentrification στο σύνολό της μάλλον καθοδηγείται από την δραστηριότητα του κεφαλαίου, πρωταγωνιστικό ρόλο φαίνεται να διατηρεί η μεσαία τάξη: μια «νέα μεσαία τάξη» που συγκροτείται

από ένα πλήθος διαφορετικών κοινωνικών ομάδων και περιλαμβάνει από νεαρά στελέχη εταιριών μέχρι καλλιτέχνες και φοιτητές. Όμως, κοινό τους χαρακτηριστικό είναι η επιθυμία να διαφοροποιηθούν από ό,τι πρέσβευε η προηγούμενη γενιά μεσοαστών, για την οποία δεν υπήρξε τίποτα πιο εμβληματικό από την ήσυχη-ζωή-στα-προάστια. Αυτό το πλήθος κοινωνικών ομάδων, οι οποίες συχνά δεν σχετίζονται μεταξύ τους, είναι που στελεχώνει τις τάξεις των gentrifiers. Καθοδηγούμενο από τις επιταγές του lifestyle, υιοθετεί και αναπαράγει urban trends, συμμετέχοντας έτσι ενεργά στην κατασκευή της εικόνας κάθε γειτονιάς και ξαναγράφοντας το πολιτιστικό χάρτη της πόλης, με γειτονιές chic, in, alternative, hip κλπ. Σε κάθε περίπτωση, όμως, αυτό που συμβαίνει είναι να δημιουργείται ζήτηση για καλοβαλμένες κατοικίες στο κέντρο της πόλης και μαζί της οι προϋποθέσεις για να ξεκινήσει ο κύκλος του gentrification.

Συχνά το πολιτιστικό προφίλ της γειτονιάς κτίζεται μέσα από μια καινούργια και γρήγορα αναπτυσσόμενη καλλιτεχνική δραστηριότητα, αποδίδοντας έτσι στη τέχνη έναν ρόλο κομβικό στην εξέλιξη του gentrification. Όπως υποστηρίζει ο Ley[9], οι καλλιτέχνες έλκονται από το κέντρο της πόλης και από περιοχές οριακές σε σχέση με τους συμβατικούς χώρους χωροθέτησης της νέας μεσαίας τάξης. Αναζητούν σε αυτές, χώρους κοινωνικά και πολιτισμικά αντιθετικούς, που να παρέχουν την απαιτούμενη απόσταση από τις κυρίαρχες αξίες της μεσαίας τάξης. Αυτή η κίνηση των καλλιτεχνών προς το κέντρο αποτελεί και την πρώτη ροή gentrifier, η οποία λειαίνει το έδαφος για την εγκατάσταση πιο αποδοτικών χρήσεων γης, αλλά και πιο εύπορων κοινωνικών τάξεων. Άλλωστε η μεσαία τάξη ανέκαθεν βρισκόταν σε διαρκή αναζήτηση μιας πολιτισμικής ταυτότητας μέσα από την οποία θα μπορέσει να επικυρώσει τη θέση της στη κοινωνική ιεραρχία και να νομιμοποιήσει την αναγκαιότητα της ύπαρξής της. Η εγκατάσταση πιο εύπορων κοινωνικών στρωμάτων σε τέτοιες περιοχές σηματοδοτεί την έναρξη του γνωστού κύκλου οικονομικής εκμετάλλευσης και οδηγεί στον σταδιακό εκτοπισμό μεγάλου ποσοστού της πρώτης ροής gentrifier, δηλαδή των καλλιτεχνών. Έτσι μπορούμε να παρατηρήσουμε έναν επάλληλο εκτοπισμό κοινωνικών ομάδων και την αντικατάστασή τους από άλλες με υψηλότερο πολιτιστικό αρχικά και οικονομικό στη συνέχεια κεφάλαιο. Οι υπάρχοντες κάτοικοι αντικαθίστανται από τους καλλιτέχνες, οι οποίοι με τη σειρά τους αντικαθίστανται από πιο εύπορες κοινωνικές ομάδες σε μια διαδικασία όπου οι ροές των ανθρώπων ακολουθούν τις ροές του κεφαλαίου και αντίστροφα.

9. Ley, D. (1996) The New Middle Class and the Remaking of the Central City

10. Πρέπει εδώ να γίνει σαφές, πως εδώ πρόκειται για τις προϋποθέσεις για το gentrification μιας περιοχής και όχι για οποιαδήποτε άλλη διαδικασία μετασχηματισμού του αστικού χώρου για τις οποίες μπορεί να είναι αναγκαίες άλλες προϋποθέσεις.

Η κρίση

Για να είναι χρήσιμη σε εμάς η παραπάνω θεωρητική επισκόπηση της διαδικασίας του gentrification θα χρειαστεί να την εντάξουμε στο γενικό πλαίσιο παρούσας συγκυρίας της κρίσης. Όπως είδαμε παραπάνω, δύο είναι οι βασικές γενικές προϋποθέσεις για να είναι αντικειμενικά δυνατό το ξεδίπλωμα της διαδικασίας: η διαφορά γαιοπροσόδου και η ύπαρξη μιας μεσαίας τάξης πρόθυμης να επενδύσει ή/και να κατοικήσει σε μια συγκεκριμένη περιοχή.[10]

Τη σημερινή συγκυρία στη χώρα νομίζουμε ότι περιττεύει να την περιγράψουμε. Παρ' όλα αυτά, με λίγες λέξεις και σε ότι αφορά αυτά που εξετάζουμε έχουμε: ραγδαία μείωση του εισοδήματος για μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, ανεργία, ταξική πόλωση με προλεταριοποίηση σημαντικού τμήματος των μικρο-μεσοστρωμάτων, αποεπένδυση (κλείσιμο εμπορικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων) σε πολλές περιοχές των πόλεων (και στις κεντρικές), γενική υποτίμηση των αξιών και άρα και των αξιών γης και ακινήτων. Η τρέχουσα κρίση/αναδιάρθρωση βρίσκεται σήμερα σε πλήρη εξέλιξη και άρα είναι δύσκολο να προβλεφθεί η μετά-κρίσης κοινωνική και οικονομική γεωγραφία. Ταυτόχρονα, όμως, μπορεί να θεωρηθεί σχεδόν βέβαιο πως οι τάσεις ταξικής πόλωσης θα ολοκληρωθούν σε μεγάλο βαθμό και η «νέα μεσαία τάξη», στο βαθμό που υπήρξε στην Ελλάδα, θα

βρεθεί αποδυναμωμένη τουλάχιστον όσον αφορά στο αριθμητικό της μέγεθος και ίσως και την οικονομική της δύναμη (με όρους οικογενειακού εισοδήματος) καθώς η εργασία της θα μετατρέπεται σε πιο επισφαλή, ελαστική και χαμηλότερα αμειβόμενη. Φαίνεται, δηλαδή, πως η μία από τις δύο απαραίτητες προϋποθέσεις του gentrification, αυτή που σχετίζεται με τη ζήτηση, θα συρρικνωθεί σε κάποιο, μάλλον μεγάλο, βαθμό.

Η εξάλειψη της ζήτησης εντείνει το «καθοδικό σπιράλ» της αποεπένδυσης, αφού οι τιμές γης και ακινήτων συνεχίζουν να πέφτουν, κανένας δεν επενδύει περιμένοντας χαμηλότερες τιμές, οι αντίστοιχες γειτονιές υποβαθμίζονται περεταίρω, οι αξίες ξαναπέφτουν κ.ο.κ. Παρ' όλα αυτά, η βάση για την επανεπένδυση, που είναι η διαφορά της τρέχουσας και μιας πιθανής μελλοντικής τιμής, παραμένει ανέγγιχτη και, μάλιστα, οι συνθήκες γίνονται όλο και πιο δελεαστικές για τα επίδοξα κεφάλαια καθώς η διαφορά γαιοπροσόδου διευρύνεται μαζί με την προσδοκία για μελλοντικό κέρδος. Η κρίση λειτουργεί διευρύνοντας τις προϋποθέσεις επανεπένδυσης (όπως συμβαίνει και σε άλλους τομείς της οικονομίας), αφού δώσει τη θέση της σε ένα νέο κύκλο ανάπτυξης/συσσώρευσης.

Όσο, όμως, δεν υπάρχει η αναγκαία ζήτηση, το αναγκαίο πεδίο πραγματοποίησης στην αγορά της υπεραξίας που θα προκύψει από την αστική ανανέωση, φαίνεται η όλη διαδικασία απλά να λανθάνει, να βρίσκεται σε χειμερία νάρκη. Με λίγα λόγια, δεν περιμένουμε να γίνει ορατό το gentrification – πέρα, ίσως, από κάποιες κρατικές, δημοτικές παρεμβάσεις σε δημόσιους χώρους που θα σπρώχνουν προς τα εκεί – όσο η κρίση διαρκεί. Και όντως, έτσι έγινε σε πόλεις που οι αντίστοιχες διαδικασίες λάβανε χώρα τις προηγούμενες δεκαετίες. Οι «εξευγενιστές» περιμένανε (ή αγοράζανε ακίνητα κοψοχρονιά) μέχρι να τελειώσει η ύφεση (π.χ. σε όλες τις ΗΠΑ στην ύφεση των αρχών του '90) και έπειτα επέστρεψαν – ακόμα πιο επιθετικοί, με όρους ρεβανσιστικής πολεοδομίας[11], για να πάρουν πίσω την πόλη από αυτούς που τους την «έκλεψαν».[12]

Η έξοδος, όμως, από τη σημερινή κρίση δε φαίνεται να είναι κοντά. Η ένταση και το βάθος της είναι τέτοια που δεν ξέρουμε αν μετά το ξεπέρασμά της οι πόλεις θα χρειάζονται «εξευγενισμό» ή ανοικοδόμηση… Άλλωστε ο πόλεμος υπήρξε πάντα η μεγαλύτερη ευκαιρία για «ανανέωση» των πόλεων. Και πολύ καλή μπίζνα επίσης….

Το κέντρο της Αθήνας

Ας κοιτάξουμε, όμως, από λίγο πιο κοντά ποιες από τις διαδικασίες που αναλύθηκαν παραπάνω εκτυλίσσονται σήμερα στο κέντρο της Αθήνας. Να επισημάνουμε αρχικά πως ενώ η δημόσια συζήτηση διεξάγεται με τρόπο που ενοποιεί πολλές διαφορετικές περιοχές της πόλης, οι σχετικές διαδικασίες σε κάθε μία από αυτές ποικίλουν σημαντικά. Ο τρόπος, όμως, αυτός διεξαγωγής της συζήτησης δεν είναι ουδέτερος, ούτε οφείλεται σε κάποια «αναγκαία» απλοποίηση για να καταλαβαίνει ο κόσμος τι συμβαίνει, αλλά έχει συγκεκριμένη στόχευση που ελπίζουμε να φανεί στη συνέχεια.

Προσπαθώντας να αποκωδικοποιήσουμε την πραγματικότητα θα εξετάσουμε τι κάνουν και τι λένε οι βασικοί «παίχτες» που διαμορφώνουν το χώρο της πόλης και που έχουν βάλει σαν στόχο το gentrification του κέντρου. Οι παίχτες αυτοί είναι το κράτος, το κεφάλαιο και η «κοινωνία των πολιτών».[13]

Κυρίαρχος λόγος

Ξεκινάμε με αυτά που λέγονται γιατί αυτά ακριβώς είναι η πιο άμεση εμπειρία των περισσότερων κατοίκων της χώρας για το κέντρο της πρωτεύουσας. Ο κυρίαρχος

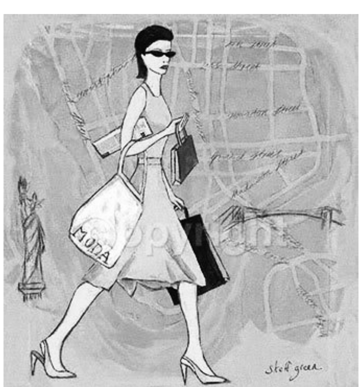
11. revanchist urbanism, βλ. το κείμενο του Smith για τη Νέα Υόρκη σε άλλο σημείο του τεύχους.

12. Να θυμηθούμε και τα λόγια του νυν πρωθυπουργού κατά την προεκλογική περίοδο: «η Ελλάδα σήμερα έχει γίνει κέντρο λαθρομεταναστών. Πρέπει να ανακαταλάβουμε τις πόλεις μας, στις οποίες οργιάζει το εμπόριο ναρκωτικών, η πορνεία, το παρεμπόριο, υπάρχουν πολλές αρρώστιες… Το πρόβλημα της λαθρομετανάστευσης… είναι ένα μεγάλο κοινωνικό ζητούμενο που πρέπει να το ακουμπήσουμε όχι (μόνο) με την έννοια της πρόνοιας αλλά με την έννοια του επείγοντος». Η παρένθεση δική μας… topontiki.gr/article/34087

13. Οφείλουμε πολλά από τα στοιχεία που χρησιμοποιήσαμε στις έρευνες της ομάδας encounter Athens. Θα βρείτε τα κείμενά τους στο encounterathens.wordpress.com

14. Δέσποινα Τριβόλη, Το νέο γκέτο της Αθήνας, LIFO τ.82, 04.10.2007

15. Το παραπάνω άρθρο είναι από την Καθημερινή της 08.04.2008. Συγκρίνετέ το με οποιοδήποτε σημερινό άρθρο για το κέντρο της Αθήνας (ο εντοπισμός του άρθρου «πιστώνεται» στο περιοδικό Sarajevo).

αυτός λόγος ακτινοβολεί σε όλη την επικράτεια της χώρας καθώς παίρνει χαρακτηριστικά κεντρικού πολιτικού ζητήματος. Και, αναμφίβολα, όχι χωρίς αιτία. Πιστεύομε πως αυτά που λέγονται για το κέντρο της Αθήνας συμπυκνώνουν την επιθυμητή και σχεδιαζόμενη διαχείριση της συνολικής κρίσης για όλους και σε όλη τη χώρα.

Η πρώτη συγκεκριμένη νύξη για τα προβλήματα του κέντρου εμφανίζεται κάπου στα 2007 μέσω από τις σελίδες του free press εντύπου LIFO το οποίο μιλάει για το «νέο γκέτο της Αθήνας» σε ένα από τα κεντρικά του θέματα[14]. Οι γκρίνιες έχουν αρχίσει, σκόρπιες είναι η αλήθεια, μετά τους Ολυμπιακούς και ταυτόχρονα με τη διάψευση των προσδοκιών για ένα κέντρο της Αθήνας που θα μοιάζει με Soho του Λονδίνου, που θα είναι διεθνές κέντρο επιχειρηματικότητας, που θα έλκει τουρίστες από τα πέρατα της γης, που... Ως τότε οι μετανάστες του δεύτερου κύματος ήταν ευχάριστες νότες πολυπολιτισμικότητας, απαραίτητο εξωτικό συμπλήρωμα στην urban ατμόσφαιρα οποιασδήποτε μητρόπολης διεθνούς εμβέλειας που σέβεται τον εαυτό της. Τα «πρεζάκια, οι πόρνες και οι άστεγοι» απλώς παρέμεναν αόρατοι (εκτός από τις περιπτώσεις που συσχετιζόταν με τους χώρους του πανεπιστημιακού ασύλου). Ακόμα όμως και την άνοιξη του 2008 (ναι, πριν 4 μόνο χρόνια), οι μετανάστες δεν εμφανίζονται κυρίαρχα σαν πρόβλημα για το κέντρο της Αθήνας[15] και οι υπόλοιποι «ανεπιθύμητοι» παραμένουν αντικείμενα πρόνοιας/εγκλεισμού στα πλαίσια μιας κεϋνσιανής διαχείρισης που ήδη έχει πεθάνει.

Το ζήτημα της κατάστασης στο κέντρο μπαίνει δυναμικά στην κεντρική πολιτική σκηνή μετά την εξέγερση του Δεκέμβρη του '08, οπότε εισάγεται και ένα επιπλέον «πρόβλημα», αυτό των συνεχών διαδηλώσεων/καταστροφών, των κουκουλοφόρων και των απεργιών. Πλέον για το θέμα μιλάει όλο το πλέγμα των φορέων και ιδεολογικών μηχανισμών, τα Υπουργεία, ο Δήμος, τα Πανεπιστήμια, οι αρχιτέκτονες και οι καλλιτέχνες, τα ΜΜΕ και τα free press έντυπα και ομάδες «αγανακτισμένων κατοίκων» και ιδιωτικών συμφερόντων (έμποροι, μεσίτες) στους οποίους δίνεται σταθερά βήμα στα ηλεκτρονικά και έντυπα μέσα.

Για περιοχές τόσο διαφορετικές μεταξύ τους όσο η περιοχή της Ομόνοιας ως την Ευριπίδου με τα Πατήσια, το Μεταξουργείο, ο Κολωνός και ενίοτε τα Εξάρχεια, στο κέντρο της Αθήνας, σύμφωνα με τα κυρίαρχα λεγόμενα (όλων των παραπάνω με ασήμαντες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους) εντοπίζονται τρία βασικά προβλήματα: α. εγκληματικότητα, φόβος και αρρώστιες για τα οποία ευθύνονται οι μετανάστες, οι πόρνες, οι συμμορίες (ενν. μεταναστών) και, από λίγο έως καθόλου, το οργανωμένο έγκλημα, β. η «έξοδος των κατοίκων», γ. κλειστές επιχειρήσεις και κενά ακίνητα για τα οποία ευθύνεται το παραεμπόριο (δηλ. οι μετανάστες), οι πορείες, οι καταστροφές και οι απεργίες (π.χ. ξενοδοχοϋπαλλήλων οι οποίοι ευθύνονται για την πτώση του τουρισμού). Αυτά τα προβλήματα επαναλαμβάνονται συστηματικά και με τις συνδηλώσεις που βάζουμε σε παρενθέσεις σχεδόν σε όλα τα άρθρα, όλες τις μελέτες, όλα τα σχέδια, όλα τα δελτία ειδήσεων.

Είναι προφανές, νομίζουμε, το πώς λειτουργεί αυτού του είδους η ανάγνωση του προβλήματος. Αρχικά, δεν γίνεται κανένας λόγος για τις ουσιαστικές αιτίες της υποβάθμισης. Για την εγκληματικότητα δεν φταίει η φτώχεια αλλά οι μετανάστες που ρέπουν στην παρανομία, για τις αρρώστιες δεν φταίει η βάρβαρη εκμετάλλευση των γυναικών, θυμάτων trafficking, και οι αντίστοιχες μαφίες, ούτε οι άθλιες συνθήκες κατοίκησης αλλά οι ίδιες οι πόρνες και οι μετανάστες. Για τις κλειστές επιχειρήσεις, την πτώση του τζίρου και του τουρισμού δεν φταίει η καπιταλιστική κρίση αλλά οι απεργοί, οι διαδηλώσεις και οι ταραχές. Για την εικόνα της πόλης δε φταίει η αναστολή οποιασδήποτε προνοιακής πολιτικής και η κατάρρευση των αντίστοιχων υπηρεσιών του Δήμου, αλλά οι άστεγοι. Από την άλλη, εμφανίζονται

16. Παρόλο που αποσπασματικά δόθηκαν πέρυσι κάποιες φοροελαφρύνσεις σε επιχειρήσεις του Γερανίου και του Μεταξουργείου.

σαν προβλήματα όλων, καταστάσεις που είτε υπάρχουν εδώ και δεκαετίες, είτε δεν αποτελούν πραγματικά προβλήματα. Η περίπτωση της «εξόδου» των κατοίκων από το κέντρο είναι μια τέτοια περίπτωση. Για παράδειγμα, η περιοχή της Ομόνοιας, έχει αδειάσει από κατοικία ήδη από τη δεκαετία του '70. Όσο για τις υπόλοιπες «προβληματικές» περιοχές αυτές είναι κάθε άλλο παρά άδειες από κατοίκους. Είναι ασφυκτικά γεμάτες. Το αν αυτοί που κατοικούν σε αυτές δεν αρέσουν σε κάποιους, αυτό είναι άλλης τάξης ζήτημα.

Με λίγα λόγια, στοχοποιούνται συγκεκριμένα υποκείμενα εκεί που οι αιτίες είναι δομικά προβλήματα και συγκεκριμένες πολιτικές. Και αντίστοιχα διαμορφώνονται και οι λύσεις στα προβλήματα που διατυπώνονται με αυτόν τον τρόπο. Αφού όλη η ευθύνη ανήκει στα άτομα, όποιος δεν τα καταφέρνει τον σπάμε στο ξύλο και τον πάμε μέσα. Που να ασχολείσαι με κοινωνικές πολιτικές και προνοιακές υποδομές. Άλλωστε, που λεφτά για τέτοια. Τα μόνα που μας περισσεύουν τα δίνουμε για να μην κόψουμε τους μισθούς των «μάχιμων αστυνομικών».

Οι λύσεις, λοιπόν, που προτείνονται ομαδοποιούνται σε δύο κατηγορίες: α. καταστολή: αστυνομικός έλεγχος και «καθαρισμός» του κέντρου, πάταξη παραεμπορίου, «ρύθμιση» πορειών και β. «αναπτυξιακά» κίνητρα: οικονομικά κίνητρα σε νέους κατοίκους, αναπλάσεις δημόσιων χώρων, κίνητρα για επενδύσεις.

Η αλήθεια είναι πως με μια πρώτη ματιά, πρόκειται για όλο το πλέγμα δράσεων που ενθαρρύνει το gentrification μιας περιοχής, ακριβώς όπως έχει γίνει πολλές φορές σε πόλεις του εξωτερικού. Με τη διαφορά που επισημάναμε σε προηγούμενο σημείο του κειμένου: όλα αυτά γίνονται σε περιβάλλον κρίσης. Δηλαδή, δεν υπάρχουν χρήματα για οικονομικά κίνητρα σε νέους κατοίκους, ούτε για αναπλάσεις, ούτε για να δοθούν ως κίνητρα σε επιχειρήσεις[16]. Τι μένει άρα; Σωστά μαντέψατε.

Τέλος, μια παρέκβαση για την «γκετολογία». Ο όρος γκέτο που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις διάφορες περιοχές της Αθήνας (και που έχει χρησιμοποιηθεί στο παρελθόν κατά κόρον για τα Εξάρχεια-άβατο) έχει συγκεκριμένες ιστορικές συνδηλώσεις. Χρησιμοποιήθηκε στις ΗΠΑ για τις περιοχές των μαύρων και λατίνων όπου «δεν μπορεί να πάει η αστυνομία», λόγω της «ανομίας» των κατοίκων. Πρόκειται για περιοχές που έχουν τεθεί εκτός ή στα όρια του νόμου. Για τις περιοχές αυτές ο ρόλος του κράτους είναι ένας: να τις επαναφέρει εντός της τάξης, να τις κανονικοποιήσει. Η κανονικοποίηση αυτή έγινε τότε με όρους ακραίας καταστολής. Προκειμένου για περιοχές σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης, το κράτος πρέπει να λάβει εξαιρετικά μέτρα (…ο χαρακτήρας του επείγοντος…). Για άλλη μια φορά, όλα τα προβλήματα υποβάθμισης φορτώνονται στους κατοίκους (ή σε κάποιους κατοίκους) και μετατρέπονται σε προβλήματα δημόσιας τάξης. Οι συνέπειες αυτής της πολιτικής είναι πολλές. Στοχοποιούνται περιοχές και ενισχύεται η τάση υποβάθμισης και επιθυμίας εξόδου και άλλων κατοίκων, εντείνεται η καταστολή με εκκαθαρίσεις και εκτοπίσεις μεταναστών (π.χ. στα στρατόπεδα συγκέντρωσης), και δικαιολογούνται μεταφορές πόρων και νομοθετικές ρυθμίσεις-εξαιρέσεις (π.χ. fast track επενδύσεις) σε όφελος κεφαλαίων που σε κάποια φάση θα θελήσουν να επενδύσουν στην περιοχή. Μπορεί να μη συμβαίνουν όλα αυτά (κάποια συμβαίνουν) στις συνοικίες του κέντρου, αλλά το ιδεολογικό οπλοστάσιο εμπλουτίζεται για να είναι έτοιμο σε περίπτωση που χρειαστεί…

Κράτος

Όντας το «κόμμα του κεφαλαίου», το καπιταλιστικό κράτος διαμεσολαβεί όλους τους τομείς της κοινωνικής παραγωγής και αναπαραγωγής, λέγοντας πως συμβιβάζει αντιτιθέμενα συμφέροντα με βάση το «γενικό καλό», αποκρύπτοντας την ταξική του φύση. Η πόλη είναι ο τρόπος και ταυτόχρονα το βασικό αποτέλεσμα στο χώρο της οργάνωσης της παραγωγής και της αναπαραγωγής της κοινωνίας. Έτσι, το κράτος παρεμβαίνει στην οργάνωση του χώρου της πόλης και αυτό το κάνει σχεδιάζοντας, νομοθετώντας, καταστέλλοντας και κάποιες φορές κατασκευάζοντας. Στην τελευταία περίπτωση, κοινωνικοποιεί ένα μέρος του κόστους της αρχικής επένδυσης που δεν μπορεί ή δεν θέλει να αναλάβει το ιδιωτικό κεφάλαιο (π.χ. την κατασκευή μεταφορικών υποδομών, το κόστος των οποίων μεταφέρεται στην κοινωνία, αλλά τα οφέλη είναι δυσανάλογα μεγαλύτερα για το ιδιωτικό κεφάλαιο ή την υλοποίηση αναπλάσεων δημόσιων χώρων με δημόσιο χρήμα ώστε να δημιουργηθεί το υπόβαθρο για το gentrification από το οποίο θα κερδίσουν συγκεκριμένες μερίδες ή μεμονωμένα κεφάλαια).

Στην Ελλάδα, ιστορικά η εμπλοκή του κράτους στην παραγωγή του χώρου της πόλης υπήρξε περιθωριακή, υπήρξε δηλαδή λίγο πολύ μια σχεδιασμένη μη παρέμβαση. Οι πόλεις διαμορφώθηκαν στο μεγαλύτερο βαθμό στη βάση της μικροϊδιοκτησίας και από το μικρό κατασκευαστικό κεφάλαιο σε διαπλοκή με τον κρατικό μηχανισμό, με τη μορφή κυκλωμάτων από υπαλλήλους πολεοδομίας-αστυνομικούς-δικαστές κλπ που φρόντιζαν να διασφαλίζεται η συνέχεια των «παράνομων» πρακτικών με την ανοχή φυσικά όλων των ανώτερων βαθμίδων διοίκησης. Σε αντίθεση με τις πόλεις των πιο «προηγμένων» δυτικών κρατών αλλά και των πρώην σοσιαλιστικών, όπου η παρέμβαση του κράτους υπήρξε καθοριστική τόσο στο σχεδιασμό των πόλεων, όσο και στην παραγωγή κατοικίας, το ελληνικό κράτος περιόρισε τη δραστηριότητά του στην κατασκευή των υποδομών και των δημόσιων χώρων.

Τι κάνει όμως τα τελευταία χρόνια το κράτος σε σχέση με τον εξευγενισμό του κέντρου; Στο επίπεδο της νομοθεσίας, πριν λίγους μήνες ψηφίστηκε ο Νέος Οικοδομικός Κανονισμός. Ο οικοδομικός κανονισμός είναι ο νόμος που προβλέπει τι και πώς μπορείς να χτίσεις σε κάθε σημείο της χώρας. Μια πρόβλεψη που ίσως μας ενδιαφέρει εδώ, είναι αυτή για ενός είδους υπερ-αντιπαροχή. Κάποιος που έχει στην κατοχή του κάποια διπλανά κτίρια και οικόπεδα μπορεί να τα γκρεμίσει, να ενώσει τα οικόπεδα και να χτίσει ένα νέο κτίριο, με περισσότερα τετραγωνικά και ύψος από αυτά που επιτρεπόταν ως τώρα. Πρόκειται για ένα οικονομικό κίνητρο (η αύξηση των συντελεστών δόμησης-άρα και της δυνατότητας για παραγωγή υπεραξίας από την οικοδόμηση) για την ενίσχυση της οικοδομικής δραστηριότητας που έχει χρησιμοποιηθεί κατά κόρον στην Ελλάδα (όλη η χώρα έτσι χτίστηκε!), απλά τώρα η κλίμακα γίνεται πολύ μεγαλύτερη. Δεν γνωρίζουμε αν στο κέντρο υπάρχουν περιπτώσεις που να αντιστοιχούν στη ρύθμιση αυτή, αν δηλαδή έχουν έρθει στην κατοχή κάποιων πολλά κτίρια ενός οικοδομικού τετραγώνου ή αν αυτό συμβαίνει στην περιφέρεια της πόλης ή, ακόμα, αν πρόκειται απλά για μια ρύθμιση που υπακούει στη λογική ότι αφού η αντιπαροχή λειτούργησε για 40 χρόνια, γιατί να μην ξαναμπεί μπροστά η μηχανή, απλά αυτή τη φορά αντί να γκρεμίζει σπιτάκια και να χτίζει πολυκατοικίες, να γκρεμίζει πολυκατοικίες και να χτίζει ουρανοξύστες. Παρ' όλα αυτά η νομοθεσία πλέον υπάρχει, αν υπάρχει κάποιος επενδυτής που να θέλει να αγοράσει ακίνητα που έχουν απαξιωθεί σημαντικά και να χτίσει στη θέση τους ένα νέο στο οποίο θα στεγαστούν «ανώτερες» χρήσεις.

Πέρα από το παραπάνω, εδώ και δύο-τρία χρόνια υπάρχει ένα όργιο παραγωγής μελετών και σχεδιασμών για το κέντρο από μια πληθώρα κρατικών φορέων και σε διάφορες κλίμακες. Σχέδια για παρεμβάσεις και δράσεις έχουν εκπονήσει, ο Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας, μια επιτροπή της Βουλής με πρωτοβουλία του πρώην ΥΠΡΟΠΟ, ο Συνήγορος του Πολίτη και ο Δήμος.[17] Φυσικά όλα αυτά τα σχέδια έχουν την τύχη που είχαν πάντα τα σχέδια του κράτους για τις πόλεις και την πόλη της Αθήνας: σε μεγάλο βαθμό πρόκειται για διακήρυξη προθέσεων. Βέβαια, το να διαβάζεις τις προθέσεις κάποιου έχει πάντα τη σημασία του. Και οι προθέσεις, διατυπωμένες με μικρές διαφοροποιήσεις στην έμφαση ανάλογα με τον φορέα που μιλάει, είναι κοινές και είναι αυτές που είπαμε και σε άλλο σημείο του κειμένου: επανακατοίκηση του κέντρου, αποκατάσταση της τάξης και του αισθήματος ασφάλειας, ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και αποκόμιση υπεραξίας από τη δραστηριοποίηση στη νέα ζωή του κέντρου.

Αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι το γεγονός ότι ενώ οι σχεδιασμοί για την πόλη τις δεκαετίες του '70 και του '80 στόχευαν ή έλεγαν πως στόχευαν στη βελτίωση της «ποιότητας ζωής», τώρα γίνονται πλέον εργαλεία που βλέπουν την πόλη σαν πόρο προς αξιοποίηση. Ο βασικός στόχος είναι να χρησιμοποιηθεί η πόλη για οικονομική ανάπτυξη. Πρόκειται για τη νεοφιλελεύθερη στροφή στο πεδίο της πολεοδομίας στα πλαίσια της οποίας τοποθετείται σαν προνομιακός συνομιλητής και παίκτης ο ιδιωτικός τομέας. Έτσι, η σχεδιαστική διαδικασία (που προφανώς περιλαμβάνει και το πού θα κατευθυνθούν οι αντίστοιχοι οικονομικοί πόροι) και η αντίστοιχη εξουσία του σχεδιασμού συμπυκνώνεται μέσα στο τρίγωνο κεντρική κυβέρνηση – ιδιώτες επενδυτές – ειδικοί/επιστήμονες. Κομβικοί ως προς τη συγκρότηση και εμπέδωση αυτού του τριγώνου υπήρξαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες κατά τη διάρκεια της προετοιμασίας των οποίων η εξουσία του σχεδιασμού συγκεντρώθηκε ανάμεσα στην κεντρική κυβέρνηση, τη ΔΟΕ και τις κατασκευαστικές[18] με τα γνωστά ολέθρια αποτελέσματα όσον αφορά στη σπατάλη χρήματος και χώρου.

Στο περιβάλλον της κρίσης, η ανάγκη (του κεφαλαίου) για αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων μπορεί να λάβει τον χαρακτήρα του επείγοντος. Έτσι, με την προϋπόθεση ότι διαμορφώνονται οι συνθήκες για την αποκόμιση σημαντικού κέρδους από κάποιου είδους επένδυση σε ακίνητα, το κράτος τρέχει να συνεπικουρήσει στην αξιοποίηση με έκτακτα μέτρα όπως είναι οι fast track διαδικασίες και οι κατά παρέκκλιση ρυθμίσεις. Τέτοιες είναι οι διαδικασίες που έχουν δρομολογηθεί για το πρώην αεροδρόμιο στο Ελληνικό και φυσικά τίποτα δεν εμποδίζει να ακολουθηθεί η ίδια τακτική για περιοχές του κέντρου αν χρειαστεί. Βέβαια, αυτές οι προοπτικές εξασφάλισης κερδών από επενδύσεις στα ακίνητα είναι σήμερα πενιχρές, αφού ο κλάδος έχει δεχτεί σοβαρά πλήγματα και μάλιστα το σκάσιμο της σχετικής οικοδομικής φούσκας πυροδότησε την τρέχουσα κρίση. Έτσι, η δραστηριότητα του κράτους περιορίζεται στην άλλη δέσμη μέτρων έκτακτης ανάγκης, την κατασταλτική.

Και όντως, είναι ολοφάνερο, πως η μόνη συνεπής κρατική πολιτική στο κέντρο της πρωτεύουσας, είναι η διαρκής ένταση και εξάπλωση της καταστολής. Στόχο της αποτελούν κατά βάση οι μετανάστες και οι διαδηλωτές. Τα επίπεδα βίας τα οποία επιστρατεύει η αστυνομία, είτε κατά τη διάρκεια των μεγάλων διαδηλώσεων, είτε σε καθημερινό επίπεδο στον πόλεμο εναντίον των μεταναστών, αντιστοιχούν σε «μη πολεμικές στρατιωτικές επιχειρήσεις»[19]. Πέρα, όμως από τη διαρκή αύξηση της έντασης της καταστολής, τη στρατιωτικοποίηση των μεθόδων της και την εγκαθίδρυση ενός είδους πανταχού παρουσίας της αστυνομίας στο δημόσιο χώρο, επιχειρείται η επικουρική ενεργοποίηση του υγειονομικού μηχανισμού καθώς και του αντίστοιχου λόγου περί δημόσιας υγείας. Η πρώτη μεγάλης έκτασης επιχείρηση αυτού του είδους υπήρξε αυτή ενάντια στις μετανάστριες πόρνες

17. Ενδεικτικά: Ο.Ρ.Σ.Α. - Μεταλλασσόμενοι Χαρακτήρες και Πολιτικές στα Κέντρα Πόλης Αθήνας και Πειραιά, Ο.Ρ.Σ.Α. - Πρόγραμμα Στρατηγικών Αναπλάσεων σε πυκνοδομημένες περιοχές κατοικίας/μικτών χρήσεων, Διυπουργική Επιτροπή - Σχέδιο Δράσης για το Κέντρο της Αθήνας, Συνήγορος του Πολίτη - Διαπιστώσεις και προτάσεις για το Ιστορικό εμπορικό κέντρο της Αθήνας κ.α.

18. βλ. το άρθρο μας *Αθήνα 2004: χτίζοντας την Αθήνα της κρίσης* στο blog μας. Με πρόσχημα τους Ολυμπιακούς (σαν έκτακτη κατάσταση) έγιναν πολλές «κατά παρέκκλιση» ρυθμίσεις ως προς το τι μπορούσε να χτιστεί πού. Με πρόσχημα την (πραγματική) κρίση μπορεί και θα γίνει το ίδιο αν χρειαστεί.

19. βλ. το άρθρο *M.O.U.T.– Στρατιωτικές Επιχειρήσεις σε Αστικοποιημένο Έδαφος: Η στρατιωτικοποίηση της αστυνόμευσης και της καταστολής στις δυτικές μητροπόλεις* στο κομπρεσέρ #3.

φορείς του AIDS, όπου κάθε είδους παραβίαση δικαιωμάτων δικαιολογούνταν από το «επείγον» της «υγειονομικής βόμβας» που ήταν έτοιμη να σκάσει.[20] Έτσι, μηχανισμοί του (σε προηγούμενη φάση) κράτους πρόνοιας μεταστρέφονται για να μπουν στην υπηρεσία της καταστολής.

Κεφάλαιο

Αν το κράτος καταστέλλει, και δημιουργεί τις νομικές προϋποθέσεις για το gentrification, τι κάνει ο άμεσα ενδιαφερόμενος, δηλαδή το κεφάλαιο; Πριν μιλήσουμε για τις κινήσεις του κεφαλαίου πρέπει να επισημάνουμε πως οι επενδύσεις που γίνονται ή πρόκειται να γίνουν ή μπορούν να γίνουν στο κέντρο της πόλης είναι πολύ μικρότερες σε σχέση με αυτές που λαμβάνουν χώρα στην περιφέρεια της πόλης. Για παράδειγμα, ακόμα και η αναζωογόνηση του εμπορίου σε ολόκληρο το εμπορικό τρίγωνο μπορεί να ισοδυναμεί ως οικονομικό μέγεθος με την ανάπτυξη ενός μεγάλου εμπορικού κέντρου σε κάποιο από τα όρια του Πολεοδομικού Συγκροτήματος. Η λειτουργία ενός mall στην περιφέρεια της πόλης, όμως, επηρεάζει σαφώς την εμπορική λειτουργία του κέντρου, αφού έλκει αλλού πελάτες. Αντίστοιχο παράδειγμα μπορούμε να βρούμε για την ανέγερση κατοικιών. Με λίγα λόγια το κεφάλαιο θα δημιουργήσει το χώρο για να αναπτυχθεί όποτε το χρειαστεί, παρακάμπτοντας διάφορα εμπόδια που μπορεί να συναντά. Αυτά για να αξιολογηθεί ως προς τη σημαντικότητά του το οικονομικό μέγεθος «gentrification του κέντρου».

Από την άλλη, πρέπει να ομολογήσουμε την αδυναμία μας να γνωρίζουμε σε ικανοποιητικό βαθμό τις σχετικές κεφαλαιακές κινήσεις, λόγω και του αντικειμενικά χαοτικού τρόπου με τον οποίο αυτές γίνονται στα πλαίσια της «οικονομίας της αγοράς», δηλαδή, του καπιταλισμού. Έτσι, σε αυτό το τμήμα του κειμένου θα μιλάμε με ενδείξεις.

Βασικοί επενδυτές που εμφανίζονται να ενδιαφέρονται και να κινούνται στις διάφορες περιοχές του κέντρου είναι από τη μια το κατασκευαστικό κεφάλαιο[21] σε συσχέτιση με το τραπεζικό (δουλειά του οποίου είναι να διοχετεύει το συσσωρευμένο κεφάλαιο στους τομείς με μεγαλύτερη κερδοφορία) και από την άλλη το εφοπλιστικό κεφάλαιο που δραστηριοποιείται παράλληλα σε δραστηριότητες όπως τα ξενοδοχεία, το εμπόριο και φυσικά τα ΜΜΕ. Η μικροϊδιοκτησία και το μικρό κεφάλαιο που σε άλλες εποχές εγκωμιάζονταν ως προς την αναπτυξιακή τους δυνατότητα και τη σταθεροποιητική τους λειτουργία, εμφανίζονται σήμερα για πολλές από τις περιοχές του κέντρου σαν εμπόδια στην περεταίρω ανάπτυξη, αφού δυσχεραίνουν την απαραίτητη συγκέντρωση ακινήτων. Τα μικρά κεφάλαια απουσιάζουν από την όποια σχετική οικονομική διεργασία, χωρίς όμως να συμβαίνει το ίδιο και με κάποιους από τους υφιστάμενους μικροϊδιοκτήτες, οι οποίοι σε κάποιες περιπτώσεις έχουν αναλάβει ρόλους-κλειδιά όπως θα φανεί και στη συνέχεια.

Οι επενδύσεις ή καλύτερα τα σύνολα επενδυτικών πρακτικών που γίνονται διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με την περιοχή, παρ' όλο που, όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, τόσο ο κυρίαρχος λόγος όσο και οι κρατικοί σχεδιασμοί και δράσεις ενοποιούν όλες τις περιοχές κάτω από μια κοινή ατζέντα.

Πιο συγκεκριμένα και ξεκινώντας από την περιοχή για την οποία γίνεται ο περισσότερος λόγος, αυτή της Ομόνοιας (Γεράνι και τμήμα του Μεταξουργείου): Εκεί δεν υπάρχουν έλληνες κάτοικοι ήδη εδώ και πολλές δεκαετίες, ενώ κάποια από τα άδεια κτίρια ανά φάσεις έχουν καταληφθεί από μετανάστες για τη στέγασή τους και στη συνέχεια έχουν εκκενωθεί. Η περιοχή σφύζει από ζωή κατά τη διάρκεια

20. Αν και ο λόγος περί δημόσιας υγείας χρησιμοποιήθηκε ήδη παλαιότερα κατά τις επιχειρήσεις εκκένωσης κατειλημμένων κτιρίων (όπως του παλιού Εφετείου στην οδό Μενάνδρου) τότε δεν υπήρχε απ' ευθείας εμπλοκή των υγειονομικών μηχανισμών.

21. Πάντα μιλάμε για μερίδες των σχετικών κεφαλαίων και όχι για το σύνολο

της ημέρας, αφού εκεί λειτουργούν δεκάδες καταστήματα κυρίως μεταναστών αλλά και ντόπιων, ενώ το βράδυ μετά τις πρόσφατες αστυνομικές επιχειρήσεις οι δρόμοι της περιοχής ουσιαστικά εκκενώνονται. Η παρουσία των μεταναστών σε μεγάλες πυκνότητες είναι αυτή που, όπως είδαμε, σύμφωνα με τον κυρίαρχο λόγο αποτελεί το μέτρο της υποβάθμισης της περιοχής και η οποία δικαιολογεί την αστυνομική διαχείριση των ανθρώπων που κινούνται στην περιοχή. Σε αυτό το περιβάλλον, έχουν κατά καιρούς κάνει την εμφάνισή τους δημοσιεύματα που θέλουν μεγαλοεπενδυτές να αγοράζουν ακίνητα των οποίων η αξία έχει υποτιμηθεί σημαντικά και να τα διατηρούν άδεια από χρήσεις. Η αχρησία αυτή απαξιώνει περεταίρω την περιοχή δημιουργώντας επιπλέον πτώση των τιμών και νέες ευκαιρίες για αγορές. Υπάρχει μια στάση αναμονής για μια μελλοντική αναβάθμιση της περιοχής (όταν υπάρξουν οι αντικειμενικές οικονομικές συνθήκες που αναλύθηκαν στην αρχή του κειμένου) οπότε και λογικά θα υπάρξει είτε ανακατασκευή του υπάρχοντος κτιριακού αποθέματος για να φιλοξενηθούν οι «ανώτερες χρήσεις», είτε γκρέμισμα και ξαναχτίσιμο σύμφωνα με τον Νέο Οικοδομικό Κανονισμό[22].

Όσον αφορά στην περιοχή του Μεταξουργείου, εδώ ίσως έχουμε να κάνουμε με την πιο by-the-book προσπάθεια για gentrification στην Αθήνα. Μια κεντρική περιοχή με πολλά άδεια κτίρια (κυρίως παλιά ισόγεια, αφού οι πολυκατοικίες έχουν κατοίκους), στην οποία γίνεται ένας διεθνής αρχιτεκτονικός διαγωνισμός για την υλοποίηση ενός πρότυπου συγκροτήματος κατοικιών (κτιρίου-«συμβόλου»), χωροθετούνται «υψηλές» πολιτιστικές χρήσεις (εθνικό θέατρο, δημοτική βιβλιοθήκη και πινακοθήκη-στη θέση κατειλημμένου κτιρίου από αναρχικούς που εκκενώνεται), οι καλλιτέχνες και οι εναλλακτικοί ανακαλύπτουν την κρυμμένη γειτονιά και τελικά εμφανίζεται και ο επενδυτής. Κάποιος[23] με συσσσωρευμένο κεφάλαιο αγοράζει καμιά πενηνταριά ακίνητα στην περιοχή, ενώ χρηματοδοτεί μια ΜΚΟ-με-στόχο-την-αναβάθμιση-της-γειτονιάς και την καλλιτεχνική δράση ReMap κάθε δυο χρόνια. Φαίνεται ότι στην περίπτωση αυτή έχουμε ένα πλέγμα δράσεων το οποίο στοχεύει στη δημιουργία συμβολικού κεφαλαίου για την περιοχή, το οποίο θα μπορούσε να προσελκύσει τους νέους κατοίκους της μεσαίας τάξης οι οποίοι αποτελούν το αγοραστικό κοινό της «εξευγενισμένης» περιοχής. Όλα αυτά αν το σχέδιο δε σκόνταφτε στην κρίση.

Το Γκάζι, τώρα, το οποίο αποτελεί και την περίπτωση gentrification η οποία έχει προχωρήσει και ωριμάσει πιο πολύ, μπορεί να μας δώσει κάποιες ενδείξεις για τις τάσεις της αγοράς κατοικίας του συγκεκριμένου είδους. Το υπόβαθρο για το gentrification της περιοχής τέθηκε από μια σειρά δημόσιων επενδύσεων στην περιοχή. Αρχικά η χωροθέτηση της Τεχνόπολης στον χώρο του παλιού εργοστασίου και έπειτα η κατασκευή του σταθμού του Μετρό και η ανάπλαση της πλατείας που τη συνόδευσε έδωσαν το έναυσμα. Οι τιμές εκτοξεύτηκαν, οι περισσότεροι παλιοί κάτοικοι έφυγαν μην μπορώντας να ανταπεξέλθουν στα υψηλότερα ενοίκια, χιλιάδες διασκεδαστήρια ξεφύτρωσαν ενώ στη θέση παλιών σπιτιών και άδειων οικοπέδων χτίστηκαν νέες πολυκατοικίες με διαμερίσματα τύπου loft. Και ενώ σήμερα η σχετική βιομηχανία της διασκέδασης συνεχίζει να ανθεί στην περιοχή (είναι ο πιο “in” νυχτερινός προορισμός) δεν μπορεί να πει κάποιος το ίδιο για τις αντίστοιχες επενδύσεις που έγιναν σε κατοικίες. Πολλά από τα loft παραμένουν ως και σήμερα απούλητα και οι τιμές τους σημειώνουν πτώση διαψεύδοντας τις προσδοκίες των σχετικών επενδυτών.

Τέλος, στις υπόλοιπες περιοχές του κέντρου οι κινήσεις του κεφαλαίου είναι περιορισμένες ενώ είναι άλλες οι διεργασίες που κυριαρχούν. Για παράδειγμα στα Πατήσια δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια κίνηση για συγκέντρωση ακίνητης ιδιοκτησίας. Ενώ η προσφορά έχει αυξηθεί και οι τιμές έχουν πέσει, η ζήτηση προέρχεται κυρίως από μετανάστες και δε φαίνεται να υπάρχουν μαζικές αγορές

22. Χωρίς, επαναλαμβάνουμε, αυτός να είναι ο τρόπος που μπορεί να μετασχηματιστεί το κέντρο. Ένα παράδειγμα: αν δημιουργηθούν στην Ελλάδα Ειδικές Οικονομικές Ζώνες και καμιά σαρανταριά πολυεθνικές θελήσουν να εγκατασταθούν εδώ, θα χρειαστεί να χωροθετηθούν κάπου. Αν αποφασίσουν ότι κάποια πλεονεκτήματα του κέντρου (π.χ. η παρουσία πολυπληθούς εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού στην περιοχή) ξεπερνά τα οποιαδήποτε πλεονεκτήματα μιας εγκατάστασής τους στην περιφέρεια μπορούν κάλλιστα να εγκατασταθούν εκεί. Δεν θα πρόκειται για gentrification, παρ' όλο που και ο αστικός χώρος και η κοινωνική σύνθεση αυτών που κινούνται σε αυτόν καθημερινά θα αλλάξει δραστικά.

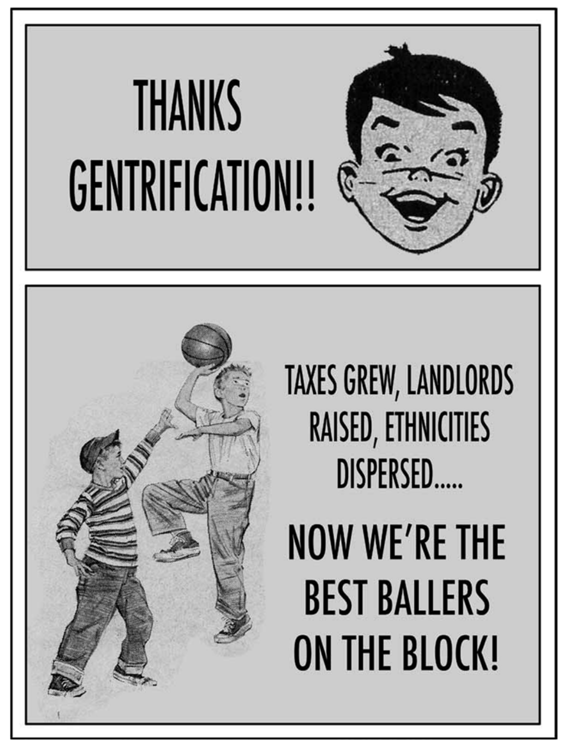
23. Ο Ιάσων Τσάκωνας με την εταιρεία Oliaros -πίσω από την οποία είναι ένα επενδυτικό fund από τράπεζες και θεσμικούς επενδυτές σύμφωνα με τον ίδιο (http://www.capital.gr/news.asp?id=1083531)- και τη ΜΚΟ «ΚΜ πρότυπη γειτονιά».

ακινήτων από συγκεκριμένα κεφάλαια. Παρ' όλα αυτά η κεντρικότητα που έχει λάβει η περιοχή του Αγίου Παντελεήμονα στη συζήτηση για το κέντρο της Αθήνας, μας κάνει να υποψιαστούμε πως τα περί αναβάθμισης προσπαθούν να καλύψουν άλλες σημαντικότερες διεργασίες που εξελίσσονται στην κοινωνική βάση της περιοχής.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε πως, ανάλογα πάντα με την περίπτωση για την οποία μιλάμε, υπάρχουν κάποιες ενδείξεις για επενδυτικές τάσεις σε διάφορες περιοχές του κέντρου, οι οποίες όμως μέσα στο περιβάλλον της κρίσης πλήττονται από παράλληλες τάσεις αποεπένδυσης και πτώσης αξιών. Όπως και να έχει όμως, και δεδομένης της μεγάλης ευκολίας διοχέτευσης, μέσω των χρηματαγορών, συσσωρευμένων κεφαλαίων που ψάχνονται, από οποιοδήποτε σημείο του πλανήτη, οι επενδυτικές πιέσεις μπορεί να γίνουν ιδιαίτερα μεγάλες στην περίπτωση ενός νέου γύρου οικονομικής ανάκαμψης.

«Κοινωνία των πολιτών»

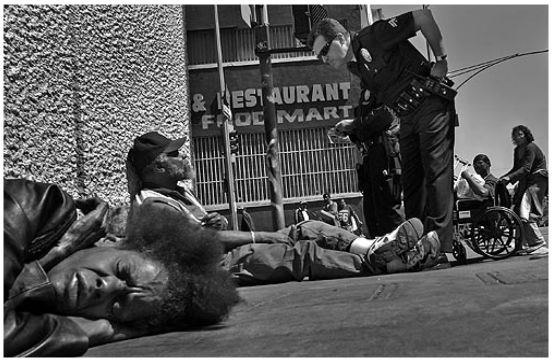
Πέρα από το κράτος και το κεφάλαιο, δρουν στο κέντρο της Αθήνας και μια σειρά από ομαδοποιήσεις και οργανώσεις οι οποίες εμφανίζονται κυρίαρχα να αντιπροσωπεύουν την κοινωνία, ανθρώπους οι οποίοι αποφάσισαν σαν «ενεργοί πολίτες», να κάνουν κάτι για αυτή. Διακρίνουμε τρεις βασικές μορφές που θεωρούμε τις πιο σημαντικές. Πρώτα, η πιο οργανωμένη μορφή, αυτή των ΜΚΟ και των διαφόρων ιδρυμάτων, έπειτα των χαλαρών εθελοντικών οργανώσεων τύπου Atenistas ή κάποιων καλλιτεχνικών ομάδων και τέλος των διαφόρων «επιτροπών (αγανακτισμένων) κατοίκων».

Οι ΜΚΟ και τα κοινωφελή ιδρύματα, όπως το Ίδρυμα Ωνάση, το οποίο έτρεξε τον πρόσφατο αρχιτεκτονικό διαγωνισμό για την πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου, εμφανίζονται να λαμβάνουν μία θέση στο τρίγωνο κεντρική κυβέρνηση – ιδιώτες επενδυτές – ειδικοί/επιστήμονες εντός του οποίου, όπως είδαμε τείνει να συγκεντρωθεί η εξουσία του σχεδιασμού για την πόλη. Μια ΜΚΟ μπορεί να πάρει στο τρίγωνο τη θέση του ιδιώτη, όπως π.χ. συμβαίνει στο Μεταξουργείο όπου η ΜΚΟ, «ΚΜ-Πρότυπη Γειτονιά», αποτελεί απλή βιτρίνα του επενδυτή, είτε να πάρει τη θέση του ειδικού, κάνοντας διαγωνισμούς, διορίζοντας επιτροπές αξιολόγησης και αποφασίζοντας τι θα υλοποιηθεί, όπως συμβαίνει στην περίπτωση του Ιδρύματος Ωνάση. Χωρίς να έχουμε κάποια αυταπάτη για τη δυνατότητα να υπάρχει πραγματικά δημοκρατικός σχεδιασμός του χώρου της πόλης στα πλαίσια της σημερινής κοινωνίας, δεν μπορούμε παρά να αναγνωρίσουμε μια αντιδημοκρατική στροφή στην εξέλιξη αυτή. Επίσης, αναδεικνύεται το πώς η ενεργοποίηση της περιβόητης «κοινωνίας των πολιτών», που υποτίθεται αποτελεί ένδειξη καλής δημοκρατικής λειτουργίας, οδηγεί τελικά σε αυταρχικοποίηση των θεσμών.

Αντίστοιχα λειτουργεί και η δράση των εθελοντικών οργανώσεων όπως είναι οι Atenistas ή άλλες μικρότερης εμβέλειας αντίστοιχες ομάδες, καθώς και κάποιες καλλιτεχνικές ομάδες. Οι πρώτες, με παρεμβάσεις που επικεντρώνουν στην εικόνα της πόλης, όπως σβήσιμο συνθημάτων, ξύσιμο τσιχλών από τα πεζοδρόμια ή δενδροφυτεύσεις άδειων οικοπέδων στα οποία δεν πατάει κανείς, εκτός από το να αποπροσανατολίζουν από τις αιτίες της υποβάθμισης, ενισχύουν τα κυρίαρχα επιχειρήματα περί βρώμικης πόλης η οποία χρήζει καθαρισμού και παρέμβασης των υγειονομικών μηχανισμών. Σε άλλη περίπτωση, μπορεί απλά να παίζουν το ρόλο του «χρήσιμου ηλίθιου» που δίνει δημοκρατικό άλλοθι στα επιχειρηματικά σχέδια κάποιου, όπως συνέβη με τη συνεργασία των Atenistas με τη ΜΚΟ του Τσάκωνα στο Μεταξουργείο και το φύτεμα των οικοπέδων. Από την άλλη, οι καλλιτέχνες παίζουν και εδώ, (κυρίως στην περίπτωση του Μεταξουργείου με τα ReMap) το ρόλο του δούρειου ίππου της μεσαίας τάξης, όπως έχει συμβεί

σε διάφορες πόλεις του εξωτερικού. Το ότι οι συγκεκριμένοι καλλιτέχνες δεν αντιλαμβάνονται σε τι συμμετέχουν, απλά δείχνει την αφέλειά τους ή, απλά, την επιθυμία τους να γίνουν γνωστοί και να βγάλουν λεφτά.

Αφήσαμε για το τέλος τη σημαντικότερη κατά τη γνώμη μας μορφή οργάνωσης της «κοινωνίας των πολιτών», αυτή των φασιστικών επιτροπών κατοίκων. Εδώ έχουμε να κάνουμε με τον μικροϊδιοκτήτη ο οποίος πλέον εμφανίζεται σαν μαινόμενος μικροαστός έτοιμος για δράση. Είδαμε και παραπάνω πώς η μικροϊδιοκτησία εμφανίζεται σήμερα σαν εμπόδιο για την αναβάθμιση του κέντρου. Οι ιδιοκτήτες ενός διαμερίσματος από αναπτυξιακό υποκείμενο των προηγούμενων δεκαετιών τώρα εμπλέκονται στην αγορά ακινήτων των περιοχών όπου ευδοκιμεί το είδος «αγανακτισμένος κάτοικος», είτε σαν πωλητές-όσο-όσο των διαμερισμάτων τους, είτε σαν εκμισθωτές σε μετανάστες των σπιτιών τους, είτε απλά σαν ιδιοκτήτες οι οποίοι βλέπουν την αξία των ακινήτων τους να πέφτει λόγω της γενικότερης υποβάθμισης αλλά και της τρέχουσας κρίσης. Σαν εκμισθωτές έχουν κέρδος ευθέως ανάλογο με τον αριθμό των μεταναστών που μπορούν να στοιβάξουν σε ένα διαμέρισμα και αντιστρόφως ανάλογο της συντήρησης που του κάνουν.[24] Σαν παλιοί κάτοικοι που βλέπουν τις περιουσίες τους να χάνουν την αξία τους, με ανύπαρκτες δυνατότητες να κάνουν κάτι ουσιαστικό για αυτό και ταυτόχρονα γαλουχημένοι επί εικοσαετίας με τα περί κοινωνικής ανόδου -πίστης στην ιδιοκτησία και την ασφάλειά της-, στρέφονται απευθείας ενάντια στους μετανάστες στους οποίους φορτώνουν τις ευθύνες. Ο λόγος τους εμπεριέχει όλα τα στερεότυπα περί υποβάθμισης της πόλης που αναλύσαμε παραπάνω, αλλά η δράση τους έχει μια ιδιαιτερότητα: ενώ σε όλες τις άλλες περιπτώσεις υπάρχουν πολλές διαμεσολαβήσεις ώστε να καταλήξουμε από τα λόγια-σχέδια-προγράμματα στην καταστολή, εδώ η σύνδεση γίνεται άμεσα και στην καθαρή της μορφή. Δηλαδή, υποβάθμιση στα Πατήσια; πογκρόμ στους μετανάστες. Υποβάθμιση στον Ελαιώνα; εισβολές και μαχαιρώματα σε σπίτια μεταναστών κλπ.

Το ότι οι φασιστικές επιτροπές κατοίκων δρουν με τη βοήθεια των κρατικών κατασταλτικών μηχανισμών, των χρυσαυγιτών και άλλων οργανωμένων φασιστών, της μαφίας της εκάστοτε περιοχής και φυσικά προβάλλονται προνομιακά από τα ΜΜΕ, δεν αποτελεί και κανένα μυστικό. Η διασύνδεση όλων αυτών των μηχανισμών δείχνει, όμως, αν μη τι άλλο κοινές στοχεύσεις.

Παρόν και μέλλον

Που καταλήγουν λοιπόν τα παραπάνω; Που συγκλίνουν οι διαφορετικές διαδικασίες που συμβαίνουν σε περιοχές του κέντρου της Αθήνας; Κατ' αρχήν. νομίζουμε πως είναι ξεκάθαρο πως αυτό που συμβαίνει δεν είναι gentrification. Και αυτό παρ' όλο που η κρίση, όπως άλλωστε γίνεται και σε όλους τους τομείς της οικονομίας, εργάζεται για την προετοιμασία του επόμενου κύκλου συσσώρευσης και άρα επαναδημιουργεί τις προϋποθέσεις για σχετικές μελλοντικές επενδύσεις όταν και εάν υπάρξει οικονομική ανάκαμψη. Υπό αυτή την έννοια, όσο μεγαλύτερη είναι η καταστροφή αξιών που συμβαίνει σήμερα στο κέντρο τόσο πιο κερδοφόρες θα είναι οι αντίστοιχες επενδύσεις στο μέλλον. Μέχρι τότε οι μεσοαστοί θα μείνουν στα προάστιά τους.

Το δεύτερο που ανακαλύπτουμε είναι πως υπάρχει μια συστηματική διαπλοκή του λόγου για την πόλη με το λόγο για τη δημόσια τάξη. Τα προβλήματα της πόλης μετατρέπονται σε προβλήματα δημόσιας τάξης στα πλαίσια της κυρίαρχης προπαγάνδας. Η αναντιστοιχία ανάμεσα στην ποικιλία διαδικασιών γύρω από το gentrification στις διάφορες περιοχές της Αθήνας και την ενότητα του κυρίαρχου λόγου γύρω από αυτές, μας δείχνει πως το θέμα είναι αλλού. Ο λόγος περί υποβάθμισης-αστυνομικής λύσης δεν προετοιμάζει το έδαφος για το gentrification -όχι μόνο- αλλά κάνει κάτι πολύ σημαντικότερο. Αποκρύπτει τις πραγματικές

αιτίες της υποβάθμισης και των προβλημάτων, δηλαδή, τη φτώχεια, τον αποκλεισμό, το ρατσισμό και εν τέλει όλο το πλέγμα των καπιταλιστικών σχέσεων εξουσίας και κυριαρχίας, και τα αντιμετωπίζει σαν προβλήματα δημόσιας τάξης, που χρήζουν καταστολής. Σκοπός δεν είναι –σε αυτή τη φάση- η απομάκρυνση κάποιων ανεπιθύμητων κατοίκων από το κέντρο και η αντικατάστασή τους από άλλους επιθυμητούς. Σκοπός είναι ο έλεγχος των ανεπιθύμητων.

Το ότι το κέντρο της Αθήνας έχει γίνει εμβληματικό ως προς τη σημασία του στην κεντρική πολιτική σκηνή σήμερα και ότι οτιδήποτε γίνεται εκεί πρέπει να φαίνεται σε όλη τη χώρα, έχει αυτό το νόημα: Η ενσωμάτωση της εργατικής τάξης θα γίνεται μόνο με όρους καταστολής˙ η πόλη σαν κοινωνικός χώρος της παραγωγής και της αναπαραγωγής, σαν ο χώρος που εκδηλώνονται οι αντιφάσεις και τα προβλήματα, θα είναι το πεδίο αυτής της καταστολής και αυτές οι αντιφάσεις και τα προβλήματα θα βαφτίζονται ως αιτίες της. Ενώ ο κυρίαρχος λόγος εργάζεται για την ιδεολογική εμπέδωση των παραπάνω, η καταστολή αποτελεί ήδη μια υλικότατη πραγματικότητα.

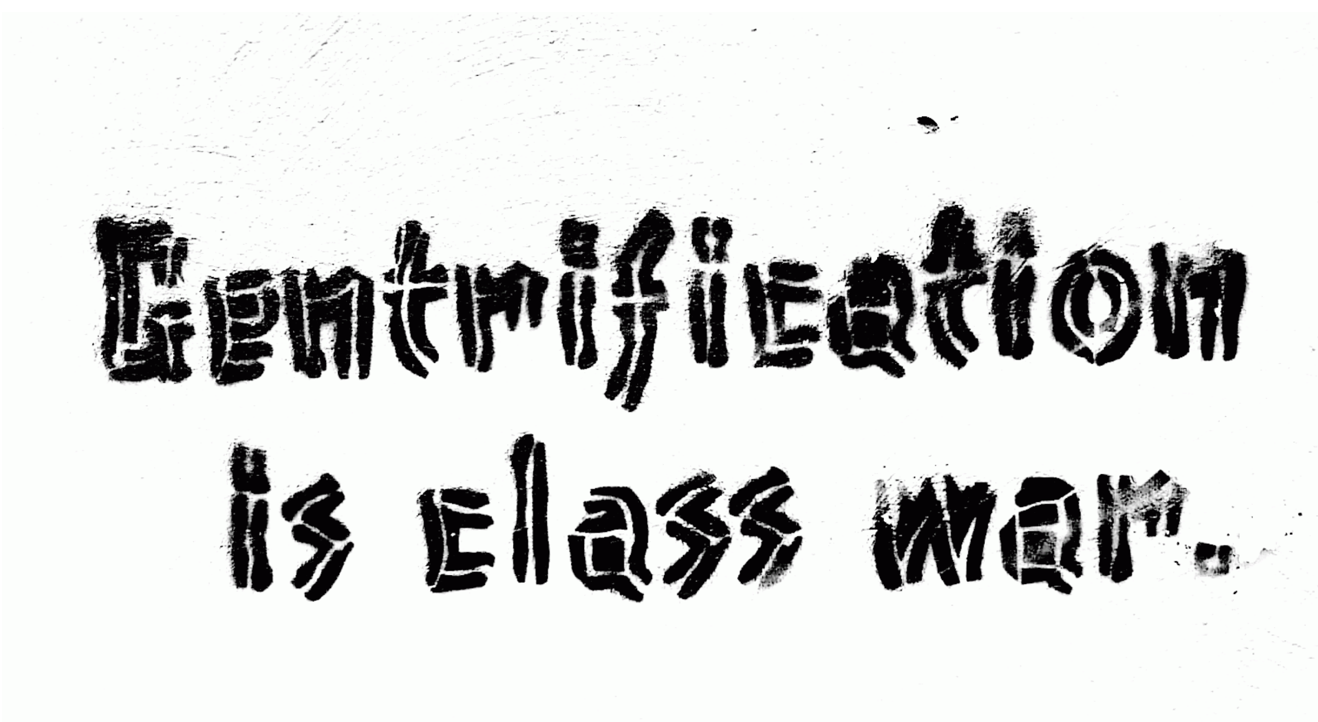
Το καθεστώς εκτάκτου ανάγκης που εγκαθιδρύθηκε αρχικά στην περιοχή γύρω από την Ομόνοια, την ώρα που γράφονται αυτές οι γραμμές έχει ήδη απλωθεί.[25]. Περιοχές ολόκληρες τίθενται εκτός νόμου, ώστε το κράτος να εμφανίζεται σαν να πρέπει να βγει και αυτό εκτός νόμου, για να τις επαναφέρει, να τις κανονικοποιήσει. Αυτό που κάνει, όμως, είναι να διευρύνει συνεχώς την «εκτός νόμου» επικράτεια.

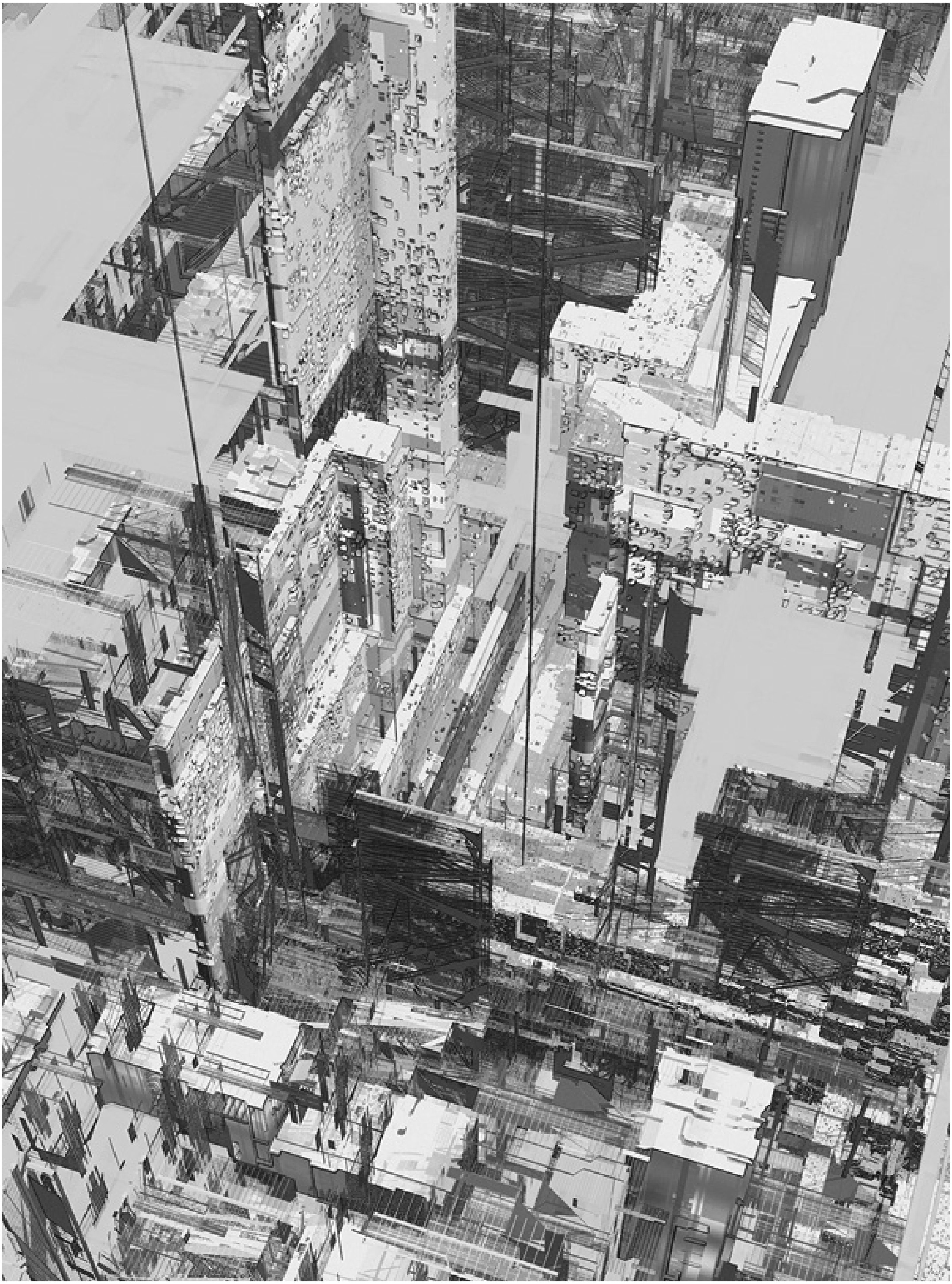
Η «λύση» για το κέντρο της Αθήνας θα είναι η λύση για όλη την επικράτεια.

Η αρχική άγρια επίθεση στους μετανάστες αποτελεί χτύπημα στο πιο αδύναμο κομμάτι της εργατικής τάξης και ταυτόχρονη διαχείρισή του. Η επίθεση φυσικά και δε θα σταματήσει σε αυτούς, αλλά στοχεύει στην «αστυνομική» διαχείριση της εργασίας όλης της κοινωνίας. Η επίθεση δε θα σταματήσει αν δεν τη σταματήσουμε.

24. Χωρίς να σημαίνει ότι το ενοίκιο με τη μέρα και το κεφάλι είναι η κυρίαρχη μορφή ενοικίασης, δεν πρέπει να αμφισβητηθεί ότι αυτή αποτελεί μια συνήθη πρακτική. Η ύπαρξη ικανού αριθμού εξαθλιωμένων οικονομικά μεταναστών που αποτελούν τη ζήτηση της συγκεκριμένης αγοράς είναι κρίσιμης σημασίας.

25. Η επιχείρηση «Ξένιος Ζευς» βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη.

Νέος Παγκοσμισμός, Νέα Πολεοδομία: Το gentrification ως παγκόσμια στρατηγική των πόλεων

Neil Smith

Αυτό το άρθρο χρησιμοποιεί διάφορα παραδείγματα από τη Νέα Υόρκη στα τέλη της δεκαετίας του 1990 προκειμένου να προωθήσει δύο βασικά επιχειρήματα σχετικά με την μεταβαλλόμενη σχέση ανάμεσα στη νεοφιλελεύθερη πολεοδομία και την κατ' ευφημισμόν παγκοσμιοποίηση. Πρώτον, όσο το νεοφιλελεύθερο κράτος μετατρέπεται σε έναν καταναλωτικό -παρά ρυθμιστικό- παράγοντα της αγοράς, η νέα ρεβανσιστική [revanchist] πολεοδομία, η οποία αντικαθιστά τη φιλελεύθερη πολιτική για τον αστικό χώρο στις χώρες του αναπτυγμένου καπιταλιστικού κόσμου, εκφράζει ολοένα και περισσότερο τους παλμούς της καπιταλιστικής παραγωγής, παρά της κοινωνικής αναπαραγωγής. Καθώς η παγκοσμιοποίηση προαναγγέλει μία νέα κλίμακα του παγκόσμιου, η κλίμακα του τοπικού αναδιατυπώνεται. Οι πραγματικές παγκόσμιες πόλεις μπορεί να είναι τόσο οι ταχέως μεγενθυνόμενες μητροπολιτικές οικονομίες της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και (σε μικρότερο βαθμό) της Αφρικής, όσο και τα διοικητικά κέντρα της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής και της Ιαπωνίας. Δεύτερον, η διαδικασία του gentrification, που αρχικά ξεκίνησε ως σποραδική, ιδιόρρυθμη και τοπική ανωμαλία των αγορών ακινήτων κάποιων πόλεων στα διοικητικά κέντρα, τώρα γενικεύεται πλήρως ως μία αστική στρατηγική που παίρνει τα ηνία της φιλελεύθερης πολιτικής του αστικού χώρου. Χωρίς να είναι πλέον απομονωμένη και περιορισμένη στην Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική ή την Ωκεανία, η στρατηγική του gentrification τώρα γενικεύεται· οι επιπτώσεις του είναι παγκόσμιες και συνδέεται εκ βάθρων με τα κυκλώματα της κυκλοφορίας του παγκόσμιου κεφαλαίου και του πολιτισμού. Αυτό που συνδέει τα παραπάνω δύο επιχειρήματα είναι η μετατόπιση από μία αστική κλίμακα, που καθοριζόταν από τις συνθήκες της κοινωνικής αναπαραγωγής, σε μία άλλη, στην οποία η επένδυση του παραγωγικού κεφαλαίου διατηρεί το οριστικό προβάδισμα.

Τέσσερις σειρές γεγονότων που συνέβησαν στην πόλη της Νέας Υόρκης στα τέλη της δεκαετίας του 1990 συνέλαβαν ευκρινώς κάποια από τα κεντρικά περιγράμματα της νέας φιλελεύθερης πολεοδομίας. Η πρώτη αφορά το κεφάλαιο και το κράτος. Στις τελευταίες μέρες του 1998, ο δήμαρχος της Νέας Υόρκης Rudy Giuliani ανακοίνωσε ένα τεράστιο "Χριστουγεννιάτικο δώρο" στην καπιταλιστική ελίτ της πόλης. Απαντώντας στις "απειλές" περί πιθανής μετεγκατάστασης του Χρηματιστηρίου Αξιών της Νέας Υόρκης (NYSE) πέρα από τον ποταμό Hudson, στο New Jersey, ο Giuliani ανακοίνωσε μία επιχορήγηση 900 εκατομμυρίων δολαρίων από τους φορολογούμενους, δήθεν για να συγκρατήσει το χρηματιστήριο στην πόλη. Αυτό ήταν μόνο το τελευταίο και το μεγαλύτερο από μία σειρά "γεωρουσφετιών" [geobribes] που έκανε η πόλη στις παγκόσμιες επιχειρήσεις. Η επιχορήγηση συμπεριλαμβάνει 400 εκατομμύρια δολάρια με τα οποία η πόλη και το κράτος θα χτίσουν νέα γραφεία 650.000 τετραγωνικών μέτρων στη Wall Street για το NYSE. Δεν υπήρξε ποτέ η πρόφαση ότι στη συμφωνία αυτή οδήγησαν χρηματοπιστωτικές ανάγκες, καθώς η επιχορήγηση ήρθε σε μία περίοδο που το χρηματιστήριο αναρροφούσε πρωτόγνωρα ποσά υπεραξίας από τις παγκόσμιες οικονομίες. Αντίθετα, οι αξιωματούχοι της πόλης και του κράτους αναφέρθηκαν στη συμφωνία ως "συνεργασία". Είχαν προηγηθεί, βεβαίως, και άλλες συνεργασίες μεταξύ δημόσιου και ιδιωτών, αλλά η συγκεκριμένη υπήρξε πρωτόγνωρη κατά δύο τρόπους. Πρώτο -και προφανέστερο- ήταν η κλίμακα του "γεωρουσφετιού" στο ιδιωτικό κεφάλαιο: αγγίζοντας το 1 δις δολάρια το 2001, η κλίμακα αυτής της επιχορήγησης ήταν πρωτόγνωρη. Δεύτερο και σημαντικότερο, η τοπική διοίκηση σε αυτό το περιστατικό απέφυγε να χρησιμοποιήσει το πρόσχημα του ρυθμιστή ή του καθοδηγητή του ιδιωτικού τομέα με στόχο την επίτευξη αποτελεσμάτων που ο ίδιος θα αδυνατούσε να επιτύχει μόνος του. Αντίθετα, η επιχορήγηση δικαιολογήθηκε ως μία επένδυση της πόλης και του κράτους, ως μία "καλή επιχειρηματική πρακτική". Το ότι η απειλή κατά πάσα περίπτωση ήταν κούφια και το ότι το NYSE ποτέ δεν θα εξέταζε σοβαρά να αφήσει την πόλη, απλά επιβεβαιώνει το προκείμενο: αντί να διαμορφώνει την τροχιά του ιδιωτικού κεφαλαίου, η τοπική κυβέρνηση απλά προσαρμόστηκε στη κατεύθυνση που είχε ήδη θεμελιώσει η λογική των αγορών και, στην πράξη, μετατράπηκε σε μια κατώτερη αλλά αποτελεσματική συνεργάτη του παγκόσμιου κεφαλαίου. Η καταστροφή του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου εγείρει ένα πολύ ρεαλιστικό ενδεχόμενο να καταληφθεί αυτή η τοποθεσία από το χρηματιστήριο.

1. Cooper 1998: B5, Cooper 1999

2. Smith 1996, Swyngedouw 1997

Η δεύτερη σειρά γεγονότων αφορά την κοινωνική αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης. Νωρίτερα, μέσα στο 1998, η Διεύθυνση Εκπαίδευσης της Πόλης της Νέας Υόρκης, ανακοίνωσε ότι αντιμετώπιζε έλλειψη δασκάλων μαθηματικών και ότι θα προσλάμβανε σαράντα νέους δασκάλους από την Αυστρία. Ακόμα πιο αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι μία έλλειψη σε δασκάλους Ισπανικών σε μία πόλη με περισσότερους από δύο εκατομμύρια ισπανόφωνους θα καλυπτόταν με δασκάλους από την Ισπανία. Η ετήσια πρόσληψη δασκάλων λυκείου από χώρες του εξωτερικού έχει γίνει πλέον θέμα ρουτίνας. Τον ίδιο περίπου καιρό ανακοινώθηκε ότι η Αστυνομική Διεύθυνση της Πόλης της Νέας Υόρκης [NYPD] θα ήταν υπεύθυνη για την ασφάλεια των σχολείων της περιοχής από το Σχολικό Συμβούλιο. Όλα αυτά τα γεγονότα συνάγουν σε μία βαθιά κρίση, όχι απλά στο εκπαιδευτικό σύστημα της πόλης, αλλά στο ευρύτερο σύστημα της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Η τρίτη σειρά γεγονότων αναφέρεται στη δραστική αύξηση του κοινωνικού ελέγχου. Το 1997 ήρθε στο φως η φριχτή υπόθεση αστυνομικής βαρβαρότητας εναντίον του Abner Louima, ενός πρόσφυγα από την Αϊτή. Ενάμιση χρόνο μετά, ο άοπλος μετανάστης Amadou Diallo από τη Γουινέα, έπεσε νεκρός στην είσοδο του διαμερίσματός του, αφού δέχτηκε καταιγισμό από 41 αστυνομικές σφαίρες. Τελικά, δύο από τους μπάτσους που επιτέθηκαν στον Louima φυλακίστηκαν, ενώ οι δολοφόνοι του Diallo απαλλάχθηκαν από κάθε ποινική ευθύνη, όπως άλλωστε και η πλειοψηφία των μπάτσων που πυροβολούσαν αθώους Νεοϋρκέζους στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Τον επόμενο χρόνο, με μια απόφαση που είχε παγώσει λόγω της δολοφονίας του Diallo, το NYPD εξοπλίστηκε με τις περιβόητες σφαίρες "dum-dum", οι οποίες είναι σχεδιασμένες να προκαλούν τη μέγιστη σωματική βλάβη. Την ίδια στιγμή, αποκαλύφθηκε ότι μεταξύ του 1994 και του 1997, η πόλη της Νέας Υόρκης είχε πληρώσει το ποσό-ρεκόρ των 96,8 εκατομμυρίων δολαρίων για να τακτοποιήσει τις πολυάριθμες δικαστικές υποθέσεις αστυνομικής βαρβαρότητας. Ήδη πριν την καταστροφή του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου, ο τυπικός Νεοϋρκέζος αισθανόταν ολοένα και περισσότερο ότι η αστυνομική βία ήταν εκτός ελέγχου· ακόμα και ο πρόεδρος της διαβόητης αστυνομικής ένωσης εξέφρασε φόβους ότι η κατασταλτική στρατηγική της αστυνομίας της πόλης στα τέλη της δεκαετίας του 1990 ήταν "το πρόπλασμα για ένα αστυνομικό κράτος και μία τυραννία"[1]. Αυτά τα γεγονότα ήταν το άμεσο αποτέλεσμα της επιβολής των "τακτικών μηδενικής ανοχής" από τον Giuliani, αλλά ήταν εξίσου και αποτέλεσμα μιας ευρύτερης μετατόπισης της πολιτικής του αστικού χώρου, από τον φιλελευθερισμό που κυριάρχησε στο μεγαλύτερο μέρος του 20ου αιώνα, προς αυτό που αποκαλέστηκε προηγουμένως "η ρεβανσιστική πόλη"[2].

Το τέταρτο γεγονός -και πιθανόν το πιο ενδιαφέρον- αφορά τον μετασχηματιζόμενο πολιτικό ρόλο της τοπικής διοίκησης. Ο Giuliani, θυμωμένος από τον τρόπο με τον οποίο οι διπλωμάτες των Ηνωμένων Εθνών αγνοούσαν την ισχύουσα νομοθεσία για την παράνομη στάθμευση, και αποδίδοντάς τους ένα μεγάλο μερίδιο ευθύνης για το μποτιλιάρισμα του Μανχάταν, απείλησε να αρχίσει να ρυμουλκεί τα παράνομα παρκαρισμένα αυτοκίνητα με διπλωματικές πινακίδες. Ενώ είχε ήδη χλευαστεί ανοιχτά για τις μικρότερης ή μεγαλύτερης σημασίας πολιτικές του ενάντια στην καταστολή, ο "Benito" Giuliani (όπως τον κατονόμαζαν ακόμη και οι New York Times) δήλωνε εξίσου θυμωμένος και με το State Department επειδή

φαινόταν να υποστηρίζει την κακή οδική συμπεριφορά του ΟΗΕ. Τότε ο Guiliani αποφάσισε ότι ίσως είχε έρθει η στιγμή, να αποκτήσει η πόλη της Νέας Υόρκης τη δική της εξωτερική πολιτική[3]. Το γενικότερο νόημα είναι ότι, σε μια χρονική στιγμή όπου αναδιαρθρώνεται η σχέση μεταξύ κεφαλαίου και κράτους, εξελίσσεται μια κρίση της κοινωνικής αναπαραγωγής και αυξάνονται τα κύματα πολιτικής καταστολής, επαναπροσδιορίζεται η κλίμακα των πρακτικών, των κουλτούρων και των λειτουργιών που αναπτύσσονται στον αστικό χώρο μέσα στο πλαίσιο που ορίζουν οι νέες παγκόσμιες σχέσεις και η θεαματικά μεταβαλλόμενη μοίρα του έθνους-κράτους.

Αυτές οι τέσσερις σειρές γεγονότων σκιαγραφούν σε μεγάλο βαθμό τη νεοφιλελεύθερη πολεοδομία, η οποία οδηγούνταν προς τη γέννηση της ήδη από τη δεκαετία του 1980. Με τον νεοφιλελευθερισμό, αναφέρομαι σε κάτι πολύ συγκεκριμένο. Ο φιλελευθερισμός του 18ου αιώνα, από τον John Locke ως τον Adam Smith, περιστρεφόταν γύρω από δύο σημαντικές υποθέσεις: ότι η ελεύθερη, δημοκρατική υποστήριξη του ατομικού συμφέροντος οδηγούσε στο βέλτιστο συλλογικό κοινωνικό καλό· και ότι η αγορά αυτορρυθμίζεται, δηλαδή ότι η ατομική ιδιοκτησία είναι το θεμέλιο αυτού του ατομικού συμφέροντος, και η ελεύθερη αγορά το ιδανικό του όχημα. Ο αμερικάνικος φιλελευθερισμός του 20ου αιώνα λοιπόν, από τον Woodrow Wilson ως τον Franklin Roosevelt και τον John F Kennedy, δεν ήταν και τόσο άσχετος με το όνομά του καθώς έδωσε έμφαση στην κοινωνική αντιστάθμιση των ακροτήτων της αγοράς και της ατομικής ιδιοκτησίας, διατηρώντας φυσικά τα ίδια θεμελιακά αξιώματα του φιλελευθερισμού. Στο βαθμό μάλιστα που επεδίωκε να απορροφήσει την σοσιαλιστική επιρροή, μπορούμε να πούμε ότι αποτέλεσε μια ιδιαίτερη περίπτωση. Ο νεοφιλελευθερισμός λοιπόν, που περνά από τον 20ο στον 21ο αιώνα, εκφράζει μια σημαντική στροφή στα αρχικά αξιώματα του φιλελευθερισμού, αν και τα ενίσχυσε με μία άνευ προηγουμένου κινητοποίηση της κρατικής εξουσίας· όχι μιας γενικά και αόριστα εθνικής κρατικής εξουσίας, αλλά μιας κρατικής εξουσίας οργανωμένης και εξασκημένης σε διαφορετικές γεωγραφικές κλίμακες.

Παρόμοια, τροποποιήθηκαν δραστικά οι διασυνδέσεις ανάμεσα στο κεφάλαιο και το κράτος, η κοινωνική αναπαραγωγή και ο κοινωνικός έλεγχος. Και αυτός ο μετασχηματισμός, το περίγραμμα του οποίου μόλις ξεκινάμε να βλέπουμε, εκφράζεται πιο έντονα μέσα από μια μεταλλασσόμενη γεωγραφία των κοινωνικών σχέσεων - ή πιο συγκεκριμένα, μέσα από τον επαναπροσδιορισμό της κλίμακας στην οποία εξελίσσονται οι κοινωνικές διαδικασίες και οι κοινωνικές σχέσεις. Δημιουργούνται νέες συσχετίσεις μεταξύ των διαφορετικών κλιμάκων, αντικαθιστώντας τις προηγούμενες που συνδέονταν σε μεγάλο βαθμό με την "κοινότητα", το "αστικό", το "περιφερειακό", το "εθνικό" και το "παγκόσμιο". Εστιάζω σε αυτό το άρθρο αποκλειστικά στη νεοφιλελεύθερη αστικοποίηση και στη σχέση ανάμεσα στο παγκόσμιο και το αστικό. Δεν έχω καμία πρόθεση να υποστηρίξω ότι άλλες κλίμακες είναι λιγότερο σχετικές στο ευρύτερο πλαίσιο, θέλω όμως να αναφερθώ στην ιδιαίτερη σχέση που φαίνεται να αναπτύσσεται μεταξύ της παγκόσμιας κλίμακας και του μετασχηματισμού του αστικού χώρου. Συγκεκριμένα, θα ήθελα να θέσω δύο επιχειρήματα που στην αρχή θα φαίνονται αρκετά διαχωρισμένα. Πρώτον, θα ήθελα να ισχυριστώ ότι στα πλαίσια ενός νέου παγκοσμισμού[4], ευρέως (αν και αποσπασματικά) εκφρασμένου μέσω των ιδεολογημάτων της "παγκοσμιοποίησης", βλέπουμε έναν ευρύτερο επαναπροσδιορισμό της αστικής κλίμακας -στην πράξη μία νέα πολεοδομία- που επανεξετάζει τα κριτήρια κατασκευής της κλίμακας, και εν προκειμένω τις διαδικασίες της παραγωγής και την αξιοσημείωτη αστική ανάπτυξη στην Ασία, τη Λατινική Αμερική και την Αφρική. Δεύτερον, εστιάζοντας περισσότερο στην Ευρώπη και στη Βόρειο Αμερική, θα ήθελα να επισημάνω ότι οι σχετικά πρόσφατες διαδικασίες gentrification έχουν αναχθεί σε κεντρικό χαρακτηριστικό αυτής της νέας πολεοδομίας. Επομένως, εκθέτω δύο πτυχές μιας επιχειρηματολογίας που καταδεικνύει το πώς ο νεοφιλελευθερισμός εξελίσσεται σε νέες μορφές μέσα στην

3. Αυτή η έννοια της εξωτερικής πολιτικής με κέντρο την πόλη και παγκόσμια εμβέλεια, ξεσηκώθηκε αρκετά αυθαίρετα από τις προτάσεις που διατύπωσαν οι σοσιαλδημοκράτες σε ένα παγκόσμιο συνέδριο που γινόταν ταυτόχρονα με βάση την πόλη της Νέας Υόρκης, οργανωμένο από τον πρώην δήμαρχο της Βαρκελώνης, Pasqual Maragal. Ο Giuliani αρνήθηκε να παραβρεθεί, αλλά παρά ταύτα οικειοποιήθηκε τις ιδέες τους.

4. ΣτΜ. Μετάφραση από τον αγγλικό όρο globalism: η αντιμετώπιση όλη της γης ως σφαίρας άσκησης πολιτικής επιβολής.

ευρύτερη ιστορία της καπιταλιστικής αστικοποίησης. Εν κατακλείδι, ελπίζω να δείξω ότι οι δύο μετατοπίσεις που διερευνώνται εδώ στην πραγματικότητα συνδέονται μεταξύ τους.

Νέα Πολεοδομία

Η Saskia Sassen, στο δεξιοτεχνικά συνθετικό της έργο (1992, 1998, 2000), προσφέρει ένα επιχείρημα που αποτελεί σημείο αναφοράς σχετικά με τη σημασία του τόπου[5] στον νέο παγκοσμισμό. Ο τόπος, υποστηρίζει, έχει κεντρικό ρόλο στην κυκλοφορία των ανθρώπων και του κεφαλαίου στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Μια εστίαση στους αστικούς τόπους σε ένα κόσμο που παγκοσμιοποιείται μας οδηγεί στην αναγνώριση της ταχέως μειούμενης σημασίας της εθνικής οικονομίας, ενώ παράλληλα η παγκοσμιοποίηση λαμβάνει χώρα δια μέσω συγκεκριμένων κοινωνικών και οικονομικών συγκροτημάτων, ριζωμένων σε συγκεκριμένους τόπους. Αυτό συνθέτει μία οικεία εικόνα της παγκοσμιοποίησης, ορισμένης με όρους οικονομικής μετατόπισης από την παραγωγή στην χρηματοδότηση. Οι παγκόσμιες πόλεις αναδύθηκαν όταν, κατά τη δεκαετία του 1970, το παγκόσμιο χρηματοπιστωτικό σύστημα γιγαντώθηκε και οι ξένες άμεσες επενδύσεις σταμάτησαν πλέον να αφορούν κεφάλαιο που επενδύονταν απευθείας σε παραγωγικές λειτουργίες, αλλά μάλλον αφορούσαν κεφάλαιο που κινούνταν προς και ανάμεσα στις διάφορες αγορές κεφαλαίου. Αυτό, με τη σειρά του, πυροδότησε μια ευρεία ανάπτυξη των βοηθητικών προς τους παραγωγούς υπηρεσιών συγκεντρωμένων σε διοικητικές και ελεγκτικές θέσεις στη χρηματοπιστωτική οικονομία. Αυτές οι νέες αστικές μορφές χαρακτηρίζονται από ακραίους διχασμούς πλούτου και ένδειας, από ριζικές ανακατατάξεις των ταξικών σχέσεων και από την εξάρτηση σε νέα μεταναστευτικά ρεύματα εργασίας. Αυτή, φυσικά, είναι η παραδειγματική παγκόσμια πόλη. Η ισορροπία της παγκόσμιας δύναμης έχει μετατοπιστεί ήδη από τη δεκαετία του 1970 "από παραγωγικούς τόπους, όπως το Detroit και το Manchester, σε χρηματοπιστωτικά κέντρα και υπηρεσίες υψηλής εξειδίκευσης"[6].

Το έργο της Sassen, μία ευπρόσδεκτη εναλλακτική στη φαιδρή αισιοδοξία των παγκοσμιοποιημένων ουτοπιών, είναι αρκετά εύστοχο όσον αφορά το μεταβαλλόμενο περιεχόμενο ορισμένων αστικών [urban] οικονομιών. Παρόλα αυτά, είναι ευάλωτο τόσο στις θεωρητικές, όσο και στις εμπειρικές του βάσεις, οι οποίες υποδεικνύουν μία πολύ πιο περίπλοκη σειρά σχέσεων που συνδέουν τις παγκόσμιες πόλεις, αλλά και ένα μεγαλύτερο φάσμα πόλεων που μπορεί να ομαδοποιηθεί κάτω από τον τίτλο "παγκόσμιες πόλεις"[7]. Στο τέλος, τα επιχειρήματα της Sassen είναι λίγο ασαφή σχετικά με το πώς κατασκευάζονται στην πράξη οι τόποι. Δεν προχωράει αρκετά. Φαίνεται σαν η παγκόσμια κοινωνική οικονομία να περιλαμβάνει μία πληθώρα μονάδων-υποδοχέων [containers], τα έθνη-κράτη, μέσα στις οποίες επιπλέει ένας αριθμός μικρότερων υπομονάδων-υποδοχέων, οι πόλεις. Αυτό που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση είναι μία ριζική αλλαγή στα είδη των κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και δραστηριοτήτων που εξελίσσονται μέσα σε αυτές τις μονάδες, μία αναταξινόμηση των δραστηριοτήτων μεταξύ διαφορετικών μονάδων και μία αυξανόμενη διαβλητότητα των εθνικών μονάδων, που έχει ως αποτέλεσμα οι ταραχές στην ευρύτερη παγκόσμια θάλασσα να κτυπούν απευθείας και αυξανόμενα τις πόλεις. Παρόλα αυτά, και με την εξαίρεση κάποιων εθνικών μονάδων που πιθανόν να βουλιάζουν πραγματικά, οι μονάδες καθεαυτές παραμένουν σταθερά ανέγγιχτες σε αυτή τη φάση, ακόμα και αν

5. ΣτΜ. Η πρωτότυπη διατύπωση είναι local place, δηλαδή "τοπικού (σε κλίμακα) τόπου (το φιλοσοφικά χωρικά συγκεκριμένο)"

6. Sassen 1992:325

7. Taylor 1999

οι μεταξύ τους σχέσεις μεταλλάσσονται. Κατά τον Brenner, το έργο της Sassen παραμένει "εκπληκτικά κρατικοκεντρικό" [με την εδαφική έννοια του κράτους]. Θέλω να υποστηρίξω εδώ ότι στα πλαίσια ενός νέου παγκοσμισμού, βιώνουμε την ανάδυση μιας νέας πολεοδομίας, τέτοια που οι μονάδες καθεαυτές αναπλάθονται θεμελιακά. "Το αστικό" επανακαθορίζεται τόσο δραστικά όσο και το παγκόσμιο· τα παλιά εννοιολογικά σχήματα -οι υποθέσεις της δεκαετίας του 1970 για το τι είναι ή ήταν "το αστικό"- δεν επαρκούν πλέον. Οι νέες αλληλουχίες αστικών λειτουργιών και δραστηριοτήτων σε σχέση με το εθνικό και το παγκόσμιο αλλάζουν όχι μόνο την εικόνα της πόλης, αλλά και τον ίδιο τον ορισμό του τι -κυριολεκτικά- συνιστά την αστική κλίμακα.

Οι πόλεις έχουν ιστορικά επιτελέσει πολλαπλές λειτουργίες, από στρατιωτικές και θρησκευτικές έως πολιτικές και εμπορικές, συμβολικές και πολιτιστικές, ανάλογα με την ιστορία και τη γεωγραφία της συγκρότησης και του μετασχηματισμού τους. Η κλίμακα του αστικού εξαρτάται εξίσου από τις ιδιαιτερότητες της κοινωνικής γεωγραφίας και της ιστορίας. Με την ανάπτυξη και την επέκταση του βιομηχανικού καπιταλισμού, οι αναπτυσσόμενες πόλεις εκφράζουν ολοένα και περισσότερο την ισχυρή τάση συγκέντρωσης του κεφαλαίου, ενώ η κλίμακα του αστικού ορίζεται ολοένα και περισσότερο σε σχέση με τα γεωγραφικά όρια της καθημερινής μετακίνησης από και προς τους χώρους εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι καθώς ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή γίνεται ταυτόχρονα και χωρικός καταμερισμός, και οποιωνδήποτε άλλων λειτουργιών και δραστηριοτήτων εκτελεί η πόλη, η κοινωνική και χωρική οργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής της εργασίας -δηλαδή η πρόνοια και η συντήρηση του πληθυσμού της εργατικής τάξης- έρχεται να διαδραματίσει έναν κεντρικό ρόλο στον καθορισμό της αστικής κλίμακας. Περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, η κλίμακα της μοντέρνας πόλης ρυθμίζεται έτσι από κάτι τελείως εγκόσμιο: τους αντιφατικούς καθορισμούς των γεωγραφικών ορίων της καθημερινής μετακίνησης των εργατών ανάμεσα στο σπίτι και τη δουλειά[8].

Η Κεϋνσιανή πόλη του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, στην οποία το κράτος εγγυόταν ευρύτατες ζώνες [swaths] κοινωνικής αναπαραγωγής, από την κατοικία μέχρι την πρόνοια και τις υποδομές των μεταφορών, αντιπροσώπευσε το ζενίθ αυτής της καθοριστικής σχέσης ανάμεσα στην αστική κλίμακα και την κοινωνική αναπαραγωγή. Αυτό είναι ένα ζήτημα που απασχόλησε σταθερά το έργο Ευρωπαίων και Αμερικάνων θεωρητικών της πόλης, αρχής γενομένης τη δεκαετία του 1960, από την αστική [urban] επανάσταση του Lefebvre(1971), στην αστική κρίση του Harvey(1973) και στον ρητό καθορισμό του Castells(1977) για το αστικό με όρους συλλογικής κατανάλωσης, ενώ παράλληλα αποτέλεσε και διαρκή έγνοια της φεμινιστικής θεωρίας για την πόλη[9]. Όντας παράλληλα ένα κέντρο συσσώρευσης κεφαλαίου, η Κεϋνσιανή πόλη ήταν από πολλές απόψεις ο κοινός προθάλαμος για την ανεύρεση εργασίας και την κοινωνική πρόνοια για κάθε εθνική πρωτεύουσα. Άλλωστε η περίφημη αστική κρίση του τέλους της δεκαετίας του 1960 και ολόκληρης της δεκαετίας του 1970 ερμηνεύτηκε ευρέως ως κρίση κοινωνικής αναπαραγωγής, η οποία σχετίζονταν με τις κοινωνικές παρενέργειες του ρατσισμού, της ταξικής εκμετάλλευσης και της πατριαρχίας, και τις αντιθέσεις ανάμεσα σε μία αστική μορφή που προέκυπτε με κριτήριο την καπιταλιστική συσσώρευση και μία άλλη που έπρεπε να δικαιολογηθεί ως προς την αποτελεσματικότητα της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Ας κάνουμε τώρα ένα βήμα πίσω και ας κοιτάξουμε το ζήτημα της "παγκοσμιοποίησης", γιατί εάν μιλάμε για παγκόσμιες πόλεις, κατά πάσα πιθανότητα ο ορισμός τους εμπλέκεται σε αυτή τη διαδικασία. Τι είναι ακριβώς αυτό που παγκοσμιοποιείται στις αρχές του 21ου αιώνα; Ποια είναι η καινοτομία του παρόντος; Σίγουρα δεν είναι το εμπορευματικό κεφάλαιο που παγκοσμιοποιείται: Ο Άνταμ Σμιθ και ο Καρλ Μαρξ διαπίστωσαν αμφότεροι μία "παγκόσμια αγορά". Ούτε, με την ίδια λογική, μπορεί να είναι το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο αυτό που

8. Smith 1990:136–137

9. Hansen and Pratt 1995, Katz 2001, Rose 1981

παγκοσμιοποιείται. Τα σύγχρονα επίπεδα της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής συναλλαγής μόλις τώρα φτάνουν τα επίπεδα της περιόδου μεταξύ της δεκαετίας του 1890 και του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Οι θεσμοί των Bretton-Woods, που συστάθηκαν μετά το 1944, ιδιαίτερα το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, προορίζονταν να αναζωογονήσουν και να ρυθμίσουν τις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές ροές που είχαν διακοπεί από την οικονομική κρίση και τον πόλεμο. Μέσα από αυτό το ιστορικό πρίσμα, η παγκόσμια επέκταση των χρηματιστηρίων αξιών και συναλλάγματος και η πλατιά χρηματοπιστωτική απορρύθμιση μετά τη δεκαετία του 1980, είναι μάλλον περισσότερο μία απάντηση στη παγκοσμιοποίηση, παρά η αιτία της. Πολύ ισχυρή είναι επίσης η παγκοσμιοποίηση των πολιτισμικών εικόνων της εποχής των υπολογιστών και της πρωτοφανούς μετανάστευσης, αλλά είναι δύσκολο να υποστηριχθεί ένα επιχείρημα σχετικά με την καινοτομία της πολιτισμικής παγκοσμιοποίησης, δεδομένου του εύρους των προϋπάρχοντων πολιτισμικών αλληλεπιδράσεων. Πολύ πριν τη δεκαετία του 1980, όλες οι "εθνικές" κουλτούρες ήταν λιγότερο ή περισσότερο υβριδικές. Άρα, αυτό που μένει είναι το παραγωγικό κεφάλαιο, και νομίζω ότι μία βάσιμη υπόθεση που μπορεί να γίνει είναι ότι στο βαθμό που η παγκοσμιοποίηση κηρύσσει κάτι νέο, ο νέος παγκοσμισμός μπορεί να ανιχνευθεί στην αυξανόμενη παγκόσμια -ή έστω διεθνή- κλίμακα της οικονομικής παραγωγής. Ακόμα και στα τέλη της δεκαετίας του 1970, τα περισσότερα καταναλωτικά εμπορεύματα παράγονταν σε μία εθνική οικονομία, είτε για να καταναλωθούν εκεί, είτε για να εξαχθούν σε μία άλλη εθνική αγορά. Κατά τη δεκαετία του 1990, αυτό το μοντέλο ήταν παρωχημένο, καθώς για ορισμένα εμπορεύματα γινόταν ολοένα και πιο δύσκολο να προσδιοριστούν συγκεκριμένοι τόποι παραγωγής και η παλιά γλώσσα της οικονομικής γεωγραφίας δε έβγαζε πλέον κανένα νόημα. Στα αυτοκίνητα, τα ηλεκτρονικά, την ένδυση, τους υπολογιστές, τη βιοϊατρική και πολλούς άλλους βιομηχανικούς τομείς, υψηλής και χαμηλής τεχνολογίας, η παραγωγή τώρα οργανώνεται μεταξύ των εθνικών συνόρων, σε τέτοιο βαθμό που τα ζητήματα των εθνικών "εισαγωγών" και "εξαγωγών" υποκαθίστανται από εσωτερικά ζητήματα της παραγωγικής διαδικασίας του παγκόσμιου εμπορίου. Η ιδέα του "εθνικού κεφαλαίου" έχει σήμερα ελάχιστο νόημα, γιατί το μεγαλύτερο παγκόσμιο εμπόριο εκτός των εθνικών συνόρων είναι πια ενδοεταιρικό: λαμβάνει χώρα μέσα στα δίκτυα παραγωγής των ίδιων των εταιριών.

Με καθαρά οικονομικούς όρους, υπάρχει μικρή αμφιβολία ότι μειώνεται η δύναμη των περισσότερων κρατών που οργανώνονται σε εθνική κλίμακα. Αυτό σε καμία περίπτωση δεν επικαλείται μία "μηδενικού-αθροίσματος" εννοιολόγηση της κλίμακας[10], ούτε η απονέκρωση του έθνους-κράτους είναι ένα απλουστευτικό επιχείρημα. Πρώτον, η πολιτική και πολιτισμική ισχύς της εξουσίας σε εθνική κλίμακα δεν είναι απαραίτητο ότι μειώνεται, σε αρκετούς τόπους μάλιστα μπορεί να ενισχύεται. Δεύτερον, η αποδυνάμωση της οικονομικής εξουσίας σε εθνική κλίμακα είναι ιδιαίτερα ανισοκατανεμημένη και όχι αναγκαστικά παγκόσμια, με τις ΗΠΑ ή το Κινέζικο κράτος να απολαμβάνουν μία πολύ διαφορετική μοίρα από τη Μαλαισία ή τη Ζιμπάμπουε. Για παράδειγμα, ο Mészáros ισχυρίστηκε ότι η φιλοδοξία του κράτους των ΗΠΑ είναι να μετασχηματιστεί σε ένα παγκόσμιο κράτος και να διεξάγει έναν βίαιο "πόλεμο ενάντια στην τρομοκρατία" -στην πραγματικότητα έναν πόλεμο για την παγκόσμια ηγεμονία- κάτι που μοιάζει να επιβεβαιώνει την ανάλυση. Παρόλα αυτά, οι πηγές αυξημένης οικονομικής διαβλητότητας σε εθνική κλίμακα είναι αναντίρρητες: οι επικοινωνίες και η χρηματοπιστωτική απορρύθμιση διεύρυναν την γεωγραφική κινητικότητα του κεφαλαίου· πρωτοφανείς εργατικές μεταναστεύσεις αποστασιοποίησαν τις τοπικές οικονομίες από την αυτόματη εξάρτηση στην εγχώρια εργασία· οι εθνικές και οι τοπικές κυβερνήσεις (συμπεριλαμβανομένων των δημοτικών αρχών) ανταποκρίθηκαν προσφέροντας το καρότο στο κεφάλαιο, ενόσω εφάρμοζαν το μαστίγιο στην εργασία και αποσυναρμολογούσαν τις πρωθύστερες επιδοτήσεις της κοινωνικής αναπαραγωγής· και τέλος, καθώς οι ταξικοί και οι φυλετικοί αγώνες έχουν ευρέως υποχωρήσει, έχουν επιτρέψει στις τοπικές και στις εθνικές

10. Brenner 1998, MacLeod 2001

κυβερνήσεις να εγκαταλείψουν το τμήμα του πληθυσμού που περισσεύει, τόσο με την αναδόμηση της οικονομίας, όσο και με το ξεκοίλιασμα των κοινωνικών υπηρεσιών. Η μαζική φυλάκιση της εργατικής τάξης και των μειονοτικών πληθυσμών, ιδιαίτερα στις ΗΠΑ, είναι το εθνικό ανάλογο της αναδυόμενης ρεβανσιστικής πόλης. Τα συγκριτικά χαμηλά επίπεδα κοινωνικών αγώνων έκαναν δυνατή την εικονική σιωπή της κυβέρνησης μετά τις εξεγέρσεις του Λος Άντζελες το 1992, γεγονός που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την θετική [για τις συνθήκες διαβίωσης των μαύρων] -αν και πατερναλιστική- αντίδρασή της στις εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1960.

Συνεπώς, δύο αλληλοενισχυόμενες μετατοπίσεις αναδομήσαν τις λειτουργίες και τους ενεργούς ρόλους των πόλεων. Αρχικά, τα παραγωγικά συστήματα που ήταν προηγουμένως χωρικά οργανωμένα σε (υποεθνική) περιφερειακή κλίμακα, σταδιακά αποκόπηκαν από το καθορισμένο εθνικό τους πλαίσιο, οδηγώντας όχι μόνο σε κύματα αποβιομηχάνισης κατά τη δεκαετία του 1970 και του 1980, αλλά και σε μια συνολική αναδόμηση και αποδόμηση της περιφέρειας στα πλαίσια της αναδιοργάνωσης των καθιερωμένων ιεραρχιών κλίμακας. Ως συνέπεια, τα παραγωγικά συστήματα συρρικνώθηκαν. Η χωρική οργάνωση της παραγωγής επικεντρώνεται ολοένα και περισσότερο σε επεκτεινόμενα μητροπολιτικά κέντρα, παρά σε ευρύτερες περιοχές: η μητροπολιτική κλίμακα έρχεται πάλι να κυριαρχήσει επί της περιφερειακής κλίμακας, παρά το αντίθετο. Για παράδειγμα, στη θέση των αμερικάνικων Northwest και Midwest, των αγγλικών Midlands και του γερμανικό Ruhr -κλασικά γεωγραφικά δείγματα μοντέρνου βιομηχανικού καπιταλισμού- έχουμε το São Paulo και την Bangkok, το Mexico City και τη Shanghai, τη Mumbai και τη Seoul. Αν τον 19ο και 20ο αιώνα, οι παραδοσιακές βιομηχανικές περιοχές ήταν η σπονδυλική στήλη των εθνικών πρωτευουσών, οι πλατφόρμες της παγκόσμιας παραγωγής αποτελούνται ολοένα και περισσότερο από τις νέες τεράστιες αστικές [urban] οικονομίες. Αυτή η νέα αναδιάρθρωση της κλίμακας της παραγωγής προς τη μητροπολιτική κλίμακα είναι μία έκφραση της παγκόσμιας αλλαγής· ενώ την ίδια στιγμή, βρίσκεται στην καρδιά μιας νέας πολεοδομίας.

Οι συνέπειες γίνονται επίσης εμφανείς καθώς τα έθνη-κράτη απομακρύνονται ολοένα και περισσότερο από τις φιλελεύθερες πολιτικές του αστικού χώρου που κυριάρχησαν στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες τις κεντρικές δεκαετίες του 20ου αιώνα. Στις ΗΠΑ, η άρνηση του Προέδρου Ford να διασώσει την Πόλη της Νέας Υόρκης στο μέσο μιας βαθιάς δημοσιονομικής κρίσης (απαθανατισμένη από την περίφημη επικεφαλίδα των Daily News: "Ford to City: Drop Dead"), που ακολουθήθηκε από την αποτυχία του Προέδρου Carter να υλοποιήσει το πολεοδομικό σχέδιο του 1978, έδωσε τον πρώτο υπαινιγμό μιας εθνικής οικονομίας ολοένα πιο αποσυνδεδεμένης και ανεξάρτητης από τις πόλεις της. Ακολούθησε η ολοκληρωτική διάλυση της φιλελεύθερης πολιτικής του αστικού χώρου, οδεύοντας με αποσπασματικά αλλά σταθερά βήματα προς την κυνική περικοπή του προνοιακού συστήματος επί Clinton το 1996. Αν και τα αποτελέσματα συχνά αποκρύπτονται και παίρνουν πολλές μορφές, η πορεία της αλλαγής είναι παρόμοια στις περισσότερες εύρωστες οικονομίες, με την Ιταλία -παρά τη μεταβίβαση κάποιας ισχύς του έθνους-κράτους στην Ευρωπαϊκή Ένωση- να αποτελεί μία πιθανή εξαίρεση.

Το νόημα εδώ δεν είναι αναγκαστικά ότι το έθνος-κράτος αποδυναμώθηκε ή ότι η εδαφικότητα της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας είναι κατά κάποιο τρόπο λιγότερο ισχυρή. Αυτό το επιχείρημα -ότι η παγκόσμια ισχύς έγκειται σήμερα σε

ένα δίκτυο οικονομικών διασυνδέσεων, παρά σε οποιονδήποτε συγκεκριμένο τόπο- ενσαρκώνεται στη σημαντική προσέγγιση της Αυτοκρατορίας από τους Hardt και Negri (2000), αλλά πάσχει από κάποιου είδους νεκρομαντεία με το χρηματοπιστωτικό κεφάλαιο και παραβλέπει τις αντιφάσεις της εξουσίας που προκύπτει από τις απαραίτητες ρυθμίσεις των οικονομικών δραστηριοτήτων και του πολιτικού ελέγχου στον χώρο. Σίγουρα, συγκεκριμένες λειτουργίες και δραστηριότητες, οργανωμένες πρωθύστερα σε εθνική κλίμακα, διαχέονται σε άλλες κλίμακες, μικρότερες ή μεγαλύτερες. Ωστόσο, τα έθνη-κράτη επανασχεδιάζονται ταυτόχρονα ως καθαρότεροι, εδαφικά προσδιορισμένοι οικονομικοί παράγοντες της αγοράς, παρά ως εξωτερικά συμπληρώματά της. Όσο ο καθορισμός της κλίμακας αποτυπώνει το περίγραμμα των κοινωνικών σχέσεων εξουσίας -ποιος ενδυναμώνεται και ποιος εμπεριέχεται, ποιος κερδίζει και ποιος χάνει- στα ανασκευασμένα φυσικά τοπία, τόσο η κοινωνική και οικονομική αναδιάρθρωση θα είναι παράλληλα και αναδιάρθρωση της χωρικής κλίμακας[11].

11. Brenner 1998, Smith and Dennis 1987, Swyngedouw 1996, 1997

12. Smith 1990:137

Όπως έχει ειπωθεί και αλλού στον παρόν άρθρο, η νεοφιλελεύθερη πολεοδομία είναι συστατικό κομμάτι αυτού του ευρύτερου επαναπροσδιορισμού της κλίμακας των λειτουργιών, των δραστηριοτήτων και των σχέσεων. Πρόκειται για μία σημαντική έμφαση στο παραγωγικό και χρηματοπιστωτικό πλέγμα του κεφαλαίου εις βάρος ζητημάτων της κοινωνικής αναπαραγωγής. Δεν είναι ότι η οργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής δε διαμορφώνει πλέον τους όρους με τους οποίους καθορίζεται η αστική κλίμακα, αλλά μάλλον ότι η ισχύς της να το κάνει αυτό έχει εξαντληθεί σημαντικά. Οι δημόσιες συζητήσεις πάνω στην περιαστική διάχυση στην Ευρώπη και ιδίως στις ΗΠΑ, οι συστηματικές καμπάνιες στην Ευρώπη που προωθούν την αστική "αναγέννηση", και τα ανερχόμενα κινήματα περιβαλλοντικής δικαιοσύνης, όλα δείχνουν ότι όχι μόνο η κρίση της κοινωνικής αναπαραγωγής ολοκληρώνεται σε εδαφικό επίπεδο, αλλά, αντιστρόφως, ότι η παραγωγή του αστικού χώρου έρχεται να ενσαρκώσει αυτήν την κρίση. Υπάρχει μία σύνδεση μεταξύ της παραγωγής της αστικής κλίμακας και της αποτελεσματικής αναπροσαρμογής της αξίας, καθώς μία πολεοδομία "λάθος κλίμακας" μπορεί να παρεμποδίσει σοβαρά τη συσσώρευση του κεφαλαίου. Η κρίση της καθημερινής μετακίνησης βρίσκεται στο κέντρο αυτής της κρίσης. Ισχυρίστηκα κάποτε[12] ότι όπου η γεωγραφική επέκταση των πόλεων ξεπερνούσε την ικανότητα τους να μεταφέρουν τους ανθρώπους από το σπίτι στη δουλειά και πάλι πίσω, το αποτέλεσμα δεν ήταν μόνο αστικό χάος, αλλά και "ο κατακερματισμός και η ανισορροπία στη γενίκευση της αφηρημένης εργασίας" που στόχευε στο κέντρο της οικονομικής συνοχής. Καθώς, χωρίς αμφιβολία, η παραπάνω αντίθεση μεταξύ της γεωγραφικής μορφής και της οικονομικής διαδικασίας διαρκεί ακόμα, τα στοιχεία που παρουσιάζουν οι πόλεις σε πολλά μέρη της Ασίας, της Αφρικής και της Λατινικής Αμερικής δίνουν μία μάλλον διαφορετική εικόνα. Η καθημερινή μετακίνηση στο São Paulo, για παράδειγμα, μπορεί να ξεκινήσει για πολλούς στις 3:30 π.μ. και να υπερβεί τις τέσσερις ώρες προς κάθε κατεύθυνση. Στη Harare της Zimbabwe, ο μέσος χρόνος μετακίνησης από τις μαύρες συνοικίες προς την αστική περιφέρεια είναι επίσης τέσσερις ώρες προς κάθε κατεύθυνση, καταλήγοντας σε μία εργάσιμη μέρα κατά την οποία οι εργάτες λείπουν από το σπίτι τους για δεκαέξι ώρες και σχεδόν την υπόλοιπη κοιμούνται. Για τους ίδιους τους εργάτες, το οικονομικό κόστος της μετακίνησης έχει επίσης αυξηθεί δραματικά, εν μέρει λόγω και της ιδιωτικοποίησης των μεταφορών κατ' εντολή της

Παγκόσμιας Τράπεζας. Οι καθημερινές μετακινήσεις που καταλάμβαναν μόλις το 8% του εβδομαδιαίου εισοδήματος στις αρχές της δεκαετίας του 1980, απαιτούσαν μεταξύ 22% και 45% στα μέσα της δεκαετίας του 1990[13].

Γιατί συμβαίνει αυτό; Αρκετοί καλοπροαίρετοι πολεοδόμοι καταγγέλλουν την απουσία κατάλληλων υποδομών· και αυτό αποτελεί σίγουρα ένα ζήτημα. Παρόλα αυτά, αν πάμε ένα βήμα πιο πίσω, υπάρχει μία θεμελιώδης γεωγραφική αντίθεση μεταξύ των δραματικά αυξημένων αξιών γης που συνοδεύουν την συγκεντροποίηση του κεφαλαίου στον πυρήνα αυτών των μητροπόλεων και των αξιών γης στις περιθωριακές, εξωαστικές τοποθεσίες, όπου αναγκάζονται να ζήσουν οι εργάτες λόγω των αξιοθρήνητων μισθών, στη βάση των οποίων κτίζεται η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. Ωστόσο, περιέργως, αυτές οι χαοτικές και επίπονες μετακινήσεις δεν έχουν οδηγήσει ακόμα σε μία οικονομική κατάρρευση· οι παλμοί της οικονομικής παραγωγής -και, ιδιαίτερα, η ανάγκη να έρχονται οι εργαζόμενοι στους χώρους δουλειάς- έχουν υπερισχύσει των περιορισμών που πηγάζουν από τις συνθήκες της κοινωνικής αναπαραγωγής. Οι δυσλειτουργικές παρενέργειες μιας σχεδόν αβάσταχτης μετακίνησης δεν έχουν ακόμα θέσει σε κίνδυνο την οικονομική παραγωγή. Αντ' αυτού, έχουν αναδείξει μία "απεγνωσμένη ευελιξία" και έχουν απορροφηθεί εν μέσω μιας ευρύτερης κοινωνικής κατάρρευσης την οποία ο Katz αποκαλεί "αποσυνθέτουσα ανάπτυξη".

Έτσι, η αιχμή του δόρατος της συνδυασμένης αναδιάρθρωσης της αστικής κλίμακας και της αστικής λειτουργίας δεν βρίσκεται στις παλιές πόλεις του ανεπτυγμένου καπιταλισμού, όπου η αποσύνθεση των παραδοσιακά παραγωγικοκεντρικών περιοχών [production-based regions] και η αυξανόμενη αποδιάρθρωση της κοινωνικής αναπαραγωγής σε αστική κλίμακα μπορεί να είναι επώδυνη -και δύσκολα θα περάσει χωρίς αντίδραση- αλλά είναι ωστόσο μερική. Μάλλον, βρίσκεται στις ταχέως επεκτεινόμενες μητροπόλεις της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής και τμημάτων της Αφρικής, όπου το Κεϋνσιανό κράτος πρόνοιας στην πραγματικότητα δεν υπήρξε ποτέ, ενώ η καθοριστική σύνδεση μεταξύ της πόλης και της κοινωνικής αναπαραγωγής δεν ήταν ποτέ κυρίαρχη, αλλά και οι μορφές, οι δομές και τα τοπία είναι αρκετά ανίσχυρα για να αποτελέσουν σημαντικό εμπόδιο. Αυτές οι μητροπολιτικές οικονομίες, γίνονται οι παραγωγικές εστίες ενός νέου παγκοσμισμού. Αντίθετα με την περιαστικοποίηση των μεταπολεμικών ετών στη Βόρεια Αμερική και την Ευρώπη, την Ωκεανία και την Ιαπωνία, η συνταρακτική αστική επέκταση των αρχών του 21ου αιώνα θα καθοδηγείται αναμφισβήτητα από την εξάπλωση της κοινωνικής παραγωγής και όχι της κοινωνικής αναπαραγωγής. Τουλάχιστον από αυτήν την άποψη, η διακήρυξη του Lefebvre για μία αστική επανάσταση που θα καθόριζε την πόλη και τους αστικούς αγώνες με όρους κοινωνικής αναπαραγωγής -ή ακόμη περισσότερο ο ορισμός του αστικού με όρους συλλογικής κατανάλωσης από τον Castells- θα ξεθωριάσουν στην ιστορική μνήμη. Εάν "ο καπιταλισμός άλλαξε ταχύτητα" με την έλευση του Κεϋνσιανισμού, από "μία αστικοποίηση επικεντρωμένη στην παραγωγή σε μία αστικοποίηση επικεντρωμένη στην κατανάλωση", όπως παρατήρησε κάποτε ο Harvey[14], η πολεοδομία του 21ου αιώνα πιθανόν να αντιστρέφει αυτή τη μετατόπιση.

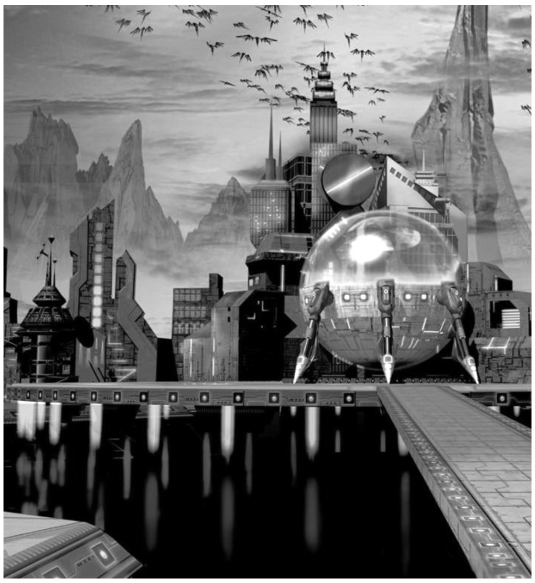
Αυτή η ανασυγκρότηση της κλίμακας και η επιλεκτική επανενδυνάμωση της αστικής κλίμακας -η φιλοδοξία του Giuliani για μία εξωτερική πολιτική των πέντε δήμων της Νέας Υόρκης- αναπαριστά μόνο ένα νήμα της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας. Συμβαδίζει με την εναρμονισμένη επί του πολιτισμικότερου εκτίμηση του πολιτικού γεωγράφου Peter Taylor[15], ο οποίος ισχυρίζεται ότι "Οι πόλεις αντικαθιστούν τα κράτη στην κατασκευή των κοινωνικών ταυτοτήτων". Πόλεις σαν το São Paulo και τη Shanghai, το Lagos και τη Bombay πιθανόν ανταγωνίζονται τα πιο παραδοσιακά αστικά κέντρα, όχι απλά στο μέγεθος και στην πυκνότητα της οικονομικής δραστηριότητας -το έχουν ήδη κάνει αυτό- αλλά βασικά ως πρωτοποριακά εκκολαπτήρια στην παγκόσμια οικονομία, πρόδρομοι

13. Ramsamy 2001:375–377

14. Harvey 1985:202, 209

15. Taylor 1995:58

νέων αστικών μορφών, διαδικασιών και ταυτοτήτων. Κανείς δεν ισχυρίζεται στα σοβαρά ότι ο 21ος αιώνας θα δει μια επιστροφή σε ένα κόσμο εθνών-κρατών – αλλά θα δει μία νέα σύλληψη του πολιτικού προνομίου της πόλης απέναντι στις περιφέρειες και τα έθνη-κράτη.

Τέλος, ο επαναπροσδιορισμός της κλίμακας του αστικού με όρους κοινωνικής παραγωγής, παρά αναπαραγωγής, δε μειώνει σε καμία περίπτωση τη σημασία της κοινωνικής αναπαραγωγής στο πλαίσιο της αστικής ζωής. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο: η πάλη για την κοινωνική αναπαραγωγή αποκτά αυξημένη σημασία, ακριβώς εξαιτίας της κατάρρευσης των κρατικών υποχρεώσεων. Παρόλα αυτά, η απουσία του κράτους σε αυτήν την περιοχή συνδυάζεται με μία οξυμένη κρατική δραστηριότητα στο πεδίο του κοινωνικού ελέγχου. Η μετατροπή της Νέας Υόρκης σε μία "ρεβανσιστική πόλη" δεν είναι ένα απομονωμένο γεγονός και η ανάδειξη περισσότερο αυταρχικών κρατικών μορφών και πρακτικών δεν είναι δύσκολο να κατανοηθεί στο πλαίσιο της αλλαγής της κλίμακας των παγκόσμιων και των τοπικών γεωγραφιών. Σύμφωνα με τον Swyngedouw[16], η υποκατάσταση του ξεθωριασμένου κράτους πρόνοιας από το δόγμα της πειθαρχίας στις αγορές, αποκλείει σκόπιμα σημαντικά τμήματα του πληθυσμού, ενώ παράλληλα, ο φόβος της κοινωνικής αντίστασης προκαλεί κλιμάκωση του κρατικού αυταρχισμού. Την ίδια στιγμή, η νέα εργατική δύναμη των πόλεων περιλαμβάνει ολοένα και περισσότερους περιστασιακούς και μερικώς απασχολούμενους εργαζόμενους, οι οποίοι δεν ενσωματώνονται καθ' ολοκλήρου στις ολοένα και πιο πιεστικές απαιτήσεις δημοσιονομικής πειθαρχίας, καθώς και μετανάστες των οποίων τα πολιτισμικά και πολιτικά δίκτυα -τμήμα των μέσων κοινωνικής αναπαραγωγής- παρέχουν επίσης εναλλακτικά πρότυπα κοινωνικών πρακτικών, εναλλακτικές δυνατότητες αντίστασης.

16. Swyngedouw 1997:138

Εν συντομία, αυτό που προσπαθώ να ισχυριστώ δεν είναι ότι πόλεις όπως η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο και το Τόκιο στερούνται ισχύος στην παγκόσμια ιεραρχία των πόλεων και στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία. Η συγκέντρωση χρηματοπιστωτικών και άλλων διοικητικών λειτουργιών σε αυτά τα κέντρα είναι αδιαμφισβήτητη. Αντίθετα, προσπαθώ να τοποθετήσω αυτή την ισχύ σε ένα πλαίσιο και, αμφισβητώντας την κοινή υπόθεση ότι η ισχύς του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου είναι αναγκαστικά κυρίαρχη, να αμφισβητήσω και τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία οι πόλεις ονομάζονται "παγκόσμιες". Εάν είναι έστω και ελάχιστα βάσιμο το επιχείρημα ότι η αποκαλούμενη παγκοσμιοποίηση προκύπτει βασικά από την παγκοσμιοποίηση της παραγωγής, τότε η θέση μας για το τι συνιστά μια παγκόσμια πόλη πρέπει πιθανώς να αντανακλά αυτόν τον ισχυρισμό.

Αστικές Αναπλάσεις: Ο εξευγενισμός ως Παγκόσμια Στρατηγική των Πόλεων

Ας αλλάξω τώρα κλίμακα και ας εστιάσω στη διαδικασία του gentrification. Εάν μία διάσταση της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας του 21ου αιώνα είναι η ανισομερής ενσωμάτωση των αστικών πρακτικών στην Ασία και στη Λατινική Αμερική, ιδιαίτερα στο μέτωπο της νέας πολεοδομίας, μία δεύτερη διάσταση αφορά αυτό που ίσως θα μπορούσε να αποκαλεστεί η γενίκευση του gentrification ως παγκόσμια στρατηγική των πόλεων. Με μια πρώτη ματιά, αυτά σίγουρα μοιάζουν σαν τελείως διαφορετικά επιχειρήματα, με το ένα να αφορά την πολυτελή κατοίκηση στα κέντρα παγκόσμιας εξουσίας και το άλλο νέα μοντέλα πολεοδομίας που αναπτύσσονται στις περιφέρειες που ενσωματώνονται. Εκφράζουν σίγουρα αντιθετικές πρακτικές μίας νέα πολεοδομίας, αλλά αυτό είναι άλλωστε το νόημα. Η νεοφιλελεύθερη πολεοδομία περιλαμβάνει ένα μεγάλο εύρος κοινωνικών, οικονομικών και γεωγραφικών μετατοπίσεων και το νόημα αυτών των αντιθετικών επιχειρημάτων είναι να διερευνήσουν την ποικιλία των πρακτικών της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας και το πώς συνδέονται αυτοί οι δύο αντιθετικοί κόσμοι.

Η οπτική των περισσότερων μελετητών για το gentrification παραμένει στενά δεμένη με τη διαδικασία που περιγράφηκε κατά τη δεκαετία του 1960 από την κοινωνιολόγο Ruth Glass. Να η θεμελιακή της δήλωση το 1964[17], που αποκάλυπτε το gentrification ως διακριτή διαδικασία:

> Μία-μία, πολλές από της εργατικές γειτονιές του Λονδίνου κυριεύθηκαν από τις μεσαίες τάξεις -ανώτερες και κατώτερες. Χαμόσπιτα, στάβλοι και αγροικίες -δύο δωμάτια στον πάνω και δύο στον κάτω όροφο- καταλήφθηκαν όταν εξαντλήθηκαν οι εκμισθώσεις τους, και έγιναν κομψές, ακριβές κατοικίες. Τα μεγαλύτερα Βικτοριανά σπίτια, που είχαν υποβαθμιστεί σε μία προηγούμενη ή πιο πρόσφατη περίοδο -που χρησιμοποιούνταν σαν καταλύματα ή που ήταν αλλιώς υπό καθεστώς πολλαπλής ενοικίασης- αναβαθμίστηκαν για μια ακόμα φορά... Όταν αυτή η διαδικασία "gentrification" ξεκινά σε μια περιοχή, συνεχίζει ταχέως μέχρι όλοι ή οι περισσότεροι αρχικοί ένοικοι της εργατικής τάξης να μετατοπιστούν και να αλλάξει ο συνολικός κοινωνικός χαρακτήρας της περιοχής.

Σχεδόν ποιητικά, η Glass συνέλαβε την καινοτομία αυτής της νέας διαδικασίας όπου νέοι "ευγενείς" ["gentry"] των πόλεων, μετάλλασσαν τις γειτονίες της εργατικής τάξης. Εξετάστε τώρα μία επίκαιρη δήλωση, ξανά από το Λονδίνο, μετά από 35 χρόνια. Το παρακάτω είναι ένα απόκομμα από το διάταγμα για την "Αστική Αναγέννηση"[18] του 1999, που εκδόθηκε από μία ειδική Αστική Ομάδα Δράσης που υπαγόταν στο Βρετανικό Τμήμα Περιβάλλοντος, Μεταφορών και Περιοχών [DETR]:

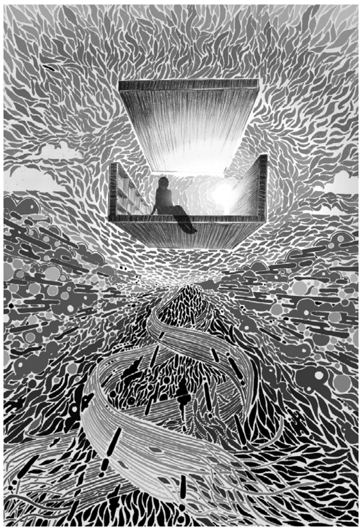
> Η Αστική Ομάδα Δράσης θα ταυτοποιήσει τις αιτίες της αστικής παρακμής... και τις πρακτικές λύσεις ώστε να φέρει τους ανθρώπους πίσω στις πόλεις μας, τις κωμοπόλεις [towns] και τις γειτονιές των πόλεων. Θα ιδρύσει μία νέα οπτική για την αστική αναγέννηση... (Μέσα στα επόμενα 25 χρόνια) 60% των νέων κατοικιών θα πρέπει να κατασκευαστεί σε γη που έχει ήδη αναπτυχθεί... Έχουμε χάσει τον έλεγχο των κωμοπόλεων και των πόλεων μας, αφήνοντας τις να απαξιωθούν από τον κακό σχεδιασμό, την οικονομική διάχυση και την κοινωνική πόλωση. Οι απαρχές του 21ου αιώνα είναι μια στιγμή αλλαγής (προσφέροντας) την ευκαιρία για την αστική αναγέννηση.

Αυτή η γλώσσα της αστικής αναγέννησης δεν είναι, φυσικά, καινούργια, αλλά εδώ παίρνει πολύ μεγαλύτερη σημασία. Η κλίμακα των φιλοδοξιών για την αστική ανακατασκευή διευρύνθηκε δραματικά. Ενώ η κρατικά επιχορηγούμενη μεταπολεμική αστική ανανέωση στις δυτικές πόλεις αποσκοπούσε στην ενίσχυση ενός κατακερματισμένου gentrification μέσα από την ιδιωτική αγορά, το gentrification και η εντατική ιδιωτικοποίηση της γης και των αγορών ακινήτων στο εσωτερικό της πόλης από τη δεκαετία του 1980, έχουν δημιουργήσει, με τη σειρά τους, τη βάση πάνω στην οποία έγιναν πολύπλευρα και μεγάλης κλίμακας σχέδια αστικής αναγέννησης, ξεπερνώντας κατά πολύ αυτά της αστικής ανανέωσης της δεκαετίας του 1960. Η τρέχουσα γλώσσα της αστικής αναγέννησης, ιδιαίτερα στην Ευρώπη, δεν είναι μονοδιάστατη, αλλά αποκαλύπτει, ανάμεσα στα άλλα, μία γενίκευση του gentrification στο αστικό τοπίο.

17. Glass 1964:xviii

18. DETR 1999

Εξετάστε μερικές βασικές διαφορές, όπως παρουσιάζονται μεταξύ της οπτικής της Glass και του DETR. Αν και για την Glass, το gentrification της δεκαετίας του 1960 ήταν μία περιθωριακή ιδιορρυθμία στην αγορά ακινήτων του Islington -ένα αλλόκοτο αστικό άθλημα των πιο hip επαγγελματικών τάξεων που δεν φοβόντουσαν να έρθουν πλάι πλάι με τις "άπλυτες" τάξεις- στα τέλη του 20ου αιώνα έγινε ένας κεντρικός στόχος για την Βρετανική πολιτική των πόλεων. Αν και τα βασικά δρώντα υποκείμενα στην ιστορία της Glass υποτίθεται ότι ήταν [ενδοαστικοί] μετανάστες της μεσαίας και της ανώτερης μεσαίας τάξης, τα δρώντα υποκείμενα της αστικής ανάπλασης 35 χρόνια μετά είναι κυβερνητικοί, επιχειρηματικοί ή επιχειρηματικές-κυβερνητικές συνεργασίες. Μια διαδικασία που ξεπρόβαλε στη μεταπολεμική αγορά ακινήτων φαινομενικά τυχαία και χωρίς σχεδιασμό, είναι τώρα μία φιλόδοξη και ενδελεχώς σχεδιασμένη γενικευμένη στρατηγική. Αυτό που ήταν απολύτως συμπτωματικό είναι ολοένα και πιο συστηματοποιημένο. Η διαδικασία του gentrification εξελίχθηκε ταχύτατα σε κλίμακα και ποικιλία, σε σημείο όπου τα ταπεινά προγράμματα αστικής οικιστικής αποκατάστασης, τυπικά των δεκαετιών του 1960 και 1970, τώρα μοιάζουν αλλόκοτα, όχι μόνο στο αστικό τοπίο, αλλά και στη βιβλιογραφία της αστικής θεωρίας.

Πιο σημαντικό είναι ίσως, ότι μία κυρίως τοπική πραγματικότητα, που πρώτα αναγνωρίστηκε σε μερικές σημαντικές ανεπτυγμένες καπιταλιστικές πόλεις, όπως το Λονδίνο, τη Νέα Υόρκη, το Παρίσι και το Σίδνεϊ, είναι πια κατ' ουσίαν παγκόσμια. Η εξέλιξη της ήταν ταυτόχρονα κατά μήκος και κατά πλάτος. Αφενός, το gentrification σαν διαδικασία εισέβαλε ταχύτατα στην αστική ιεραρχία· είναι εμφανής όχι μόνο στις μεγαλύτερες πόλεις, αλλά και σε πιο ασυνήθιστα κέντρα όπως σε πρωθύστερες βιομηχανικές πόλεις, σαν το Cleveland ή τη Glasgow, μικρότερες πόλεις όπως το Malmö ή η Grenada, και ακόμα πιο μικρές εμπορικές πόλεις, όπως το Lancaster, η Pennsylvania ή το Ceské Krumlov στη Δημοκρατία της Τσεχίας. Ενώ την ίδια στιγμή, η διαδικασία διαχύθηκε και γεωγραφικά, με αναφορές gentrification από το Τόκιο ως την Τενερίφη[19], από το São Paulo ως την Puebla και το Μεξικό[20], από το Cape Town[21] ως την Καραϊβικ[22] και από τη Σανγκάη ως τη Σεούλ. Με μια δόση ειρωνείας, ακόμα και το Hobart, η πρωτεύουσα της Γης του Van Diemen's (Τασμανία), υφίσταται σήμερα gentrification, εκεί όπου εξορίστηκαν τον 19ο αιώνα Βρετανοί αγρότες που είχαν γίνει λαθροθήρες και αντάρτες και όπου οι ντόπιοι, ακολούθως, εξολοθρεύτηκαν.

19. Garcia 2001

20. Jones and Varley 1999

21. Garside 1993

22. Thomas 1991

23. Hackworth 2000

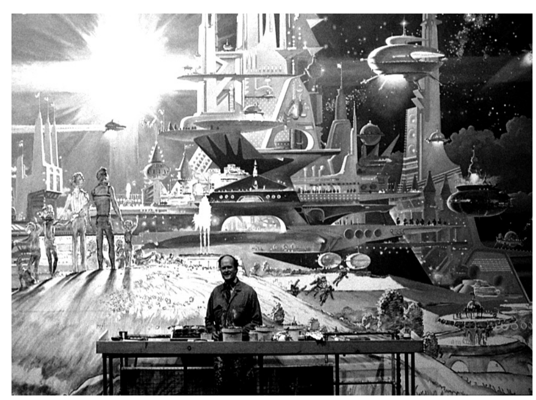
Φυσικά, αυτές οι πρακτικές gentrification ποικίλουν σε μεγάλο βαθμό και είναι άνισα κατανεμημένες, αλλά και πολύ πιο σύνθετες από ότι ήταν στα πρώτα ευρωπαϊκά ή βορειοαμερικανικά παραδείγματα gentrification. Πηγάζουν από αρκετά διαφορετικές μεταξύ τους τοπικές οικονομίες και διαφορετικά πολιτισμικά σύνολα και συνδέονται με πολλούς και περίπλοκους τρόπους με ευρύτερες εθνικές και παγκόσμιες πολιτικές οικονομίες. Εδώ, το βασικότερο νόημα είναι αφενός η ταχύτητα της εξέλιξης μιας αρχικά περιθωριακής αστικής διαδικασίας που αρχικά ταυτοποιήθηκε στη δεκαετία του 1960 και αφετέρου, ο συνεχιζόμενος μετασχηματισμός της σε μία σημαντική διάσταση της σύγχρονης πολεοδομίας. Είτε στην αλλόκοτη μορφή της, που αντιπροσωπεύεται από τους αχυρώνες της Glass, είτε στην κοινωνικά οργανωμένη μορφή του 21ου αιώνα, το gentrification προμηνύει έναν εκτοπισμό των κατοίκων της εργατικής τάξης από τα αστικά κέντρα. Μάλιστα, η ταξική φύση της διαδικασίας, που είναι ολοφάνερη στην εκδοχή της Glass για το gentrification, είναι επιμελώς κρυμμένη στη μακρηγορία της κυβέρνησης του Βρετανικού Εργατικού Κόμματος. Αυτή η συμπτωματική σιωπή λέει τόσα πολλά για τη μεταβαλλόμενη κοινωνική και πολιτιστική γεωγραφία της πόλης, παράλληλη με μια μεταβαλλόμενη οικονομική γεωγραφία, όσα λένε και οι πιο ορατές και φλύαρες εκδηλώσεις της.

Στο πλαίσιο της Βορείου Αμερικής και της Ευρώπης, μπορούμε να διακρίνουμε τρία κύματα gentrification[23]. Το πρώτο κύμα, που ξεκινά τη δεκαετία του 1950, μπορεί να γίνει αντιληπτό ως σποραδικό gentrification, κάπως όπως το παρατήρησε η

Glass. Ένα δεύτερο κύμα ακολούθησε στη δεκαετία του 1970 και του 1980, όπου το gentrification συσχετίστηκε με ευρύτερες διαδικασίες αστικής και οικονομικής αναδόμησης. Ο Hackworth την αναφέρει ως “φάση αγκύρωσης” του gentrification. Ένα τρίτο κύμα αναδύεται τη δεκαετία του 1990 · αυτό μπορούμε να το συλλογιστούμε ως τη γενίκευση του gentrification. Φυσικά, αυτή η εξέλιξη του gentrification συνέβη με αρκετά διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές πόλεις και γειτονιές και ακολουθώντας διαφορετικούς χρονικούς ρυθμούς. Στην Πόλη του Μεξικού, για παράδειγμα, η διαδικασία δεν είναι σε καμία περιοχή τόσο κεφαλαιοποιημένη ή διαδεδομένη όσο είναι στη Νέα Υόρκη, παραμένοντας περιορισμένη στην κεντρική περιοχή της πόλης και το Coyoacán, με αποτέλεσμα ο διαχωρισμός των τριών διακριτών κυμάτων gentrification να βρίσκει ελάχιστη εμπειρική επαλήθευση. Στη Seoul ή στο São Paulo η διαδικασία είναι γεωγραφικά περιορισμένη και σε βρεφική ηλικία. Στην Καραϊβική, οι αυξανόμενες διασυνδέσεις ανάμεσα στο gentrification και στο παγκόσμιο κεφάλαιο εν γένει, φιλτράρονται από την τουριστική βιομηχανία, αποδίδοντάς της το ιδιαίτερο ξεχωριστό τους τόνο. Με την ίδια λογική, ο σταδιακός μετασχηματισμός των παλιών αποβάθρων και των αποθηκών στο Λονδίνο, στις όχθες του Τάμεση, καταδεικνύει ότι το gentrification εδώ είναι πολύ πιο πολυέξοδο από ότι στις περισσότερες βορειοαμερικανικές πόλεις. Καθώς το gentrification είναι έκφραση ευρύτερων κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών σχέσεων, σε κάθε πόλη θα εκφράσει τις ιδιαιτερότητες του τόπου κατά την κατασκευή του αστικού του χώρου.

Αν και σε διαφορετικούς βαθμούς, το gentrification κατά τη δεκαετία του 1990 εξελίχθηκε σε μία κρίσιμη αστική στρατηγική των δημοτικών αρχών όλου του κόσμου σε συνεργασία με το ιδιωτικό κεφάλαιο. Η φιλελεύθερη πολιτική του αστικού χώρου, η οποία σε κάποιες περιοχές της Ευρώπης ανάγεται στα τέλη του 19ου αιώνα και στη Βόρεια Αμερική στη μετάβαση από την Προοδευτική Εποχή [1890-1920] στο New Deal του Roosevelt, ηττήθηκε συστηματικά, αρχής γενομένης με τις πολιτικές οικονομικές κρίσεις της δεκαετίας του 1970 και τις συντηρητικές εθνικές κυβερνήσεις που ακολούθησαν κατά τη δεκαετία του 1980. Από τον Reagan στη Thatcher και, ύστερα, στον Kohl, οι παροχές αυτής της φιλελεύθερης πολιτικής του αστικού χώρου αποδυναμώθηκαν συστηματικά ή αποδιαρθρώθηκαν σε εθνική κλίμακα και οι νομικοί περιορισμοί στο gentrification αντικαταστάθηκαν με επιδοτήσεις για τον μετασχηματισμό του δομημένου περιβάλλοντος της πόλης μέσω της ιδιωτικής αγοράς.

Αυτός ο μετασχηματισμός εντάθηκε από την κλίκα των νεοφιλελεύθερων ηγετών που ακολούθησαν -Clinton, Blair, Schröder- και ως εκ τούτου, η νέα φάση gentrification συμβαδίζει με μια διευρυμένη ταξική επίθεση, όχι μόνο της εθνικής εξουσίας, αλλά και της πολιτικής του αστικού χώρου. Στα τέλη του 20ου αιώνα, το gentrification προωθούμενο μέσα από μία καθολική και συστηματική σύμπραξη του δημόσιου πολεοδομικού σχεδιασμού με το δημόσιο και ιδιωτικό κεφάλαιο, ήρθε να καλύψει το κενό που άφησε το τέλος της φιλελεύθερης πολιτικής του αστικού χώρου. Αλλού, εκεί όπου οι πόλεις δεν είχαν καθοδηγηθεί από φιλελεύθερες πολιτικές κατά τον 20ου αιώνα, η πορεία της αλλαγής ήταν διαφορετική. Αν και η προσήλωση σε μια ευρύτερη σύλληψη του gentrification στα παλαιά κέντρα, ως μία ανταγωνιστική αστική στρατηγική στην παγκόσμια αγορά, οδηγεί σε μια παρόμοια κατεύθυνση. Σε αυτό το πνεύμα τουλάχιστον, ο νεοφιλελευθερισμός κατά την αλλαγή του αιώνα υποδεικνύει μία σύγκλιση μεταξύ των αστικών πρακτικών στις μεγαλύτερες πόλεις του Πρώτου και του Τρίτου Κόσμου, όπως συνηθιζόταν να αποκαλούνται.

Η γενίκευση του gentrification έχει πολλαπλές διαστάσεις. Αυτές μπορούν να κατανοηθούν σε σχέση με πέντε αλληλοσυσχετιζόμενα χαρακτηριστικά: τον μετασχηματισμένο ρόλο του κράτους, τη διείσδυση της παγκόσμιας οικονομίας, τα μετασχηματιζόμενα επίπεδα πολιτικής αντίστασης, την γεωγραφική διάχυση και την τομεακή γενίκευση του gentrification. Ας εξετάσουμε καθένα από αυτά τα χαρακτηριστικά με τη σειρά.

Πρώτον, ανάμεσα στο δεύτερο και το τρίτο κύμα gentrification, ο ρόλος του κράτους άλλαξε θεαματικά[24]. Κατά τη δεκαετία του 1990, αντεστράφη η σχετική απόσυρση του κράτους από τις επιδοτήσεις για gentrification που είχε συμβεί κατά τη δεκαετία του 1980 και σημειώθηκε αύξηση των συμπράξεων ανάμεσα στο ιδιωτικό κεφάλαιο και τις τοπικές αρχές, καταλήγοντας σε μια πιο ευρεία, πιο ακριβή και πιο συμβολική ανάπτυξη, από την ακτή της Βαρκελώνης μέχρι την πλατεία Potsdamer στο Βερολίνο. Η πολιτική του αστικού χώρου δε φιλοδοξεί πια να οδηγήσει ή να ρυθμίσει την κατεύθυνση της οικονομικής ανάπτυξης, όσο να προσαρμοστεί στις κατευθύνσεις που ήδη έχουν θεσπιστεί από την αγορά, αναζητώντας μεγαλύτερα κέρδη, είτε άμεσα, είτε μέσω της φορολογίας.

Ο νέος ρόλος που παίζει το παγκόσμιο κεφάλαιο είναι επίσης καθοριστικός για τη γενίκευση του gentrification. Από το Canary Wharf του Λονδίνου μέχρι τη Battery Park City -κατασκευασμένα από ίδια εταιρεία με έδρα τον Καναδά- είναι εύκολο να καταδειχθεί η νέα εισροή του παγκόσμιου κεφαλαίου προς εκτεταμένα, γιγαντιαία έργα ανάπτυξης στα αστικά κέντρα[25]. Το ίδιο καταπληκτικό, παρόλα αυτά, είναι και το εύρος στο οποίο το παγκόσμιο κεφάλαιο ελίχθηκε σε πολύ πιο ταπεινά αναπτυξιακά έργα σε επίπεδο γειτονιάς. Ως προς αυτό, είναι εμβληματικό ένα νέο συγκρότημα 61 μονάδων στο Lower East Side της Νέας Υόρκης, δύο μίλια από την Wall Street, όπου κάθε διαμέρισμα είναι συνδεδεμένο με Ίντερνετ υψηλής ταχύτητας. Αυτό, σύμφωνα με τα παγκόσμια δεδομένα, είναι ένα μικρό αναπτυξιακό έργο, αλλά χτίστηκε με εργασία μεταναστών που δεν καλυπτόταν από το σωματείο (κάτι που γνώρισε μία εκπληκτική αύξηση στη Νέα Υόρκη κατά τη δεκαετία του 1990), ο ανάδοχος είναι Ισραηλίτης και η βασική πηγή χρηματοδότησης έρχεται από την Ευρωπαϊκή Αμερικάνικη Τράπεζα[26]. Η επέκταση του παγκόσμιου κεφαλαίου, ακόμα και μέχρι την τοπική γειτονιά, είναι ένα ιδιαίτερο επίσης χαρακτηριστικό της τελευταίας φάσης gentrification.

Τρίτον, υπάρχει το ζήτημα της αντίστασης στο gentrification. Από το Άμστερνταμ στο Σίδνεϊ, από το Βερολίνο στο Βανκούβερ, από το Σαν Φρανσίσκο στο Παρίσι, το δεύτερο κύμα gentrification ακολουθήθηκε από την ανάπτυξη εκατομμυρίων κινημάτων αστέγων, κινημάτων καταλήψεων, κινημάτων στέγης και άλλων αντι-gentrification κινημάτων και οργανώσεων που συχνά οργανώνονταν χαλαρά γύρω από αλληλεπικαλυπτόμενα ζητήματα. Αυτά σπάνια συναντήθηκαν ως κινήματα πόλης, αλλά αντιτάχθηκαν στο gentrification αρκετά ώστε να γίνουν, σε κάθε περίπτωση, στόχος των πολιτικών φορέων και των αστυνομικών δυνάμεων. Τα αυξημένα επίπεδα καταστολής κατά τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, εκτός

24. Hackworth and Smith 2001

25. Fainstein 1994

26. Smith and DiFilippis 1999

των άλλων, στόχευαν και στα κινήματα αντι-gentrification, μαρτυρώντας την κεντρική θέση της ανάπτυξης των ακινήτων στη νέα οικονομία των πόλεων. Οι πολιτικές διοικήσεις των πόλεων άλλαζαν, σε πλήρη συμφωνία με το οικονομικό τους προφίλ και η αποσυναρμολόγηση της φιλελεύθερης πολιτικής των πόλεων παρείχε μία ευκαιρία τόσο πολιτική όσο και οικονομική για τα νέα καθεστώτα ισχύος των πόλεων. Η άνοδος της ρεβανσιστικής πόλης[27] δεν ήταν απλά ένα φαινόμενο της Νέας Υόρκης: μπορεί να απαντηθεί στις καμπάνιες ενάντια στις καταλήψεις στο Άμστερνταμ της δεκαετίας του 1980, στις επιθέσεις της Παρισινής αστυνομίας στους καταυλισμούς αστέγων (σε μεγάλο μέρος τους μετανάστες) και την υιοθέτηση των τεχνικών "μηδενικής-ανοχής" της Νέας Υόρκης από αστυνομικές δυνάμεις σε όλο τον κόσμο. Στο São Paulo, οι κατασταλτικές τακτικές που εφαρμόστηκαν στους ανθρώπους του δρόμου ορθολογικοποιούνται με τους όρους του "επιστημονικού" δόγματος της "μηδενικής-ανοχής" που ξεκίνησε από τη Νέα Υόρκη. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, ο νέος ρεβανσισμός δικαιολογήθηκε ρητά με τον στόχο να γίνει η πόλη ασφαλής για gentrification. Ο νέος αυταρχισμός συντρίβει κάθε αντίσταση και παράλληλα κάνει τους δρόμους ασφαλείς για gentrification.

Το τέταρτο χαρακτηριστικό αυτής της τελευταίας φάσης είναι η διάχυση του gentrification από τα κέντρα των πόλεων. Αυτό απέχει από μία ομαλή ή κανονική διαδικασία, αλλά καθώς το gentrification κοντά στο κέντρο καταλήγει σε υψηλότερες τιμές γης και ακινήτων, ακόμα και όσον αφορά τις παλαιές, μη τροποποιημένες ιδιοκτησίες, οι γειτονιές εγκλωβίζονται όλο και περισσότερο στη δίνη του gentrification. Το μοτίβο της διάχυσης ποικίλει αρκετά και είναι επηρεασμένο από πολλούς παράγοντες, από την αρχιτεκτονική και τα πάρκα μέχρι την παρουσία νερού. Πάνω από όλα, είναι συνδεδεμένο με τα ιστορικά μοτίβα της επένδυσης και απο-επένδυσης κεφαλαίου στο αστικό τοπίο. Όσο πιο ανισομερής είναι η αρχική εξωστρεφής ανάπτυξη των επενδύσεων του κεφαλαίου και όσο πιο ανισομερής είναι η από-ανάπτυξη σε αυτά τα νέα αστικά τοπία, τόσο ανισομερής θα είναι και η διάχυση του gentrification. Με αυτή τη λογική, στις πόλεις όπου η πλειοψηφία της χωρικής επέκτασης συνέβη τα τελευταία χρόνια και όπου οι δυνατότητες για εκτεταμένη απο-επένδυση έχουν περιοριστεί, η διάχυση του gentrification μπορεί να είναι πιθανώς περιορισμένη.

27. Smith 1996

28. Πρβλ. Vine 2001

Τέλος, η τομεακή γενίκευση, που τυποποιεί αυτή την πιο πρόσφατη φάση, βρίσκεται στο κέντρο του νέου gentrification. Αν και η αστική ανανέωση κατά τις δεκαετίες του 1950, του 1960 και του 1970 αναζήτησε μία εφ' όλης της κλίμακας ανακατασκευή των κέντρων πολλών πόλεων συνενώνοντας πολλούς τομείς της οικονομίας των πόλεων σε αυτή τη διαδικασία, ωστόσο ρυθμίστηκε σε υψηλό βαθμό και περιορίστηκε οικονομικά και γεωγραφικά από το γεγονός ότι ήταν καθολικά εξαρτημένη από τη δημόσια χρηματοδότηση και για αυτό έπρεπε να ανταποκριθεί σε ζητήματα ευρείας κοινωνικής αναγκαιότητας, όπως η κοινωνική κατοικία. Αντίθετα, το νεότερο κύμα gentrification που ακολούθησε την αστική ανανέωση προχώρησε σε πλήρη ανεξαρτησία από το δημόσιο τομέα. Παρά την αξιοσημείωτη δημόσια επιδότηση, η χρηματοδότηση της ιδιωτικής αγοράς δεν εφαρμόστηκε σε όλη της την έκταση μέχρι το τρίτο κύμα. Συνεπώς, αυτό που σηματοδοτεί την τελευταία φάση gentrification σε πολλές πόλεις, είναι ότι σφυρηλατήθηκε μια νέα σύμπραξη επιχειρηματικών και κρατικών δυνάμεων και πρακτικών σε μία πολύ πιο φιλόδοξη προσπάθεια gentrification της πόλης, από ότι οι πρωθύστερες.

Η ανακατάκτηση της πόλης για τις μεσαίες τάξεις περιλαμβάνει πολλά περισσότερα από την απλή παροχή κατοικίας. Το τρίτο κύμα gentrification εξελίχθηκε σε ένα όχημα μετασχηματισμού ολόκληρων περιοχών μέσα σε νέα συμπλέγματα τοπίων, τα οποία πρωτοπορούν σε μία συνολική, ταξικά φορτισμένη ανακατασκευή των πόλεων. Αυτά τα νέα συμπλέγματα τοπίων συνδυάζουν κατοικίες με αγορές, εστιατόρια, πολιτιστικές παροχές[28], ελεύθερο χώρο, δυνατότητες εργασίας

-ολόκληρα νέα συγκροτήματα διασκέδασης, κατανάλωσης, παραγωγής και αναψυχής, παράλληλα με την κατοίκηση. Εξίσου σημαντικό είναι ότι το gentrification ως στρατηγική του αστικού χώρου, συνδέει τις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές με κατασκευαστικές εταιρίες μεγάλου και μεσαίου μεγέθους, τοπικούς εμπόρους και κτηματομεσίτες με επώνυμους λιανοπωλητές, που όλοι υποβοηθούνται από τις δημοτικές και τοπικές αρχές, για τις οποίες τα ευεργετικά κοινωνικά αποτελέσματα υποτίθεται ότι προέρχονται τώρα πια από την ίδια την αγορά, παρά από τη ρύθμιση της. Ακόμα πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι η ανάπτυξη της αγοράς ακινήτων γίνεται πλέον το επίκεντρο της παραγωγικής οικονομίας των πόλεων, ένας σκοπός καθαυτός δικαιολογημένος με επικλήσεις σε νέες θέσεις εργασίας, αύξηση των φορολογικών εσόδων και αύξηση του τουρισμού. Με τρόπους που δύσκολα θα είχαν προβλεφθεί τη δεκαετία του 1960, η κατασκευή των νέων συγκροτημάτων στις κεντρικές πόλεις σε όλο τον κόσμο, έγινε ολοένα και περισσότερο μια ακαταμάχητη στρατηγική συσσώρευσης κεφαλαίου για τις ανταγωνιζόμενες οικονομίες των πόλεων. Εδώ προκύπτει μία βασική σύνδεση με το ευρύτερο περίγραμμα μιας νέας πολεοδομίας, στο οποίο θα επιστρέψουμε σύντομα.

Η στρατηγική οικειοποίηση και γενίκευση του gentrification ως μέσο του παγκόσμιου ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων, βρίσκει την πιο ανεπτυγμένη της έκφραση στη γλώσσα της “αστικής αναγέννησης”. Όντας σύμφωνη με τον αυξημένο ρόλο του κράτους στο νέο κύμα των αλλαγών των πόλεων, αυτή η διαδικασία δεν αναπτύχθηκε περισσότερο στις ΗΠΑ, αλλά μάλλον στην Ευρώπη. Μπορεί η ηγεσία των εργατικών υπό τον Tony Blair να είναι ο πιο ξεκάθαρος συνήγορος της επανανακάλυψης του gentrification ως “αστική αναγέννηση”, ωστόσο το gentrification είναι μια πανευρωπαϊκή τάση. Η Δανία, για παράδειγμα, το 1997 έκανε την αναγέννηση επίσημη πολιτική με ένα ξεχωριστό Εθνικό Συμβούλιο για την Αναγέννηση των Πόλεων και οι γραφειοκράτες του Βερολίνου είδαν όλη την περίοδο της μετά το 1991 ανοικοδόμησης, ως περίοδο “αστικής αναγέννησης”. Ένα θεμελιώδες συνέδριο έλαβε χώρα στο Παρίσι το Δεκέμβριο του 2000 πάνω στο θέμα της “Σύγκλισης της Αναγέννησης των Πόλεων και της Οικιστικής Πολιτικής στην Ευρώπη”. Στο συνέδριο παρευρέθηκαν ανώτατοι ιθύνοντες για τη χάραξη πολιτικών και σύμβουλοι, αντιπροσωπεύοντας όλες τις κυβερνήσεις της ΕΕ και μερικά γειτονικά κράτη που προέβλεπαν στην ένταξή τους στην ΕΕ. Το ενημερωτικό φυλλάδιο του συνεδρίου επεσήμανε την πρόθεσή του να σπρώξει το “διάλογο πάνω στην κατοίκηση και την αναγέννηση... πέρα από το στενό διάστημα της

φυσικής ανάπτυξης για να επανεξετάσει τις θεσμικές διευθετήσεις που πρέπει να λάβουν χώρα" έτσι ώστε να γίνει η "αστική ανάπλαση" μία πραγματικότητα.

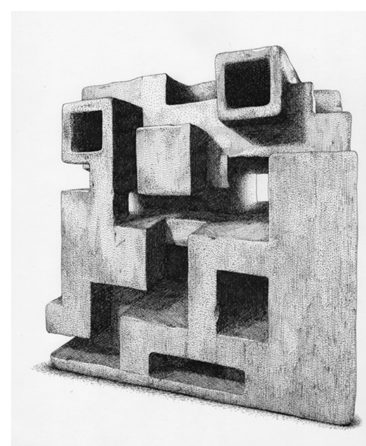
Η αποστολή αυτών που συμμετείχαν στη συνδιάσκεψη ήταν πρακτική και περιεκτική: οι ευρείας κλίμακας μετασχηματισμοί των πόλεων θα χρειαστούν συμπαγείς δεσμούς μεταξύ "των πάροχων κοινωνικής κατοικίας, των ιδιωτικών επενδυτών, [και] των υπεύθυνων για την εκπαίδευση και την προώθηση της πολιτικής", όπως επίσης και μεταξύ των "τοπικών μεσιτών της ανάπλασης, των τοπικών διοικήσεων και των εθνικών κυβερνήσεων". Οι πολιτικές ανάπλασης είναι πολύπλευρες και περιλαμβάνουν διαφορετικές προσπάθειες που δεν θα εντάσσονταν κανονικά κάτω από την ταμπέλα του "gentrification", παρόλα αυτά έχει νόημα να δει κανείς αυτές τις πρωτοβουλίες -το βρετανικό μανιφέστο αστικής ανάπλασης, τις ευρωπαϊκές κρατικές πολιτικές και τις προσπάθειες να καθιερωθεί μία πανευρωπαϊκή στρατηγική αναπλάσεων- ως τις πιο φιλόδοξες απόπειρες να τοποθετήσουν το gentrification στην καρδιά των διακρατικών πολιτικών για τον αστικό χώρο.

Υπάρχουν αρκετές εντυπωσιακές πτυχές σε αυτές τις νέες ατζέντες "αστικών αναπλάσεων". Πρώτον, υπάρχει το ζήτημα της κλίμακας. Ο συντονισμός των στρατηγικών "ανάπλασης" των πόλεων πέρα από τα εθνικά σύνορα δεν έχει ιστορικό προηγούμενο. Αν και διάφορες διεθνείς πηγές σίγουρα συνέβαλλαν στην ανακατασκευή των ευρωπαϊκών πόλεων μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, τα ακολουθούμενα προγράμματα αστικής ανάπλασης παρέμειναν σθεναρά εθνικά στην καταγωγή τους, τη χρηματοδότηση τους και το εύρος τους. Σήμερα, αντιθέτως, πανευρωπαϊκές πρωτοβουλίες για την αστική ανάπλαση προωθούν το διακρατικό gentrification, σε μία χωρίς προηγούμενο κλίμακα. Μια κεντρική επιδίωξη βρίσκεται στις προσπάθειες να ενσωματωθούν οι οικιστικές πρωτοβουλίες μαζί "με άλλες δραστηριότητες ανάπλασης". Έτσι, όπως και ο τίτλος του συνεδρίου του Παρισιού το δηλώνει, αυτή η μετάβαση από την πολιτική gentrification με κέντρο την κατοίκηση προς μία πολύπλευρη ευρεία "ανάπλαση", βρίσκεται ακόμα καθ' οδόν -και, αντίθετα από την κατάσταση στις ΗΠΑ, το ζήτημα της κοινωνικής κατοικίας δεν μπορεί να αποκλειστεί εξολοκλήρου από την οπτική της ανάπλασης. Αν και μία πανευρωπαϊκή κρατικοκεντρική στρατηγική της ανάπλασης των πόλεων δεν έχει γίνει σε καμία περίπτωση πραγματικότητα, παρόλα αυτά φαίνεται να είναι ορατή για τους Ευρωκράτες [Eureaucrats], τους 'developers' [νέου τύπου υπερ-εργολάβοι], και τους χρηματοδότες τους κατά μήκος της ηπείρου. Μία κομβική σύνδεση σε σχέση με την προηγούμενη συζήτηση γύρω από τη νέα πολεοδομία γίνεται ξεκάθαρη: το τρίτο κύμα gentrification εκφράζει ολοένα και περισσότερο μια νέα κλίμακα των πόλεων που έρχεται αντιμέτωπη με τις εθνικές και τις παγκόσμιες κλίμακες.

Δεύτερο είναι το ζήτημα της γεωγραφικής εστίασης. Το βρετανικό μανιφέστο ανάπλασης του 1999, προφανώς προσεκτικό ως προς τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις της συνεχιζόμενης αστικής διάχυσης, διακηρύσσει ότι στα επόμενα 25 χρόνια, το 60% της νέας οικιστικής πρόβλεψης θα πρέπει να λάβει χώρα σε εγκαταλελειμμένες πρώην βιομηχανικές τοποθεσίες ["brownfield sites"] - δηλαδή σε αστική γη που έχει ήδη περάσει από έναν ή περισσότερους αναπτυξιακούς κύκλους. Σαφώς, αυτή η πρωτοβουλία θα στοχεύει σε παλαιότερες περιοχές της πόλης που έχουν ήδη υποστεί παρατεταμένη αποεπένδυση και, καθώς αυτές μπορεί να είναι διάσπαρτες σε όλο το εύρος των μητροπολιτικών περιοχών, είναι λογικό να αναμένουμε ότι θα επικεντρωθούν μέσα ή κοντά στα κέντρα των πόλεων. Καμουφλαρισμένο ως ανάπλαση, το gentrification αναδιατυπώνεται σαν μία θετική και αναγκαία περιβαλλοντική στρατηγική.

Σχετικό είναι και το ζήτημα της "κοινωνικής ισορροπίας", αλλά και η "ανάγκη", όπως το θέτει η στρατηγική της ανάπλασης, να "φέρουμε τους ανθρώπους πίσω στις πόλεις"[29]. Η "κοινωνική ισορροπία" ακούγεται σαν κάτι καλό – ποιος

29. DETR 1999

θα μπορούσε να είναι αντίθετος στην κοινωνική ισορροπία; Μέχρι βέβαια κάποιος να εξετάσει καλύτερα τις γειτονιές που στοχεύονται για "ανάπλαση". Κατόπιν γίνεται ξεκάθαρο ότι αυτή η στρατηγική εμπεριέχει έναν εκτεταμένο αποικισμό από τις μεσαίες και μεγαλο-μεσαίες τάξεις. Στον πολιτικό, τον πολεοδόμο ή το οικονομολόγο, η κοινωνική ισορροπία στο Brixton του Λονδίνου σημαίνει να φέρει "πίσω" τις λευκές μεσαίες τάξεις. Οι συνήγοροι της "κοινωνικής ισορροπίας" σπάνια συνηγορούν υπέρ της "εξισσορόπησης" των γειτονιών των λευκών με ίσους αριθμούς ανθρώπων αφρικανικής, καραϊβικής ή ασιατικής καταγωγής. Έτσι, δεν είναι οι "άνθρωποι" εν γένει που υποτίθεται θα έρθουν "πίσω στις πόλεις"· αυτό το κάλεσμα δεν απευθύνεται στους Ουαλούς ανθρακωρύχους, στους Βαβαρούς εργάτες γης ή στους Βρετόνους ψαράδες. Το κάλεσμα να έρθουν οι άνθρωποι πίσω στην πόλη, μάλλον είναι πάντα ένα ιδιοτελές κάλεσμα, ώστε οι λευκές μεσαίες και ανώτερες μεσαίες τάξεις να επανακτήσουν τον έλεγχο των πολιτικών και πολιτιστικών οικονομιών, όπως επίσης και της γεωγραφίας των μεγαλύτερων πόλεων. Βολιδοσκοπώντας την συμπτωματική σιωπή για το ποιος πρόκειται να προσκληθεί πίσω στην πόλη, ξεκινάμε να ανακαλύπτουμε τις ταξικές πολιτικές που εμπλέκονται.

Έπειτα, υπάρχει το ζήτημα καθαυτής της ανώδυνης γλώσσας της "ανάπλασης". Καταρχήν, από πού προέρχεται αυτή η γλώσσα; Η "ανάπλαση" [regenaration], ένας βιοϊατρικός και οικολογικός όρος, εφαρμόζεται σε ξεχωριστά φυτά, είδη και όργανα -ένα συκώτι ή ένα δάσος πιθανόν να αναπλαστούν- και υποδηλώνει ότι η στρατηγική ανάπλασης της πόλης είναι πρακτικά μία φυσική διαδικασία. Έτσι, η υπεράσπιση των στρατηγικών ανάπλασης συγκαλύπτει τις ουσιώδεις κοινωνικές καταβολές και τους σκοπούς της αστικής αναμόρφωσης και απαλείφει τη λογική νικητών και ηττημένων από την οποία προκύπτουν τέτοιες πολιτικές. Το gentrification γενικά εμπεριέχει εκτοπισμούς, παρόλα αυτά ούτε στο βρετανικό μανιφέστο της "αστικής ανάπλασης", ούτε στην ατζέντα του πανευρωπαϊκού συνεδρίου του Παρισιού αναφέρεται κάποια αναγνώριση της μοίρας αυτών των ανθρώπων που εκτοπίζονται από την προτεινόμενη επανακατάκτηση της πόλης.

Η γλώσσα της ανάπλασης καμουφλάρει το gentrification. Ακριβώς επειδή η γλώσσα του gentrification λέει την αλήθεια σχετικά με την ταξική μετατόπιση που συνεπάγεται η "ανάπλαση" της πόλης, έχει γίνει λέξη ταμπού για τους 'developers', τους πολιτικούς και τους χρηματιστές. Βρισκόμαστε στην ειρωνικό σημείο να βλέπουμε στις ΗΠΑ, όπου η ιδεολογία της αταξικότητας είναι τόσο κυρίαρχη, τη γλώσσα του gentrification να είναι αρκετά γενικευμένη, ενώ στην Ευρώπη αντίθετα να είναι περιορισμένη. Έτσι, ακόμα και φαινομενικά προοδευτικοί πολεοδόμοι και

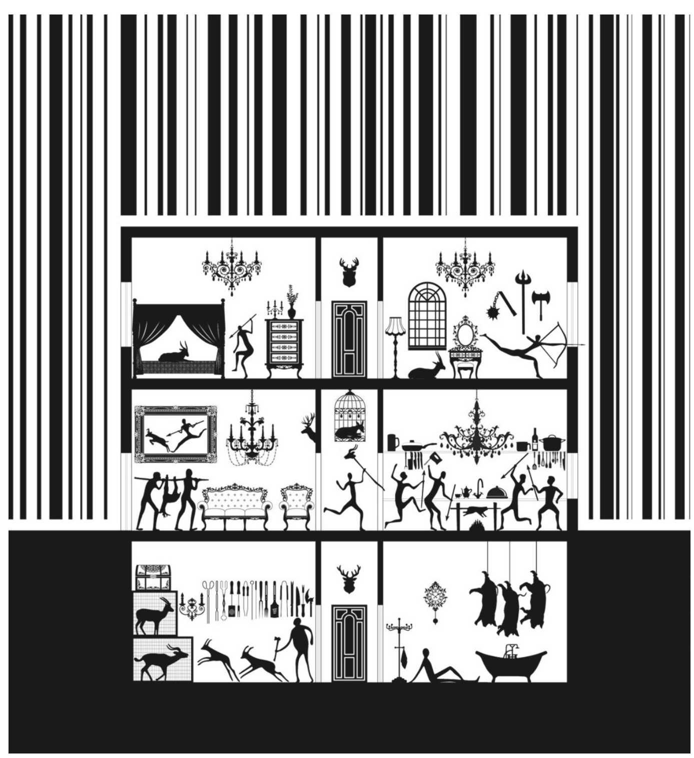
τοπικοί σύμβουλοι από το Bochum μέχρι το Brixton, οι οποίοι ακόμα πιστεύουν ότι είναι σοσιαλιστές και οι οποίοι πιθανόν να είναι ενήμεροι των κινδύνων της εκτόπισης, διακατέχονται πλέον από τη γραφειοκρατική υπόσχεση της "ανάπλασης" σε τέτοιο βαθμό, που η ενσωματωμένη ατζέντα του γενικευμένου gentrification των αστικών κέντρων περνάει απαρατήρητη. Η "αστική ανάπλαση" δεν αναπαριστά μόνο το επόμενο κύμα gentrification, πολεοδομημένου και χρηματοδοτημένου σε μία κλίμακα χωρίς προηγούμενο, αλλά η νίκη της γλώσσας της, με το να αναισθητοποιεί την κριτική κατανόηση του gentrification στην Ευρώπη, αναπαριστά μία αξιοσημείωτη ιδεολογική νίκη για τις νεοφιλελεύθερες οπτικές της πόλης.

Το θέμα εδώ δεν είναι να εκβιάσουμε μία ένα-προς-ένα αντιστοιχία μεταξύ των στρατηγικών ανάπλασης και gentrification, ή να καταδικάσουμε όλες τις στρατηγικές ανάπλασης ως Δούρειους Ίππους του gentrification. Μάλλον θα ήθελα να επιμείνω στο ότι το gentrification είναι μία παντοδύναμη, αν και συχνά καμουφλαρισμένη, πρόθεση των στρατηγικών αστικής ανάπλασης και να υποστηρίξω μία κριτική θέση απέναντι στην ιδεολογική ισοπέδωση που αποκρύπτει το ζήτημα του gentrification, παρότι η κλίμακα της διαδικασίας γίνεται ολοένα και πιο απειλητική και η ενσωμάτωση του gentrification σε μία γενικότερη νεοφιλελεύθερη πολεοδομία γίνεται ολοένα και πιο απτή. Το gentrification ως παγκόσμια στρατηγική των πόλεων είναι μία τελειοποιημένη έκφραση της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας. Κινητοποιεί τα αιτήματα της ιδιωτικής περιουσίας δια μέσω μιας αγοράς που λαδώνεται από τις δωρεές του κράτους.

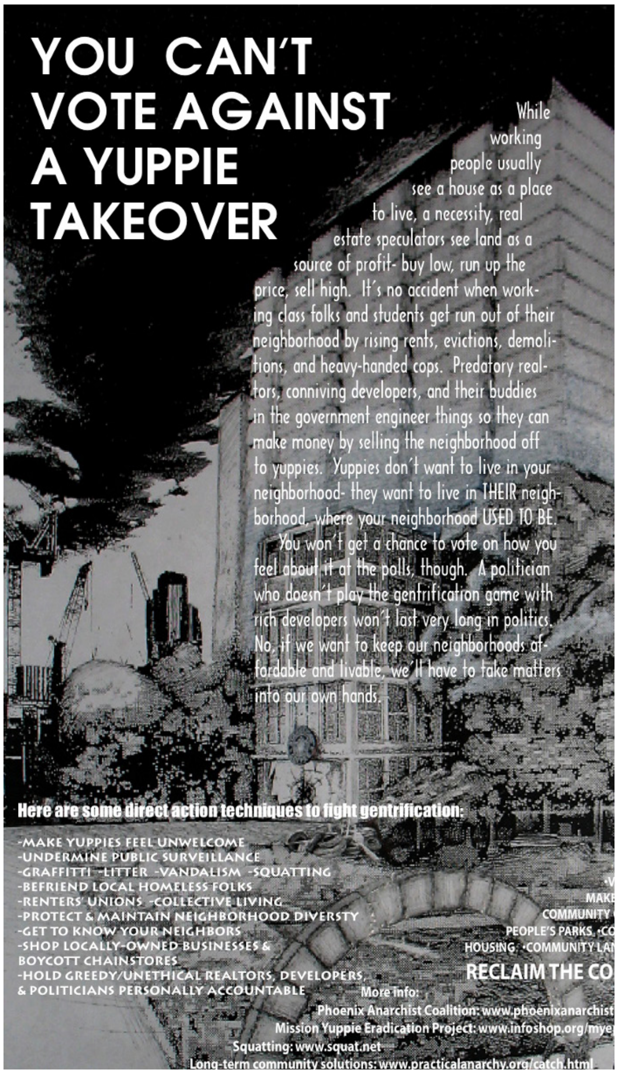
Επίλογος

Σε αυτό το άρθρο, παρουσιάζω δύο μάλλον διαφορετικά επιχειρήματα. Από τη μια μεριά, αμφισβητώ την ευρωκεντρική υπόθεση ότι οι παγκόσμιες πόλεις θα πρέπει να ορίζονται σύμφωνα με τις διοικητικές λειτουργίες, παρά σύμφωνα με τη συμμετοχή τους στην παγκόσμια παραγωγή υπεραξίας. Από την άλλη μεριά, θέλω να επισημάνω τους τρόπους με τους οποίους το gentrification εξελίχθηκε σε μία ανταγωνιστική στρατηγική των πόλεων στα πλαίσια αυτής της παγκόσμιας οικονομίας. Η γενίκευση του gentrification μετά τη δεκαετία του 1990, ως παγκόσμια στρατηγική των πόλεων, έχει έναν κομβικό ρόλο στη νεοφιλελεύθερη πολεοδομία κατά δύο τρόπους. Πρώτον, γεμίζει το κενό που άφησε η εγκατάλειψη της φιλελεύθερης πολιτικής του αστικού χώρου του 20ου αιώνα. Δεύτερον, υπηρετεί τις αγορές ακινήτων στο κέντρο και στο εσωτερικό των πόλεων, ως αναπτυσσόμενους τομείς επένδυσης παραγωγικού κεφαλαίου: η παγκοσμιοποίηση του παραγωγικού κεφαλαίου συνδράμει στο gentrification. Αυτό δεν ήταν ούτε αναπόφευκτο, ούτε τυχαίο. Κάθε άλλο, καθώς οι πόλεις γίνονταν παγκόσμιες, ομοίως παγκοσμιοποιούνταν και κάποια από τα κεντρικά τους χαρακτηριστικά. Η αναδυόμενη παγκοσμιοποίηση του gentrification, όπως και αυτή των ίδιων των πόλεων, αναπαριστά τη νίκη συγκεκριμένων οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων επί κάποιων άλλων, μία επαναβεβαίωση των (νεοφιλελεύθερων) οικονομικών υποθέσεων επί της πορείας του gentrification...[30]

30. Smith and DiFilippis 1999

Ακόμα και εκεί όπου το gentrification καθαυτό παραμένει περιορισμένο, η κινητοποίηση των μεσιτικών αγορών ακινήτων των πόλεων, ως οχήματα της συσσώρευσης κεφαλαίου είναι πανταχού παρούσα.

Ένα άλλο σύμπτωμα της έντονης ενσωμάτωσης της κτηματομεσιτικής βιομηχανίας στον κεντρικό πυρήνα της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας εμφανίζεται σε πόλεις όπως η Kuala Lumpur, η Σιγκαπούρη, το Rio de Janeiro και η Mumbai, εκεί όπου οι τιμές των ακινήτων κατά τη δεκαετία του 1990 πολλαπλασιάστηκαν πολλές φορές. Η ίδια διαδικασία συγκέντρωσης κεφαλαίου που όξυνε την αντίθεση ανάμεσα στην παραγωγή και την κοινωνική αναπαραγωγή ενίσχυσε επίσης και τη διαδικασία gentrification, αν και αυτό εξελίσσεται με πολλούς διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικούς τόπους. Πιο συγκεκριμένα, στο Mumbai, η απορρύθμιση των αγορών και ο παγκόσμιος ανταγωνισμός στα μέσα της δεκαετίας του 1990, οδήγησε σε "υπέρογκα υψηλές τιμές" που σύντομα επισκίασαν αυτές της Νέας Υόρκης, του Λονδίνου και του Τόκιο[31]. Μπορεί οι ασταθείς ακραίες τιμές του 1996 να υποχώρησαν, ωστόσο το ανώτερο τμήμα των μεσιτικών αγορών ακινήτων του Mumbai, βρίσκεται πλέον σε συνεχή ανταγωνισμό με ακίνητα σε ολόκληρο τον κόσμο, μία κατάσταση που επέφερε μικρής κλίμακας gentrification, αλλά με πολύ πραγματικούς όρους για κάποιες γειτονιές.

Αν και ο κεντρικός εδαφικός άξονας του οικονομικού ανταγωνισμού πριν τη δεκαετία του 1970 είχε ως αποτέλεσμα να αντιμάχονται περιφερειακές και εθνικές οικονομίες η μία ενάντια στην άλλη, ο νέος γεωγραφικός άξονας του ανταγωνισμού από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα είχε ως αποτέλεσμα να αντιμάχονται πόλεις ενάντια σε πόλεις στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας. Αυτός ο ανταγωνισμός λαμβάνει χώρα, όχι μόνο με όρους προσέλκυσης και διατήρησης της βιομηχανικής παραγωγής, αλλά επίσης και μέσα από το μάρκετινγκ των πόλεων ως οικιστικών και τουριστικών προορισμών. Αυτό ήταν σαφές στις πολιτικές της βρετανικής ανάπλασης, όπως το 'City Challenge' κατά τη δεκαετία του 1990[32] και ήταν επίσης σαφές από τη Νέα Υόρκη ως την Ατλάντα και το Βανκούβερ, όπου οι πολιτικές ενάντια στους άστεγους δικαιολογήθηκαν προκειμένου να ενισχυθεί η τουριστική βιομηχανία. Το περιοδικό Travel and Leisure φιλοξενεί τώρα μια μόνιμη στήλη που οικειοποιείται τη γλώσσα των "αναδυόμενων οικονομιών" προκειμένου να αναδείξει τις "αναδυόμενες πόλεις". Το Montevideo είναι διάσημο για την "ακμάζουσα κοινωνία του καφέ" του· η Τύνιδα "έχει ένα μεγαλείο που φέρνει στο νου την Πράγα και τη Βιέννη"· "η πόλη του Παναμά διαμορφώνεται ως η πολιτισμική πύλη" προς τη Ζώνη του Καναλιού: "Μόλις εγκατασταθείς, βγες και ψώνισε"· και η "Κρακοβία βιώνει μία αναγέννηση"[33]. Παρόμοιες φιλοδοξίες χαρακτήριζαν και τις διακηρύξεις του Δήμαρχου Giuliani μετά την καταστροφή του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου: "Βγείτε έξω και ζείστε μία κανονική ζωή", προέτρεψε μετά την 11η Σεπτεμβρίου. "Πηγαίνετε σε εστιατόρια, σε έργα και ξενοδοχεία, καταναλώστε χρήματα".

31. Nijman 2000:575

32. Jones and Ward, περιοδικό Antipode 2002

33. On the Town 2000:50

Ο Lefevbvre κάποτε ισχυρίστηκε ότι η πολεοδομία υποκατέστησε τη εκβιομηχάνιση ως την κινητήρια δύναμη του καπιταλισμού: η εκβιομηχάνιση μπορεί πιθανόν να τροφοδότησε τη συστημική αστικοποίηση, αλλά τώρα η αστικοποίηση προκαλεί την εκβιομηχάνιση. Ο ισχυρισμός του δεναντιστάθηκε στο τεστ του χρόνου,

ιδιαίτερα στο φως της παγκοσμιοποίησης της βιομηχανικής παραγωγής και της επέκτασης της Ανατολικής Ασίας, η οποία βρισκόταν σε βαθιά εξάρτηση, όπως έγραψε ο Lefebvre. Παρόλα αυτά, φαίνεται να προέβλεψε κάτι πολύ πραγματικό. Με παγκόσμιους όρους, η αστικοποίηση δεν υποκατέστησε, φυσικά, την εκβιομηχάνιση · όλα τα προϊόντα που προωθούν την αστικοποίηση κατασκευάζονται κάπου μέσα στην παγκόσμια οικονομία. Παρόλα αυτά, η ανάπτυξη των αστικών ακινήτων -με το gentrification σε εξέχουσα θέση- έγινε τώρα μία κεντρική κινητήρια δύναμη της οικονομικής εξάπλωσης των πόλεων, ένας κομβικός τομέας στις νέες οικονομίες των πόλεων. Μία επαρκής θεωρητική κατανόηση της νεοφιλελεύθερης πολεοδομίας θα πρέπει να ξαναδεί το επιχείρημα του Lefebvre και να διακρίνει τη διορατικότητά του από την υπερβολή του.

Βιβλιογραφία

Brenner N (1998) Global cities, glocal states: Global city formation and state territorial restructuring in contemporary Europe. Review of International Political Economy 5:1–37

Castells M (1977) The Urban Question. London: Edward Arnold

Cooper M (1998) Study says stricter oversight of police would save city money. New York Times 16 November:B1, B5

Cooper M (1999) Vote by PBA rebukes Safir and his policy. New York Times 15 April: B3. Department of the Environment, Transport and the Regions (DETR) (1999) Towards an Urban Renaissance. http://www.regeneration.detr.gov.uk/utf/renais/ (last accessed 9 February 2002)

Fainstein S (1994) City Builders: Property, Politics, and Planning in London and New York. Oxford: Basil Blackwell

Garcia L M (2001) Gentrification in Tenerife. Paper presented to the ISA Group 21 Conference, Amsterdam, June

Garside J (1993) Inner-city gentrification in South Africa: The case of Woodstock, Cape Town. GeoJournal 30:29–35

Glass R (1964) London: Aspects of Change. London: Centre for Urban Studies and MacGibbon and Kee

Hackworth J (2000) "The Third Wave." PhD dissertation, Department of Geography, Rutgers University

Hackworth J and Smith N (2001) The state of gentrification. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie 92(4):464–477

Hansen S and Pratt G (1995) Gender, Work, and Space. London: Routledge

Hardt M and Negri A (2000) Empire. Cambridge, MA: Harvard University Press

Harvey D (1973) Social Justice and the City. London: Edward Arnold

Harvey D (1985) The Urbanization of Capital. Oxford: Basil Blackwell

Jones G and Varley A (1999) The reconquest of the historic centre: Urban conservation and gentrification in Puebla, Mexico. Environment and Planning A 31:1547–1566

Katz C (2001) Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction. Antipode 33:708–727

Katz C (forthcoming) Disintegrating Developments: Global Economic Restructuring and Children's Everyday Lives. Minneapolis: University of Minnesota Press

Lefebvre H (1971) La Révolution Urbaine. Gallimard: Paris

MacLeod G (2001) New regionalism reconsidered: Globalization and the remaking of political economic space. International Journal of Urban and Regional Research 25:804–829

Mészáros I (2001) Socialism or Barbarism: From the "American Century" to the Crossroads. New York: Monthly Review

Nijman J (2000) Mumbai's real estate market in the 1990s: Deregulation, global money and casino capitalism. Economic and Political Weekly 12 February:575–582

On the Town. Emerging Cities (2000) Travel and Leisure January 42–50

Ramsamy E (2001) "From Projects to Policy: The World Bank and Housing in the Developing World." PhD dissertation, Department of Urban Planning, Rutgers University

Rose D (1981) Accumulation versus reproduction in the inner city. In M Dear and A Scott (eds) Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society (pp 339–382). London: Methuen

Sassen S (1992) The Global City. Princeton, NJ: Princeton University Press

Sassen S (1998) Globalization and Its Discontents. New York: New Press

Sassen S (2000) Cities in the World Economy. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press

Smith N (1990) Uneven Development: Nature, Capital, and the Production of Space. Oxford: Basil Blackwell

Smith N (1996) New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City. London: Routledge

Smith N (forthcoming) Scales of terror: The manufacturing of nationalism and the war for US globalism. In S Zukin and M Sorkin (eds) After the World Trade Center. New York: Routledge

Smith N and W Dennis (1987) The restructuring of geographical scale: Coalescence and fragmentation of the northern core region. Economic Geography 63:160–182

Smith N and J DiFilippis (1999) The reassertion of economics: 1990s gentrification in the Lower East Side. International Journal of Urban and Regional Research 23:638–653

Swyngedouw E (1996) Reconstructing citizenship, the rescaling of the state, and the new authoritarianism: Closing the Belgian mines. Urban Studies 33:1499–1521

Swyngedouw E (1997) Neither global nor local: "Glocalization" and the politics of scale. In K Cox (ed) Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local (pp 137–166). New York: Guilford

Taylor P (1995) World cities and territorial states: The rise and fall of their mutuality. In P Knox and P Taylor (eds) World Cities in a World System (pp 48–62). Cambridge, UK: Cambridge University Press

Taylor P (1999) So-called "world cities": The evidential structure within a literature. Environment and Planning 31:1901–1904

Thomas G (1991) The gentrification of paradise: St John's, Antigua. Urban Geography 12:469–487

Vine D (2001) "Development or Displacement?: The Brooklyn Academy of Music and Gentrification in Fort Greene." Unpublished paper presented at the conference on Gotham: History of New York, CUNY Graduate Center, 7 October

Η Αναπαραγωγή της Εργατικής Δύναμης στην Παγκόσμια Οικονομία, η Μαρξιστική Θεωρία και η Ατελής Φεμινιστική Επανάσταση

Silvia Federici

Η γυναικεία δουλειά και η γυναικεία εργασία είναι θαμμένες βαθιά στην καρδιά της καπιταλιστικής κοινωνικής και οικονομικής δομής.

(David Staples, No Place Like Home, 2006)

Είναι ξεκάθαρο ότι ο καπιταλισμός έχει οδηγήσει στην υπέρεκμετάλλευση των γυναικών. Αυτό δε θα προσέφερε και μεγάλη παρηγοριά εάν σήμαινε μόνο αυξημένη δυστυχία και καταπίεση, αλλά ευτυχώς έχει προκαλέσει και αντίσταση. Και ο καπιταλισμός έχει αντιληφθεί ότι εάν αγνοήσει πλήρως ή καταπνίξει αυτήν την αντίσταση αυτή μπορεί να γίνει όλο και πιο ριζοσπαστική, με αποτέλεσμα να μεταμορφωθεί τελικά σε ένα κίνημα χειραφέτησης ή ακόμα και στον πυρήνα μιας νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων.

(Robert Biel, The New Imperialism, 2000)

Ο αναδυόμενος απελευθερωτικός παράγοντας στον Τρίτο Κόσμο είναι η μη αμειβόμενη δύναμη των γυναικών που δεν έχουν ακόμα αποκοπεί από την οικονομία της ζωής εξαιτίας της δουλειάς τους. Υπηρετούν τη ζωή και όχι την παραγωγή αγαθών. Είναι το κρυμμένο θεμέλιο της παγκόσμιας οικονομίας και η μισθολογική ισοτιμία της δουλειάς τους στην υπηρεσία της ζωής εκτιμάται στα 16 τρισεκατομμύρια δολάρια.

(John McMurtry, The Cancer State of Capitalism, 1999)

Αυτή η εργασία αποτελεί μια πολιτική ανάγνωση της αναδιάρθρωσης της [ανα]παραγωγής της εργατικής δύναμης στην παγκόσμια οικονομία, αλλά αποτελεί και μια φεμινιστική κριτική του Μαρξ που, με διαφορετικούς τρόπους, αναπτύσσεται από τη δεκαετία του '70, και η οποία πρώτα αρθρώθηκε από ακτιβίστριες της Εκστρατείας για Μισθούς για την Οικιακή Εργασία (Campaign for Wages For Housework), ειδικά από τις Selma James, Mariarosa Dalla Costa, Leopoldina Fortunati, μεταξύ άλλων, και αργότερα από τις φεμινίστριες της σχολής Bielefeld, Maria Mies, Claudia Von Werlhof, Veronica Benholdt-Thomsen. Στο επίκεντρο αυτής της κριτικής βρίσκεται το επιχείρημα ότι η ανάλυση του καπιταλισμού του Μαρξ έχει παρεμποδιστεί από τη σχεδόν αποκλειστική εστίασή της στην παραγωγή αγαθών και την τύφλωσή της ως προς τη σημασία της απλήρωτης γυναικείας αναπαραγωγικής δουλειάς και τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας στην καπιταλιστική συσσώρευση. Η αδιαφορία για αυτή τη δουλειά περιόρισε την κατανόηση που είχε ο Μαρξ για τους μηχανισμούς που διαιωνίζουν την εκμετάλλευση της εργασίας, και τον οδήγησε να υποθέσει ότι η καπιταλιστική ανάπτυξη είναι και αναπόφευκτη και προοδευτική, βασιζόμενος στην υπόθεση ότι η έλλειψη αποτελεί εμπόδιο στην ανθρώπινη αυτοδιάθεση, αλλά ότι η διεύρυνση των παραγωγικών δυνάμεων από το κεφάλαιο, μέσω της μεγάλης κλίμακας εκβιομηχάνισης, θα οδηγούσε με τον καιρό στην υπέρβασή της. Ο Μαρξ είχε προφανώς δεύτερες σκέψεις πάνω στο ζήτημα στα μετέπειτα χρόνια της ζωής του. Όσο για εμάς, ενάμιση αιώνα μετά τη έκδοση του Κεφαλαίου, πρέπει να αμφισβητήσουμε αυτή τη θεώρηση για τουλάχιστον τρεις λόγους. Ανεξάρτητα από το εάν η έλλειψη έχει αποτελέσει ποτέ εμπόδιο στην ανθρώπινη απελευθέρωση, η έλλειψη σήμερα είναι το προϊόν της καπιταλιστικής παραγωγής. Δεύτερον, παρόλο που η καπιταλιστική παραγωγή ενισχύει τη συνεργασία στην οργάνωση της δουλειάς, συσσωρεύει διαφορές και διαχωρισμούς εντός του προλεταριάτου μέσω της οργάνωσης της κοινωνικής αναπαραγωγής της. Τρίτον, από τη Μεξικάνικη μέχρι την Κινέζικη Επανάσταση, οι πιο αντισυστημικοί αγώνες του τελευταίου αιώνα δεν έγιναν από βιομηχανικούς εργάτες, τα αναμενόμενα από τον Μαρξ επαναστατικά υποκείμενα, αλλά από αγρότες/ισσες (campesino/as). Σήμερα επίσης, γίνονται από αγρότες αυτοκατανάλωσης, αστικούς καταληψίες, μετανάστες χωρίς χαρτιά, αλλά και από εργάτες υψηλής τεχνολογίας σε Ευρώπη και Βόρεια Αμερική. Το σημαντικότερο είναι πως γίνονται από γυναίκες που, κόντρα στις πιθανότητες, αναπαράγουν τις οικογένειές τους ανεξάρτητα από την αξία που αποδίδει η αγορά στις ζωές τους, δίνουν αξία στην ύπαρξή τους, τις

* Το αγγλικό κείμενο της Federici *"The reproduction of labor-power in the global economy, marxist theory and the unfinished feminist revolution"*, αλιεύτηκε από το www.rebelnet.gr

αναπαράγουν για λογαριασμό τους, ακόμα κι όταν οι καπιταλιστές δηλώνουν ότι είναι άχρηστες ως εργατική δύναμη.

Ποιές είναι λοιπόν οι προοπτικές να λειτουργήσει η Μαρξιστική θεωρία ως ένας οδηγός για την «επανάσταση» στις μέρες μας; Σε αυτά που ακολουθούν, θέτω αυτό το ερώτημα αναλύοντας την αναδιάρθρωση της αναπαραγωγής της παγκόσμιας οικονομίας. Αυτό που υποστηρίζω είναι ότι εάν η Μαρξιστική θεωρία αξιώνει να μιλήσει στα αντικαπιταλιστικά κινήματα του 21ου αιώνα θα πρέπει να ξανασκεφτεί το ζήτημα της «αναπαραγωγής» μέσα από μια παγκόσμια προοπτική. Ο συλλογισμός ως προς τις δραστηριότητες που αναπαράγουν τη ζωή μας, διαλύει την ψευδαίσθηση ότι η αυτοματοποίηση της παραγωγής μπορεί να δημιουργήσει τις υλικές συνθήκες για μια κοινωνία χωρίς εκμετάλλευση, καταδεικνύοντας ότι το εμπόδιο για την «επανάσταση» δεν είναι η έλλειψη τεχνογνωσίας, αλλά οι διαχωρισμοί που η καπιταλιστική ανάπτυξη αναπαράγει εντός της εργατικής τάξης. Πράγματι, ο κίνδυνος σήμερα είναι ότι, εκτός από το ότι καταβροχθίζει τη γη, ο καπιταλισμός εξαπολύει κι άλλους πολέμους, όπως αυτούς που εξαπέλυσαν οι Η.Π.Α. κατά του Αφγανιστάν και του Ιράκ, πυροδοτούμενους από την ανάγκη των εταιρειών για πρόσβαση στον ορυκτό και υδρογονανθρακικό πλούτο, και από τον προλεταριακό ανταγωνισμό για έναν πλούτο που δεν μπορεί να γενικευθεί.[1]

Ενότητα 1: Ο Μαρξ και η Αναπαραγωγή του Εργατικού Δυναμικού

Περιέργως, δεδομένης της θεωρητικής του πολυπλοκότητας, ο Μαρξ αγνόησε την ύπαρξη της γυναικείας αναπαραγωγικής δουλειάς. Αναγνώρισε ότι, όπως και κάθε άλλο αγαθό, η εργατική δύναμη πρέπει να παραχθεί και, εφόσον έχει αξία, αντιπροσωπεύει «ένα καθορισμένο ποσό αντικειμενοποιημένης σ' αυτή μέσης κοινωνικής εργασίας».[2] Αλλά, ενώ εξερεύνησε σχολαστικά τη δυναμική της παραγωγής της κλωστής και της αντίστοιχης αξιοποίησης κεφαλαίου, ήταν λακωνικός όταν αντιμετώπιζε την αναπαραγωγική δουλειά, περιορίζοντάς τη στην κατανάλωση από τους εργάτες των αγαθών που τους επιτρέπουν οι μισθοί τους και στη δουλειά που απαιτεί η παραγωγή αυτών των αγαθών. Με άλλα λόγια, όπως και στο νεοφιλελεύθερο μοντέλο, έτσι και στην ανάλυση του Μαρξ, τα μόνα που χρειάζονται για την [ανα]παραγωγή της εργατικής δύναμης είναι η παραγωγή αγαθών και η αγορά. Καμία άλλη δουλειά δεν παρεμβάλλεται για την προετοιμασία των αγαθών που καταναλώνουν οι εργάτες ή για την σωματική και συναισθηματική αποκατάσταση της δυνατότητάς τους να δουλεύουν. Δε γίνεται καμία διάκριση ανάμεσα στην παραγωγή αγαθών και στην παραγωγή του εργατικού δυναμικού. Μια γραμμή παραγωγής παράγει και τα δύο.[3] Κατ' αναλογία, η αξία της εργατικής δύναμης μετριέται με βάση την αξία των αγαθών (φαγητό, ένδυση, στέγαση), τα οποία πρέπει να δοθούν στον εργάτη, «στον άντρα, προκειμένου να ανανεώσει τη διαδικασία της ζωής του», δηλαδή, μετριέται με βάση τις εργατοώρες που είναι κοινωνικά απαραίτητες για την παραγωγή της.[4]

Ακόμα και όταν συζητά την αναπαραγωγή των εργατών σε μια γενεαλογική βάση, ο Μαρξ είναι εξαιρετικά σποραδικός. Μας λέει ότι οι μισθοί πρέπει να είναι επαρκώς υψηλοί ώστε να διασφαλίζουν «τους αντικαταστάτες των εργατών», τα παιδιά τους, προκειμένου να μπορεί η εργατική δύναμη να διαιωνίζει την παρουσία της στην αγορά.[5] Αλλά και πάλι, τα μόνα σχετικά υποκείμενα που αναγνωρίζει σε αυτή τη διαδικασία είναι οι άρρενες αυτοαναπαραγόμενοι εργάτες, οι μισθοί τους και τα μέσα επιβίωσής τους. Οι παραγωγή των εργατών γίνεται με τα αγαθά. Τίποτα δε λέγεται για τις γυναίκες, την οικιακή εργασία, τη σεξουαλικότητα και την τεκνοποίηση. Στις ελάχιστες περιστάσεις όπου αναφέρεται στη βιολογική

αναπαραγωγή, την αντιμετωπίζει ως ένα φυσικό φαινόμενο, υποστηρίζοντας ότι είναι ακριβώς μέσω των αλλαγών στην οργάνωση της παραγωγής που ένα πληθυσμιακό πλεόνασμα δημιουργείται περιοδικά για την ικανοποίηση των μεταβαλλόμενων αναγκών της αγοράς εργασίας.

Αλλού, παρουσίασα διάφορες υποθέσεις για να εξηγήσω γιατί ο Μαρξ αγνοούσε τόσο πεισματικά τη γυναικεία αναπαραγωγική δουλειά, γιατί (π.χ.) δε ρωτούσε ποιές μεταμορφώσεις πρέπει να υποστούν οι πρώτες ύλες που εμπλέκονται στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης προκειμένου να μπορεί να μεταφερθεί η αξία τους στα προϊόντα τους (όπως έκανε στην περίπτωση άλλων αγαθών). Διατύπωσα την άποψη ότι οι συνθήκες κάτω από τις οποίες ζούσε η εργατική τάξη στην Αγγλία –το σημείο αναφοράς των Μαρξ και Ένγκελς– διαμόρφωσαν την περιγραφή του.[6] Ο Μαρξ περιέγραψε την κατάσταση του βιομηχανικού προλεταριάτου της εποχής του όπως το έβλεπε, και η γυναικεία οικιακή εργασία δεν ήταν μέρος της. Η οικιακή εργασία, ως συγκεκριμένος κλάδος της καπιταλιστικής παραγωγής, βρισκόταν κάτω από τον ιστορικό και πολιτικό ορίζοντα του Μαρξ, τουλάχιστον εντός της βιομηχανικής εργατικής τάξης. Παρόλο που από την πρώτη φάση της καπιταλιστικής ανάπτυξης, και ειδικά κατά την μερκαντιλιστική περίοδο, η αναπαραγωγική δουλειά εντασσόταν επίσημα στην καπιταλιστική συσσώρευση, δεν ήταν παρά στα τέλη του 19ου αιώνα που η οικιακή εργασία αναδύθηκε ως η κινητήριος δύναμη για την αναπαραγωγή του βιομηχανικού εργατικού δυναμικού, οργανωμένη από το κεφάλαιο για το κεφάλαιο, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εργοστασιακής παραγωγής. Μέχρι τη δεκαετία του 1870, με συνέπεια προς μια πολιτική που έτεινε στην «απεριόριστη επέκταση της εργάσιμης ημέρας»[7] και στη μέγιστη συμπίεση του κόστους της παραγωγής της εργατικής δύναμης, η αναπαραγωγική δουλειά μειώθηκε στο ελάχιστο, με αποτέλεσμα μια κατάσταση που περιγράφεται ισχυρά στον πρώτο τόμο του Κεφαλαίου, στο κεφάλαιο για την Εργάσιμη Ημέρα, και στην Κατάσταση της Εργατικής Τάξης στην Αγγλία (1845) του Ένγκελς. Δηλαδή την κατάσταση μιας εργατικής τάξης σχεδόν ανίκανης να αυτοαναπαραχθεί, με μέση αναμενόμενη διάρκεια ζωής τα 20 χρόνια, πεθαίνοντας στη νιότη της από την υπερβολική δουλειά.

Ήταν στα τέλη του 19ου αιώνα που η καπιταλιστική τάξη άρχισε να επενδύει στην αναπαραγωγή της εργασίας, σε συνδυασμό με μια μετατόπιση στη μορφή της συσσώρευσης, από την ελαφριά στη βαριά βιομηχανία, απαιτώντας μια πιο εντατική εργατική πειθαρχία και έναν λιγότερο ισχνό τύπο εργάτη. Με Μαρξικούς όρους, μπορούμε να πούμε ότι η ανάπτυξη της αναπαραγωγική δουλειάς και η επακόλουθη εμφάνιση της νοικοκυράς πλήρους απασχόλησης ήταν τα προϊόντα της μετατόπισης από την απόλυτη στη σχετική υπεραξία. Δε μας εκπλήσσει, λοιπόν, ότι ενώ αναγνώριζε πως «η συντήρηση και η αναπαραγωγή της εργατικής τάξης παραμένει μια αναγκαία συνθήκη για την αναπαραγωγή του κεφαλαίου», ο Μαρξ μπορούσε να προσθέσει αμέσως πως: «Αλλά ο καπιταλιστής μπορεί με ασφάλεια να το αφήσει αυτό στις ορμές των εργατών για αυτοσυντήρηση και πολλαπλασιασμό. Το μόνο που ενδιαφέρει τον καπιταλιστή είναι να μειώσει την ατομική κατανάλωση του εργάτη στο ελάχιστο αναγκαίο.» [8]

Μπορούμε, επίσης, να υποθέσουμε ότι οι δυσκολίες που έθετε η ταξινόμηση μιας εργασίας που δεν υπόκειται σε χρηματική διατίμηση, παρακίνησαν περαιτέρω τον Μαρξ να παραμείνει σιωπηλός πάνω σε αυτό το θέμα, ειδικά εφόσον αντιμετώπιζε το δύσκολο έργο της απεικόνισης του συγκεκριμένου χαρακτήρα των καπιταλιστικών σχέσεων. Αλλά υπάρχει κι ένας παραπέρα λόγος, πιο ενδεικτικός των ορίων του Μαρξισμού ως πολιτικής θεωρίας, που πρέπει να λάβουμε υπόψη εάν πρόκειται να εξηγήσουμε γιατί, όχι μόνο ο Μαρξ, αλλά γενιές Μαρξιστών, μεγαλωμένοι σε εποχές που η οικιακή εργασία και η οικογενειακή ζωή θριάμβευσαν, συνεχίζουν να αγνοούν αυτή τη δουλειά.

1. Federici, S. (2008). "War, Globalization and Reproduction" στο M. Meyer και E. Ndura-Ouédraogo (επιμ.) Seeds of New Hope. Pan-African Peace Studies for the Twenty-First Century, Trenton (NJ): Africa World Press, 141-164.

2. Marx, K. (1990) Capital, vol. 1, Penguin Books: 274.

3. Marx, K., ό.π.

4. Marx, K., ό.π.: 276-7.

5. Marx, K., ό.π.: 275.

6. Federici, S. (2004) Caliban and the Witch. Women, the Body and Primitive Accumulation, Brooklyn (NY): Autonomedia.

7. ό.π.: 346.

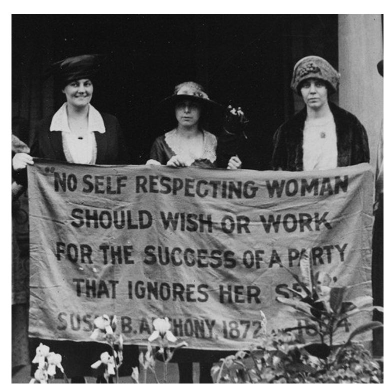
8. Marx, K. (1990) Capital, vol. 1, Penguin Books: 718.

Υποστηρίζω ότι ο Μαρξ αγνόησε τη γυναικεία αναπαραγωγική εργασία επειδή παρέμεινε πιστός σε μια τεχνολογίστικη αντίληψη της επανάστασης, σύμφωνα με την οποία η ελευθερία έρχεται μέσα από τη μηχανή, η αύξηση στην παραγωγικότητα της εργασίας –αντιληπτή ως αύξηση της απόδοσης στο χρόνο– θεωρείται ως το υλικό θεμέλιο του κομμουνισμού, και η καπιταλιστική οργάνωση της δουλειάς θεωρείται ως το υψηλότερο μοντέλο ιστορικού ορθολογισμού, εφαρμοστέο σε κάθε άλλη μορφή παραγωγής, συμπεριλαμβανομένης και της αναπαραγωγής του εργατικού δυναμικού. Με άλλα λόγια, ο Μαρξ απέτυχε να αναγνωρίσει τη σημασία της αναπαραγωγικής δουλειάς επειδή αποδέχτηκε τα καπιταλιστικά κριτήρια σχετικά με το τί αποτελεί δουλειά και, επίσης, πίστευε ότι η μισθωτή βιομηχανική δουλειά ήταν το σενάριο στο οποίο θα χάραζε την πορεία του το πεπρωμένο της ανθρωπότητας.

Με ελάχιστες εξαιρέσεις, οι ακόλουθοι του Μαρξ έχουν αναπαράγει τις ίδιες υποθέσεις, (δείτε τη συνεχιζόμενη ερωτική σχέση με το περίφημο "Απόσπασμα για τις Μηχανές" στις Grundrisse), επιδεικνύοντας ότι η εξιδανίκευση της επιστήμης και της τεχνολογίας ως απελευθερωτικών δυνάμεων συνεχίζει να αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της Μαρξιστικής θεώρησης της ιστορίας και της επανάστασης μέχρι τις μέρες μας. Ακόμα και οι Σοσιαλίστριες Φεμινίστριες, ενώ αναγνωρίζουν την ύπαρξη της γυναικείας αναπαραγωγικής δουλειάς στον καπιταλισμό, έτειναν να τονίζουν τον υποτιθέμενα ξεπερασμένο, οπισθοδρομικό, προ-καπιταλιστικό χαρακτήρα της και φαντάστηκαν τη σοσιαλιστική ανοικοδόμησή της με τη μορφή μιας εξορθολογιστικής διαδικασίας που θα ανεβάσει τα παραγωγικά της επίπεδα σε αυτά που επιτυγχάνονται από τους τομείς αιχμής της καπιταλιστικής παραγωγής.

Μια συνέπεια αυτού του τυφλού σημείου στις σύγχρονες μέρες ήταν ότι οι θεωρητικοί του Μαρξισμού στάθηκαν ανίκανοι να συλλάβουν την ιστορική σημασία της εξέγερσης των γυναικών ενάντια στην αναπαραγωγική δουλειά μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως εκφράστηκε από το Κίνημα Απελευθέρωσης των Γυναικών (Women's Liberation Movement), και αγνόησαν τον πρακτικό επαναπροσδιορισμό του τί αποτελεί η δουλειά, του ποιά είναι η εργατική τάξη και ποιά η φύση της ταξικής πάλης. Μόνο όταν οι γυναίκες εγκατέλειψαν σωρηδόν τις οργανώσεις της Αριστεράς αναγνώρισαν οι Μαρξιστές το ΚΑΓ (WLM). Ακόμη και σήμερα, πολλοί Μαρξιστές προβληματίζονται για τη σχέση ανάμεσα στην τάξη και το φύλο. Βλέπουν τη δημοτικότητα της δεύτερης κατηγορίας ως πολιτιστικής πολυτέλειας, ως μια εκχώρηση στον μεταμοντερνισμό, και είτε προσπερνούν το ζήτημα της αναπαραγωγικής δουλειάς, όπως συμβαίνει ακόμα και με Οικο-Μαρξιστές όπως ο Peter Burkett ή αναφέρονται σε αυτό με κάποια προσποίηση, σχετίζοντάς το –και πάλι– με την παραγωγή αγαθών, όπως στη σύλληψη του Νέγκρι της «συναισθηματικής εργασίας», η οποία μας πηγαίνει σε προ-φεμινιστικές συλλήψεις της αναπαραγωγής. Πράγματι, οι θεωρητικοί του Μαρξισμού είναι ακόμα πιο αδιάφοροι για το ζήτημα της αναπαραγωγής απ' ό,τι ο ίδιος ο Μαρξ, ο οποίος μπορούσε να αφιερώσει σελίδες στις συνθήκες που επικρατούσαν για τα παιδιά στα εργοστάσια, ενώ σήμερα θα αποτελούσε πρόκληση η αναζήτηση αναφορών στα παιδιά σε ένα Μαρξιστικό κείμενο.

Θα επιστρέψω αργότερα στα όρια του σύγχρονου Μαρξισμού, για να παρατηρήσω την ανικανότητά του να κατανοήσει τη σημασία της νεοφιλελεύθερης στροφής και της παγκοσμιοποιητικής διαδικασίας. Προς στιγμή αρκεί να πούμε ότι ήδη τη δεκαετία του '60, υπό την επήρεια του αντιαποικιακού αγώνα και του αγώνα ενάντια στο απαρτχάιντ στις Ηνωμένες Πολιτείες, η ανάλυση του Μαρξ για τον καπιταλισμό και τις ταξικές σχέσεις είχε δεχτεί ριζοσπαστική κριτική από Τριτοκοσμιστές πολιτικούς συγγραφείς (π.χ. Samir Amin και Gunder Frank) που αμφισβήτησαν τον Ευρωκεντρισμό του, την αποδοχή της αποικιακής επέκτασης, και την προνομιακή αντιμετώπιση του έμμισθου βιομηχανικού προλεταριάτου ως το πρωταρχικό αντικείμενο εκμετάλλευσης και ως το πρωταρχικό επαναστατικό υποκείμενο. Ωστόσο, ήταν η εξέγερση των γυναικών ενάντια στην οικιακή εργασία στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. και, αργότερα, η άνοδος των φεμινιστικών κινημάτων ανά τον πλανήτη κατά τις δεκαετίες του '80 και '90 που πυροδότησαν την πιο ριζοσπαστική αναθεώρηση του Μαρξισμού.

Ενότητα 2: Η Εξέγερση των Γυναικών Ενάντια στην Οικιακή Εργασία και ο Φεμινιστικός Επαναπροσδιορισμός της Δουλειάς, Ταξική Πάλη και Καπιταλιστική Κρίση

Φαίνεται να είναι κοινωνικός νόμος ότι η αξία της εργασίας αποδεικνύεται και ίσως δημιουργείται από την άρνησή της. Αυτό σίγουρα ίσχυε στην περίπτωση της οικιακής εργασίας, η οποία παρέμενε αόρατη και απαξιωμένη ώσπου να αναδυθεί ένα κίνημα γυναικών που αρνήθηκε να αποδεχτεί την αναπαραγωγική δουλειά ως τη φυσική τους μοίρα. Ήταν η εξέγερση των γυναικών ενάντια σε αυτή τη δουλειά στις δεκαετίες του '60 και '70 που αποκάλυψε την κεντρικότητα της απλήρωτης οικιακής εργασίας στην καπιταλιστική οικονομία, αναδιαμορφώνοντας την εικόνα μας για την κοινωνία ως ένα τεράστιο κύκλωμα οικιακών φυτειών και γραμμών παραγωγής, όπου αρθρώνεται η παραγωγή εργατών σε καθημερινή και γενεαλογική βάση.

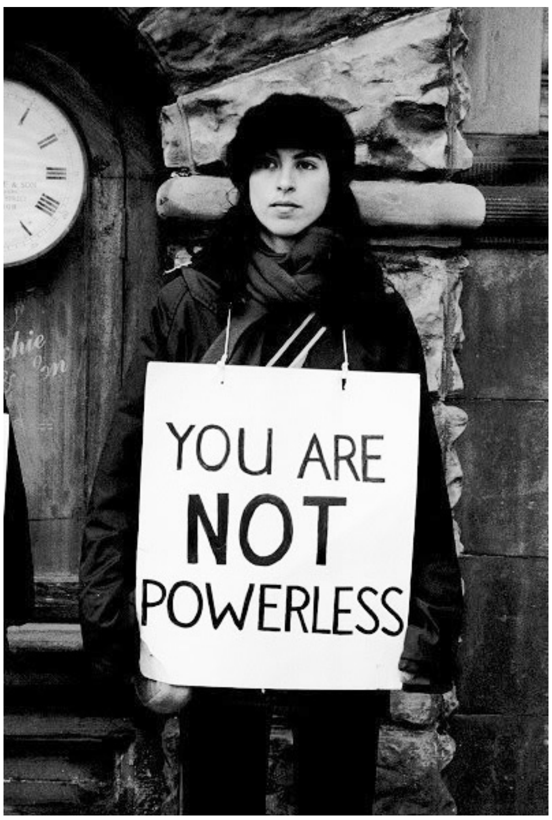
Οι φεμινίστριες εδραίωσαν ότι η αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης συμπεριλαμβάνει ένα ευρύτερο φάσμα δραστηριοτήτων από την κατανάλωση αγαθών, καθώς το φαγητό πρέπει να μαγειρευτεί, τα ρούχα πρέπει να πλυθούν, τα κορμιά πρέπει να χαϊδευτούν και να τους κάνουν έρωτα. Η αναγνώριση της σημασίας της αναπαραγωγής και της γυναικείας οικιακής εργασίας για την καπιταλιστική συσσώρευση από τις φεμινίστριες, οδήγησε σε μια αναθεώρηση των κατηγοριών του Μαρξ και σε μια νέα κατανόηση της ιστορίας και των θεμελιακών αρχών της καπιταλιστικής ανάπτυξης και ταξικής πάλης. Με αφετηρία τις αρχές της δεκαετίας του '70, άρχισε να διαμορφώνεται μια φεμινιστική θεωρία που ριζοσπαστικοποίησε τη θεωρητική μετατόπιση που εγκαινίασαν οι κριτικές των Τριτοκοσμιστών στον Μαρξ, επιβεβαιώνοντας ότι ο καπιταλισμός δεν μπορεί να ταυτιστεί με τη μισθωτή, συμβατική εργασία, ότι, στην ουσία, είναι ανελεύθερη εργασία, και αποκαλύπτοντας ουσιαστικά τον ομφάλιο λώρο που συνδέει την απαξίωση της αναπαραγωγικής δουλειάς και την απαξίωση της κοινωνικής θέσης των γυναικών.

Αυτή η αλλαγή παραδείγματος είχε και πολιτικές επιπτώσεις. Η πιο άμεση ήταν η άρνηση των συνθημάτων της Μαρξιστικής Αριστεράς, όπως οι ιδέες της «γενικής απεργίας» ή της «άρνησης εργασίας», καμία από τις οποίες δεν συμπεριλάμβανε τις οικιακά εργαζόμενες. Με το πέρασμα του χρόνου, έχει ενισχυθεί η συνειδητοποίηση ότι ο Μαρξισμός, φιλτραρισμένος μέσα από τον Λενινισμό και τη σοσιαλδημοκρατία, έχει εκφράσει τα συμφέροντα ενός περιορισμένου τομέα του παγκόσμιου προλεταριάτου, αυτόν που περιλαμβάνει τους λευκούς, ενήλικες,

άρρενες εργάτες, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό αντλούν τη δύναμή τους από το γεγονός πως εργάζονται στους τομείς αιχμής της καπιταλιστικής βιομηχανικής παραγωγής, στα υψηλότερα επίπεδα τεχνολογικής ανάπτυξης.

Το θετικό σε όλα αυτά είναι ότι η ανακάλυψη της αναπαραγωγικής δουλειάς έχει καταστήσει δυνατή την κατανόηση ότι η καπιταλιστική παραγωγή βασίζεται στην παραγωγή ενός συγκεκριμένου τύπου εργάτη και, συνεπώς, ενός συγκεκριμένου τύπου οικογένειας, σεξουαλικότητας, πολλαπλασιασμού, έτσι, έχει καταστήσει δυνατό τον επαναπροσδιορισμό της ιδιωτικής σφαίρας ως σφαίρας σχέσεων παραγωγής και ως πεδίου αντικαπιταλιστικού αγώνα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι πολιτικές που απαγορεύουν την έκτρωση θα μπορούσαν να αποκωδικοποιηθούν ως μηχανισμοί για τη ρύθμιση της προσφοράς εργασίας, η πτώση του ρυθμού γεννήσεων και η αύξηση των διαζυγίων θα μπορούσαν να διαβαστούν ως περιπτώσεις αντίστασης στην καπιταλιστική πειθαρχία της εργασίας. Το προσωπικό έγινε πολιτικό και το κεφάλαιο και το κράτος βρέθηκαν να περιορίζουν τις ζωές και την αναπαραγωγή μας μέχρι και στην κρεβατοκάμαρα.

Στη βάση αυτής της ανάλυσης, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 –μια κρίσιμη εποχή για την καπιταλιστική χάραξη πολιτικών, αυτή κατά την οποία έγιναν τα πρώτα βήματα προς μια νεοφιλελεύθερη αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας, οι φεμινίστριες μπορούσαν να δουν ότι η εκτυλισσόμενη καπιταλιστική κρίση ήταν απάντηση όχι μόνο στους εργοστασιακούς αγώνες, αλλά και στη γυναικεία άρνηση της οικιακής εργασίας, όπως επίσης και στην αυξανόμενη αντίσταση των νέων γενεών Αφρικανών, Ασιατών, Λατινοαμερικάνων και Καραϊβικανών στην κληρονομιά της αποικιοκρατίας. Σημαντικές συνεισφορές αποτέλεσαν τα έργα των Dalla Costa, Fortunati, Boch, οι οποίες έδειξαν ότι οι αόρατοι αγώνες των γυναικών ενάντια στην οικιακή πειθαρχία ανέτρεπαν το μοντέλο αναπαραγωγής που είχε αποτελέσει το στυλοβάτη του Φορντισμού. Η Dalla Costa επισήμανε, για παράδειγμα, ότι από το τέλος του δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου οι γυναίκες στην Ευρώπη είχαν εμπλακεί σε μια σιωπηλή απεργία ενάντια στην αναπαραγωγή, όπως αποδεικνύεται από την πτώση του ρυθμού γεννήσεων και από την κυβερνητική προώθηση της μετανάστευσης. Η Fortunati στο Brutto Ciao (1976) εξέτασε τα κίνητρα που βρίσκονταν πίσω από τη γυναικεία αγροτική έξοδο μετά τον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τον νέο προσανατολισμό του οικογενειακού εισοδήματος προς την αναπαραγωγή των νέων γενεών, και τη σύνδεση ανάμεσα στη γυναικεία μεταπολεμική αναζήτηση για ανεξαρτησία, την αυξημένη επένδυση στα παιδιά τους, και την αυξημένη μαχητικότητα των νέων γενεών εργατών.

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 αυτοί οι αγώνες έπαψαν να είναι «αόρατοι», αλλά είχαν γίνει μια ανοικτή αποκήρυξη του έμφυλου καταμερισμού εργασίας, με όλα τα συνεπακόλουθά του: οικονομική εξάρτηση από τους άνδρες, κοινωνική υπαγωγή, περιορισμός σε μια απλήρωτη φυσικοποιημένη μορφή εργασίας, κρατικά ελεγχόμενη σεξουαλικότητα και αναπαραγωγή.

Σε αντίθεση με μια ευρέως διαδεδομένη παρανόηση, η κρίση δεν περιορίστηκε στις λευκές γυναίκες της μεσαίας τάξης. Αντίθετα, το πρώτο γυναικείο απελευθερωτικό κίνημα στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν εύλογα ένα κίνημα Μαύρων Γυναικών. Ήταν το Κίνημα των Μητέρων της Πρόνοιας (Welfare Mothers Movement) που, εμπνευσμένο από το Κίνημα για τα Πολιτικά Δικαιώματα (Civil Rights Movement), οδήγησε την πρώτη εκστρατεία για κρατικά χρηματοδοτούμενους μισθούς για την οικιακή εργασία, διεκδικώντας την οικονομική αξία της γυναικείας αναπαραγωγικής δουλειάς και ανακηρύσσοντας την «πρόνοια» δικαίωμα των γυναικών.

Οι γυναίκες κινητοποιήθηκαν επίσης ανά την Αφρική, την Ασία, τη Λατινική Αμερική, όπως έδειξε το πρώτο Παγκόσμιο Συνέδριο για τις Γυναίκες των Ηνωμένων Εθνών που έγινε στην Πόλη του Μεξικό το 1975. Αυτό το συνέδριο και τα όσα επακολούθησαν απέδειξαν ότι οι αγώνες των γυναικών για την αναπαραγωγή

ανακατεύθυναν τη μεταποικιακή οικονομία προς μια αυξημένη επένδυση στο οικιακό εργατικό δυναμικό, και πως αποτέλεσαν τον πιο σημαντικό παράγοντα για την αποτυχία των αναπτυξιακών σχεδίων της Παγκόσμιας Τράπεζας για την εμπορευματοποίηση της γεωργίας. Στην Αφρική, οι γυναίκες αρνήθηκαν πεισματικά να επιστρατευθούν για να δουλέψουν στις προς πώληση σοδειές των συζύγων τους, αντιπροτείνοντας μια γεωργία προσανατολισμένη στην αυτοκατανάλωση και, μέσα από αυτή τη διαδικασία, μεταμορφώνοντας το χωριό από ένα πεδίο για την αναπαραγωγή φθηνής εργασίας (Meillassoux) σε ένα πεδίο αντίστασης στην εκμετάλλευση. Μέχρι τη δεκαετία του 1980, αυτή η αντίσταση είχε πλέον αναγνωριστεί ως ο βασικός παράγοντας για την κρίση των γεωργικών σχεδίων ανάπτυξης της Παγκόσμιας Τράπεζας, προκαλώντας μια πλημμυρίδα άρθρων πάνω στη «γυναικεία συνεισφορά στην ανάπτυξη».

Δεδομένων των γεγονότων που περιέγραψα, δε μας εκπλήσσει ότι η αναδιάρθρωση που έλαβε χώρα με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας έχει οδηγήσει σε μια μείζονα αναδιοργάνωση της αναπαραγωγής, όπως επίσης και σε μια εκστρατεία κάτα των γυναικών στο όνομα του «πληθυσμιακού ελέγχου». Σε αυτά που ακολουθούν, εξετάζω τις βασικές πτυχές αυτής της αναδιάρθρωσης, σε μια προσπάθεια αξιολόγησης των κυρίαρχων τάσεων, των κοινωνικών επιπτώσεών της, και της επίδρασης που είχε στις ταξικές σχέσεις. Πρώτα όμως, θέλω να ξεκαθαρίσω γιατί συνεχίζω να χρησιμοποιώ την έννοια της εργατικής δύναμης, την οποία έχουν κριτικάρει κάποιες φεμινίστριες, επισημαίνοντας ότι οι γυναίκες παράγουν έμβια άτομα –παιδιά, συγγενείς, φίλους– όχι εργατική δύναμη. Η κριτική έχει γίνει δεκτή. Η εργατική δύναμη είναι μια αφαίρεση. Όπως μας λέει ο Μαρξ, επαναλαμβάνοντας τον Sismondi, «δεν είναι τίποτα εκτός εάν πουληθεί» και αξιοποιηθεί.[9] Ωστόσο, επιμένω σε αυτήν την έννοια για διάφορους λόγους. Πρώτον, προκειμένου να αναδείξω το γεγονός ότι σε μια καπιταλιστική κοινωνία η αναπαραγωγική δουλειά δεν είναι η ελεύθερη αναπαραγωγή των εαυτών μας ή των άλλων σύμφωνα με τις δικές μας ή τις δικές τους επιθυμίες. Στο βαθμό που άμεσα ή έμμεσα ανταλλάσσεται για ένα εισόδημα, η αναπαραγωγική δουλειά υπόκειται, από όλες τις απόψεις, στις συνθήκες που της επιβάλλονται από την καπιταλιστική οργάνωση και από τις σχέσεις παραγωγής. Με άλλα λόγια, η οικιακή εργασία δεν είναι μια ελεύθερη δραστηριότητα. Είναι «η παραγωγή και αναπαραγωγή του πιο αναντικατάστατου μέσου παραγωγής του καπιταλισμού: του εργάτη».[10] Έτσι, υπόκειται σε όλους τους περιορισμούς που προκύπτουν από το γεγονός ότι το προϊόν της πρέπει να ικανοποιεί τις απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.

Δεύτερον, η ανάδειξη της αναπαραγωγής της «εργατικής δύναμης» αποκαλύπτει τη διττότητα, την αντίφαση που είναι έμφυτη στην αναπαραγωγική εργασία και, επομένως, τον ασταθή, δυνητικά ρηξικέλευθο χαρακτήρα αυτής της δουλειάς. Στο βαθμό που η εργατική δύναμη δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο μέσα στο έμβιο άτομο, η αναπαραγωγή της πρέπει να αποτελεί ταυτόχρονα μια διαδικασία δημιουργίας και αξιοποίησης επιθυμητών χαρακτηριστικών και δυνατοτήτων, καθώς και μια ικανοποίηση των εξωγενώς επιβαλλόμενων προτύπων της αγοράς εργασίας. Όσο αδύνατο είναι, λοιπόν, να διαχωριστεί το έμβιο άτομο από την εργατική του δύναμη, άλλο τόσο είναι αδύνατο να διαχωριστούν οι δύο αντίστοιχες όψεις της αναπαραγωγικής δουλειάς, αλλά η επιμονή στην έννοια [της εργατικής δύναμης] φέρνει στην επιφάνεια την ένταση, τον δυνητικό διαχωρισμό, υπαινίσσεται έναν κόσμο συγκρούσεων, αντιστάσεων, αντιφάσεων που έχουν πολιτική σημασία. Μεταξύ άλλων (μια κατανόηση που υπήρξε κρίσιμη για το κίνημα απελευθέρωσης των γυναικών), μας λέει ότι μπορούμε να αγωνιστούμε ενάντια στην οικιακή εργασία χωρίς να πρέπει να φοβόμαστε ότι θα καταστρέψουμε τις κοινότητές μας, καθώς αυτή η δουλειά φυλακίζει τόσο τους παραγωγούς όσο και αυτούς που παράγονται.

9. Marx, K. (1990) Capital, vol. 1, Penguin Books: 277.

10. ό.π.

Θέλω, επίσης, να υπερασπιστώ την επιμονή μου, ενάντια στις μεταμοντέρνες τάσεις, στη διάκριση ανάμεσα στην παραγωγή και την αναπαραγωγή. Υπάρχει σίγουρα μια σημαντική έννοια με την οποία η διαφορά μεταξύ των δύο έχει θολώσει. Οι αγώνες της δεκαετίας του 1960 σε Ευρώπη και Η.Π.Α., ειδικά των φοιτητικών και φεμινιστικών κινημάτων, έχουν διδάξει στην καπιταλιστική τάξη ότι η επένδυση στην αναπαραγωγή των μελλοντικών γενεών εργατών «δεν αποδίδει», δεν αποτελεί εγγύηση για μια αύξηση στην παραγωγικότητα της εργασίας. Επομένως, όχι μόνο έχει μειωθεί δραστικά η κρατική επένδυση στο εργατικό δυναμικό, αλλά έχουν αναδιοργανωθεί και οι αναπαραγωγικές δραστηριότητες ως υπηρεσίες παραγωγής αξίας που οι εργάτες πρέπει να πληρώσουν και να αγοράσουν. Με αυτόν τον τρόπο, η αξία που παράγουν οι αναπαραγωγικές δραστηριότητες υλοποιείται άμεσα, αντί να καθίσταται εξαρτώμενη από την επίδοση των εργατών που αναπαράγουν. Αλλά, όπως δείχνω αργότερα, η επέκταση του τομέα των υπηρεσιών δεν έχει εξαλείψει την οικιακή απλήρωτη αναπαραγωγική δουλειά, ούτε και τον έμφυλο καταμερισμό εργασίας στον οποίο είναι ενσωματωμένη, ο οποίος ακόμα διαχωρίζει την παραγωγή και την αναπαραγωγή, με όρους των υποκειμένων αυτών των δραστηριοτήτων και της μεροληψίας σχετικά με την απόδοση μισθού ή τη στέρησή του.

Τέλος, κάνω λόγο για «αναπαραγωγική», και όχι για «συναισθηματική», εργασία επειδή, ακόμα και με τις Σπινοζικές του υποδηλώσεις, αυτός ο όρος περιγράφει ένα περιορισμένο κομμάτι της δουλειάς που απαιτεί η αναπαραγωγή των ανθρώπων και διαγράφει την ανατρεπτική δυνατότητα της φεμινιστικής έννοιας της αναπαραγωγικής δουλειάς, η οποία, αποκαλύπτοντας τις αντιφάσεις που είναι έμφυτες σε αυτή τη δουλειά, αναγνωρίζει την πιθανότητα συμμαχιών, μορφών συνεργασίας μεταξύ των παραγωγών και των παραγόμενων –μητέρων και παιδιών, δασκάλων και μαθητών/ριών, νοσοκόμων και ασθενών.

Έχοντας στο νου μας αυτόν τον συγκεκριμένο χαρακτήρα της αναπαραγωγικής δουλειάς, ας ρωτήσουμε λοιπόν: Πώς έχει αναδιαρθρώσει την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού η οικονομική παγκοσμιοποίηση; Και ποιές ήταν οι επιπτώσεις αυτής της αναδιάρθρωσης στους εργάτες και ειδικά στις γυναίκες που είναι παραδοσιακά τα κεντρικά υποκείμενα της αναπαραγωγικής δουλειάς; Τέλος, τί μαθαίνουμε από αυτήν την αναδιάρθρωση σχετικά με την καπιταλιστική ανάπτυξη και τη θέση της Μαρξιστικής θεωρίας στους αντικαπιταλιστικούς αγώνες της εποχής μας; Η απάντησή μου σε αυτά τα ερωτήματα παρουσιάζεται σε δύο μέρη. Πρώτα θα αναφερθώ σύντομα στις βασικές αλλαγές που επέφερε η παγκοσμιοποίηση στη γενική διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής και στις ταξικές σχέσεις, για να ασχοληθώ στη συνέχεια πιο διεξοδικά με την αναδιάρθρωση της αναπαραγωγικής δουλειάς.

Ενότητα 3: Ονομασία του Ανυπόφορου, Πρωταρχική Συσσώρευση και η Αναδιάρθρωση της Αναπαραγωγής

Υπάρχουν πέντε βασικοί τρόποι με τους οποίους έχει απαντήσει η αναδιάρθρωση της παγκόσμιας οικονομίας, στην οποία αναφερόμαστε ως «παγκοσμιοποίηση», στον κύκλο αγώνων που κορυφώθηκαν κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970 και που μεταμόρφωσαν την οργάνωση της αναπαραγωγής και των ταξικών σχέσεων.

Πρώτα υπήρξε η διεύρυνση της αγοράς εργασίας. Η παγκοσμιοποίηση παρήγαγε ένα ιστορικό άλμα στο μέγεθος του παγκόσμιου προλεταριάτου, μέσα από μια παγκόσμια διαδικασία περιφράξεων που χώρισε εκατομμύρια από τη γη τους, τις δουλειές τους, τα «εθιμικά δικαιώματά» τους, και μέσω της

αυξημένης εργασίας των γυναικών. Δε μας εκπλήσσει ότι η παγκοσμιοποίηση παρουσιάστηκε ως διαδικασία Πρωταρχικής Συσσώρευσης. Έχει πάρει πολλές μορφές: (1) στον βορρά, βιομηχανική αποκέντρωση και επανεγκατάσταση, καθώς και ελαστικοποίηση και επισφαλειοποίηση της δουλειάς, just-in-time παραγωγή, (2) στις πρώην σοσιαλιστικές χώρες, αποκρατικοποίηση της βιομηχανίας και αποκολλεκτιβοποίηση της γεωργίας και ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού πλούτου, (3) στον νότο, απελευθέρωση των εισαγωγών, υποτίμηση του νομίσματος, οργάνωση της παραγωγής στα πρότυπα των μεξικανικών maquilas,[11] «δομική αναπροσαρμογή». Ωστόσο, παντού ο στόχος ήταν ο ίδιος. Με την καταστροφή των οικονομιών αυτοκατανάλωσης, με τον διαχωρισμό των παραγωγών από τα μέσα επιβίωσης, με την εξάρτηση εκατομμυρίων από τα χρηματικά εισοδήματα, ακόμα και όταν αδυνατούν να βρουν πρόσβαση σε αμειβόμενη εργασία, για άλλη μια φορά, η καπιταλιστική τάξη, μέσω της παγκόσμιας αγοράς εργασίας, έχει επανακτήσει την πρωτοβουλία, έχει επανακινήσει τη διαδικασία συσσώρευσης, έχει κόψει το κόστος της εργατικής παραγωγής. Δύο δισεκατομμύρια άνθρωποι έχουν προστεθεί στην αγορά εργασίας. Αυτό καταδεικνύει την πλάνη των θεωριών (βλ. Negri και Hardt στο Πλήθος και Αυτοκρατορία)[12] που υποστηρίζουν ότι ο καπιταλισμός δεν απαιτεί πλέον τεράστια ποσά έμβιας εργασίας, εφόσον κινείται προς μια αυξανόμενη αυτοματοποίηση της παραγωγής.

Δεύτερον, η αποεδαφικοποίηση του κεφαλαίου και η χρηματικοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων έχουν, κατά τα φαινόμενα, απελευθερώσει το κεφάλαιο από τους φραγμούς που του επέβαλλε η αντίσταση στην απαλλοτρίωση και στην εκμετάλλευση της εργασίας.

Τρίτον, η απόσυρση του κράτους από την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού [μέσω Δομικής Αναπροσαρμογής, της διάλυσης του «κράτους πρόνοιας» και του κρατικού σοσιαλισμού] έχει μειώσει σημαντικότατα τις συντάξεις, τις υπηρεσίες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, τις δημόσιες μεταφορές, τις επιβάρυνε με υψηλά καταναλωτικά τέλη, υποχρέωσε τα άτομα να αναλάβουν το πλήρες κόστος της αναπαραγωγής τους. Οι αγώνες της δεκαετίας του 1960 δίδαξαν στο κεφάλαιο ότι η επένδυση στην αναπαραγωγή της εργατικής δύναμης δεν «πληρώνει», δεν μεταφράζεται απαραίτητα σε υψηλότερη παραγωγικότητα εργασίας.

Τέταρτον, έχει επέλθει μια τεράστια επέκταση της ελεύθερης οικειοποίησης και εκμετάλλευσης των «φυσικών πόρων» από το κεφάλαιο. Κυρίως μέσα από τον μηχανισμό «αποπληρωμής των χρεών» και «Δομικής Αναπροσαρμογής», χώρες από την Αφρική ως την Ασία, έχουν οδηγηθεί στην πώληση των δασών τους, στην απαλλοτρίωση/ιδιωτικοποίηση τεράστιων εκτάσεων γης, όπου κατοικούσε μεγάλο μέρος του πληθυσμού, και στη διάθεσή τους για εξαγωγή ορυκτών.

Συνδυασμένες, αυτές οι τάσεις έχουν παράξει ένα γιγάντιο άλμα στην καπιταλιστική συσσώρευση, αλλά προκάλεσαν μια δραστική παγκόσμια υποτίμηση της εργατικής δύναμης και υπανάπτυξη της κοινωνικής αναπαραγωγής. Έχουν καταργήσει κάθε είδους κοινωνικού συμβόλαιου και έχουν απορυθμίσει τις εργασιακές σχέσεις. Ως συνέπεια έχουμε δει την επιστροφή, σε τεράστια κλίμακα, ανελεύθερων μορφών εργασίας. Μέσα από την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας, ειδικά με την ψηφιοποίηση της δουλειάς και την αποεδαφικοποίηση του κεφαλαίου, έχει δημιουργηθεί ένα οικονομικό σύστημα που επιτρέπει μια μόνιμη διαδικασία Πρωταρχικής Συσσώρευσης (Werholf), τέτοια που όχι μόνο καταστρέφει τους «θύλακες κομμουνισμού» που έχουν κατακτήσει οι άνω του ενός αιώνα εργατικοί αγώνες, αλλά και που υπονομεύει την «παραγωγή των κοινών» μας. Από αυτήν την άποψη, είναι αδύνατο να μοιραστούμε την αισιοδοξία των Negri και Hardt, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι με την ψηφιοποίηση της δουλειάς και με την πληροφοριακή επανάσταση μπαίνουμε στη φάση απόλυτης αυτοματοποίησης που προέβλεψε ο Μαρξ στις Grundrisse, όπου η καπιταλιστική παραγωγή δεν απαιτεί πλέον έμβια εργασία, όπου η εργατοώρα δεν αποτελεί πλέον τη μονάδα μέτρησης της αξίας, και το τέλος της

11. ΣτΜ. Maquilas λέγονται στο Μεξικό οι κατασκευαστικές μονάδες που βρίσκονται σε ζώνη ελεύθερου εμπορίου (free trade zone).

12. Hardt, M. και Negri, A. (2004). Multitude. War and Democracy in the Age of Empire, Νέα Υόρκη: Penguin.

13. McMurtry, John. (2002). Value Wars. The Global Market Versus the Life Economy. London: Pluto Press.

δουλειάς είναι απτό και εξαρτάται μόνο από μια αλλαγή στις σχέσεις ιδιοκτησίας. Απομονωμένες, κάποιες πτυχές αυτής της αναδιάρθρωσης –π.χ. η ελαστικοποίηση και η επισφαλειοποίηση της δουλειάς– μπορεί να παρουσιάζονται ως λυτρωτικές εναλλακτικές (για παράδειγμα στην αυστηρή συστηματοποίηση της ρουτίνας του 9 με 5), αν όχι και ως προσδοκίες για μια κοινωνία χωρίς εργάτες. Αλλά από την οπτική της ολότητας των σχέσεων εργατών-κεφαλαίου, αποτελούν αναντίρρητες εκφράσεις της συνεχιζόμενης ικανότητας του κεφαλαίου να αποσυσπειρώνει τους εργάτες και να αποκλείει τον αποτελεσματικό οργανωτικό αγώνα στον χώρο έμμισθης εργασίας. Επίσης, η αποκρατικοποίηση της βιομηχανίας και της επένδυσης στο εργατικό δυναμικό, είτε σε πρώην σοσιαλιστικές είτε σε καπιταλιστικές χώρες, παρόλο που φαινομενικά αποτελεί απάντηση στην εξέγερση ενάντια στην γραφειοκρατικοποίηση της ζωής που επέβαλαν τα σοσιαλιστικά κράτη και τα κράτη πρόνοιας, στην πραγματικότητα αποτέλεσε τροχοπέδη. Αποτελεί μια έκφραση της δυνατότητας του κεφαλαίου να αρνείται κάθε κοινωνικό συμβόλαιο, να καταργεί ντε φάκτο κάθε συμβατική σχέση, και να επιστρέφει σε μια κατάσταση πραγμάτων όπου η μόνη εγγύηση που παρέχεται στους εργάτες είναι η απόλυτη έλλειψη κάθε ασφάλειας όσον αφορά στους μισθούς, στα επιδόματα, στην απασχόληση. Με λίγα λόγια, από την οπτική γωνία της κοινωνικής αναπαραγωγής μπορούμε να δούμε ότι το τεχνολογικό άλμα που επιτεύχθηκε μέσω της ψηφιοποίησης της παραγωγής έχει προϋποθέσει μια τεράστια καταστροφή του κοινωνικού, οικονομικού, οικολογικού πλούτου, ένα γιγάντιο άλμα στην εκμετάλλευση και υποτίμηση της εργασίας, και την μεγέθυνση των διαχωρισμών εντός του παγκόσμιου προλεταριάτου.

Οι οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις των εξελίξεων αυτών υπήρξαν δραματικές. Τα πραγματικά εισοδήματα και η απασχόληση μειώθηκαν σε ολόκληρο τον κόσμο, η πρόσβαση σε φυσικά μέσα διαβίωσης μειώθηκε δραστικά, η εξαθλίωση και η πείνα έγιναν ευρέως διαδεδομένα φαινόμενα, ακόμα και στις αναπτυγμένες χώρες. Τριάντα - επτά εκατομμύρια πεινάνε στις Ηνωμένες Πολιτείες, σύμφωνα με πρόσφατη έκθεση. Αντί να μειωθούν από την εισαγωγή της τεχνολογίας, οι ώρες εργασίας ημερησίως και το όριο συνταξιοδότησης, έχουν παραταθεί στο μέγιστο, κάνοντας τον "ελεύθερο χρόνο" και τη συνταξιοδότηση να μοιάζουν ουτοπίες. Στις ΗΠΑ, για τους περισσότερους εργάτες αποτελεί πλέον αναγκαιότητα να δουλεύουν παράλληλα μέχρι και σε τρεις θέσεις εργασίας, απογυμνωμένοι των συντάξεών τους, πολλοί μεταξύ των 60 και των 70 ετών επιστρέφουν στην αγορά εργασίας. Εν τω μεταξύ, η καταστροφή των δασών, των υδάτων των ωκεανών, των κοραλλιογενών υφάλων, των ζώων και των κηπευτικών ειδών από τις εταιρείες, έχει φτάσει σε μια ιστορική αιχμή, στο βαθμό σύγκρουσης, όχι μόνο μεταξύ καπιταλιστών και εργαζομένων, αλλά και μεταξύ των ίδιων των εργαζομένων λόγω της μείωσης των πόρων.[13]

Όπως έχει αναφερθεί, είδαμε επίσης την επιστροφή της ανελεύθερης εργασίας και της ολοένα αυξανόμενης ποινικοποίησης της εργατικής τάξης, καθώς και το σχηματισμό ενός εκτός νόμου προλεταριάτου που αποτελείται από μετανάστες χωρίς χαρτιά, επισφαλείς εργαζόμενους, παραγωγούς παράνομων εμπορευμάτων, εργαζόμενους στη βιομηχανία του σεξ. Αποτελούν μια πληθώρα προλετάριων που εργάζονται στο σκοτάδι, υπενθυμίζοντας μας ότι η ύπαρξη ενός αριθμού εργαζομένων χωρίς δικαιώματα -είτε είναι σκλάβοι, κατάδικοι, ή χωρίς χαρτιά- παραμένει μια δομική αναγκαιότητα της συσσώρευσης κεφαλαίου. Ιδιαίτερα σκληρή, έχει υπάρξει η επίθεση εναντίον της νεολαίας, ιδίως της μαύρης νεολαίας, τους αποδέκτες της κληρονομιάς του Black Power, αλλά και, ως ένα είδος προληπτικού χτυπήματος και εξορκισμού του 1968, ενάντια σε έναν ευρύτερο πληθυσμό νέων στους οποίους τίποτα δεν έχει παραχωρηθεί, ούτε ασφάλεια στην απασχόληση, ούτε πρόσβαση στην εκπαίδευση, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός, αν και είναι άκρως διαφωτιστικό, ότι ανάμεσα στις κοινωνικές συνέπειες της αναδιάρθρωσης της αναπαραγωγής είναι η αύξηση των αυτοκτονιών στη νεολαία, καθώς και η αύξηση της βίας κατά των γυναικών και των παιδιών, συμπεριλαμβανομένης της βρεφοκτονίας.

Σίγουρα, αυτή η επίθεση στην αναπαραγωγή των εργαζομένων δεν έχει προχωρήσει χωρίς αμφισβητήσεις. Η εκτεταμένη χρήση του πιστωτικού χρήματος στις ΗΠΑ, πρέπει να θεωρηθεί ως μια απάντηση στη μείωση μισθών και ως άρνηση της λιτότητας που επιβάλλεται από τη μείωση των μισθών. Σε ολόκληρο τον κόσμο, ένα κίνημα των κινημάτων έχει αναπτυχθεί που έχει αμφισβητήσει κάθε πτυχή της παγκοσμιοποίησης. Αυτό εν μέρει εξηγεί την συνεχιζόμενη ανάγκη για ΠΟΛΕΜΟ και ΚΡΙΣΗ ως στυλοβάτη της συσσώρευσης.

Εξετάζοντας την παγκόσμια οικονομία από τη σκοπιά της κοινωνικής αναπαραγωγής πρέπει επίσης να συμπεραίνουμε ότι, παρά το Internet, η επικοινωνία και η κοινωνική συνεργασία δεν διευρύνθηκε. Η παγκοσμιοποίηση υπονόμευσε τις βασικότερες προϋποθέσεις για την «παραγωγή των κοινών», που είναι η κοινόχρηστη κατοχή γης και φυσικών πόρων. Απέχοντας από το να ισοπεδώσει την παγκόσμια τάξη σε ένα δίκτυο εξίσου αλληλεξαρτώμενων κυκλωμάτων -όπως επιμένουν φιλελεύθεροι οικονομολόγοι, δημοσιογράφοι σαν τον Thomas Friedman, όπως επίσης και Αυτόνομοι Μαρξιστές όπως ο Νέγκρι- έχει ανασυγκροτηθεί σε πυραμιδοειδή δομή, αυξάνοντας την ανισότητα και την πόλωση, και εμβαθύνοντας τις ιεραρχίες που έχουν ιστορικά χαρακτηρίσει τον έμφυλο και διεθνή καταμερισμό της εργασίας, η οποία υπονόμευσε τον αντι-αποικιοκρατικό αγώνα και τα κινήματα απελευθέρωσης των γυναικών.

Το στρατηγικό κέντρο της Πρωτογενούς Συσσώρευσης ήταν ο πρώην αποικιακός κόσμος, ιστορικά το υπογάστριο του καπιταλιστικού συστήματος, ο τόπος της σκλαβιάς και οι φυτείες. Είναι εδώ που είδαμε τις πιο ριζοσπαστικές διαδικασίες εξαθλίωσης, την πιο ριζοσπαστική απόσυρση του κράτους και υποτίμηση της εργασίας. Αυτή η διαδικασία έχει τεκμηριωθεί καλά. Ξεκινώντας από τη δεκαετία του 1980, ως συνέπεια των SAP, στις περισσότερες χώρες του Τρίτου Κόσμου έχει αυξηθεί η ανεργία τόσο πολύ ώστε η USAID θα μπορούσε να προσλάβει εργαζόμενους στους οποίους να μην προσφέρει τίποτα περισσότερο από τρόφιμα για εργασία. Οι μισθοί μειώθηκαν τόσο πολύ που γυναίκες εργαζόμενες αναφέρουν ότι αγοράζουν αυγά ή ντομάτες με το τεμάχιο. Ολόκληροι λαοί έχουν δαιμονοποιηθεί, ενώ ταυτόχρονα τους έχουν παρθεί τα εδάφη τους για κυβερνητικά σχέδια και έχουν δοθεί σε ξένους επενδυτές. Επί του παρόντος, η μισή Αφρική είναι για επείγουσα βοήθεια. Στη Δυτική Αφρική, από τον Νίγηρα ως τη Νιγηρία, τη Γκάνα, το ηλεκτρικό ρεύμα έχει πέσει, τα εθνικά δίκτυα έχουν απενεργοποιηθεί αναγκάζοντας εκείνους που έχουν τη δυνατότητα να αγοράσουν μεμονωμένες γεννήτριες, το βουητό των οποίων πρωταγωνιστεί τώρα τις νύχτες, κάνοντας δύσκολο για τους ανθρώπους ακόμα και να κοιμηθούν. Κρατικοί προϋπολογισμοί για την υγεία και την εκπαίδευση, επιδοτήσεις στους γεωργούς, υποστήριξη για βασικές ανάγκες, όλα έχουν τσεκουρωθεί. Κατά συνέπεια, το προσδόκιμο ζωής μειώνεται και επανεμφανίζονται φαινόμενα που ο καπιταλισμός υποτίθεται ότι θα είχε εξαλείψει από προσώπου γης πριν πολύ καιρό: λιμοί, πείνα, επιδημίες, πόλεμοι, ακόμη και κυνήγι μαγισσών. Ο Mike Davis έχει χρησιμοποιήσει τη φράση «Πλανήτης των παραγκουπόλεων» αναφερόμενος σε αυτή την κατάσταση, αν και είναι πιο σωστό να μιλάμε για «Πλανήτη των γκέτο», ένα παγκόσμιο καθεστώς απαρτχάιντ.

Εάν σκεφτούμε, επιπλέον, ότι μέσω της κρίσης του χρέους και των SAP, οι χώρες του τρίτου κόσμου αναγκάστηκαν να εκτρέψουν την παραγωγή τροφίμων από την εγχώρια στην εξαγωγική αγορά, να στρέψουν καλλιεργήσιμες εκτάσεις από την παραγωγή βρώσιμων σοδειών στην εξόρυξη ορυκτών και την παραγωγή βιο-καυσίμων, να αποψιλώσουν τα δάση τους, να μετατραπούν σε χωματερές για κάθε είδους απόβλητα, καθώς και εδάφη για κυνήγι γονιδίων από τις φαρμακευτικές εταιρίες, τότε πρέπει να καταλήξουμε ότι, στα σχέδια του διεθνούς κεφαλαίου, υπάρχουν τώρα περιοχές του κόσμου σημαδεμένες για "μηδενική αναπαραγωγή". Πράγματι, μπορούμε να δούμε ότι η ΕΞΟΥΣΙΑ-ΘΑΝΑΤΟΥ είναι εξίσου σημαντική με τη ΒΙΟ-ΕΞΟΥΣΙΑ στη διαμόρφωση των καπιταλιστικών σχέσεων, ως μέσο για από-

συσσώρευση ανεπιθύμητων εργαζομένων, έντονων αντιστάσεων, μείωση του κόστους της παραγωγής.

Είναι ένα μέτρο του βαθμού υπανάπτυξης της αναπαραγωγής της εργατικής δύναμης στον Τρίτο Κόσμο ότι εκατομμύρια αντιμετωπίζουν ανείπωτες δυσκολίες και την προοπτική του θανάτου και της φυλάκισης με σκοπό να μεταναστεύσουν. Σίγουρα η μετανάστευση δεν είναι απλώς μια «ανάγκη» αλλά μια επιλογή, μια φυγή προς τα υψηλότερα επίπεδα του αγώνα, ένα μέσο για να αναδιανεμηθεί ο κλεμμένος πλούτος. Είναι επίσης αλήθεια ότι η μετανάστευση έχει αποκτήσει ένα αυτόνομο χαρακτήρα που την καθιστά δύσκολο να χρησιμοποιηθεί ως ένας ρυθμιστικός μηχανισμός. Αλλά δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εκατομμύρια αφήνουν τις χώρες τους, επειδή είναι αδύνατο να αναπαραχθούν σε αυτές. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές όταν παρατηρούμε ότι το ήμισυ των μεταναστών είναι γυναίκες, πολλές παντρεμένες, που πρέπει να αφήσουν πίσω τα παιδιά τους. Ιστορικά αυτή η πρακτική είναι ιδιαίτερα ασυνήθιστη. Οι γυναίκες είναι εκείνες που παραμένουν, όχι λόγω έλλειψης πρωτοβουλίας ή λόγω παραδοσιακών περιορισμών, αλλά επειδή αναλαμβάνουν την ευθύνη της αναπαραγωγής της οικογένειας τους. Αυτές είναι που εξασφαλίζουν το φαγητό των παιδιών, συχνά το στερούνται οι ίδιες, και την περίθαλψη των ηλικιωμένων ή των αρρώστων. Συνεπώς, όταν εκατοντάδες χιλιάδες αντιμετωπίζουν χρόνια ταπείνωσης και αποξένωσης, και ζουν με την αγωνία του να μην είναι ικανές να παρέχουν στους ανθρώπους που αγαπούν, τη φροντίδα που παρέχουν σε άλλους σε ολόκληρο τον κόσμο, καταλαβαίνουμε ότι συμβαίνει κάτι πολύ δραματικό στην οργάνωση της αναπαραγωγής παγκόσμια.

Πρέπει να απορρίψουμε, ωστόσο, το συμπέρασμα ότι η προφανής αδιαφορία της διεθνούς καπιταλιστικής τάξης για την απώλεια της ζωής παγκόσμια, είναι απόδειξη ότι το κεφάλαιο δεν χρειάζεται πλέον την έμβια εργασία. Στην πραγματικότητα, η καταστροφή της ανθρώπινης ζωής σε μεγάλη κλίμακα αποτελεί κύριο συστατικό του καπιταλισμού από τη γένεση του, ως το απαιτούμενο αντίστοιχο της συσσώρευσης των εργαζομένων, η οποία είναι αναπόφευκτα μια βίαιη διαδικασία. Οι επαναλαμβανόμενες «κρίσεις της αναπαραγωγής» που είδαμε στην Αφρική τις τελευταίες δεκαετίες έχουν τις ρίζες τους σε αυτή την διαλεκτική. Επίσης, η επιστροφή της επισφαλούς εργασίας και φαινομένων που ενδέχεται να μοιάζουν απεχθή σε ένα «σύγχρονο κόσμο» -οι μαζικές φυλακίσεις, η διακίνηση και εμπορία αίματος, οργάνων, ανθρώπινων μελών- πρέπει να γίνει αντιληπτή μέσα σε αυτό το πλαίσιο. Ο καπιταλισμός καλλιεργεί μια μόνιμη κρίση της αναπαραγωγής. Εάν δεν έχει καταστεί αυτό σαφές, είναι επειδή οι «ανθρώπινες καταστροφές» που έχει προκαλέσει έχουν ιστορικά εξωτερικευθεί, περιορίστηκαν στις αποικίες, και έγιναν έτσι αόρατες ή δικαιολογήθηκαν σαν αποτέλεσμα της πολιτιστικής καθυστέρησης, προσάρτημα λανθασμένων παραδόσεων, φυλετισμός. Αυτή η «εξωτερίκευση» συνεχίζεται μέχρι σήμερα, όπως και το ιδεολογικό της περιτύλιγμα. Η οικονομική και κοινωνική αποδιάρθρωση που αντιμετωπίζουν πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου λόγω των επιπτώσεων της οικονομικής φιλελευθεροποίησης εξορθολογίζεται μέσω του ξεσκονίσματος μιας αποικιοκρατικής ιδεολογίας που κατηγορεί τα θύματα, βασιζόμενη στην αυξανόμενη απομάκρυνση των κόσμων, και στην ανησυχία για τους άλλους που δημιουργείται από την ορατή ελαχιστοποίηση των πόρων.

Τέλος, η παγκοσμιοποίηση τόσο αλάνθαστα αποκάλυψε την αξία της βιομηχανοποίησης της παραγωγής που έκανε για μας ασύλληπτο το να μιλήσουμε, όπως κάνει ο Μαρξ στις Grundrisse, για την «πολιτιστική επιρροή του κεφαλαίου» σε σχέση με τον «καθολικό σφετερισμό της φύσης» και «την παραγωγή μιας κοινωνίας… [όπου]... η φύση γίνεται απλώς ένα αντικείμενο για την ανθρωπότητα, ένα αμιγώς χρηστικό αντικείμενο, [όπου] παύει να αναγνωρίζεται ως μια δύναμη από μόνη της, και η θεωρητική αναγνώριση των ανεξάρτητων νόμων της, εμφανίζεται μόνο ως μια στρατηγική που έχει σχεδιαστεί

για να τη δαμάσει βάσει των ανθρώπινων απαιτήσεων, είτε ως ένα αντικείμενο κατανάλωσης ή ως ένα μέσο παραγωγής».

Όπως και με τις χαλυβουργίες, έτσι και με τους υπολογιστές -τα υλικά, η κατασκευή και η λειτουργία τους- μόλυναν σημαντικά το περιβάλλον. Οι παλιές καθώς και οι νέες μηχανές ήδη καταστρέφουν τη γη, τόσο πολύ ώστε πρόσφατη διάσκεψη στην Πολωνία καταδεικνύει την «επιβιωσιμότητα» ως πολιτικό ζήτημα. [ ] Και σε αυτή την περίπτωση, το θέμα έχει συζητηθεί τόσο πολύ καθημερινά που διατρέχουμε τον κίνδυνο να επαναλαμβάνουμε τα προφανή. Αλλά η απροθυμία/αδυναμία των πολιτικών να αλλάξουν την πορεία του κεφαλαίου, παρ' όλα τα συσσωρευόμενα αποδεικτικά στοιχεία για την υπερθέρμανση του πλανήτη και άλλες καταστροφές εν τη γενέσει τους, αποδεικνύει όχι μόνο ότι «ο καπιταλισμός είναι μη βιώσιμος» (Dalla Costa), αλλά ότι οποιοδήποτε όνειρο τεχνολογικής εξόδου από αυτόν είναι παράλογη.

Ενότητα 4: Αναπαραγωγική εργασία, γυναικεία εργασία και έμφυλες σχέσεις στη διεθνή οικονομία.

Στο πλαίσιο αυτό είναι που πρέπει να ρωτήσουμε πώς έχει πορευτεί η αναπαραγωγική εργασία στην παγκόσμια οικονομία και πώς οι αλλαγές που έχει υποστεί επηρέασαν τον έμφυλο καταμερισμό της εργασίας και τις σχέσεις μεταξύ γυναικών και ανδρών. Εδώ αποκαλύπτεται η ουσιαστική διαφορά μεταξύ παραγωγής και αναπαραγωγής. Η πρώτη διαφορά που παρατηρείται είναι ότι ενώ η παραγωγή έχει αναδιοργανωθεί μέσω του τεχνολογικού άλματος σε βασικούς τομείς της οικονομίας του κόσμου [ ], κανένα τεχνολογικό άλμα δεν έχει σημειωθεί στον τομέα του «νοικοκυριού» μειώνοντας έτσι σημαντικά την εργασία που είναι κοινωνικά απαραίτητη για την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού. Στα βόρεια, ο προσωπικός υπολογιστής έχει εισαχθεί στην αναπαραγωγή ενός μικρού μέρους του πληθυσμού, ψώνια, κοινωνικοποίηση, απόκτηση πληροφοριών, ακόμη και κάποια μορφή σεξουαλικής εργασίας μπορεί τώρα να γίνει διαδικτυακά. Ιαπωνικές εταιρείες προωθούν την ρομποτοποίηση της συντροφιάς και του ζευγαρώματος. Μεταξύ των εφευρέσεων τους είναι οι «νοσοκόμες-ρομπότ» που κάνουν μπάνιο τους ηλικιωμένους και οι διαδραστικοί εραστές που συναρμολογούνται από τον πελάτη, κατασκευασμένοι σύμφωνα με τις επιθυμίες και τις φαντασιώσεις του. Αλλά ακόμη και στις πιο ανεπτυγμένες τεχνολογικά χώρες, το νοικοκυριό δεν έχει μειωθεί, αντίθετα, έχει ανακατανεμηθεί κυρίως στους ώμους των μεταναστριών από το Νότο και τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Ωστόσο, οι γυναίκες εξακολουθούν να εκτελούν το μεγαλύτερο μέρος του. Αυτό συμβαίνει επειδή, σε αντίθεση με την παραγωγή αγαθών, η αναπαραγωγή των ανθρώπων δεν μπορεί να ανατεθεί στις μηχανές, καθώς αποτελεί την ικανοποίηση πολύπλοκων αναγκών, ανάμεσα στις οποίες σωματικά και συναισθηματικά στοιχεία συνδυάζονται άρρηκτα, απαιτούν ένα υψηλό βαθμό ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και μια διαδικασία περισσότερο έντασης εργασίας. Αυτό είναι προφανές στην αναπαραγωγή των παιδιών και των ηλικιωμένων που περιλαμβάνει την παροχή μιας αίσθησης ασφάλειας, προλαμβάνοντας τους φόβους και τις επιθυμίες τους. Καμία από αυτές τις δραστηριότητες δεν είναι καθαρά «υλική» ή «άυλη», ούτε μπορούν αυτές να καταμεριστούν με τρόπο που να καθιστά δυνατή την αυτοματοποίηση τους ή την αντικατάσταση τους από τον εικονικό κόσμο της διαδικτυακής επικοινωνίας.

Αυτό είναι γιατί το νοικοκυριό, αντί να τεχνολογικοποιείται, έχει ανακατανεμηθεί στους ώμους διαφορετικών υποκειμένων, μέσω της εμπορευματοποίησης του και

της παγκοσμιοποίησης. Όπως είναι καλά τεκμηριωμένο, λόγω της αυξημένης συμμετοχής των γυναικών στην έμμισθη εργατική δύναμη, ειδικά στο Βορρά, ένα μεγάλο ποσοστό νοικοκυριών έχουν βγει από το σπίτι και έχουν αναδιοργανωθεί σε εμπορική βάση, οδηγώντας στην εικονική υπερτίμηση του τομέα των υπηρεσιών, ο οποίος τώρα αποτελεί τον κύριο οικονομικό τομέα από την οπτική της έμμισθης εργασίας. Αυτό σημαίνει ότι όλο και περισσότερα γεύματα τρώγονται έξω από το σπίτι, περισσότερα ρούχα πλένονται σε καθαριστήρια, περισσότερα τρόφιμα αγοράζονται έτοιμα προς κατανάλωση... Υπήρξε επίσης μείωση των αναπαραγωγικών δραστηριοτήτων λόγω της άρνησης των γυναικών απέναντι στην πειθαρχία που εμπεριέχει ο γάμος και η ανατροφή των παιδιών. Στις ΗΠΑ, ο αριθμός των γεννήσεων μειώθηκε από 118 ανά 1000 γυναίκες την δεκαετία του 1960, στο 66,7 το 2006, με αποτέλεσμα την αύξηση της μέσης ηλικίας του πληθυσμού από τα 30 το 1980 στα 36.4 το 2006. Η πτώση της δημογραφικής αύξησης είναι ιδιαίτερα υψηλή στη Δυτική και Ανατολική Ευρώπη, όπου σε ορισμένες χώρες (π.χ., Ιταλία και Ελλάδα) συνεχίζεται η απεργία των γυναικών κατά της αναπαραγωγής, με αποτέλεσμα μια μηδενική δημογραφική αύξηση που δημιουργεί μεγάλη ανησυχία μεταξύ αυτών που χαράσσουν πολιτική και προωθούν τη μετανάστευση. Σημειώθηκε επίσης μείωση του αριθμού των γάμων και των παντρεμένων ζευγαριών στις ΗΠΑ, από το 56% του συνόλου των νοικοκυριών το 1990 σε 51% το 2006, καθώς και μια ταυτόχρονη αύξηση του αριθμού των ατόμων που ζουν μόνοι [στις ΗΠΑ κατά επτάμισι εκατομμύρια- από είκοσι τρία σε τριάντα εκατομμύρια- αύξηση 30%].

Το σημαντικότερο είναι ότι, στην εποχή της Δομικής Αναπροσαρμογής και της οικονομικής αναδιάρθρωσης, έχει λάβει χώρα σε διεθνές επίπεδο μια αναδόμηση των εργασιών αναπαραγωγής, όπου μεγάλο μέρος της αναπαραγωγής των μητροπολιτικών εργατικών τάξεων εκτελούνται τώρα από μετανάστριες.

Ένας Νέος Διεθνής Καταμερισμός της εργασίας έχει κατασκευαστεί βασισμένος στην εξαθλίωση των πληθυσμών του Νότου παγκόσμια, σύμφωνα με τον οποίο γυναίκες από την Ανατολική Ευρώπη ή την Αφρική, τη Λατινική Αμερική, την Ασία εκτελούν εργασίες για μεγάλο ποσοστό της μητροπολιτικής εργατικής δύναμης, παρέχοντας ιδίως τη φροντίδα των παιδιών και των ηλικιωμένων, καθώς και τη σεξουαλική αναπαραγωγή ανδρών εργαζομένων. Αυτή ήταν μια ιδιαίτερα σημαντική εξέλιξη από πολλές απόψεις, αλλά δεν έχει γίνει ακόμη επαρκώς αντιληπτή από τις φεμινίστριες όσον αφορά στις πολιτικές της επιπτώσεις: τις νέες σχέσεις εξουσίας που έχει παράξει μεταξύ των γυναικών, τις νέες μορφές αγώνα για το νοικοκυριό όπου οι οικιακές βοηθοί και οι εργαζόμενες στη βιομηχανία του σεξ ήταν πρωταγωνίστριες τα τελευταία χρόνια, τα όρια της εμπορευματοποίησης της αναπαραγωγής που κατέδειξε. Ενώ οι κυβερνήσεις γιορτάζουν την «παγκοσμιοποίηση της φροντίδας» που τους επιτρέπει να μειώσουν τις επενδύσεις στην αναπαραγωγή, είναι σαφές ότι αυτή η «λύση» έχει ένα τεράστιο κοινωνικό κόστος, σε βάρος των κοινωνιών από τις οποίες κατάγονται οι γυναίκες μετανάστριες.

Ούτε η αναδιάρθρωση της αναπαραγωγικής δουλειάς σε εμπορευματική βάση, ούτε η «παγκοσμιοποίηση της φροντίδας», ακόμη λιγότερο η τεχνολογικοποίηση των αναπαραγωγικών εργασιών συντέλεσαν με οποιονδήποτε τρόπο στην «απελευθέρωση των γυναικών» και εξάλειψαν τη σύμφυτη στην αναπαραγωγική δουλειά εκμετάλλευση στην παρούσα της μορφή.

Από μια συνολική προοπτική βλέπουμε ότι όχι μόνο οι γυναίκες εξακολουθούν να κάνουν τις περισσότερες οικιακές εργασίες σε κάθε χώρα, αλλά λόγω της περικοπής των κρατικών επενδύσεων για κοινωνικές υπηρεσίες και της αποκέντρωσης της βιομηχανικής παραγωγής, η ποσότητα των οικιακών εργασιών που εκτελούν, αμειβόμενων και μη, μπορεί, στην πραγματικότητα, να έχει αυξηθεί, ακόμη και όταν είχαν και εξωτερική δουλειά.

Τρεις παράγοντες έχουν επιμηκύνει την εργάσιμη ημέρα των γυναικών και επέστρεψαν τη δουλειά στο σπίτι.

Πρώτον, οι γυναίκες αποτέλεσαν το αντικραδασμικό απέναντι στην οικονομική παγκοσμιοποίηση, καθώς έπρεπε να αντισταθμίσουν με τη δουλειά τους τις επιδεινούμενες οικονομικές συνθήκες που παράγονται από την φιλελευθεροποίηση της παγκόσμιας οικονομίας και την αυξανόμενη απόσυρση του κράτους από την αναπαραγωγή του εργατικού δυναμικού. Αυτό ήταν ιδιαίτερα φανερό στις χώρες που υπόκεινται σε Δομική αναπροσαρμογή, όπου το κράτος έχει εντελώς κομμένες δαπάνες για υγειονομική περίθαλψη, εκπαίδευση, υποδομές και βασικές ανάγκες. Στο μεγαλύτερο μέρος της Αφρικής και της Νότιας Αμερικής, οι γυναίκες τώρα πρέπει να ξοδεύουν περισσότερο χρόνο για τη λήψη νερού, να βρίσκουν και να προετοιμάζουν το φαγητό και να αντιμετωπίζουν τις ασθένειες που είναι πολύ πιο συχνές σε μια εποχή όπου η εμπορευματοποίηση της υγειονομικής περίθαλψης έκανε τις επισκέψεις σε κλινικές οικονομικά δυσβάσταχτες και ο υποσιτισμός και η περιβαλλοντική καταστροφή συντέλεσαν στην αύξηση της ευπάθειας των ανθρώπων σε ασθένειες.

Στις ΗΠΑ, λόγω των περικοπών στον προϋπολογισμό, πολλή από τη δουλειά που κατά παράδοση έκαναν τα νοσοκομεία και άλλοι δημόσιοι φορείς, έχει ιδιωτικοποιηθεί και μεταφέρεται στο σπίτι, αυξάνοντας τη μη αμειβόμενη γυναικεία εργασία. Επί του παρόντος, για παράδειγμα, δίνεται εξιτήριο στους ασθενείς σχεδόν αμέσως μετά το χειρουργείο, έτσι το σπίτι τους πρέπει να αναλάβει διάφορες μετεγχειρητικές και άλλες θεραπευτικού τύπου ιατρικές εργασίες (π.χ. για χρόνιες ασθένειες) που στο παρελθόν θα γινόταν από γιατρούς και επαγγελματίες νοσοκόμες. Επίσης έχουν μειωθεί οι κρατικές παροχές για τους ηλικιωμένους (για προσωπική φροντίδα και του νοικοκυριού). Οι επισκέψεις στο σπίτι έχουν περικοπεί και οι υπηρεσίες που παρέχονται έχουν μειωθεί.

Ο δεύτερος παράγοντας που έχει επαναφέρει την αναπαραγωγική εργασία στο σπίτι, είναι η διεύρυνση της «εργασίας στο σπίτι», εν μέρει λόγω της αποκέντρωσης της βιομηχανικής παραγωγής, εν μέρει λόγω της εξάπλωσης της άτυπης εργασίας. Όπως γράφει ο David Staples στο *No Place Like Home (2006)*, απέχοντας από το να θεωρηθεί αναχρονιστικός τύπος εργασίας, η εργασία στο σπίτι απέδειξε ότι είναι μια μακροπρόθεσμη καπιταλιστική στρατηγική, που σήμερα απασχολεί εκατομμύρια γυναίκες και παιδιά σε όλο τον κόσμο, σε πόλεις, χωριά, προάστια. Ο Staples, σωστά, επισημαίνει ότι η δουλειά σύρεται αδυσώπητα προς το σπίτι μέσω της έλξης που ασκεί η απλήρωτη οικιακή εργασία, με την έννοια ότι οργανώνοντας την εργασία σε οικιακή βάση, οι εργοδότες μπορούν να την κάνουν αόρατη, μπορούν να υπονομεύουν την προσπάθεια των εργαζομένων να οργανωθούν όλοι/ες μαζί, και να μειώσουν τους μισθούς τους στο ελάχιστο. Πολλές γυναίκες επιλέγουν αυτή τη δουλειά στην προσπάθεια να συνδυάσουν ένα εισόδημα με τη φροντίδα της οικογένειας τους, αλλά το αποτέλεσμα είναι η υποδούλωση σε μια δουλειά με μισθό «πολύ κάτω από το πόσο θα πληρωνόταν η ίδια δουλειά αν εκτελούνται σε επίσημο πλαίσιο, και η αναπαραγωγή μιας έμφυλης διαίρεσης της εργασίας που στερεώνει τις γυναίκες πιο βαθιά στην οικιακή εργασία».

Τέλος, η ανάπτυξη της γυναικείας απασχόλησης και η αναδιάρθρωση της αναπαραγωγής δεν έχει εξαλείψει τις έμφυλες ιεραρχήσεις και ανισότητες στην εργασία. Παρά την αυξανόμενη ανδρική ανεργία, οι γυναίκες ακόμη παίρνουν μικρότερους μισθούς από τους αντρικούς. Παρατηρήσαμε επίσης την αύξηση

της ανδρικής βίας κατά των γυναικών, η οποία προκλήθηκε εν μέρει από το φόβο του οικονομικού ανταγωνισμού, εν μέρει από την απογοήτευση των ανδρών που δεν είναι σε θέση να παρέχουν τα απαραίτητα στις οικογένειές τους και άρα δεν εκπληρώνουν αυτό τον ρόλο. Σε ένα πλαίσιο μείωσης των μισθών και γενικευμένης ανεργίας, γίνεται δύσκολο για αυτούς να έχουν οικογένεια, πολλοί άνδρες επίσης χρησιμοποιούν τα σώματα των γυναικών διαμέσου της πορνείας ως μέσο ανταλλαγής και σαν οδό πρόσβασης στην παγκόσμια αγορά.

Αυτή η άνοδος της βίας κατά των γυναικών είναι δύσκολο να ποσοτικοποιηθεί και η σημασία της είναι προτιμότερο να εκτιμηθεί με ποιοτικούς όρους, από την οπτική των νέων μορφών που έχει πάρει η βία. Σε πολλές χώρες, υπό την επίδραση της Δομικής Αναπροσαρμογής, η οικογένεια έχει διαλυθεί. Αυτό συμβαίνει συχνά με αμοιβαία συναίνεση –μια και ο ένας ή και οι δύο σύντροφοι μεταναστεύουν, ή ξεχωριστά ο καθένας αναζητούν κάποια μορφή εισοδήματος. Πολλές φορές, όμως, είναι ένα πιο τραυματικό γεγονός καθώς, ερχόμενοι αντιμέτωποι με την εξαθλίωση, σύζυγοι εγκαταλείπουν τις συζύγους και τα παιδιά τους. Σε μέρη της Αφρικής και της Ινδίας, υπήρξαν επίσης επιθέσεις σε ηλικιωμένες γυναίκες, οι οποίες εκδιώχθηκαν από τα σπίτια τους, βρέθηκαν ακόμη και δολοφονημένες αφού τις κατηγόρησαν ότι είναι μάγισσες ή ότι κουβαλάνε το διάβολο. Το φαινόμενο αυτό πιθανότατα αντικατοπτρίζει την άρνηση να υποστηριχτούν τα μέλη της οικογένειας που δεν είναι πλέον παραγωγικά, στην προοπτική της μείωσης των πόρων. Άλλα παραδείγματα βίας που ανιχνεύονται κατά τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης είναι η αύξηση των δολοφονιών για την προίκα στην Ινδία, η αύξηση του trafficking και άλλων μορφών εξαναγκασμού στην εργασία της βιομηχανίας του σεξ, και η αύξηση των δολοφονιών γυναικών. Εκατοντάδες νεαρές γυναίκες, ως επί το πλείστον εργαζομένες στις maquilas, δολοφονήθηκαν στην πόλη Jaurez και σε άλλες μεξικανικές πόλεις στα σύνορα με τις ΗΠΑ, θύματα προφανώς βιασμού ή εγκληματικών δικτύων παραγωγής πορνογραφικών ταινιών και ταινιών «snuff».[14] Πάνω από όλα όμως, είναι η θεσμική βία που έχει κλιμακωθεί. Αυτή είναι η βία της απόλυτης εξαθλίωσης, της εργασίας σε απάνθρωπες συνθήκες, της μετανάστευσης, των παράνομων συνθηκών. Το γεγονός ότι η μετανάστευση μπορεί να θεωρηθεί ως ένας αγώνας, άρνησης της εξαθλίωσης, μια αναζήτηση για υψηλότερα επίπεδα αγώνα, δεν μπορεί να εξαλείψει αυτή την πραγματικότητα.

Διάφορα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από αυτή την ανάλυση. Πρώτον, ο αγώνας για την έμμισθη εργασία, ή ο αγώνας για «συμμετοχή στην εργατική τάξη του χώρου εργασίας», όπως προτιμούν να το θέτουν ορισμένες μαρξίστριες φεμινίστριες, δεν μπορεί να είναι ο δρόμος για την ελευθερία. Η έμμισθη απασχόληση μπορεί να είναι μια αναγκαιότητα, αλλά δεν μπορεί να είναι μια πολιτική στρατηγική. Για όσο υποτιμάται η αναπαραγωγική εργασία, για όσο θεωρείται μια ιδιωτική υπόθεση και ευθύνη των γυναικών, οι γυναίκες θα αντιμετωπίζουν πάντα το κεφάλαιο και το κράτος με λιγότερη ισχύ από ότι άνδρες, και σε μια εξαιρετικά ευάλωτη οικονομικά και κοινωνικά κατάσταση. Είναι επίσης σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχουν πολύ σοβαρά όρια στο βαθμό που η αναπαραγωγική εργασία μπορεί να μειωθεί ή να αναδιοργανωθεί σε εμπορική βάση. Πώς, για παράδειγμα, μπορούμε να μειώσουμε ή να εμπορευματοποιήσουμε τη φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων, των αρρώστων, χωρίς μεγάλο κόστος για αυτούς που δέχονται τη φροντίδα αυτή; Ο βαθμός στον οποίο η εμπορευματοποίηση της παραγωγής του φαγητού συνέβαλε στην επιδείνωση της υγείας μας (π.χ. αύξηση της παχυσαρκίας ακόμη και των παιδιών) είναι διδακτικός σε αυτό το πλαίσιο. Όσο για την εμπορευματοποίηση της αναπαραγωγικής εργασία μέσω της ανακατανομής του βάρους στους ώμους άλλων γυναικών, αυτή η «λύση» μόνο διαιωνίζει την κρίση του νοικοκυριού, μεταφέροντας το πρόβλημα στις οικογένειες αυτών που παρέχουν υπηρεσίες φροντίδας επί πληρωμή και δημιουργεί νέες σχέσεις εξουσίας μεταξύ των γυναικών.

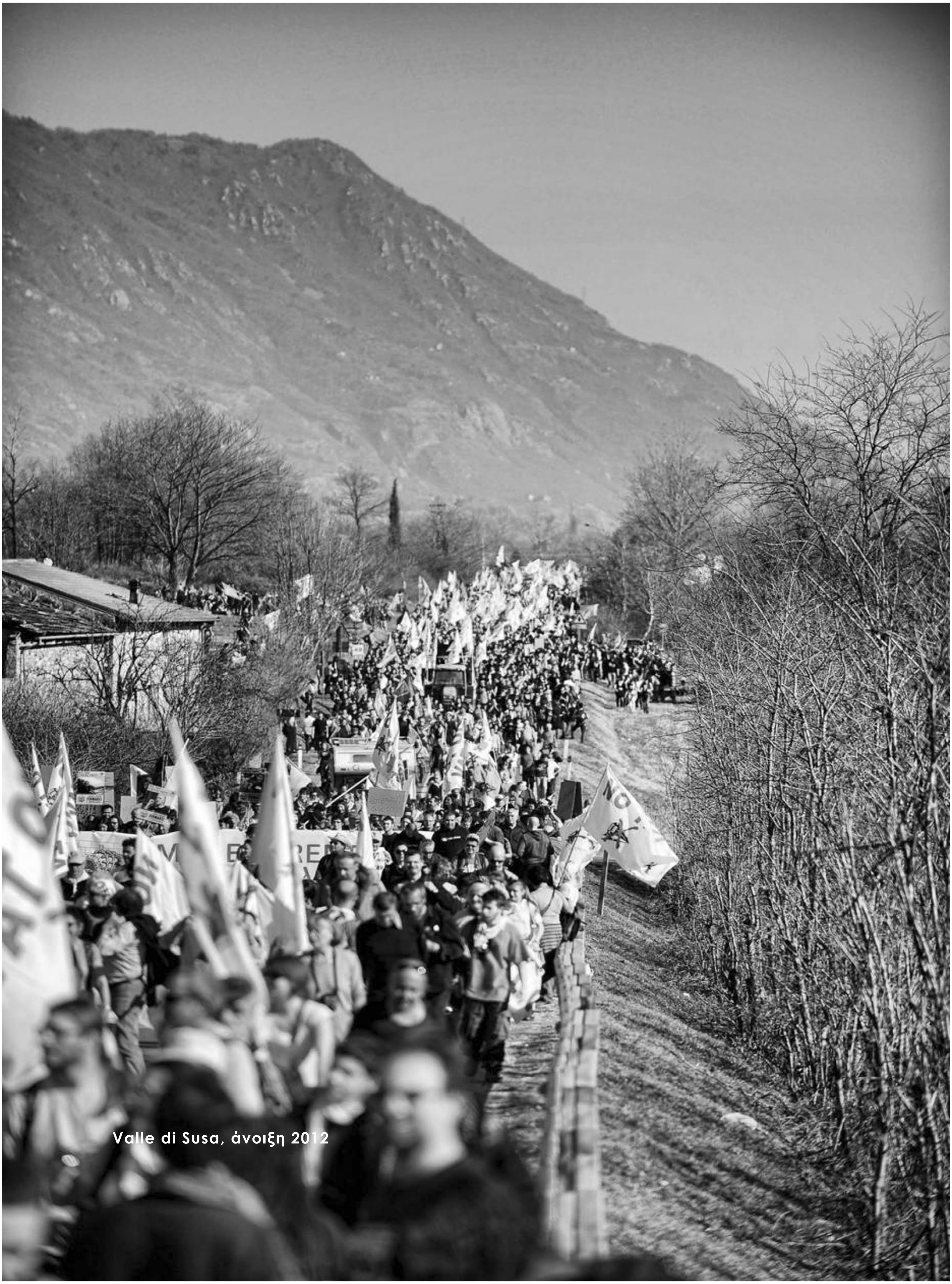
Αυτό που χρειάζεται είναι η επανεκκίνηση ενός συλλογικού αγώνα για την αναπαραγωγή με στόχο να επανακτηθεί ο έλεγχος πάνω στις υλικές συνθήκες

της παραγωγής των ανθρωπίνων όντων και να δημιουργηθούν νέες μορφές συνεργασίας γύρω από αυτή τη δουλειά, οι οποίες να βρίσκονται έξω από τη λογική του κεφαλαίου και της αγοράς. Δεν πρόκειται για μια ουτοπία, αλλά για μια διαδικασία που έχει ήδη αρχίσει σε πολλά μέρη του κόσμου, και που σίγουρα θα επεκταθεί παρά την κατάρρευση του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος. Οι κυβερνήσεις θα προσπαθήσουν να χρησιμοποιήσουν την κρίση για να μας επιβάλλουν σκληρές συνθήκες λιτότητας για πολλά χρόνια ακόμη. Με απαλλοτριώσεις γης, αστικές καλλιέργειες, κοινοτική γεωργία, καταλήψεις, δημιουργία διαφόρων μορφών ανταλλαγής εμπορευμάτων, κοινής βοήθειας, εναλλακτικές μορφές υγειονομικής περίθαλψης, μια νέα οικονομία αρχίζει να εμφανίζεται που μπορεί να μετατρέψει την αναπαραγωγική εργασία από μια βαριά δραστηριότητα σε ένα πιο απελευθερωτικό και δημιουργικό πειραματισμό πάνω στις ανθρώπινες σχέσεις.

Όπως δήλωσα, ο αγώνας αυτός δεν είναι μία ουτοπία. Οι συνέπειες της παγκοσμιοποίησης της διεθνούς οικονομίας θα ήταν σίγουρα πολύ χειρότερες χωρίς τις προσπάθειες που έχουν κάνει εκατομμύρια γυναίκες για να εξασφαλίσουν την υποστήριξη των οικογενειών τους, ανεξάρτητα από την αξία τους στην καπιταλιστική αγορά. Μέσω των δραστηριοτήτων τους για επιβίωση, καθώς και διαφόρων μορφών άμεσης δράσης (από καταλήψεις δημόσιας γης, μέχρι αστικές καλλιέργειες) οι γυναίκες βοήθησαν τις κοινότητές τους να αποφύγουν την ολική στέρηση, να μεγαλώσουν τις οικονομίες τους, και να προσθέσουν φαγητό στις κατσαρόλες. Μέσα σε πολέμους, οικονομικές κρίσεις, υποτιμήσεις, όταν ο κόσμος γύρω τους γκρεμιζόταν, εκείνες φύτευαν σιτάρι σε εγκαταλελειμμένα αστικά οικόπεδα, μαγείρευαν φαγητό για να το πουλήσουν στην άκρη του δρόμου, δημιουργούσαν συλλογικές κουζίνες –όπως οι κοινότητες *ola* στην περίπτωση της Χιλής και του Περού, εμποδίζοντας έτσι την εμπορευματοποίηση της ζωής, ξεκινώντας μια διαδικασία επαναδιαπραγμάτευσης και επανακολλεκτιβοποίησης της αναπαραγωγής που είναι απαραίτητες, αν θέλουμε να ξανακερδίσουμε τον έλεγχο της ζωής μας.

14. ΣτΜ. Πρόκειται για παραγωγή εξαιρετικά βίαιων ταινιών χωρίς τη βοήθεια ειδικών εφέ, οι οποίες συχνά απεικονίζουν βιασμούς και δολοφονίες γυναικών.

Valle di Susa, άνοιξη 2012

Εισαγωγικό σημείωμα της μετάφρασης

Η Valle di Susa είναι μια κοιλάδα στο Πεδεμόντιο της Βόρειας Ιταλίας, μεταξύ του Τορίνο και της ζώνης Maurienne στη Γαλλία και διατρέχεται από τον ποταμό Dora. Η κοιλάδα χαρακτηρίζεται από αυξημένη αστικοποίηση και πολλούς άξονες μεταφοράς και μετακίνησης, εξαιτίας της βιομηχανικής οικονομίας που εγκαταστάθηκε εκεί με τα χρόνια. Το περιβάλλον είναι ήδη καταπονημένο από τις υποδομές και οι κάτοικοι είναι αναγκασμένοι να συμβιώνουν με έργα μεγάλης κλίμακας, ενώ συνεχώς υποβαθμίζεται η ποιότητα ζωής τους.

Διάφορες ιταλικές κυβερνήσεις τα τελευταία 20 χρόνια προσπαθούν να πραγματοποιήσουν το έργο TAV (Treni Alta Velocita'- σιδηρόδρομος υψίστης ταχύτητας), που θα συνδέσει το Τορίνο με τη Λυών. Ο σιδηρόδρομος θα διέλθει από τη Valle di Susa και θα προκαλέσει τεράστια περιβαλλοντική, κοινωνική και οικονομική καταστροφή στους κατοίκους των 36 κοινοτήτων που θα υποστούν την κατασκευή και έπειτα τη λειτουργία του υπερσιδηρόδρομου.

Από την αρχή της εξαγγελίας αυτού του έργου οι κάτοικοι της Val Susa οργανώθηκαν στο κίνημα NO TAV και αντιστέκονται στην πραγματοποίηση του. Οι λόγοι της εναντίωσης τους είναι πολλοί και όπως θα φανεί παρακάτω, δεν πρόκειται για έναν απλά περιβαλλοντικό αγώνα, αλλά για μια έντονη κριτική και αντίσταση στην καπιταλιστική «ανάπτυξη».

Στην Ιταλία και στον υπόλοιπο κόσμο, όπου πραγματοποιήθηκαν γραμμές TAV, έκλεισαν οι τοπικές γραμμές και η μόνη επιλογή για τους ντόπιους ήταν πια η χρήση των πανάκριβων γραμμών TAV. Επιπλέον, πολλά χωριά κινδυνεύουν να χάσουν το χαρακτήρα τους, ή ακόμα και να εξαφανιστούν, αφού υπάρχουν σα μικρά κέντρα κατά τη διάβαση των επισκεπτών και των εργαζομένων μέσω της κοιλάδας.

Το έργο θα κοστίσει περί τα 22 δις ευρώ (όσα περίπου κόστισε στην Ελλάδα η ολυμπιάδα) και θεωρείται επένδυση «στρατηγικού ενδιαφέροντος» από το ιταλικό κράτος. Αντίθετα, η γαλλική κυβέρνηση πρόσφατα απέρριψε την πραγματοποίηση του μέρους της γραμμής που θα κατασκευαζόταν στο γαλλικό έδαφος, λόγω μεγάλου κόστους. Πρόσφατα και η Ρωσία έβαλε στο ντουλάπι έναν αντίστοιχο σχεδιασμό. Στην Ιταλία, πολιτικοί, μαφία, κατασκευαστικές εταιρίες, ευρωπαϊκή ένωση είναι ανυποχώρητοι στην ολοκλήρωση του. Ανυποχώρητο στέκεται απέναντι τους και το NO TAV και μένει να δούμε ποιος θα νικήσει.

Παρά τον συνεχή πόλεμο από το κράτος, τους εργολάβους και τα μμε, την καταστολή, τις φυλακίσεις και τις διώξεις, το κίνημα NO TAV παραμένει ενεργό και δυνατό, ίσως το πιο σημαντικό τα τελευταία χρόνια στην Ιταλία. Ο αγώνας του είναι πολύμορφος, με μαζικές διαδηλώσεις στην κοιλάδα που συχνά καταλήγουν σε πολύωρες οδομαχίες, σαμποτάζ στα εργοτάξια, δράσεις αλληλεγγύης σε όλη την Ιταλία, καλοκαιρινές κατασκηνώσεις αγωνιστικότητας και αλληλεγγύης, το Universita' NO TAV με συζητήσεις και αγωνιστικές δράσεις, ενώ αν και το κίνημα αποτελείται από ένα μεγάλο ετερογενές πλήθος ανθρώπων και ιδεολογιών, ο αντιφασιστικός του χαρακτήρας είναι ξεκάθαρος και αδιαπραγμάτευτος.

Από το 2011, όταν γράφτηκε το παρακάτω κείμενο, έχει περάσει ένας χρόνος συνεχών κινητοποιήσεων, που κατάφερε να διακόψει και να καθυστερήσει την έλευση νέων εργολάβων που έχουν αναλάβει (παράνομα) το έργο. Μπλόκαρε ένα μηχανισμό που είχε σκοπό να δράσει γρήγορα, άμεσα και ανενόχλητα. Η στρατιωτικοποίηση και η καταστολή στην κοιλάδα έχει ενταθεί ιδιαίτερα, έπειτα από την κατάσχεση εδαφών ακτιβιστών του NO TAV το Μάρτιο του 2012 και έπειτα από μια τεράστια διαδήλωση στη Val Susa και παράλληλες διαδηλώσεις αλληλεγγύης σε όλη την Ιταλία. Αντίστοιχα έχει ενταθεί και ο πόλεμος από τα μμε, με τη γνωστή λάσπη που ρίχνουν σε αντίστοιχα κινήματα και στην Ελλάδα, σχετικά με «βίαιους» διαδηλωτές, μικρές ομάδες που

αντιτίθενται στην «οικονομική ανάπτυξη», το γνωστό ανέκδοτο «για όλα φταίει το ΝΟ ΤΑV» (ακόμα και με κατηγορίες του τύπου: «Μετά από διαδήλωση 200 ΝοΤαν, [σε αλληλεγγύη με τους φυλακισμένους συντρόφους τους] τα ορτύκια δε γεννάνε πια αυγά…» Il piccolo, 19/09/2012) κτλ. Το κίνημα παραμένει ενωμένο και δηλώνει πως δε θα ηττηθεί.

Ασχολούμαστε με το ΝΟ ΤΑV γιατί έχει ομοιότητες με αντίστοιχα κινήματα υπεράσπισης της γης και αντίστασης στο μεγάλο κεφάλαιο στην Ελλάδα. Η Χαλκιδική, η Κερατέα, η Κρήτη, η Βάλια Κάλντα, δέχονται επίθεση και ετοιμάζονται να υποδεχθούν τα «μεγάλα έργα» με τον κατάλληλο τρόπο. Πιστεύουμε ότι από το 20χρονο κίνημα της Ιταλίας όλο και κάτι μπορούμε να μάθουμε, αν και μέσα σε ένα μικρό κείμενο δε χωράνε όλα όσα μπορεί να μας πει…

Η υποκειμενικότητα Νο Ταν[1]

των Emiliana Armano και Raffele Sciortino[2]

Ξανανάβουν οι φωτιές στη Val di Susa; Φαίνεται πως ναι. Το κίνημα ΝοΤαν προετοιμάζεται να αντιμετωπίσει την απόπειρα ανοίγματος του εργοταξίου στο Chiomonte (πραγματοποίηση μιας διερευνητικής γαλαρίας), προγραμματισμένη για τον Ιούνιο.[3] Ένα εργοτάξιο, που και στα λόγια του ίδιου του Virano, προέδρου του Παρατηρητηρίου Τορίνο-Λυών, δεν έχει τεχνική αξία, αλλά θα εκπροσωπούσε «στο συλλογικό φαντασιακό… το πραγματικό ξεκίνημα της γραμμής Τορίνο-Λυών… Αυτό που θα προκύψει κυρίως θα είναι η πολιτική του σημασία, ή και το θέμα της πρακτικής εφαρμογής στο έδαφος».[4] Δεν είναι τυχαίο ότι, έπειτα από τη δημοσίευση του προκαταρκτικού σταδίου του έργου,[5] εντείνονται οι φωνές, που μεταπήδησαν από τις τορινέζικες εφημερίδες σε εφημερίδες και λίστες της κοιλάδας, σχετικά με μια πιθανή «στρατιωτικοποίηση» (sic!) της περιοχής ενάντια σε πιθανή… ανυποταξία. Μια υπόθεση που υποστηρίζεται απροκάλυπτα από τα κορυφαία στελέχη του Δημοκρατικού Κόμματος (PD) του Τορίνο (στην ίδια κατεύθυνση με τους υποστηρικτές του στη Val Susa) και σε αγαστή συνεργασία με τη δεξιά.[6] Από την πλευρά της, η Lega, στη διοίκηση της Περιφέρειας, ενώ κλείνει ολόκληρα τμήματα από το μοναδικό νοσοκομείο της κοιλάδας, δε δεσμεύεται ούτε καν για αποζημιώσεις από την κατασκευή της ταχείας γραμμής, γιατί … αυτή είναι ήδη ένα πλεονέκτημα.[7]

Εν τω μεταξύ, η κυβέρνηση θα πρέπει να βρει τρόπους και χρόνο τόσο για να συγκαλέσει σύσκεψη στο Palazzo Chigi,[8] όσο και για να ανανεώσει με τη Γαλλία το διεθνές συμβόλαιο που λήγει (είναι μια από τις αναγκαίες συνθήκες που έχει επιβληθεί από τις Βρυξέλλες για την απορρόφηση των ευρωπαϊκών πόρων). Παράλληλα, το τοπικό Συμβούλιο του Piemonte (Πιεμόντε) ψάχνεται, ανάμεσα στους συμβούλους του Grillo[9] και σε αυτούς του PD για να εγκρίνουν τον νόμο που θα αποκλείει τις αποζημιώσεις για τις οικονομικές επιπτώσεις στα εδάφη των μεγάλων έργων. Και στο Chiomonte (Κιομόντε), μια κοινότητα στα όρια της χαμηλής και ψηλής κοιλάδας, με πλειοψηφία στην κεντροδεξιά, ο δήμαρχος τρέμει ότι θα μείνει μόνος του με τον περιφερειάρχη για να «διαχειριστούν» την κατάσταση. Στο κίνημα συνδυάζεται η αίσθηση ότι αυτή θα είναι η καθοριστική μάχη, με την αντίληψη ότι από το άλλο στρατόπεδο η δυσκολία να βάλουν χέρι στα εργοτάξια είναι πραγματική, όπως δείχνουν οι συνεχείς αναβολές, δεδομένου και του πολιτικού πλαισίου, τοπικού και ευρωπαϊκού.[10]

Ένα Όχι, με τον τρόπο του, θεσμικό

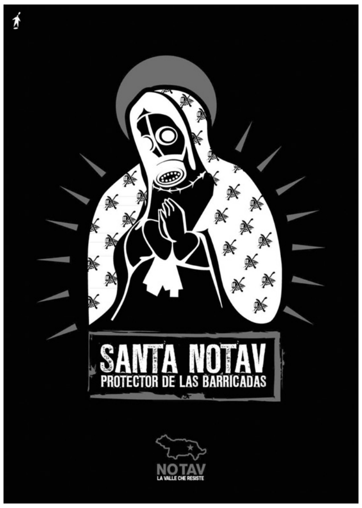
Το κίνημα NoTav ήταν και συνεχίζει να είναι ένα σημαντικό **εργαστήριο** συγκρότησης της **υποκειμενικότητας** της συνεργασίας σε έναν αγώνα που έχει σίγουρα ιδιαίτερα γνωρίσματα, αλλά καλλιέργησε ένα λεξιλόγιο και απαλλάχτηκε από γόρδιους δεσμούς πέρα από το συγκεκριμένο θέμα «υψίστη ταχύτητα». Το κίνημα, πράγματι, μετά την ανάκτηση του Venaus το Δεκέμβρη του 2005– στο βαθμό που ο αντίπαλος παρά την ήττα ενέμεινε στις προθέσεις του– δε σταμάτησε, εδραιώθηκε σαν ένα κίνημα διαδεδομένο σε όλες τις ηλικίες και τα φύλα, τόσο με ευρεία ριζοσπαστικοποίηση σε όλη την επικράτεια, με διαφορετικές μορφές όσο και με το άνοιγμα του σε γενικότερες θεματικές και με την αναζήτηση συνεργασίας με άλλα κινήματα για τη γη και τα κοινά αγαθά (με το NoDalMolin, το NoPonte στην Campania, δημοψήφισμα για το νερό).[11] Και ακριβώς ένα χρόνο πριν επανενεργοποιήθηκε στο πεδίο της μάχης, με την αφορμή των δειγματοληπτικών γεωτρύπανων, αναγκάζοντας τους εργολάβους να τα παρατήσουν, έπειτα από ένα μήνα που τα μετέφεραν συστηματικά μέσα στη νύχτα στην κοιλάδα. Εν τω μεταξύ, το κίνημα δεν αφέθηκε να εμπλακεί στην τακτική του Παρατηρητηρίου – αρνήθηκε την πρόσκληση να περάσει από το «καταστροφικό» όχι στο συμμετοχικό (!) «πως» -, που έσυρε μαζί του από την πρώτη στιγμή κάποιους κοινοτάρχες. Ούτε άλλαξε στάση, παρά αποσαφήνισε το στόχο του και τους διακριτούς ρόλους- σε σχέση με εκείνες τις πολιτικές εκπροσωπήσεις και τους τοπικούς θεσμούς που μέχρι ενός σημείου ήταν κατά του Ταν.[12]

Το *όχι στην υψίστη ταχύτητα* έγινε λοιπόν κάτι πιο βαθύ, συνειδητό και ενημερωμένο, χάρη στο ότι μπήκε στο παιχνίδι η συλλογικότητα στα σώματα και στο μυαλό. Εκθετική ανάπτυξη στο ζενίθ της αντιπαράθεσης –«βοήθησε» και η στρατιωτικοποίηση της κοιλάδας-, εδραίωση **μετά** την εξέγερση. Το οποίο, προσοχή, επέτρεψε να υπολογιστεί για το σύνολο του κινήματος η αξία της τεράστιας δουλειάς της οργάνωσης, η γνώση και η κοινοποίηση της, που έγινε από τις πρώτες ομάδες ακτιβιστών **πριν**, κάποιες φορές επίσης πολύ καιρό πριν, από τις αποφασιστικές συναντήσεις, ενεργοποιώντας τη μνήμη από προηγούμενους αγώνες. Ίσως αυτή η δυναμική -χωρίς υπερβολή, έτσι μπορεί να αποσαφηνιστεί ο συστατικός της ρόλος- μας λέει κάτι για την περίοδο που διανύουμε και για τα εμπόδια στην οργάνωση της πάλης…

Από την κριτική των μεγάλων έργων…

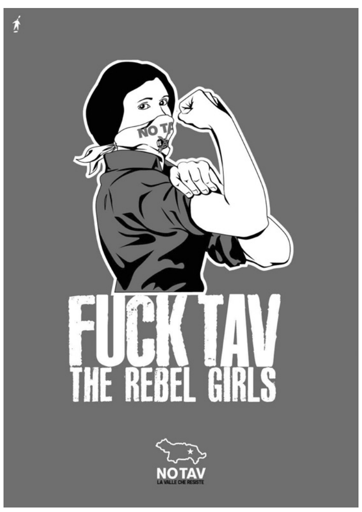
Όλα αυτά δείχνουν το μαζικό χαρακτήρα αυτού του κινήματος. Σε αυτές τις περιπτώσεις, χρησιμοποιείται συχνά ο όρος κοινότητα: είτε αρέσει είτε όχι, το σημαντικό είναι ότι πρόκειται για μια κοινότητα μη δεδομένη, φυσική, αλλά

αυτοδημιουργούμενη μέσα στον αγώνα (και έτσι εβρισκόμενη πάντα σε κίνδυνο). Το θέμα είναι λοιπόν: πώς δημιουργήθηκε; Το ανακαλούμε με λίγα λόγια.

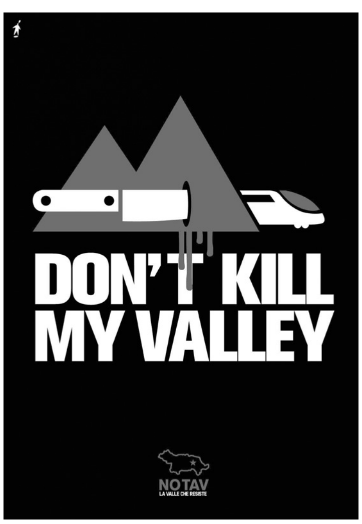
Το κίνημα, που δεν ήταν εξαρχής ευρύ, δούλεψε καταρχήν στο να εξετάσει τα τεχνικά χαρακτηριστικά, περιβαλλοντικά και οικονομικά, του έργου TAV. Πάνω σ' αυτό χρησιμοποίησε και τη συμβολή των τεχνικών «εμπειρογνωμόνων» σε ένα είδος μόνιμου εργαστηρίου εκμάθησης, επεξεργασίας και διάδοσης, ένα έργο «ανώνυμο» αλλά σιγά σιγά πιο διαδεδομένο χάρη στη *μαζική αυτό-επικοινωνία*. Στην αρχή, επομένως, εστίασε στο κόστος για τη γη και την υγεία, απέναντι σε ανύπαρκτα κοινωνικά και οικονομικά οφέλη. Ένα είδος ανάλυσης κόστους-οφέλους ανεστραμμένη ενάντια στον κόσμο των επιχειρήσεων και της πολιτικής, αντιδιαμετρικά στους δύο πόλους.

Έπειτα, το δεύτερο θέμα: ποιανού είναι το TAV; Με τι τρόπο χρηματοδοτείται; Αναδύθηκε έτσι το μοντέλο της υφέρπουσας ιδιωτικοποίησης των μεγάλων έργων, στα οποία ένα συμβατικό σύστημα, που θέτει όλες τις επενδύσεις σε βάρος του κράτους και εκχωρεί τις εργασίες χωρίς μειοδοτικούς διαγωνισμούς σε μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες («γενικοί ανάδοχοι» με τραπεζικά δάνεια εγγυημένα από το κράτος), αυξάνει το κόστος των έργων και προχωράει με ένα σύστημα υπεργολαβίας, που βασίζεται σε επισφαλή και υπερεκμεταλλευόμενη εργασία (κάτι που έγινε κατά κόρον και τεκμηριώθηκε στα έργα TAV που έχουν κατασκευαστεί ήδη στην Ιταλία). Ένα μοντέλο που πέρασε αλώβητο από την Tangentopoli,[13] βελτιώθηκε από τις κυβερνήσεις τις κεντροαριστεράς της δεκαετίας του '90 και έπειτα επισφραγίστηκε από τον "legge obiettivo"(«νόμο-στόχο») της κυβέρνησης Berlusconi το 2002. Ένα κλασικό παράδειγμα κοινωνικοποίησης των ζημιών –υπό μορφή εξωτερικών επιπτώσεων– και ιδιωτικοποίησης των κερδών.[14]

Η συλλογική επεξεργασία και η αφομοίωση αυτής της κριτικής εξηγεί την ισχυρή παρουσία των νομικών θεμάτων μέσα στο κίνημα, από τη μια πλευρά, την απόρριψη της πολιτικής διαφθοράς και της διείσδυσης της μαφίας στο σύστημα των συμβάσεων και από την άλλη, το ζήτημα του δημόσιου χρέους. Δεν πρόκειται για λαϊκισμό.

Με μια προσεκτική ματιά, εδώ βλέπουμε να αναδύεται μια «εγκατεστημένη» κριτική για το τι είναι ο χρηματοπιστωτικός καπιταλισμός, ξεκινώντας από τις συνέπειές του, που γίνονται αντιληπτές ως καταστροφικές για μια έκταση στο σύνολό της: υποθήκευση της μελλοντικής ζωής -και όχι πια μόνο όσον αφορά στην εργασία-, οικονομία των ανεστραμμένων χρεών προς το «δημόσιο». Με αυτή την έννοια, ο αγώνας NoTAV είναι ακριβώς ένας αγώνας τοπικός, αλλά όχι τοπικιστικός. Δηλαδή: η γη όχι σαν εγωιστική επανοικειοποίηση μιας κοινότητας, αλλά σαν **κοινό αγαθό** που διαπερνά τα κομβικά σημεία της παραγωγής και της αναδιανομής του κοινωνικού πλούτου, εν γένει. Αυτό επέτρεψε να αρχίσει να εστιάζει σε ένα μόνο σημείο πολιτικής και οικονομίας, να περάσει ας πούμε, σε μια πρακτική κριτική της δημόσιας πολιτικής οικονομίας.

...στην πρακτική κριτική της αντιπροσώπευσης

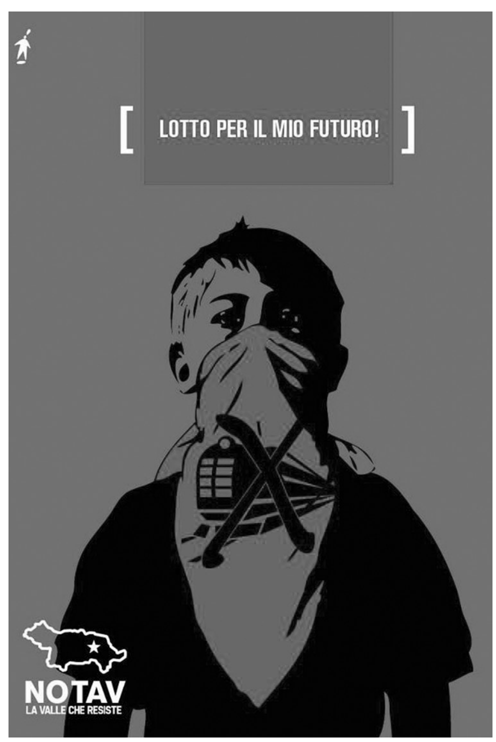
Με αυτόν τον τρόπο άνοιξε ο δρόμος προς τη συνειδητοποίηση για την αντιμετώπιση όχι μόνο των μεγάλων έργων, αλλά και προς τη συνειδητοποίηση της κρίσης της νομιμοποίησης της θεσμικής εξουσίας και της **κρίσης της πολιτικής αντιπροσώπευσης**. Ήταν ένα σημαντικό πέρασμα που στην πράξη, στις πρακτικές του κινήματος, πρόσφερε τη βάση της πραγματικής «κρίσης της πολιτικής»: το σύμπλεγμα κράτος-τράπεζες-μεγαλες επιχειρήσεις-πολιτικές διασυνδέσεις. Η μαζική αντίσταση για την υπεράσπιση της γης βγήκε από αυτή τη διαδικασία πιο δυνατή, χάρη στη βεβαιότητα, που σε ένα συγκεκριμένο σημείο γενικεύτηκε, ότι η αντίδραση είναι δίκαιη απέναντι στην αυθαίρετη νομιμότητα του κράτους και των

κομμάτων. Αυτή η παραδοχή μιας «άλλης νομιμότητας» έπρεπε σε κάποιο σημείο να σπάσει τα όρια του κρατικού νόμου και να ασκήσει το δικό της δικαίωμα στην υπεράσπιση της γης.

Αντίστοιχα, εξαρχής οργανώθηκε έξω από τα παραδοσιακά μονοπάτια (κομματικά και συνδικαλιστικά), που δεν εισάκουγαν τα αιτήματα του κινήματος. Μέχρι που η πλήρης αυτονόμηση από τις θεσμικές οργανώσεις και αντιπροσωπεύσεις έγινε μια αξία από μόνη της, σαν προϋπόθεση για το βασικό ερώτημα «ποιος αποφασίζει;». Αυτό αντιπροσώπευσε, μαζί με την υπεράσπιση της γης από μια αδηφάγα «ανάπτυξη», το άλλο κοινό αγαθό που υπερασπίζεται το κίνημα, πέρα από την κοιλάδα, στο εσωτερικό μιας δημοκρατικής πρακτικής αποτελεσματικής και αυτοοργανωμένης, με δικούς της τρόπους, δικά του «όργανα», δικά του επικοινωνιακά δίκτυα και τη συνεπαγόμενη άσκηση μιας «δημοκρατίας ελέγχου» στους τοπικούς πολιτικούς θεσμούς.[15] Οι όροι επιδεινώνονται με θεαματική ταχύτητα, είναι γνωστό, αλλά η οριζοντιότητα είναι σ' αυτή την περίπτωση μια προσεγγιστική μόνο περιγραφή των πρακτικών της οργάνωσης και της συμμετοχής στο κίνημα. Η δραστηριοποίηση επικεντρώνεται στις θερμές στιγμές της μάχης, μέσα στις αποφασιστικές συνελεύσεις, όπου μέχρι στιγμής κατάφερε να οικοδομηθεί μια αυθόρμητη σύνθεση, όπου η ενότητα του κινήματος και η εκπλήρωση του στόχου αποτελούν το κοινό κριτήριο.

Από αυτή τη διαδικασία επαναπροσδιορίστηκε και η χωρική διάσταση. Οι χώροι συνάθροισης, όχι πια οι παλιές κομματικές ή συνδικαλιστικές περιοχές- αλλά τα «φρούρια», οι «επανοικειοποιημένες» θέσεις των τοπικών θεσμών, οι πλατείες, τα σχολεία, οι αυλές, κτλ, έγιναν τόποι όχι κλειστοί, αλλά περάσματα συνάντησης ατόμων, που κάνουν δύο πράγματα: συνεργάζονται σε μια δράση, ας πούμε πολύμορφη εξέγερση στο στόχο της, και κάνοντας αυτό ανοικοδομούν κοινωνικούς δεσμούς ενάντια στον ατομικισμό. Αυτός είναι ο πραγματικός συνδετικός κρίκος του κινήματος, η πολιτική του δουλειά. «Είναι από την ήρεμη υποκειμενικότητα και από τη λογική της ανάθεσης, που φαίνεται να έχουν απαλλαγεί στη Valle di Susa».[16] Κι αυτό επέτρεψε την ενδελεχή και έγκαιρη διερεύνηση της ενότητας μέσα στην ανομοιογένεια των υποκειμένων, των οραμάτων, των ξεχωριστών ιστοριών, των προοπτικών, ακόμα και των ρόλων.

Είναι μια διαδικασία πραγματική, οπότε δε φαίνεται ανώδυνη, μη γραμμική στη σύστασή της, μια διαδικασία ένωσης μεταξύ υποκειμένων με σάρκα και οστά, που δε σχετίζονται με μια ήδη δεδομένη κοινή προοπτική. Μετασχηματίζονται μέσα στον αγώνα, δημιουργούν σχέσεις και παράγουν κάτι το οποίο πρωτύτερα θα φαινόταν αδύνατο.[17]

Ένα νέο είδος έρευνας

Η εσωτερική συζήτηση στο κίνημα έζησε και συνεχίζει να ζει από τη δημιουργία διάφορων πυρήνων συζήτησης και εμβάθυνσης, που συνοψίζονται γύρω από αυτό που είναι και το κεντρικό ενδιαφέρον μα που εμπλουτίστηκε κατά την διάρκεια αυτών των χρόνων με διάφορες θεματικές. Εδώ ισχύει μια συλλογική συμμετοχή που αξιοποιεί τις ιδιαίτερες ικανότητες και ευαισθησίες και παράγει με μια εργασία, συχνά υπόγεια μα παρ' όλα αυτά συστηματική, ένα σύνολο κριτικών πληροφοριών, που συνήθως δεν είναι προσβάσιμες, αξιοποιώντας με ιδιαίτερα έξυπνο τρόπο τα συμπεράσματα των «ειδικών».

Αυτές τις ημέρες, για να παραθέσουμε το τελευταίο παράδειγμα, έγινε η παρουσίαση της δουλειάς του συντονισμού γιατρών της Valle di Susa, σχετικά με τις επιπτώσεις στην υγεία από την ενδεχόμενη λειτουργία των εργοταξίων.[18]

Το κίνημα βρίσκεται υπό μια συνεχή και πραγματική διαδικασία αυτομόρφωσης, ξεκινώντας από την κριτική γύρω από το περιβάλλον, τη βλαπτικότητα και την κινητικότητα, χάρη στις οποίες ενέργεια και ιδέες κυκλοφορούν σε ένα ευρύτερο ακόμα σώμα. Δεν αποτελείται από «οργανικούς» διανοούμενους, η γνώση παράγεται από τους πολλούς και οι γνώσεις ενσωματώνονται στις πρακτικές του αγώνα.

Χωρίς φυσικά να θέλουμε να υποστηρίξουμε εδώ μια κάποια απίθανη συνέχεια με τις εμπειρίες του παρελθόντος σε θέματα «εργατικής έρευνας» και «συν-έρευνας»[19] παρόλα αυτά, προκαλεί ιδιαίτερη αίσθηση ως ένα βαθμό, το γεγονός ότι στο κίνημα ΝοΤαν το θέμα της «έρευνας» επιστρέφει, τρόπον τινά επεκτείνοντας μια ενσωματωμένη πρακτική αν και όχι ακόμα θεωρητικοποιημένη.[20]

Οι ακτιβιστές αποκτούν επίσημα έγγραφα (ακόμα και σύνθετα), τα αναλύουν συγκρίνοντας τα με τις εμπειρίες και τα αποδεικτικά στοιχεία πάνω στο έδαφος, τα συζητούν δημόσια επεξεργάζοντάς τα, παράγουν νέες κριτικές γνώσεις. Έτσι, η γνώση προέρχεται ενδογενώς από το κίνημα, παραγόμενη στο εσωτερικό του.[21] Δεν υπάρχει γνώση «αντικειμενική», «επιστημονική», την οποία θα εμπιστευτούν σε ένδειξη σεβασμού προς τον εμπειρογνώμονα. Αν υπάρχει ένα τεχνικό περιεχόμενο, το κίνημα πρέπει να μπορεί να το συζητήσει. Την ίδια στιγμή, η σχέση με τη γνώση είναι ακριβής, όχι ιδεολογική, και τα περιεχόμενα που αποκτά το κίνημα είναι συγκεκριμένα αλλά όχι εξειδικευμένα. Οι ειδικοί είναι ευπρόσδεκτοι αλλά δεν δίνουν τη «γραμμή», γνώση είναι να μαθαίνεις από κοινού. Είναι αυτονόητο ότι αυτό καταφέρνει μια αυστηρή αλλά έγκαιρη κριτική απέναντι στη μιντιακή προπαγάνδα πάνω στα θέματα που επιμελούνται οι ακτιβιστές.[22]

Το κίνημα χρησιμοποιεί τα νέα μέσα αλλά με τρόπο νηφάλιο, σαν εργαλεία διάχυσης της πληροφορίας και για να στέλνει τα σήματα της ενίσχυσης των φυσικών σχέσεων. Η επικοινωνία στα δίκτυα φαίνεται, έτσι, αποφασιστικής σημασίας στις πρακτικές της αντίστασης, αφού επενεργεί στις σχέσεις που είτε

προϋπήρχαν, είτε δημιούργησε ο αγώνας από το μηδέν και στις οποίες προστίθεται όλη η δυνατότητα διάδοσης του μηνύματος και της τυπικής αυτοοργανωμένης επικοινωνίας των νέων μέσων. Σε αυτή τη βάση η επικοινωνία γίνεται εξίσου μέσο οργάνωσης: διάχυτη, ανοιχτή, μη ηγεμονική, ικανή να συμπεριλάβει διαφορετικά υποκείμενα στους κοινούς στόχους, αλλά χωρίς να επιδιώκει να ενοποιήσει τις διαφορετικές οπτικές γωνίες, σεβόμενη τις διάφορες πρακτικές και τους τρόπους έκφρασης.

Μέσα από αυτές τις λειτουργίες το κίνημα καταφέρνει να νιώθει τον εαυτό του, τις διαθέσεις και τις αντιλήψεις, με λίγα λόγια, **αντανακλά τον εαυτό του**, διαμορφώνεται ενώ ενημερώνεται. Με αυτό τον τρόπο, η θεωρία, τα δίκτυα επικοινωνίας και η διαδικασία της οργάνωσης αλληλοσυνδέονται στην αυτοαναγνώριση και στην αυτοσυγκρότηση (ατομική και συλλογική) των υποκειμένων.

Ανάπτυξη και ταξική σύνθεση

Επίσης, θα πρέπει να προβληματιστούμε ενδελεχώς σχετικά με τη σύνθεση του κινήματος: μια σύνθεση βαθιά συνδεδεμένη στην υπεράσπιση της γης, αλλά κοινωνικά και πολιτικά ποικιλόμορφη. Το οποίο, επιπλέον, προκάλεσε αντιδράσεις διαφορετικού τύπου: από τις «καθαρές», καχύποπτες σχετικά με το διαταξικό του κινήματος, σ' αυτές τις πιο ανοικτές, αλλά ουσιαστικά απλουστευτικές –ότι είναι ένα κίνημα που οδηγείται από τα «αντανακλαστικά» της «μεσαίας τάξης»-, ή τις σταθερές σε ένα χαρακτηρισμό λόγω άρνησης: στο κέντρο δεν υπάρχει η εργασία, το κίνημα ΝοΤαν δε μπορεί παρά να είναι εκτός από περιορισμένο εδαφικά (πράγμα αυτονόητο), περιορισμένο και σε σχέση με το περιεχόμενο του. Το στοίχημα του κινήματος εδώ είναι να καταφέρει να μη μπερδευτεί η πολιτική πορεία και το «προγραμματικό» του κινήματος, το οποίο προφανώς μπορεί να είναι αντικείμενο αξιολόγησης και κριτικής. Ωστόσο δε μπορεί να είναι κενό, με μια απλουστευτική υποβάθμισή του απλά σε έναν αγώνα περιβαλλοντικό. Αυτό που μπορεί κανείς να σκιαγραφήσει, είναι ότι ακόμα και από την άποψη της σύνθεσης είμαστε μπροστά σε κάτι που ξεπερνά το εμβρυικό στάδιο, τόσο τον παραδοσιακό περιβαλλοντικό αγώνα, όσο και τον απλοϊκά εξαρτημένο κρίκο μεταξύ περιβάλλοντος και εργασίας (αυτό που στο λεξιλόγιο των γραπτών σημάτων σχεδιάζεται με μια παύλα).

Αν πράγματι ρίξουμε μια καλύτερη ματιά, πίσω από το «δημοφιλές» γενικό διαταξικό ιστό –εργάτες, ακόμη και αν κατά πολύ λιγότεροι, άνεργοι, γέροι και νέοι της μεσαίας τάξης, «τεχνίτες», κ.α.– διαφαίνεται κάτι που προκαλεί σύγχυση ή είναι ελπιδοφόρο, ανάλογα με την οπτική γωνία. Όπως πάντα όμως για τα νέα κοινωνικά φαινόμενα, ο ίδιος ο αγώνας είναι αυτός που συμβάλλει στο να αναδυθεί και το βοηθάει στο να επικεντρωθεί στο στόχο του. Αυτό που είδαμε να διαμορφώνεται είναι η σύνδεση «απλών» ατόμων που έμειναν ουσιαστικά έξω από παραδοσιακές συμμετοχές και ταξικές ταυτότητες, ακριβώς αυτές του παλιού φορντιστικού βιομηχανικού κύκλου σε ύφεση, που έμειναν χωρίς οργανωμένες άμυνες μπροστά σε μια μέθοδο παραγωγής, η οποία σε ένα συγκεκριμένο σημείο φάνηκε απλά πιο καταστροφική. Γυναίκες και άντρες, που υπό κανονικές συνθήκες είναι παραδομένοι, όπως όλοι, στους ελάχιστους όρους μιας ύπαρξης που καταναλώνει και παράγει, σε μια γη που διασχίζεται από τις ροές της κυκλοφορίας των εμπορευμάτων, είναι τραυματισμένη από ναούς της κατανάλωσης και φέρει καθημερινά τη μετακίνηση των ανθρώπων προς μια πόλη, που βρίσκεται σε απελπισμένη αναζήτηση διεξόδου από την κατάστασή της ως μηχανής παραγωγής σε κρίση.

Δραστηριοποιήθηκαν λοιπόν, άτομα όχι γιατί, με την αποσύνθεση των παλιών ομάδων εξαφανίστηκαν και οι σχέσεις των τάξεων και οι κοινωνικές διαφορές, αλλά γιατί είναι τέτοια η διείσδυση των καπιταλιστικών σχέσεων, που έχουν πια

εισχωρήσει τόσο βαθιά στην καθημερινή αναπαραγωγή, ώστε το άτομο να είναι ήδη καθ' εαυτό ένα άθροισμα **κοινωνικών σχέσεων**, παραδομένο φυσιολογικά σε αποξενωμένες και διασπαστικές δυναμικές. Υπό αυτές τις συνθήκες, όμως, οι σχέσεις για να είναι σε θέση να ανατραπούν διαμορφώνοντας μια κοινότητα, όπου τίποτα ή λίγα είναι δεδομένα, πρέπει να οικοδομηθούν σχεδόν τα πάντα. Εξετάζοντας τον δυναμικό πλούτο των ίδιων **διφορούμενων** σχέσεων, που στην καθημερινή ζωή μέχρι τώρα δημιουργούνταν όχι για την ίδια την αξία τους, αλλά για την αγορά.

Τώρα, ακριβώς αυτή η κοινωνική σύνθεση, αν μπορούμε ακόμα να τη λέμε έτσι, όπως και να' χει δύσκολα προσδιορίσιμη με κοινωνιολογικούς-στατιστικούς όρους, ανταποκρίνεται σε μια διαδικασία ανταγωνιστικής **υποκειμενοποίησης**. Και μέσα σ' αυτή τη διαδικασία έπρεπε να αντιμετωπίσει με νέους όρους το θέμα της **ανάπτυξης**. Είναι ξεκάθαρο ότι ο αγώνας ΝοΤαν δεν είναι κατά της «πρωταρχικής συσσώρευσης» των υποδομών, αλλά, για να τεθεί με κάποιον τρόπο, κατά της εξογκωμένης και καταστροφικής αναπαραγωγής της στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης. Η κριτική των ΝοΤαν ήρθε «αυθόρμητα» κατά της ιδέας να θυσιαστεί η ζωή του κόσμου σε μια τεράστια και άχρηστη πλατφόρμα ανεφοδιασμού για την κυκλοφορία των εμπορευμάτων και να γίνει η γη ένας απόλυτα ανοιχτός «χώρος ροών». Έπειτα, οριστικοποιήθηκε κατά εκείνης της μεθόδου του ιδιωτικού σφετερισμού των δημόσιων δαπανών, που μέσω του συστήματος μεγάλων έργων, όχι μόνο κατέστησε δομική τη διαφθορά, αλλά επιπλέον προώθησε την εξάπλωση των επισφαλών εργασιακών σχέσεων, τυπικών για τις **μετα-φορντικές** επιχειρήσεις.[23] Εγκαταστάθηκε, έτσι, μια αντίθεση προς τον καταστροφικό χαρακτήρα μιας συγκεκριμένης «ανάπτυξης», που δε γοητεύει πια στο βαθμό που όλο και πιο πολύ εκτοπίζει σε αντίθετες πλευρές τα κέρδη και τις ζημιές χωρίς να μπορεί να προτείνει ένα πολιτικό και οικονομικό «αντάλλαγμα» στους εργάτες ή στη μικρή επιχείρηση, όπως παλιότερα, ως αποζημίωση για τις απώλειες της κοινωνικής ζωής και του περιβάλλοντος.[24] Μια αποσύνδεση που υπερτονίζεται από την οικονομική κρίση.[25]

Κάτι ανάλογο με αυτό που έδειξε η περίπτωση της Fiat Mirafiori, σε ένα Τορίνο που συχνά ακόμα κοιτάει στο παρελθόν, με την απώλεια της αξιοπιστίας του «σχεδίου» βιομηχανικής διαχείρισης με γνώμονα αποκλειστικά οικονομικές λογικές. Και τελικά, πόσο επηρεάστηκε η ίδια η Fiom (*Federazione Impiegati Operai Metallurgici – ομοσπονδία ανέργων της μεταλλουργίας*) από το κίνημα ΝοΤαν στη διαδρομή της προς τη μερική αμφισβήτηση των δογμάτων της βιομηχανοποίησης;

Για να κλείσουμε μ' αυτό το θέμα λοιπόν, σαφώς και εντάσσονται τα εργασιακά ζητήματα στον αγώνα ΝοΤαν, αλλά επιπλέον, από τη διάλυση της προηγούμενης σύνθεσης των εργασιακών σχέσεων, αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε αυτό το παλιό λεξιλόγιο, αναδύεται σήμερα πιο ξεκάθαρα ένα τραύμα στις παραγωγικές και αναπαραγωγικές σχέσεις – το κοινωνικό υποκείμενο του Μαρξ;- που με πολύ κόπο προσπαθεί να πάρει κατάλληλη «πολιτική» μορφή απέναντι στις σχέσεις του κεφαλαίου που τείνουν να καλύψουν όλο το φάσμα της ζωής.[26]

Συμπεράσματα: κοινά αγαθά σαν πρόγραμμα;

Η αγωνιζόμενη κοιλάδα της Susa δεν είναι ένα ειδυλλιακό αλπικό τοπίο, αλλά μάλλον η προέκταση μιας μητρόπολης σε ανακατασκευή και μια περιοχή με μεγάλη πυκνότητα σε υποδομές.[27] Το διακύβευμα είναι μια γη επηρεασμένη από οικονομικές σχέσεις εξουσίας, όπου η κοινωνική ζωή έγινε ένα πεδίο σύγκρουσης ενάντια στη λογική του κέρδους. Γι' αυτό, ακόμη και γι' αυτό, το κίνημα ΝοΤαν πρέπει να αντιμετωπίσει την καινούρια εδαφική μάχη, σαν μάχη ανάμεσα σε ένα χώρο για τις παγκόσμιες και εμπορευματοποιημένες ροές και σε ένα χώρο κοινωνικής ζωής.

Το κάνει, σε ικανοποιητικό βαθμό, με μια μη παραδοσιακή διαδικασία κινητοποίησης. Η δύναμη του, και εν μέρει η τύχη του, είναι το να μην έχει να υπερασπιστεί παλιές δομές και να μη μπορεί να κάνει ό,τι έκανε με παλιά εργαλεία. Κατά κάποιο τρόπο, αναδιαμορφώνει τον παραδοσιακό ισχυρό δεσμό, που εδώ και δεκαετίες είναι εγκλωβισμένος μεταξύ αγώνων και καπιταλιστικής ανάπτυξης.[28]

Σε τελική ανάλυση και χωρίς να θέλει να ιδεολογικοποιήσει τίποτα και κανέναν, αναδύθηκε ένα νέο πεδίο δυνάμεων με κάποιες δυνατότητες.

Η κύρια πηγή της κινητοποίησης συνδέεται με το γεγονός ότι εδώ έχουμε να κάνουμε με έναν αγώνα σχετικά με την αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής που πρέπει να τύχει υπεράσπισης σαν **κοινό αγαθό**.[29] Κάτι που μπορεί να γίνει πιο ευρύ, επανασυνδέοντας διαφορετικές αλλά συνυφασμένες πτυχές. Έχει βρει το δρόμο της η ιδέα ότι η ζωή – σ' αυτή την περίπτωση: η γη, η υγεία, η μετακίνηση, η δυνατότητα λήψης αποφάσεων, οι κριτικές γνώσεις- όχι μόνο δε μπορεί να καθορίζεται από την αδηφαγία της αγοράς• επιπλέον, πρέπει να προστατευθεί η δυνατότητα συνειδητής και συλλογικής αναπαραγωγής ενάντια στην ιδιωτικοποίησή της. Εδώ τρέχει η λεπτή γραμμή μεταξύ ενός «δημόσιου» αγαθού, που μπορεί πάντα να διαχωριστεί από αυτόν που το παράγει και άρα ιδιωτικοποιημένου αν και σε θεσμοθετημένη κρατική μορφή, και ενός αγαθού πραγματικά κοινού.[30] Μέχρι τώρα χρειάστηκε πολύ αποφασιστικότητα και μια δόση τύχης. Μόνο από την εξάπλωση και άλλων αγώνων για τα κοινά αγαθά, αν τέτοιοι δοθούν, θα μπορέσει να προκύψει κάποια απάντηση…

Το κίνημα NoTav διαθέτει το χάρισμα να έχει θέσει στην Ιταλία πολύ συγκεκριμένα το ζήτημα – τοποθετημένο σε γενικές γραμμές και στην «ηθική» της αντι-παγκοσμιοποίησης- χάρη στον αγώνα αντίστασης. Περισσότερα από αυτό, στις συγκεκριμένες συνθήκες, δε μπορούσε και δε μπορεί να κάνει. Απομονωμένο, σε σχέση με το θλιβερό σήμερα εθνικό πλαίσιο[31] και παρά τις προσπάθειες να βγει έξω από την κοιλάδα, παραμένει μεταξύ των ακτιβιστών μια αίσθηση αποκλεισμού, που γίνεται αντιληπτή σαν εμπόδιο που δύσκολα μπορεί να ξεπεραστεί αυτή τη στιγμή.[32] Το κίνημα είναι αναγκασμένο να παίζει σε άμυνα κι έτσι δε μπορεί να περάσει από την αντίσταση σε μια διαδικασία επανοικειοποίησης και παραγωγής των κοινών αγαθών. Το ερώτημα, όμως, κάθε τόσο τριγυρίζει ανάμεσα στους ακτιβιστές: τι θα είμαστε σε θέση να κάνουμε, στην περίπτωση που κερδίσουμε τη μάχη με την υψηλή ταχύτητα; Θα καταφέρουμε να πάμε παραπέρα, στις μορφές της ζωής και της εργασίας;[33]

Σημειώσεις

1. Στμ. Το κείμενο βρέθηκε στο 2ο φύλλο των *Quaderni di San Precario* http://quaderni.sanprecario.info/media/San_Precario_Quaderno_2.pdf

2. Αυτές οι σημειώσεις, που σίγουρα δε μπορούν να αναπαράγουν τον πλούτο της κοινής επεξεργασίας στο σύνολο του κινήματος, οφείλουν πολλά στη μακρά συζήτηση με τους ακτιβιστές της Επιτροπής του Λαϊκού Αγώνα NoTav: Luigi Robaldo, Ermelinda Varrese και Luigi Casel. Σε μεγάλο βαθμό αυτό το άρθρο μπόρεσε να γραφτεί χάρη στη συνεισφορά τους. Στο κείμενο θα ανακληθούν μόνο μερικά από τα πολυάριθμα στοιχεία που αναδύθηκαν στη συνέντευξη.

3. Στμ. Αναφέρεται στον Ιούνιο του 2011. Το Μάιο το κίνημα εγκαταστάθηκε στο εργοτάξιο, απελευθερώνοντας το και κάνοντας το κέντρο του αγώνα (Libera Repubblica della Maddalena). Στις 27 Ιουνίου ο χώρος εκκενώθηκε από ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις και τις επόμενες μέρες καλέστηκε πανιταλικό συλλαλητήριο, που συγκέντρωσε στην περιοχή 70.000-100.000 διαδηλωτές. Μετά από πολύωρες μάχες και έντονη καταστολή, η ανάκτηση του εργοταξίου δεν επιτεύχθηκε και ξεκίνησαν οι εργασίες των εταιριών. Στο τέλος της ημέρας υπήρχαν τουλάχιστον 200 τραυματισμένοι διαδηλωτές, 200 τραυματισμένοι μπάτσοι (σύμφωνα με την αστυνομία) και 4 συλληφθέντες, που κατήγγειλαν άγριο ξυλοδαρμό μετά τη σύλληψη τους. Δες http://vimeo.com/42490121

4. *IlSole24ore*, 12 Ιανουαρίου.

5.http://www3.lastampa.it/torino/sezioni/cronaca/articolo/lstp/393264/. Βλέπε επίσης στο site του κινήματος: http://www.notav-valsangone.eu/

6.http://torino.repubblica.it/cronaca/2011/03/22/news/i_cantieri_tav_rischiano_di_diventare_zona_militare-13974579/

7. http://www.youtube.com/watch?v=KoYj1tSH1Lg

8. Στμ. η έδρα της κυβέρνησης

9. Στμ. από το κόμμα Movimento 5 stelle, που αυτοχαρακτηρίζεται ως «ελεύθερη συνεργασία πολιτών». Προέκυψε από τον κωμικό και πολιτικό ακτιβιστή Beppe Grillo, γι' αυτό και οι συμμετέχοντες στο κόμμα αποκαλούνται *grillini*.

10. Ermelinda και Luigi R. στη συνέντευξη. Ο ευρωπαϊκός επίτροπος συγκοινωνιών έκανε δηλώσεις διφορούμενες σχετικά με τη γραμμή Τορίνο-Λυών, σχετικά με τις καθυστερήσεις, τη δυσκολία να προχωρήσουν οι εργασίες, κτλ. Πρόκειται για πιέσεις από τις Βρυξέλλες για να επιταχυνθούν οι χρόνοι ή να βάλουν το χέρι τους σε διαφορετικές προτεραιότητες; Θα πρέπει έπειτα να δούμε την πορεία των γαλλο-ιταλικών σχέσεων ακόμη και μετά από την υπόθεση της Λιβύης. Δεν αποκλείεται η κατασκευή κάποιου φρεατίου από την άλλη πλευρά: θα μπορούσαν κάλλιστα να τα χρησιμοποιήσουν, όπως ακούγεται, για την απόθεση πυρηνικών αποβλήτων κεντρικά στις Άλπεις.

11. Luigi C. στη συνέντευξη.

12. Ακόμα και το άνοιγμα των καταλόγων πολιτών σε δεκατέσσερις κοινότητες για συμμετοχή στις περσινές εκλογές δε βιώθηκε σαν η πιο σημαντική στιγμή και ακόμα λιγότερο σαν η πολιτική διέξοδος του αγώνα, όπως η «απόσχιση» της κοινότητας της Μοντάνα με σημερινό επικεφαλή έναν αντιφρονούντα δημοκρατικό. Επίσης, το κίνημα απορρίπτει πάντα το εργαλείο του μνημονίου, που στη δεδομένη κατάσταση δε θα μπορούσε παρά να χρησιμοποιηθεί εναντίον του (Luigi C. Στη συνέντευξη). Δεν υπάρχει φετιχισμός ως προς τις «μορφές» αλλά πλήρης και συνειδητή πρακτική της ουσιώδους δημοκρατίας της κινητοποίησης.

13. Στμ. Με τον όρο αυτό περιγράφουν οι Ιταλοί τη διάχυτη διαφθορά που αποκαλύφθηκε στο πολιτικό σύστημα από τις δικαστικές έρευνες με την ονομασία Mani pulite (Καθαρά χέρια), τη δεκαετία του '90.

14. Από αυτή την άποψη ήταν σημαντική για το κίνημα η συμβολή του Ivan Cicconi. Βλέπε για παράδειγμα τη δουλειά του *Τα μεγάλα έργα του καβαλιέρε*, Ρώμη 2004. Ο τίτλος δεν απατά: υπάρχει ακόμα και για την κεντροαριστερά.

15. Βλέπε Loris Caruso, *Il territorio della politica. La nuova partecipazione di massa nei movimenti. No Tav e NoDal Molin*, Franco Angeli, Milano 2010. (*Το έδαφος της πολιτικής. Η νέα συμμετοχή της μάζας στα κινήματα. No Tav και NoDal Molin*.)

16. Emanuele Leonardi, *Foucault in Valle di Susa, Introduzione, tesi di laurea in filosofia politica*, 2006 (*O Foucault στη Valle di Susa, Εισαγωγή, διπλωματική εργασία στην πολιτική φιλοσοφία*). Δες επίσης Federico Chicchi, E. Leonardi, *Profanazioni Notav, riappropriazioni del comune e processi di soggettivazione* (*Βεβηλώσεις Notav, επανοικειοποίηση των κοινών και διαδικασίες υποκειμενικοποίησης*) www.posseweb.net, 2006.

17. Ermelinda στη συνέντευξη.

18. βλέπε http://www.notav.eu/article5138.html.

19. Romano Alquati, *Per fare conricerca* (*Κάνοντας συν-έρευνα*), Calusca Edizioni, Padova 1993.

20. E.Armano, R. Sciortino, *Inchiesta and global social movements : a renewing?* έκθεση που παρουσιάστηκε στο Centre of Philosophy and Political Economy του πανεπιστημίου του Leicester στο συνέδριο *The Future in The Present : Occupying the Social Factory*, Μάιος 2006.

21. *Μεταξύ των ακτιβιστών αστειεύονταν συχνά, αλλά αργότερα όχι τόσο, με το γεγονός ότι στην Κοιλάδα υπάρχει η μεγαλύτερη συγκέντρωση ειδικών στις*

μεταφορές ανά τον κόσμο. Emanuele Leonardi, *Foucault in Valle di Susa*, ό.π.

22. Eleonora Marchioni, *Corpus linguistics: analisi di un anno di informazione giornalistica sul Tav*, tesi di laurea in Scienze della Comunicazione, Torino, 2010 (*Corpus γλωσσολογίας: ανάλυση ενός χρόνου δημοσιογραφικής πληροφόρησης σχετικά με το Ταν*, διπλωματική στις Επιστήμες της Επικοινωνίας, Τορίνο 2010).

23. Ο ήδη αναφερμένος Ivan Cicconi επέμενε πάνω σ' αυτή την εκδοχή στις δικές του παρεμβάσεις στις συνελεύσεις του κινήματος.

24. βλέπε την πρόσφατη *Lettera aperta del movimento No Tav agli artigiani e imprenditori della Val Susa (Ανοιχτή επιστολή του κινήματος Νο Ταν προς τους τεχνίτες και απασχολούμενος στης Κοιλάδας*) : http://www.infoaut.org/blog/no-tavabenicomuni/item/966-lettera-aperta-del-movimento-no-tav-agli-artigiani-ed-imprenditori-della-val-susa. Δεν είναι τυχαίο ότι το τελευταίο εύρημα του Παρατηρητηρίου της Τορίνο-Λυών ήταν, με λίγες λέξεις, να αντικαταστήσει τις μεγα-συμβάσεις με πιο μικρούς πλειστηριασμούς, στους οποίους μπορούν να συμμετέχουν μικρές εταιρίες των εμπλεκόμενων εδαφών. Βλέπε http://www.ilsole24ore.com/art/economia/2011-03-29/lotti-tornano-binari-torinolione-195857.shtml?uuid=AaTvLaKD.

25. Το οποίο, αφετέρου, βάζει το κίνημα μπροστά στην αναγκαιότητα να λάβουν υπόψη τους την επιχείρηση εκβιασμού των pro - Ταν (Ermelinda στη συνέντευξη)

26. V. Raffaele Sciortino, *No Tav no global?*, στο Centro Sociale Askatasuna και Comitato di lotta popolare NO TAV, l*a valle che resiste (η κοιλάδα που αντιστέκεται)* Ed. Velleità Alternative, Torino 2006.

27. Η κοιλάδα που άλλοτε ήταν ένα βιομηχανικό κέντρο, σήμερα σε μεγάλο βαθμό παρατημένο, με μια αξιοσημείωτη μετανάστευση από τη Νότια Ιταλία, διατρέχεται από έναν αυτοκινητόδρομο (autostrada) στην οποία προστέθηκαν δύο κρατικοί, ένας σιδηρόδρομος και ένας ηλεκτροκίνητος σιδηρόδρομος.

28. Εδώ εντάσσεται το ζήτημα της αποανάπτυξης, παρόν στις συζητήσεις που στην κοιλάδα τείνουν να αποκτήσουν μια πιο ευρεία προοπτική, περίπου προγραμματική στο κίνημα. Δεν είναι αυτός ο χώρος για να συζητήσουμε αυτή τη θεωρητική προοπτική, το νόημα της υποδοχής της από τον αγώνα ΝοΤαν αλλά επίσης και τα αδύναμα αναλυτικά και πολιτικά σημεία της.

29. Το οποίο τοποθετεί και πάλι το ζήτημα της εργασίας: Πώς μπορούν οι αγώνες των εργατών/τριών να ξαναδυναμώσουν σήμερα; Πρέπει ίσως να δημιουργήσουν και να παρουσιάσουν την εργασία σαν κοινό αγαθό παραπάνω από ένα δικαίωμα; Αλλά είναι δυνατόν με την απομονωμένη εργασία σε μια επιχείρηση; Ή τίθεται εδώ η αναγκαιότητα να γίνει ένα άλμα προς την κοινωνική διάσταση του μισθού, της νέας ευημερίας;

30. Αυτό το κομβικό σημείο θα μπορούσε να συνδεθεί με μια εσωτερική κριτική και όχι με μια εξωτερική ή ιδεολογική, των «αυθόρμητων» εκείνων τάσεων δηλαδή ενός μέρους του κινήματος ή της μέσης αποδεκτής αντίληψης, περί επανάκτησης της «αληθινής» νομιμότητας, ενός κράτους χωρίς διαφθορά, την εμπλοκή της Μαφίας κτλ. Μόνο σε αυτή την βάση μπορούν να βρουν χώρο επιχειρήματα όπως αυτά του Grillo, του Saviano και άλλων.

31. Luigi R. Στη συνέντευξη. Από αυτή την άποψη υπάρχει μια διπλή αντίληψη: το εθνικό πολιτικό χάος από τη μια μεριά ευνοεί τον αγώνα ΝοΤαν, γιατί καθιστά πιο αβέβαιο τον αντίπαλο, από την άλλη όμως προδιαγράφει μια τάση αποσύνθεσης από την οποία δεν είναι εύκολο να μη μολυνθεί ακόμα και το κίνημα.

32. Luigi C. στη συνέντευξη.

33. Ermelinda στη συνέντευξη.

